

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΠΟΥ ΤΟΥΣ
ΕΠΙΒΑΛΟΥΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΤΡΟΠΟ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ,
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΖΩΗΣ**

**ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΔΙΤΣΟΛΑ ΣΩΤΗΡΙΑ
ΙΕΡΩΝΥΜΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ**

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΛΥΣΣΑΡΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

ΠΑΤΡΑ 2009

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να προσεγγίσει το φαινόμενο της ένταξης των εφήβων σε ομάδες οι οποίες καθορίζουν την εμφάνισή και γενικότερα τον τρόπο ζωής τους. Ποιά συγκεκριμένα διερευνώνται οι αιτίες που οδηγούν τους νέους σε αυτού του είδους τις ομάδες, οι οποίες μπορεί να στηρίζονται είτε στην ύπαρξη κάποιας συγκεκριμένης ιδεολογίας, είτε να αποτελούν μόδα της εκάστοτε εποχής.

Ο εντοπισμός των αιτιών της ομαδοποίησης εφήβων, επιδιώκεται μελετώντας αρχικά την ίδια την εφηβική ηλικία. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι σημαντικότερες αλλαγές που συμβαίνουν στο άτομο, σε επίπεδο βιοσωματικό, γνωστικό, σεξουαλικό, ψυχοσυναισθηματικό και κοινωνικό, και το πώς αυτές επιδρούν στον ψυχισμό των εφήβων, συμβάλλοντας στην αναζήτηση ομάδων ομηλικών, προκειμένου να αισθανθεί ο έφηβος ότι συναναστρέφεται με άτομα που κατανοούν τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς του.

Στη συνέχεια αναπτύσσεται η συμπεριφορά των εφήβων, εξετάζοντας αρχικά το πότε μια συμπεριφορά θεωρείται φυσιολογική και αναμενόμενη από ένα άτομο σε αυτή την αναπτυξιακή περίοδο και πότε παθολογική. Καθώς οι ομάδες εφήβων στην πλειοψηφία τους εκφράζουν μια επαναστατικότητα και αντίδραση απέναντι στο κοινωνικό κατεστημένο, στο κεφάλαιο αυτό θα αναπτυχθεί η συμπεριφορά των εφήβων απέναντι στην κοινωνία. Επίσης εξετάζεται η διαφορετικότητα της στάσης, των πεποιθήσεων και της συμπεριφοράς των νέων, ως μέρος μιας ξεχωριστής και ανεξάρτητης από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο κουλτούρας.

Έπειτα, μελετάται η οικογένεια, που ως πρωτογενής κοινωνικοποιητικός φορέας, παίζει καθοριστικό ρόλο στην πορεία που θα ακολουθήσει ο έφηβος. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι λειτουργικές

και δυσλειτουργικές οικογένειες, καθώς και οι σχέσεις και οι συγκρούσεις γονέων εφήβων. Το άτομο στην εφηβεία, αναζητά την ταυτότητά του, και αν αυτό δεν επιτευχθεί στα πλαίσια της οικογένειας, τότε αυτό οδηγείται στην ομάδα προκειμένου να καλύψει τα κενά που του αφήνει η οικογένεια.

Στη συνέχεια θα εξεταστούν οι παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση του εφήβου. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται αναλυτικά οι επιδράσεις που ασκούν τα ΜΜΕ στους εφήβους, και πως μέσω της προβολής προτύπων οι νέοι οδηγούνται στην ομαδοποίηση, μιμούμενοι τηλεοπτικά είδωλα. Επίσης εξετάζονται τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι έφηβοι, και πως αυτά επιδρούν στον ψυχισμό τους.

Τέλος περνάμε στο κεφάλαιο της ομαδοποίησης, στο οποίο μελετάμε αναλυτικά τις κατηγορίες και τα χαρακτηριστικά των ομάδων. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναπτύξουμε τις αιτίες της ομαδοποίησης που έχουν προκύψει από τα παραπάνω κεφάλαια. Επίσης μελετάμε την ομαδοποίηση ως φαινόμενο διαχρονικό, παρουσιάζοντας τις ομάδες της μελέτης μας, τότε εμφανίζονται ιστορικά, τα χαρακτηριστικά και την ιδεολογία τους.

Στο ερευνητικό μέρος, συλλέξαμε τις απόψεις ειδικών (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και καθηγητών) σχετικά με το θέμα της ένταξης νέων σε ομάδες. Επίσης παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε με εφήβους που είναι ενταγμένοι σε ομάδες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη μελέτης.....	1
-----------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Εισαγωγή.....	7
1.2 Σκοπός μελέτης.....	9
1.3 Περιορισμοί.....	10
1.4 Ορισμοί εννοιών.....	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2 ΕΦΗΒΕΙΑ.....	14
2.1 Οι διαφορές της εφηβείας από κοινωνία σε κοινωνία.....	14
2.2 Τα στάδια της εφηβείας.....	15
2.3 Χαρακτηριστικά της εφηβικής ανάπτυξης.....	23
2.3.1 Βιοσωματικές αλλαγές / Βιοσωματική ανάπτυξη.....	23
2.3.2 Γνωστική νοητική ανάπτυξη.....	27
2.3.3 Σεξουαλικές αλλαγές.....	34
2.3.4 Ψυχοσυναισθηματικές και κοινωνικές αλλαγές.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3 Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ.....	52
3.1 τα όρια του φυσιολογικού και του παθολογικού στην συμπεριφορά του εφήβου.....	54
3.2 Παθητική συμπεριφορά.....	56
3.3 Η συμπεριφορά των εφήβων στην κοινωνία.....	57
3.4 Περιθωριακοί έφηβοι.....	65
3.4.1 Χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των περιθωριακών ατόμων-ομάδων.....	65

3.5 Παράγοντες που επιδρούν στο σχηματισμό της προσωπικότητας και στη συμπεριφορά του εφήβου.....	67
3.6 Η κουλτούρα των νέων.....	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΙ.....	74
4.1 Εισαγωγή.....	74
4.2 Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός.....	76
4.3 Η οικογένεια ως δυναμικός θεσμός.....	78
4.4 Η δομή και η ρευστότητα της οικογένειας.....	78
4.5 Χαρακτηριστικά της οικογένειας.....	81
4.6 Λειτουργική – Δυσλειτουργική οικογένεια.....	82
4.7 Οι μορφές της οικογένειας σήμερα.....	84
4.8 Σχέσεις γονέων και εφήβων.....	86
4.8.1 το χάσμα των γενεών.....	88
4.8.2 συγκρούσεις γονέων – εφήβων.....	89
4.8.3 Πως συμβάλλει η οικογένεια στην αυτοεκτίμηση των εφήβων...	93
4.8.4 Διάλογος και επικοινωνία.....	95
4.8.5 Μορφές συμπεριφοράς γονέων.....	97
4.8.6 Οι λόγοι που η οικογένεια επιδρά αρνητικά στους εφήβους.....	100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ.....	103
5.1 Η συμβολή της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση και στην ανάπτυξη των εφήβων.....	103
5.2 Προβλήματα των εφήβων στην κοινωνία.....	105
5.2.1 Πως επιδρούν τα προβλήματα στους νέους.....	109
5.3 η συμβολή των ΜΜΕ στην πολιτιστική περιπέτεια της νέας γενιάς ΜΜΕ.....	110

5.3.1	Αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ στους εφήβους.....	113
5.3.2	Θετικές επιδράσεις των ΜΜΕ στους εφήβους.....	119
5.3.3	Πολιτιστική αλλοίωση.....	124
5.4	Κοινωνικοποίηση των εφήβων μέσω των ΜΜΕ.....	128

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

6	ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ.....	132
6.1	Εισαγωγή	132
6.2	Κατηγορίες ομάδων.....	134
6.3	Κριτήρια διαχωρισμού ομάδων.....	135
6.4	Ιδιότητες – Χαρακτηριστικά ομάδων.....	139
6.5	Στοιχεία δυναμικής ομάδων.....	146
6.6	Πόλωση –Σύγκρουση.....	150
6.7	Κοινωνική επιρροή : Συμμόρφωση ή υπακοή.....	153
6.8	Κοινωνική ταυτότητα.....	156
6.9	Αιτίες ομαδοποίησης.....	158
6.10	Οι ομάδες νέων ως φαινόμενο του προηγούμενου αιώνα μέχρι και σήμερα.....	165
6.11	Συμπεράσματα.....	176

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

7	ΕΡΕΥΝΑ.....	178
7.1	Σκοπός της παρούσας έρευνας.....	178
7.1.1	Επιμέρους στόχοι.....	178
7.2	Χαρακτηριστικά – Ταυτότητα της έρευνας.....	178
7.3	Σχεδιασμός και υλοποίηση της παρούσας έρευνας.....	182
7.4	Καθορισμός πληθυσμού.....	183
7.5	Επιλογή δείγματος.....	184
7.6	Επιλογή ερευνητικού εργαλείου – Συνέντευξη.....	185

7.7 Δεοντολογία.....	187
7.8 Ανάλυση αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας.....	191
7.9 Αποτελέσματα της έρευνας σε εφήβους.....	192
7.10 Αποτελέσματα της έρευνας σε ειδικούς.....	194
7.11 Συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα.....	198
7.12 Προτάσεις.....	200
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	202
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	228

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία μελετά το διαχρονικό φαινόμενο της ομαδοποίησης των εφήβων. Οι ομάδες αυτές προκαλούσαν πάντα το έντονο ενδιαφέρον της κοινωνίας και ξεσήκωναν πλήθος αντιδράσεων. Συχνά έφερναν έντονη αναταραχή στο κατεστημένο καθώς πρόβαλλαν ιδέες άκρως προοδευτικές που πολλές φορές χαρακτηρίζονταν εξτρεμιστικές. Στην συγκεκριμένη εργασία ασχοληθήκαμε με τις ομάδες που παρουσιάζονται από τις δεκαετίες του '60 και του '70 με τους Μοντ, Χίπις, Πανκ και Χάουζ, και καταλήγουμε στις σύγχρονες ομάδες που είναι οι emo και οι trendy.

Αφορμή για τη διερεύνηση του συγκεκριμένου θέματος, στάθηκε η έντονη ενασχόληση των ΜΜΕ και οι αντιδράσεις της κοινωνίας απέναντι στις σύγχρονες ομάδες εφήβων, περισσότερο προς τα τέλη του 2007 και τις αρχές του 2008.

Ο κύριος παράγοντας που μας οδήγησε στη διερεύνηση του φαινομένου, είναι η πεποίθησή μας ότι η ομαδοποίηση των εφήβων αποτελεί φαινόμενο διαχρονικό, που εμφανίζεται σχεδόν σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες.

Με αφορμή τα παραπάνω, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις αιτίες που οδηγούν τους νέους στο να συσπειρώνονται σε ομάδες, οι οποίες καθορίζουν σε αυτούς το ντύσιμο και την εμφάνισή τους, τα μουσικά τους ακούσματα, καθώς και τον τρόπο σκέψης και την φιλοσοφία ζωής τους.

Το ενδιαφέρον μας στράφηκε γύρω από τις ομάδες καθώς πιστεύουμε ότι οι παλαιότερες, παρά τα αρνητικά στοιχεία που πρόβαλλαν (χρήση ναρκωτικών, βία, επιπολαιότητα, απόσυρση)

άλλαξαν τις απόψεις και τη νοοτροπία των κοινωνιών γύρω από διάφορα θέματα όπως ελευθερία στην εμφάνιση , ελευθερία στις σχέσεις των δύο φίλων , νέα μουσικά ακούσματα , κοινωνική δικαιοσύνη, προαγωγή της ειρήνης , ελευθερία στην έκφραση. Βέβαια η αναγνώριση της συμβολής τους έγινε αρκετά χρόνια αργότερα.

Θελήσαμε επομένως να διαπιστώσουμε ποιες καινοτομίες προβάλλουν οι σύγχρονες ομάδες εφήβων και ποια πιθανά να είναι η συμβολή τους στη κοινωνική αλλαγή. Η αλήθεια είναι ότι πέρα από το γεγονός ότι η σύγχρονη ομαδοποίηση είναι μία μορφή αντίδρασης στη κοινωνία , δεν διαφαίνεται να παράγει αιτήματα κοινωνικής δράσης.

Παράλληλα θελήσαμε να συγκρίνουμε τις παλαιότερες με τις σύγχρονες ομάδες προκειμένου να διαπιστώσουμε αν οι αντιλήψεις που εκφράζουν είναι διαχρονικές.

Βέβαια δεν μπορέσαμε να παραγνωρίσουμε όλες τις παραμέτρους που συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση των εφήβων. Μελετήσαμε την εφηβεία ως αναπτυξιακή περίοδος του ανθρώπου , καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία του, τη συμπεριφορά των εφήβων στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας, τα έντονα προβλήματα τους στην νέα τάξη πραγμάτων , την οικογένεια όπως διαμορφώνεται σήμερα καθώς και την έμφυτη ανάγκη των εφήβων να ανήκουν σε ομάδες συνομήλικων.

1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί:

A) Στη βιβλιογραφική διερεύνηση του φαινομένου της ομαδοποίησης των εφήβων και του εντοπισμού των αιτιών που οδηγούν σε αυτήν.

B) Στην διερεύνηση των απόψεων ειδικών (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και καθηγητών) πάνω στο θέμα της ομαδοποίησης, καθώς και στις απόψεις των ίδιων των ενταγμένων εφήβων.

Οι ερευνητές ως στόχους στην παρούσα μελέτη όρισαν:

A) Την εξέταση των παραγόντων αυτών που οδηγούν έμμεσα τους νέους στην ένταξή τους σε ομάδες ομηλικών.

B) Την εξέταση ομάδων του παρελθόντος και σύγχρονων ομάδων και τη σύγκριση αυτών.

Κύριος στόχος μας είναι να διαπιστωθεί αν οι έφηβοι που εντάσσονται σε ομάδες προσδοκούν στην ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίνεσθαι με το δικό τους τρόπο και συμβάλλουν κοινωνική αλλαγή ή αναζητούν την κοινωνική απόσυρση και την περιθωριοποίηση.

1.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Για τη συγκέντρωση του απαραίτητου βιβλιογραφικού υλικού, επισκεφτήκαμε την βιβλιοθήκη του Α.Τ.Ε. Ι. Πατρών, την βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πάτρας, και την Δημοτική βιβλιοθήκη Πάτρας. Επίσης την Δημόσια και Δημοτική βιβλιοθήκη Βέροιας και τη Δημοτική βιβλιοθήκη Νάουσας. Ακόμα συλλέξαμε πληροφορίες από Ιστοσελίδες μέσω Διαδικτύου.

Για την διεκπεραίωση του ερευνητικού μέρους της πτυχιακής, χρησιμοποιήσαμε τις απόψεις κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και καθηγητών καθώς και των ίδιων των εφήβων που είναι ενταγμένοι σε ομάδες, μέσα από συνεντεύξεις που μας έδωσαν στην πλατεία Συντάγματος.

Λόγω της ενασχόλησής μας με ομάδες εφήβων που έκαναν την εμφάνισή τους στην Ελλάδα τα τελευταία τρία με τέσσερα χρόνια, αντιμετωπίσαμε δυσκολία στην ανέβρεση βιβλιογραφικού υλικού το οποίο να αναφέρεται στις συγκεκριμένες ομάδες. Οι αναφορές μας στηρίζονται κυρίως στο Διαδίκτυο, στο οποίο δεν εντοπίσαμε πολλές έγκυρες πηγές.

Συνεπώς στηριχτήκαμε σε όσες έγκυρες πληροφορίες μπορέσαμε να συλλέξουμε, σε ανεπίσημα άρθρα και Ιστοσελίδες καθώς και σε προσωπικές μας γνώσεις και εμπειρίες από την ενασχόλησή μας με το συγκεκριμένο θέμα.

Ορισμοί εννοιών

Προς διευκόλυνση των αναγνωστών παραθέτουμε στην αρχή της εργασίας μας τους ορισμούς των σημαντικότερων εννοιών που επεξεργαστήκαμε στην παρούσα πτυχιακή εργασία.

1.4 ΟΡΙΣΜΟΙ

Αποκλίνουσα συμπεριφορά: Η εκτροπή από τους κοινά αποδεκτούς κανόνες, οι οποίοι διέπουν την λειτουργία της κοινωνίας σε μια δεδομένη χρονική περίοδο.

Ατομισμός: Η τάση του ανθρώπου να επιδιώκει την ατομική επιτυχία και ευτυχία, την πραγμάτωση ατομικών επιδιώξεων και την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος αδιάφορα για το κοινό καλό, το κοινό συμφέρον και την κοινωνική ευημερία.

Εφηβεία: Εφηβεία είναι η μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία. Συμπίπτει, σε γενικές γραμμές, με τα χρόνια που το παιδί φοιτά στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, λίγο πιο νωρίς και λίγο πιο αργά, μεταξύ 10-20 χρονών.

Εφηβική ηλικία: Η εφηβική ηλικία είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης, το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα. Καλύπτει την χρονική περίοδο ανάμεσα στην παιδική και ώριμη ηλικία και αποτελεί την φάση της ζωής κατά την οποία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού, στον κόσμο του ενηλίκου.

Κοινωνία: Ένα δομημένο σύνολο, μια ολότητα ανθρώπων οι οποίοι κατοικούν σε έναν συγκεκριμένο χώρο, μια ορισμένη χρονική περίοδο, πειθαρχούν σε κοινά αποδεκτούς κανόνες, είναι φορείς και δημιουργοί ενός πολιτισμού και έχουν σχέση διαρκούς οργανικής αλληλεξάρτησης.

Κοινωνική ομάδα: Μια συλλογική ενότητα που έχει ως σκοπό της, την πραγματοποίηση ενός κοινού έργου, έχει κοινό σύστημα αξιών, πεποιθήσεων, κανόνων, στερεοτύπων, προκαταλήψεων και δημιουργεί δεσμούς εξάρτησης, μεγάλης ή προσωρινής διάρκειας, ανάμεσα στα άτομα – μέλη της.

Κοινωνικοί θεσμοί: Σύνολο κανόνων, λειτουργιών, τρόπων δράσης οι οποίοι σε ένα βαθμό καθορίζονται και γίνονται αποδεκτοί από το σύνολο των μελών της κοινωνίας.

Κοινωνικοποίηση: Η εσωτερίκευση, αφομοίωση των κανόνων, των υποχρεώσεων, των ρόλων που η κοινωνική συμβίωση επιβάλλει. Η διαδικασία ανάπτυξης όλων εκείνων των χαρακτηριστικών τα οποία κρίνονται κάθε φορά αναγκαία για την αρμονική συνύπαρξη των μελών της κοινωνίας. Η δημιουργία κοινωνικής συνείδησης.

Νεολαία: το σύνολο των νέων ατόμων μιας κοινωνίας. Είναι ψυχοβιολογική αλλά και κοινωνική κατηγορία.

Ομαδοποίηση: Η απώλεια της προσωπικότητας, της ατομικότητας, των ιδιαίτερων πνευματικών, ψυχικών, βουλευτικών γνωρισμάτων, που καθιστούν το άτομο μια αυτόνομη μοναδική οντότητα. Η υποδούλωση σε ιδέες, αντιλήψεις, πρότυπα, η εθελούσια απεμπόληση της ελευθερίας.

Περιθωριακή νεολαία: Το σύνολο των νέων που παραιτούνται λόγω ιδεολογικής αντίθεσης από τους στόχους που θέτει η κοινωνία, καθώς και από τα μέσα που θα οδηγούσαν στην επίτευξη των στόχων αυτών. Οι νέοι εκείνοι που εμφανίζουν αποκλίνουσα συμπεριφορά και αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη υποκουλτούρα.

Περιθωριοποίηση: Η αδυναμία ένταξης στην κοινωνία, η άρνηση – συνειδητή ή όχι – ανάληψης των καθηκόντων, των υποχρεώσεων, των ευθυνών, των ρόλων που η κοινωνική συμβίωση συνεπάγεται. Η απουσία αισθήματος κοινωνικής ευθύνης, η παράβαση νόμων, η δημιουργία παρά/αντικοινωνικών ομάδων, οι οποίες συγκρούονται με τους υπάρχοντες κοινωνικούς θεσμούς και καταλύουν την κοινωνική συνοχή, η αποτυχία της κοινωνικοποίησης.

Πολιτισμός: Το σύνολο των γνώσεων, των στάσεων και της μορφής της συνηθισμένης συμπεριφοράς που συμμερίζονται τα μέλη μιας κοινωνίας και το οποίο μεταδίδουν στα νεώτερα μέλη της κοινωνίας τους.

Ταυτότητα: ταυτότητα είναι μια διαδικασία που ενισχύει την ικανότητα να διατηρούμε την όλη ψυχική οργάνωση, παρ' όλη την αυξανόμενη δομικοποίηση, διαφοροποίηση και πολυπλοκότητα, σαν μια υψηλά εξατομικευμένη αλλά με συνοχή οντότητα η οποία έχει κατεύθυνση και συνέχεια σε κάθε φάση της ανθρώπινης ανάπτυξης. Η κανονική διαμόρφωση της ταυτότητας εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα συνθετικών και οργανωτικών λειτουργιών του Εγώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. ΕΦΗΒΕΙΑ

Η πληθυσμιακή ομάδα της μελέτης μας είναι οι έφηβοι. Παρακάτω θα αναπτύξουμε την πορεία της εφηβείας, που κατά τη γνώμη μας είναι μια από τις σημαντικότερες αναπτυξιακές περιόδους στη ζωή ενός ανθρώπου. Στο διάστημα αυτό, το άτομο περνά από μια σειρά διαδικασιών που αλλάζουν σημαντικά τον ψυχισμό του και το καθιστούν ευάλωτο στις αλλαγές που παρατηρεί στον εαυτό του και επιρροές που δέχεται από το περιβάλλον του. Μέσα σε μια περίοδο τόσο σημαντικών αλλαγών, ο έφηβος είναι πολύ εύκολο να στραφεί προς διάφορες ομάδες προκειμένου να αναζητήσει την προσωπική του ταυτότητα και να εξασφαλίσει την αίσθηση του ανήκειν και την ασφάλεια που του προσφέρεται από αυτήν.

2.1 Οι διαφορές της εφηβείας από κοινωνία σε κοινωνία

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η περίοδος της εφηβείας ορίζεται από αυτό που δεν είναι: όταν κάποιος είναι πολύ μεγάλος για να θεωρηθεί παιδί, αλλά πολύ μικρός για να θεωρηθεί ενήλικο (Κωνσταντίνος Σ.Κεσανίδης,2005).

Στη Μεγάλη Βρετανία ένα άτομο είναι δυνατό να παντρευτεί χωρίς την συγκατάθεση των γονέων του στα δεκαέξι του χρόνια, αλλά δεν επιτρέπεται να οδηγήσει μέχρι να γίνει δεκαεφτά ετών και δεν μπορεί να ψηφίζει, να παρακολουθεί ορισμένες κινηματογραφικές ταινίες και να αγοράζει αλκοόλ πριν το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (I. N. Παρασκευόπουλος, 1999).

Στην Ινδία το κορίτσι παντρεύεται πριν από την ενήβωση αλλά δεν πηγαίνει να μείνει με τον σύζυγό της παρά μετά την πρώτη έμμηνο ρύση.

Αλλά και τότε ο γάμος άλλοτε ολοκληρώνεται αμέσως και άλλοτε αναβάλλεται (Τζαίμς Άρθουρ Χάντφηντ 1979).

Τα τελετουργικά της ενήβωσης έχουν διάφορες σημασίες. Σε μερικούς πρωτόγονους λαούς αποτελούνται αποκλειστικά από σεξουαλικά όργανα. Σε ορισμένους άλλους τα τελετουργικά της εφηβείας έχουν το νόημα μιας μύησης στον αντρισμό και συνίστανται στην επιβολή ενός πόνου που το αγόρι πρέπει να αντέξει με θάρρος και στωικότητα. Θα πρέπει να αφήσει να του χαράξουν το σώμα χωρίς να λυγίσει.

Στη Ρωμαϊκή εποχή η μετάβαση αυτή από την παιδική ηλικία στην ανδρική συμβολίζονται φορώντας στο παιδί την τήβεννο. Στην Μεσαιωνική Αγγλία, το αγόρι που έφτανε στα δεκατέσσερα γινόταν «ιπποκόμος». Τα καθήκοντα του ήταν να υπηρετεί έναν ιππότη, να τον συνοδεύει στην μάχη και να κουβαλάει τα όπλα του. Όλα αυτά υπογράμμιζαν το πέρασμα από την ανευθυνότητα της παιδικής ηλικίας στις σοβαρές ευθύνες της αντρικής ζωής. (Τζαίμς Άρθουρ Χάντφηντ 1979)

2.2 Τα στάδια της εφηβείας

Η εφηβεία είναι μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην παιδική και ώριμη ηλικία, της οποίας τα όρια δεν είναι σαφώς καθορισμένα. Πολλοί μελετητές που έχουν ασχοληθεί με το θέμα, έχουν επιχειρήσει να χωρίσουν την εφηβεία σε διαφορετικά στάδια. Στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα στάδια της εφηβικής ηλικίας, διευκρινίζοντας συγχρόνως και την έννοια ορισμένων βασικών όρων που σχετίζονται με τα αναπτυξιακά στάδια της περιόδου αυτής.

Σύμφωνα με τον Γιάννη Τσιάντη και τον Σωτήρη Μανωλόπουλο (1987), η εφηβεία χωρίζεται σε αρχικό μέσο και τελικό στάδιο.

Ø Αρχικό στάδιο (11-14 χρονών)

Το κύριο χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά του παιδιού στο στάδιο αυτό, είναι ότι αυξάνει η κινητικότητά του. Φέρεται εριστικά, εμφανίζει απρόβλεπτες αντιδράσεις, απασχολείται πολύ με το σώμα του, και έχει μία τάση να πειραματίζεται συνεχώς. Επίσης αναζωπυρώνεται ο αγώνας ανάμεσα στη νοσταλγία της εξάρτησης και στην ώθηση για ανεξαρτησία.

Το αγόρι αντιδρά με παλινδρόμηση στην προγεννητικότητα εμφανίζει στοματική λαιμαργία, σαδιστικές τάσεις, ακαταστασία, βωμολοχία και φαλλική επιδειξιμανία (Blos P.,1956). Η τυπική ψυχοσύγκρουση του αγοριού καθορίζεται από το φόβο και τον φθόνο του θηλυκού. Η εχθρότητα και ο φόβος του θηλυκού πρέπει να ξεπεραστούν για να μπορέσει το αγόρι να φτάσει αργότερα σε ετεροφυλικές σχέσεις (Blos P. 1962 1965 1979)

Τα αγόρια καθησυχάζουν μόνο από την παρέα τους με άλλα αγόρια, όπου έχουν την ευκαιρία να εξιδανικεύσουν τα ομοφυλοφιλικά τους συναισθήματα και να αρχίσουν να δομούν ένα πιο ενήλικο ιδεώδες του Εγώ.

Το κορίτσι στο ίδιο στάδιο τείνει να είναι υπερκινητικό, ενεργητικό, επιθετικό. Ένα αγοροκόριτσο. (Blos P. 1957 1979). Μπορεί να στραφεί προς το άλλο φύλο και πολλές φορές είναι ανταγωνιστική προς αυτό.

Τα κορίτσια εμπιστεύονται μόνο η μια την άλλη σε αυτό το στάδιο αποκλείοντας τους άλλους από τη μυστική τους σχέση, Δείχνουν μεγάλη περιέργεια για το σεξ. Το τρύπημα των αυτιών είναι μια χαρακτηριστική μετουσίωση του κοριτσιού σε αυτό το στάδιο, για να κυριαρχήσει πάνω στο άγχος της θηλυκότητάς της.

Σε αυτή τη φάση αρχίζει στο κορίτσι και η εμμηνόρροια. Η εμμηνόρροια σημαίνει δυνατότητα της κύησης και της μητρότητας, ενισχύει την ταύτιση με την οιδιποδιακή μητέρα και βαθαίνει την αίσθηση της θηλυκότητας (Κερανίδης Κ.Σ., 2005)

Επίσης, στο αρχικό στάδιο τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια, ο αυνανισμός είναι μια ευκαιρία για πειραματισμούς και δοκιμές. Με τη φυσιολογική αυτή δραστηριότητα ο νέος:

- ανταποκρίνεται στην αύξηση των ενορμήσεων
- αποφεύγει προσωρινά την πίεση για ετερόφυλες σχέσεις αντικειμένων.
- επεξεργάζεται τα νέα σεξουαλικά συναισθήματά του μέσα από δοκιμαστική πράξη και φαντασιώσεις.
- αποκτά αίσθηση ελέγχου και κυριαρχεί πάνω στις ενορμήσεις του
- αποδεσμεύει σταδιακά τις ενορμήσεις του από ναρκισσιστικές καθηλώσεις (Blos P. 1962)

Είναι συνηθισμένο φαινόμενο οι έφηβοι να ψάχνονται μετά από αυνανισμό με ανησυχία για κάποια σωματική βλάβη, ή να φαντασιώνουν ότι οι λειτουργίες του οργανισμού τους θα εξασθενήσουν. Μπορεί ακόμα να αισθάνονται ντροπή και να φαντάζονται ότι όλοι μαντεύουν το «βρώμικο» μυστικό τους από τον τρόπο που περπατούν, από τα σπυράκια στο πρόσωπο και την αφηρημάδα τους.

Οι γονείς δε βλέπουν την ενοχή και το άγχος πίσω από τη συμπεριφορά του παιδιού. Βλέπουν το παιδί τους να «εξαπατάται», να «κωλυσιεργεί», ή να ντύνεται «προκλητικά» και αντιδρούν με τιμωρίες. Οι τιμωρίες των γονέων (του Υπερεγώ του παιδιού που έχει εξωτερικευτεί) διαιώνίζουν τις ενδοοικογενειακές συγκρούσεις.

Ø Μέσο στάδιο (14-17 χρονών)

Στο μέσο στάδιο παρουσιάζεται μια προοδευτική αποδέσμευση του εαυτού από τις εξαρτητικές σχέσεις αντικειμένου, όπου συνοδεύεται από παράλληλη ωρίμανση του Εγώ. Οι έφηβοι οξύνουν τον ανταγωνισμό προς τους γονείς τους, αντιστέκονται βίαια στις παρεμβάσεις τους και αμφισβητούν την κρίση τους. Βρίσκουν τα αστεία τους ανόητα και τα γούστα τους «αηδιαστικά». Αισθάνονται περίεργα και αμήχανα αν τύχει οι γονείς τους να τους δουν να γδύνονται και αν η απειλή του ερωτικού πειρασμού αυξηθεί, στήνουν καυγά και φεύγουν βροντώντας την πόρτα πίσω τους για σιγουριά.

Οι συνομήλικοι αποκτούν ιδιαίτερη σημασία σαν υποκατάστατα των γονέων στην αναζήτηση αξιών, ιδανικών ,ταυτότητας και σχέσεων αντικειμένου. Αυτοί θα καλύψουν το κενό και θα καταπραΰνουν τη αίσθηση της απώλειας.

Ακόμα, οι σχέσεις αντικειμένου αρχίζουν να γίνονται λιγότερο ναρκισσιστικές και περισσότερο λιβιδινικές. Οι άλλοι δεν συνιστούν μόνο ενσαρκώσεις πλευρών του εαυτού(π.χ. εξιδανικευμένες εικόνες) αλλά ξεχωριστά αντικείμενα, στα οποία επενδύεται η λίμπιντο του εφήβου. Σύμφωνα με τον A.Freud (1958) ο έφηβος κινητοποιεί μηχανισμούς άμυνας για να προστατευτεί από τις εξαρτητικές και αιμομικτικές τάσεις τους προς τους γονείς. Οι σημαντικότεροι μηχανισμοί άμυνας αυτήν την περίοδο είναι:

1. Μετάθεση στη λίμπιντο
2. Αναστροφή του συναισθήματος
3. Απόσυρση της λίμπιντο και επένδυση της στον εαυτό
4. Παλινδρόμηση

Τέλος, η ικανότητα της αφαιρετικής σκέψης στο στάδιο αυτό της εφηβείας καθώς και η δημιουργικότητα, συνιστούν κατακτήσεις της

εξέλιξης τόσο σημαντικές, όσο και η ικανότητα για μετουσιώσεις στη λανθάνουσα περίοδο .Στην παρούσα φάση ο έφηβος, προσπαθεί να κάνει κάτι με τη μοναξιά του, εμφανίζει εκρήξεις δημιουργικότητας, γράφει ποίηση, τραγουδά, παίζει. Τώρα αρχίζει να κάνει συλλογισμούς και υποθέσεις που απορρέουν όχι από την άμεση παρατήρηση της εξωτερικής πραγματικότητας αλλά και από άλλες σκέψεις .Ο έφηβος μπαίνει στο χώρο της φιλοσοφίας και των ιδεών. (Winnicott, 1951, 1965).

Ø Τελικό στάδιο (17-20 χρονών)

Κατά το στάδιο αυτό, οι βιολογικές αλλαγές της ήβης και η σωματική ωρίμανση έχουν ολοκληρωθεί και έχει αποκατασταθεί μια σχετική ψυχική ισορροπία. Είναι το στάδιο της σύνθεσης και του κατασταλάγματος (consolidation) της προσωπικότητας και της προσαρμογής. Είναι «η δεύτερη λανθάνουσα περίοδος της εξέλιξης».

Σε αυτό το στάδιο το Εγώ αποκτά έναν ενεργητικό προσανατολισμό προς τις δυνάμεις του Εκείνο και η περαιτέρω απαρτίωση του Υπερεγώ αυξάνει την ευελιξία και την προσαρμογή του ατόμου προς την πραγματικότητα και την ικανότητα αυτοπροσδιορισμού. Οι ετεροφυλικές σχέσεις διαρκούν περισσότερο και αποκτούν πιο ουσιαστικό νόημα (Bloss,P.1962).

Σύμφωνα με τον Addato,C.P.(1958) σε αυτό το στάδιο ο έφηβος πλέον αισθάνεται κατασταλαγμένος. Χαρακτηριστικά αναφέρει τα λόγια ενός νεαρού, ο οποίος λέει «Σαν κάτι να στερεώνεται μέσα μου» και συνεχίζει λέγοντας «Σαν να έχω βρει την άκρη».

Τέλος οι Keniston,K.(1965), Lowenfeld, H .,Lowenfeld, P. (1975), αναφέρουν πως το τελικό στάδιο της εφηβείας συνεχίζεται ασαφώς και στη φοιτητική ζωή. Με την εφηβεία τελειώνει η αναθεώρηση της δομής

του Υπερεγώ και αρχίζει η αναθεώρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, της παράδοσης, την οποία ο νέος προσπαθεί να απαρτιώσει στην ταυτότητα του.

Ο Sullivan διακρίνει την ανάπτυξη σε διάφορες περιόδους, καθεμιά από τις οποίες χαρακτηρίζεται από μία σημαντική αλλαγή στις διαπροσωπικές σχέσεις του ατόμου. Τρεις από αυτές τις περιόδους αναφέρονται στην εφηβική ανάπτυξη:

Προεφηβεία

Σύμφωνα με τον Sullivan αυτή η περίοδος αποτελεί την «έναρξη της αντίληψης για οικειότητα και αγάπη», «παροχή ανεκτίμητης εμπειρίας με το να καθοδηγεί κανείς ή να καθοδηγείται σε διαπροσωπικές σχέσεις», «μία κατάσταση που δίνει την εμπειρία σε νέους ανθρώπους να γίνουν αποδεκτοί και να εκτιμηθούν από κάποιον που έχει μεγαλύτερη σημασία γι' αυτούς» (S.Sullivan(1953),σελ.251).

Οι προεφηβικές φιλίες εισάγουν την έναρξη της εφηβείας και είναι, «ένας σημαντικός τρόπος για ώριμες και επιτυχείς διαπροσωπικές σχέσεις, φιλικές ή ερωτικές, μεταξύ ανθρώπων αντίθετου φύλου».Ο ίδιος ονόμασε αυτόν «κολλητό» (chum).(Sullivan(1953),σελ.245.)

Άλλο ένα χαρακτηριστικό που εμφανίζεται κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου είναι η «μοναξιά».Τα νέα παιδιά νιώθουν μεγάλη ανάγκη για μια στενή σχέση με έναν «κολλητό» και η έλλειψη μιας τέτοιας σχέσης κατά τη διάρκεια της εφηβείας μπορεί να είναι δυσάρεστη και οδυνηρή. Το έντονο άγχος που χαρακτηρίζει την έναρξη μιας στενής σχέσης μπορεί να οδηγήσει τα νεαρά άτομα στο να αποφύγουν τη φιλία με αποτέλεσμα να μην έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν ποτέ την έννοια της θεμελίωσης φιλιών. (Sullivan, 1953).

Το αίσθημα της μοναξιάς είναι μια άσχημη εμπειρία, που όταν βιώνεται σε συγκεκριμένη περίοδο, μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα διαπροσωπικών σχέσεων στην ενήλικη ζωή.

Ο Sullivan όρισε ως βασικό χαρακτηριστικό της έναρξης της εφηβείας, τις αυξημένες σεξουαλικές εντάσεις που προέρχονται από αυτήν. Σύμφωνα με την θεωρία του η εφηβεία είναι περίοδος αντιμετώπισης των σεξουαλικών συνεπειών και χωρίζεται σε δύο κύκλους: Στην πρώτη εφηβική ηλικία και στη δεύτερη εφηβική ηλικία.

Πρώτη εφηβική ηλικία

Ο Sullivan τόνισε συγκεκριμένες βασικές ανάγκες και εντάσεις τις οποίες θεώρησε κοινές για όλους τους ανθρώπους. Η περίοδος της πρώτης εφηβικής ηλικίας, για την οποία ο Sullivan χρησιμοποίησε τον όρο «λαγνεία» (lust), ξεκινά με την εμφάνιση του σεξουαλικού ενδιαφέροντος. Η λαγνεία αντιπροσωπεύει έναν βασικό τομέα της ανθρώπινης ανάπτυξης, την οποία ο ίδιος περιέγραψε ως «δυναμισμό πόθου» (lust dynamism). Για τον Sullivan, ο «δυναμισμός» αποτελεί ένα πρότυπο το οποίο χαρακτηρίζεται από μία επαναλαμβανόμενη ένταση ή από μία συγκεκριμένη σωματική διάδραση με άλλους.

Στο ψυχολογικό υπόστρωμα που σχετίζεται με την έναρξη της εφηβείας υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών. Και στις δύο περιπτώσεις όμως παρατηρείται μία απότομη αλλαγή, όχι ακριβώς παράλληλη με την ανάπτυξη, κατά την οποία μία ζώνη διάδρασης με το περιβάλλον, που σχετίζεται με την υπερβολική σπατάλη γίνεται εκ νέου και γρήγορα σημαντική ως μία ζώνη διάδρασης σε σωματική και διαπροσωπική οικειότητα.

Σύμφωνα με την άποψη του Sullivan, αυτή η ανάγκη ικανοποίησης του πόθου προστίθεται σε άλλες δύο βασικές ανάγκες, που εμφανίζονται νωρίτερα: στην ανάγκη ασφάλειας, η οποία αφορά την απομάκρυνση του άγχους, και στην ανάγκη οικειότητας, η οποία αφορά τις στενές σχέσεις συνεργασίας, σαν αυτές που αναπτύσσουν οι προέφηβοι με τους «κολλητούς» τους. Ο Sullivan περιέγραψε πως αυτές οι τρεις βασικές

ανάγκες μπορεί να επέμβουν η μία στην άλλη ή να συγκρουστούν μεταξύ τους.

Κλείνοντας το στάδιο της πρώτης εφηβικής ηλικίας, ο Sullivan αναφέρει την ανάγκη για σεξουαλική έκφραση η οποία δημιουργεί συχνά καταστάσεις που αγχώνουν τους νέους, επεμβαίνοντας έτσι στην ανάγκη τους για ασφάλεια (Sullivan 1953).

Δεύτερη εφηβική ηλικία

Η δεύτερη εφηβική ηλικία ξεκινά όταν οι νέοι έχουν πετύχει την ολοκλήρωση των αναγκών τους ως προς την αίσθηση ασφάλειας, τις στενές σχέσεις και την δίψα για διαπροσωπικές σχέσεις, ή, όπως λέει ο Sullivan, «όταν ανακαλύπτει τι του αρέσει από άποψη γενετήσιας συμπεριφοράς και πώς να το προσαρμόσει στη ζωή του». Η περίοδος της δεύτερης εφηβικής ηλικίας συνεχίζεται μέσα από ποικίλες φιλελεύθερες και διδακτικές διαπροσωπικές σχέσεις, που οδηγούν «στη θεμελίωση ενός απολύτως ώριμου πλαισίου διαπροσωπικών σχέσεων, καθώς αυτές πραγματοποιούνται χάρη στις διαθέσιμες προσωπικές και πολιτιστικές ευκαιρίες».

Μερικοί άνθρωποι όσο και αν μεγαλώσουν, δεν περνούν τη φάση της δεύτερης εφηβικής ηλικίας, επειδή δεν μπορούν να βρουν την ολοκλήρωση της αίσθησης της ασφάλειας, των στενών σχέσεων και του πόθου. Ο Sullivan χαρακτήρισε το φαινόμενο αυτό ως «το τελευταίο χτύπημα για τις διαστρεβλωμένες και ανεπαρκώς αναπτυσσόμενες προσωπικότητες». Τόνισε τον πιθανό ρόλο που μπορεί να παίζουν το άγχος και η αρνητική αυτοεκτίμηση ως εμπόδια για την ωρίμανση στη δεύτερη εφηβική ηλικία. Έδωσε επίσης έμφαση στην αυτοεκτίμηση και τόνισε ότι οι νέοι συνήθως μπαίνουν στην δεύτερη εφηβική ηλικία έχοντας κάποιες αρνητικές ή ανακριβείς απόψεις για τον εαυτό τους. Υποστήριξε, ότι μερικοί ίσως νιώθουν πως δεν αξίζουν να αγαπηθούν, ενώ άλλοι πιστεύουν πως είναι καλύτεροι από τους περισσότερους

ανθρώπους. Αν οι ανησυχίες της δεύτερης εφηβικής ηλικίας ξεπεραστούν, θα προβάλλει το ώριμο άτομο, στο οποίο «καταστάσεις μεγάλης βαρύτητας δεν αλληλοσυγκρούονται», και το οποίο «κατανοεί τα όρια, τα ενδιαφέροντα, τις πιθανότητες, τις ανησυχίες και πολλά άλλα, αυτών με τους οποίους συνυπάρχει και συναναστρέφεται. Όσο μεγαλύτερη ωριμότητα έχει ένα άτομο, τόσο λιγότερο άγχος θα επεμβαίνει στη ζωή του» (Sullivan 1953).

2.3 Χαρακτηριστικά της εφηβικής ανάπτυξης

2.3.1 ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ/ ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η εφηβεία είναι μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιόδους ραγδαίας ανάπτυξης και καθολικής μεταλλαγής στον βιοσωματικό τομέα. Ο ρυθμός των μεταβολών που συμβαίνουν στον τομέα αυτό με την πάροδο της ηλικίας δεν είναι ομοιόμορφος. Σε ορισμένες ηλικίες τόσο η ποσοτική αύξηση όσο και η ποιοτική διαφοροποίηση των μερών και οργάνων του σώματος, γίνονται βαθμιαία και με βραδύ ρυθμό, ενώ σε άλλες ηλικίες γίνονται απότομα και με ταχύ ρυθμό. [I. N. Παρασκευόπουλος, 1999]

Ø «Αυξητικό τίναγμα»

Είναι η ραγδαία σωματική ανάπτυξη όπου όλα τα οργανικά συστήματα υφίστανται κάποιες μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές αναφέρονται σε εξωτερικά φυσιολογικά χαρακτηριστικά και είναι ορατές.

ΑΓΟΡΙΑ

Στα αγόρια ξεκινάει στην ηλικία των δωδεκάμισι ετών και περιλαμβάνει:

- αύξηση στο βάρος
- αύξηση στο ύψος
- αύξηση στο εύρος των ώμων

- αύξηση του μυϊκού ιστού

Το κεφάλι, τα χέρια και τα πόδια είναι τα πρώτα που φτάνουν το μέγεθος του ενηλίκου.

ΚΟΡΙΤΣΙΑ

Στα κορίτσια ξεκινάει στην ηλικία των δεκάμισι ετών, δηλαδή δύο χρόνια νωρίτερα από τα αγόρια, και περιλαμβάνει:

- αύξηση βάρους
- αύξηση ύψους
- στρογγύλεμα γοφών
- αύξηση λιπώδους ιστού
- δημιουργία καμπυλοειδούς περιγράμματος γυναικείου σώματος
- διεύρυνση της λεκάνης (σαν μια προετοιμασία για τεκνοποίηση)

Όλες οι παραπάνω μεταβολές στις αναλογίες, προκαλούν στους εφήβους και των δύο φύλων έντονη ανησυχία για την εικόνα του σώματός τους και έχουν αρνητικές ψυχολογικές επιπτώσεις στο αυτοσυναισθημα τους. Τους προκαλούν ντροπή, αμηχανία καθώς και σε μικρό ποσοστό κατάθλιψη λόγω υπερβολικού άγχους για την εξωτερική τους εμφάνιση. Κάποιοι άλλοι νέοι βέβαια, διασκεδάζουν με τις αλλαγές αυτές, και τις ξεπερνούν ανώδυνα αντιμετωπίζοντάς αυτές σαν κάτι το φυσιολογικό. [Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος 1999, J. Conger, 1981, Attie & Brooks-Gunn 1989, Herbert M. 1999, Κουρκούτας Η. 2001].

Ø Ορμονικές αλλαγές

Οι ορμόνες διαδραματίζουν ρόλο ρυθμιστή ανάμεσα στις διάφορες λειτουργίες του σώματος, άλλοτε ενεργοποιώντας περισσότερο και άλλοτε περιορίζοντας τη δράση τους. Σκοπός της συντονιστικής και

ρυθμιστικής αυτής παρέμβασης των ορμονών είναι η ομοιόσταση, η διατήρηση δηλαδή συνθηκών ισορροπίας μέσα στο σώμα, ώστε κάθε όργανο να μπορεί να αναπτυχθεί, και να επιτελεί την εξειδικευμένη λειτουργία του. [I. N. Παρασκευόπουλος, 1999]

ΑΓΟΡΙΑ

Στα αγόρια η έκκριση ορμονών από τους ενδοκρινείς αδένες δημιουργεί:

- ακμή- «σπυράκια νεότητας»
- αλλαγή ποιού της φωνής
- εμφάνιση τριχώματος στο πρόσωπο
- εμφάνιση τριχώματος στο σώμα και τα άκρα
- εμφάνιση τριχώματος στην ηβική περιοχή
- ανάπτυξη γεννητικών οργάνων
- το εφηβαίο σκουραίνει
- ο προστάτης μεγαλώνει

Η περιοχή γύρω από την θηλή μεγαλώνει, το στήθος φουσκώνει κάπου στη μέση της εφηβείας και συνήθως εξαφανίζεται περίπου ένα χρόνο μετά.

Όλες αυτές οι αλλαγές μπορούν να προκαλέσουν άγχος και αμηχανία για τον ανδρισμό του εφήβου.

Κύριο χαρακτηριστικό των ορμονικών και σεξουαλικών αλλαγών είναι η ονειρώξη. Πρόκειται για την πρώτη έμμεση κατά την διάρκεια του ύπνου εκσπερμάτωση, που προφανώς σχετίζεται με την ένταση των αυξανόμενων σεξουαλικών ορμών, τις οποίες ο έφηβος δεν έχει ακόμα συνειδητοποιήσει για να βρει διεξόδους εκτόνωσης. Όπως και τα παραπάνω, έτσι και η ονειρώξη προκαλεί στον έφηβο έντονο άγχος και αμηχανία, μήπως οι γύρω του καταλάβουν το «μυστικό» του από την συμπεριφορά, την ακμή στο πρόσωπο, και την αφηρημάδα του.(H. E.

Κουρκούτας, 2001, M. Herbert 1999, J. Conger 1981, I. N. Παρασκευόπουλος 1999)

ΚΟΡΙΤΣΙΑ

Στα κορίτσια η έκκριση ορμονών από τους ενδοκρινείς αδένες προκαλεί:

- ακμή- «σπυράκια νεότητας»
- ανάπτυξη στήθους
- εμφάνιση τριχώματος στο πρόσωπο
- εμφάνιση τριχώματος στο σώμα και τα άκρα
- εμφάνιση τριχώματος στην ηβική περιοχή
- ανάπτυξη εσωτερικών και εξωτερικών γεννητικών οργάνων
- το εφηβαίο σκουραίνει

Κύριο χαρακτηριστικό των ορμονικών και σεξουαλικών αλλαγών στα κορίτσια είναι η εμμηνόρροια. Είναι ένα σημάδι ότι ο οργανισμός του κοριτσιού παράγει ωάρια και το κορίτσι είναι ικανό να γίνει μητέρα. Η πρώτη περίοδος του κοριτσιού αποτελεί σημαντικό ορόσημο στη ζωή του. Για μερικά κορίτσια είναι μια δυσάρεστη ένδειξη ότι θα επιφορτιστούν με ευθύνες και «βάρη» ενώ για άλλα είναι ένα συναρπαστικό και ευπρόσδεκτο γεγονός καθώς αισθάνονται ότι αναλαμβάνουν πλέον τον ρόλο της γυναίκας. Ωστόσο αυτά αποτελούν μάλλον την μειοψηφία. (Κουρκούτας 2001, M. Herbert 1999, J. Conger, 1981, Παρασκευόπουλος, 1999)

Σημαντικές μεταβολές συμβαίνουν σε όλα τα οργανικά συστήματα του εφήβου. Στο κυκλοφοριακό, το αναπνευστικό, το πεπτικό, καθώς και στην οδοντοφυΐα η οποία φαίνεται να ολοκληρώνεται την περίοδο αυτή. Το μόνο οργανικό σύστημα που ελάχιστα συμμετέχει στην ανάπτυξη

κατά την εφηβεία είναι το νευρικό σύστημα. (Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος, 199)

2.3.2 ΓΝΩΣΤΙΚΗ- ΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Οι θεαματικές εξελίξεις της φυσικής ανάπτυξης των εφήβων συνοδεύονται από εξίσου εντυπωσιακές αν και όχι τόσο εμφανείς προόδους στις νοητικές ικανότητες. Δεν υπάρχει ομοφωνία στο τι αποτελεί την νοημοσύνη, άλλοι την ορίζουν ως εξυπνάδα, άλλοι ως νοητική ικανότητα ή εφύια καθώς εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. (J. Conger, 1981)

Σε αυτή την περίοδο η ικανότητα να αποκτήσει ο έφηβος και να χρησιμοποιεί τις γνώσεις του, φτάνει την μεγαλύτερή της αποτελεσματικότητα. Οι επιμέρους ικανότητες δεν αναπτύσσονται, ούτε εξασθενούν με τον ίδιο ρυθμό, γι' αυτό και η επανόρθωση τυχόν αποτυχίας στην ανάπτυξη του νοητικού δυναμικού κατά τα κρίσιμα χρόνια είναι αργότερα πολύ δύσκολη. Εκείνες που αντιπροσωπεύουν «καθαρή» βιολογική ικανότητα όπως η ταχύτητα ανάληψης, αναλυτική σκέψη και νοητική ευελιξία, αναπτύσσονται πιο γρήγορα στην παιδική και εφηβική ηλικία και παρακμάζουν πιο νωρίς και πιο γρήγορα στην ενήλικη περίοδο από ότι οι ικανότητες που επηρεάζονται από την πείρα όπως η ευχέρεια λόγου. (J. Conger, 1981)

Ø Στάδιο τυπικών λειτουργιών

Στην ηλικία των δώδεκα περίπου οι νέοι μπαίνουν στο στάδιο που ο Piaget ονόμασε «στάδιο τυπικών λειτουργιών». Σε αυτό το στάδιο ο έφηβος κερδίζει σημαντικές ικανότητες που γενικά απουσιάζουν στην παιδική ηλικία. Ίσως οι πιο σημαντικές από αυτές είναι :

- Η μεταστροφή της σκέψης από το πραγματικό στο πιθανό (από αυτό που είναι σε αυτό που θα μπορούσε να είναι).

- Η ικανότητα να εξετάζει με συστημικό και αντικειμενικό τρόπο, πολλές πιθανότητες ταυτόχρονα.

- Η σκέψη με αφηρημένους όρους

Αυτό αυξάνει κατά πολύ την δυνατότητα του εφήβου να αντιμετωπίζει τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω του.

Η εξέλιξη της λογικής νοητικής λειτουργίας σχετίζεται όχι μόνο με την ηλικία αλλά και με την εγγενή νοημοσύνη και αναπτύσσεται κάπως πιο νωρίς στους εφήβους με υψηλότερο δείκτη νοημοσύνης. Αλλά μερικοί έφηβοι και ενήλικοι ποτέ δεν ανέπτυξαν πραγματική λογική λειτουργία σκέψης λόγω περιορισμένης ικανότητας και πολιτιστικών περιορισμών.

Πολλές πλευρές της ανάπτυξης του εφήβου εξαρτώνται από τα επιτεύγματα νόησης σε αυτή την περίοδο, όπως:

- οι αλλαγές στη φύση των σχέσεων γονέων – παιδιού
- τα σχηματιζόμενα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας
- οι ψυχολογικοί μηχανισμοί άμυνας
- το αυξανόμενο ενδιαφέρον για κοινωνικές, πολιτικές και προσωπικές αξίες
- τη δημιουργία προσωπικής ταυτότητας

Περί το δέκατο έκτο έτος λοιπόν θα ανέμενε κανείς όλοι οι έφηβοι επομένως και όλοι οι ενήλικοι, να έχουν φτάσει στο επίπεδο των τυπικών νοητικών πράξεων και να το έχουν κατακτήσει πλήρως. Δυστυχώς όμως εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι οι τυπικές πράξεις δεν γίνονται κτήμα όλων των ατόμων, δεν είναι φαινόμενο καθολικό –οικουμενικό.

Ø Χαρακτηριστικά σκέψης εφήβου

Η μετάβαση από τη συγκεκριμένη σκέψη του παιδιού της σχολικής ηλικίας στην τυπική σκέψη του εφήβου κατορθώνεται με την εμφάνιση

και σταθεροποίηση νέων γνωστικών δομών. Οι αλληλοεξαρτώμενες γνωστικές αυτές κατακτήσεις είναι:

- η ανακάλυψη του δυνατού-πιθανού
- η χρήση του υποθετικού-συλλογισμού
- η χρήση συνδυαστικών συστημάτων και επιστημονικής πειραματικής μεθόδου
- η χρήση προτασιακής λογικής
- ταυτόχρονη χρήση των δύο μορφών αναστρεψιμότητας: αναίρεση-αντιστάθμιση

Οι περισσότεροι έφηβοι κατακτούν μια καινούρια ικανότητα για αφηρημένη σκέψη, μπορούν πλέον να σκέπτονται περισσότερο λογικά. Είναι πλέον σε θέση να λαμβάνουν υπόψη τους και να αξιολογούν μια μεγάλη ποικιλία δηλώσεων και ιδεών, καθώς μπορούν να προχωρούν πέρα από το πραγματικό και το συγκεκριμένο στη σκέψη τους και να κατανοούν επίσης το πιθανό και το θεωρητικό.

Θ Γνωστικά επιτεύγματα του εφήβου

Οι νέες λειτουργικές εξελίξεις στη σκέψη του εφήβου, έχουν ως συνέπεια να αναπτυχθούν τα λεγόμενα τυπικά γνωστικά σχήματα. Οι νέες αυτές γνωστικές δομές που είναι γενικές στρατηγικές για την επίλυση προβλημάτων ποικίλουν περιεχομένου. Τα σχήματα αυτά είναι τα ακόλουθα:

1. Συνδυαστικά συστήματα. Πρόκειται για την ικανότητα του ατόμου να καθορίζει όλους τους δυνατούς συνδυασμούς μεταξύ των μεταβλητών του προβλήματος και να διαπιστώνει ποιος από τους συνδυασμούς αυτούς ισχύει στην πραγματικότητα.

2. Αναλογικές σχέσεις. Αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να κατανοεί ότι ο λόγος δύο ποσοτήτων είναι ίσος με τον λόγο δύο άλλων ποσοτήτων.

3. Συντονισμός συστημάτων διπλής αναφοράς. Αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να επεμβαίνει σε προβλήματα με πολύπλοκες σχέσεις αναλυτικά, να συνδυάζει και να συντονίζει τα διάφορα επιμέρους μεταξύ τους.

4. Έννοια της αρχής της ισότητας δράσης και αντίδρασης. Πρόκειται για την ικανότητα του ατόμου να χειρίζεται προβλήματα ισορροπίας δυνάμεων που δρουν σε διαφορετικά σημεία ενός συστήματος.

Πολλές πλευρές της ανάπτυξης του εφήβου εξαρτώνται από τα επιτεύγματα της νόησης σε αυτήν την περίοδο. Οι αλλαγές στην φύση των σχέσεων γονέων παιδιού, τα σχηματιζόμενα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και του εγωκεντρισμού, οι ψυχολογικοί μηχανισμοί άμυνας, το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις κοινωνικές πολιτικές, και προσωπικές αξίες, ακόμα και η δημιουργία της προσωπικής ταυτότητας, επηρεάζονται έντονα από την ανάπτυξη της γνωστικής επιδεξιότητας. (J. Conger, 1981)

Ø Γνωστικός εγωκεντρισμός της εφηβικής ηλικία

Τα γνωστικά επιτεύγματα του εφήβου στον γνωστικό τομέα επηρεάζουν τη στάση του προς τον εαυτό του και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του. Η ικανότητα του εφήβου να σκέπτεται για τις σκέψεις του, του επιτρέπει να κάνει ενδοσκόπηση και να προβαίνει σε αυτοανάλυση και αυτοκριτική. Η νέα αυτή τάση του εφήβου τον βοηθάει να αποκτήσει καλύτερη αυτογνωσία, να σκέπτεται για τις σκέψεις τις δικές του και τις σκέψεις των άλλων, και αυτό συχνά καταλήγει στον γνωστικό εγωκεντρισμό της εφηβικής ηλικίας. (I. N. Παρασκευόπουλος, 1999)

Πολλοί έφηβοι, σε αυτό το στάδιο, γίνονται πιο εσωστρεφείς και αναλυτικοί. Τους απασχολούν φιλοσοφικά ερωτήματα, όπως αν ο κόσμος

που βλέπουν υπάρχει στην πραγματικότητα και ακόμα αν και αυτοί οι ίδιοι είναι πραγματικοί ή προϊόν του συνειδητού.

Οι έφηβοι συχνά μοιάζουν εγωκεντρικοί στη σκέψη και τη συμπεριφορά τους. Σε αυτό το στάδιο αντιλαμβάνονται ότι και οι άλλοι άνθρωποι είναι ικανοί για νοητικές διεργασίες ίδιες με τις δικές τους. Αλλά, τουλάχιστον στην αρχή δεν μπορούν να διαφοροποιήσουν καθαρά το περιεχόμενο των δικών τους σκέψεων από αυτό των άλλων. Σαν συνέπεια μπορούν να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι όπως και εκείνους τους απασχολεί ο εαυτός τους, έτσι και οι άλλοι, ιδιαίτερα οι συνομήλικοί τους σκέφτονται σχεδόν αποκλειστικά την εμφάνισή τους και την συμπεριφορά τους. (J. Conger, 1981, Elkind, D. 1967)

Αυτή η πεποίθηση πως οι άλλοι ασχολούνται με την εμφάνιση και τη συμπεριφορά του αποτελεί τον εγωκεντρισμό του εφήβου.

Ο Elkind (1981) περιγράφει τρία συνήθη εγωκεντρικά σφάλματα-γνωστικές αδυναμίες που παρουσιάζονται κατά την διάρκεια της εφηβείας.

1. Η πρώτη είναι η γνωστική αδυναμία του εφήβου να διακρίνει ανάμεσα στην παροδική- περιστασιακή και στη σταθερή- μόνιμη σκέψη. Παραδείγματος χάρη οι έφηβοι που πιστεύουν ότι έχουν γελοιοποιηθεί ενώπιον των άλλων σε μια μόνο περίπτωση (παροδικό- περιστασιακό) είναι πεπεισμένοι ότι όλοι θα θυμούνται το περιστατικό αυτό εις βάρος τους για πάντα (σταθερό- μόνιμο).

2. Η δεύτερη είναι η γνωστική αδυναμία του εφήβου να διακρίνει την διαφορά ανάμεσα στο αντικειμενικό και στο υποκειμενικό. Οι έφηβοι εκδηλώνουν έντονη και διαρκή ενασχόληση με το σώμα τους, τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους. Μερικές φορές νομίζουν ότι και οι άλλοι γύρω τους συμμερίζονται αυτές τις σκέψεις και τα συναισθήματα.

3. Η τρίτη γνωστική αδυναμία είναι η ανικανότητα του εφήβου να διαφοροποιήσει το ατομικό από το καθολικό. Οι έφηβοι συχνά νομίζουν

ότι αυτά που νιώθουν ή ο τρόπος που σκέπτονται είναι μοναδικός. Αυτός ο προσωπικός μύθος μπορεί να κάνει τον έφηβο να πιστεύει ότι, εφόσον είναι μοναδικό- ξεχωριστό άτομο, οι κανόνες που ισχύουν για τον άλλον δεν ισχύουν για τον ίδιο. [I. N. Παρασκευόπουλος, 1999]

Ο Διαμόρφωση της ταυτότητας στην εφηβική ηλικία

Ο πιο σημαντικός αναπτυξιακός στόχος της εφηβείας όπως υποστηρίζουν πολλοί σύγχρονοι ψυχολόγοι, είναι η ανάγκη του ατόμου να διαμορφώσει οριστικά την ταυτότητά του να γίνει δηλαδή ένα μοναδικό, ξεχωριστό και ώριμο άτομο. Η ανάπτυξη της ταυτότητας του Εγώ αναφέρεται στον πυρήνα του χαρακτήρα ή της προσωπικότητας του και θεωρείται ουσιώδης προϋπόθεση για να μπορέσει το άτομο στη συνέχεια, να διαμορφώσει ουσιαστικές και σε βάθος διαπροσωπικές σχέσεις. Δημιουργείται κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας μέσα από ταυτίσεις Αρχίζει με το έντονο ενδιαφέρον του εφήβου να βρει και να ανακαλύψει τη φύση του εαυτού του και τελειώνει όταν πλέον έχει διαμορφώσει την έννοια του εαυτού ως ένα ενιαίο σύνολο και την προσωπική του ταυτότητα. Αυτός ο αναπτυξιακός στόχος – σταδιακή διαμόρφωση της προσωπικότητας ολοκληρώνεται συνήθως στις ηλικίες μεταξύ 18 ως 22 ετών.

Έτσι ο έφηβος διαμορφώνει αυτό που ονομάζουμε αυτοεπίγνωση, μια συνειδητή εικόνα του εαυτού του, στην καρδιά της οποίας βρίσκεται μια αναπαράσταση του σώματός του. Πως αυτό είναι στην πραγματικότητα και πως το βλέπουν οι άλλοι. (M. Herbert, 1999)

Η απόκτηση της έννοιας της ταυτότητας αποτελεί το βασικό αναπτυξιακό καθήκον της εφηβείας, εντούτοις οι νέοι άνθρωποι δεν αρχίζουν αμέσως με την έναρξη της εφηβείας να προβληματίζονται με ερωτήματα του τύπου «ποιος είμαι», «τι πιστεύω» και «τι θέλω να κάνω

στη ζωή μου». Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, άλλες φροντίδες έχουν προτεραιότητα : οι προσαρμογή σε γρήγορες και δραματικές αλλαγές, που εμφανίζονται στο σώμα και στις γνωστικές τους ικανότητες,. Η συνειδητοποίηση της αποχώρησης τους από τους γονείς και η καταξίωσή τους ως ανεξάρτητα άτομα, η δόμηση των νέων τύπων σχέσεων με τους φίλους τους και των δύο φύλων, και η άνετη ένταξή τους στο κοινωνικό-πολιτιστικό τους περιβάλλον, η εύρεση τρόπων απόλαυσης του ρομαντισμού και της σεξουαλικότητας. Μέχρι να διαπιστώσουν μερικές απαντήσεις για το πώς νιώθουν γι' αυτές τις πτυχές της ζωής, οι έφηβοι δεν είναι έτοιμοι να σκεφτούν ότι όλες αυτές οι απαντήσεις μπορούν να χωρέσουν σε μια ενοποιημένη έννοια ταυτότητας. (Κ. Σ. Κεσανίδης 2005)

Αξίζει να γνωρίζει κανείς τις απόψεις του Eric Erikson, μια και οι απόψεις αυτές άσκησαν μεγάλη επίδραση τόσο στο επιστημονικό όσο και στο πλατύ κοινό. Ο Erikson (σε δύο μελέτες του, το 1965 και το 1968) βλέπει την εφηβεία ως ένα από τα διαδοχικά στάδια του κύκλου της ζωής με μία συγκεκριμένη αναπτυξιακή κρίση που πρέπει να επιλυθεί (όπως άλλωστε συμβαίνει και με όλα τα στάδια). Στην εφηβική ηλικία η αναπτυξιακή κρίση έχει τους εξής δύο πόλους : «απόκτηση ταυτότητας»- «σύγχυση ρόλων», οι οποίοι μάλιστα είναι κατά μία έννοια, αντίθετοι ο ένας στον άλλο.

Ο έφηβος με σύγχυση ρόλων δεν νιώθει καμία ιδιαίτερη δέσμευση με τίποτα και με κανέναν. Ο έφηβος με αρνητική ταυτότητα ίσως να επιλέξει να γίνει κάποιος που δεν είναι στον ίδιο αρεστός, προκειμένου να αποφύγει την αβέβαιη κατάσταση του να μη γνωρίζει τι είδους άτομο είναι στην πραγματικότητα. Ορισμένοι έφηβοι υιοθετούν πρόωρα μια ταυτότητα που τους προτείνουν οι φίλοι ή οι γονείς τους. Αυτός ο πρόωρος περιορισμός των δυνατοτήτων του εφήβου για περαιτέρω ανάπτυξη ονομάζεται από τον Erikson δοτή ταυτότητα.

Ο Erikson κάνει λόγο μόνο για τη χρόνια σύγχυση ρόλων. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, οι έφηβοι πειραματίζονται συχνά με διαφορετικούς ρόλους, συμπεριφορές και πρακτικές μέχρι να φτάσουν στην τελική κατάκτηση της κατακτημένης ταυτότητας. Ο Erikson πίστευε ότι οι έφηβοι είναι δυνατό να αποκτήσουν μια ισχυρότερη αίσθηση ταυτότητας αφού προηγουμένως αντιμετωπίσουν με επιτυχία μια προγενέστερη, πρώιμη κρίση σύγχυσης ρόλων. (I. N. Παρασκευόπουλος 1999)

2.3.3 ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

Από όλα τα γεγονότα της ανάπτυξης του εφήβου, το πιο έντονο είναι η αύξηση των σεξουαλικών ορμών και τα νέα και συχνά μυστηριώδη αισθήματα και σκέψεις που τις συνοδεύουν. Ένα σημαντικό πρόβλημα για αγόρια και κορίτσια σε αυτό το στάδιο, είναι να μπορέσουν να εναρμονίσουν την σεξουαλικότητα με τις άλλες πλευρές της αίσθησης του εαυτού που μόλις αναπτύσσεται, χωρίς πολλές συγκρούσεις και άγχος. (J. Conger, 1981)

Στη διάρκεια της ήβης συμβαίνουν στο άτομο τεράστιες βιοσωματικές αλλαγές, από τις οποίες πολύ σημαντική είναι η ωρίμανση των γεννητικών (σεξουαλικών) αδένων. Ακόμα μεγαλύτερη σημασία όμως, έχει το γεγονός ότι στη ηλικία αυτή λαμβάνει χώρα η ωρίμανση πολλών ταυτόχρονα, και κρίσιμων συναισθηματικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του ατόμου τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να αναπτύσσονται από την παιδική ηλικία. Για το λόγο αυτό, το ξύπνημα της σεξουαλικής ορμής γεννά εντάσεις και σφοδρές ακαθόριστες επιθυμίες. (M. Herbert, 1999)

Οι ορμονικές αλλαγές και η μεγάλη παραγωγή ανδρογόνων (ανδρικές ορμόνες του φύλου) οδηγούν σε αυξημένη σεξουαλική επιθυμία, ιδίως στα αγόρια. Το σεξουαλικό ενδιαφέρον κατευθύνεται

συνήθως, (αν και όχι πάντα) προς το αντίθετο φύλο. Οι πρώτες όμως ερωτικές σχέσεις είναι συνήθως σύντομες και ενδεχομένως να προκαλέσουν στον έφηβο μεγάλη δυστυχία όταν διαλυθούν. (M. Herbert, 1999)

Σύμφωνα με τον Hayes (1987), η πρόωρη σεξουαλική δραστηριότητα σχετίζεται με :

- χαμηλή νοητική ικανότητα
- κακές σχέσεις γονέα- παιδιού
- διαλυμένη οικογένεια, σοβαρή οικογενειακή αποδιοργάνωση, ή μονογονεϊκή οικογένεια
- ανάμειξη με άλλες λιγότερο αποδεκτές δραστηριότητες των ενηλίκων όπως το κάπνισμα και η κατανάλωση αλκοόλ
- φτώχεια

(I. N. Παρασκευόπουλος 1999)

Είναι σωστό λοιπόν να πούμε ότι το σεξ ίσως είναι μια συναισθηματική αναγκαιότητα για ορισμένους ανθρώπους. Οι άνθρωποι που έχουν πολλές ευκαιριακές σχέσεις, έχουν συνήθως στερηθεί την αγάπη στα παιδικά τους χρόνια και, κατά συνέπεια, αναζητούν την συναισθηματική ασφάλεια και αποδοχή που τους λείπει μέσα από τις σεξουαλικές σχέσεις. Βέβαια, υπάρχουν και άλλοι που πιστεύουν πως το σεξ δεν είναι μια επιταγή, κάτι το αναπόφευκτο. Το θεωρούν κατώτερου ή ίσου επιπέδου με τις άλλες ανάγκες, κίνητρα και τρόπους συμπεριφοράς. Επομένως, οι στάσεις και οι ανάγκες γύρω από το σεξ παίρνουν διάφορες μορφές και οι σχετικές μορφές και συμπεριφορές διαμορφώνονται κατά κύριο λόγο στα τελευταία χρόνια της εφηβείας. (M. Herbert, 1999)

Από την άλλη πλευρά, είναι εξίσου σαφές ότι οι προγαμιαίες σχέσεις μεταξύ εφήβων δεν είναι δραστηριότητα μιας μειονότητας «αποκλινόντων» είναι ένα φαινόμενο αρκετά συχνό μέσα στα πλαίσια της τάσης του εφήβου για συμμόρφωση στα πρότυπα της εφηβικής κουλτούρας. Παρά τις βιοσωματικές και κοινωνικές πιέσεις για σεξουαλική επαφή (η τάση των εφήβων να θέλουν να μοιάσουν με τους συνομηλίκους τους), πολλοί έφηβοι κατορθώνουν να αντιστέκονται σε αυτού του είδους τις επιδράσεις. (M. Herbert, 1999)

Ø Πρώτες επαφές με το άλλο φύλο

Σύμφωνα με την A. Freud (1958), ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εφηβείας είναι η αναβίωση της παιδικής σεξουαλικότητας. Αυτή η καινούρια πραγματικότητα και το άγχος που τη συνοδεύει κάνουν επιτακτική την ανάγκη της ψυχολογικής απομάκρυνσης από τα αντικείμενα των ενορμήσεων, τους γονείς. (Γ. Τσιάντης, Σ. Μανωλόπουλος 1987)

Οι πρώτες προσεγγίσεις με το άλλο φύλο είναι συνήθως αδέξιες και (στην περίπτωση των αγοριών) συνδυάζουν πολλές φορές την αδεξιότητα με επιθετικές τάσεις. Έτσι, ένα αγόρι μπορεί να στρέψει την επιθετικότητα του προς τη μητέρα του, στην προσπάθειά του να εκφράσει την ανάγκη για ολοένα και περισσότερη ανεξαρτησία και τα συναισθήματα ματαιώσης, ανεπάρκειας και αποξένωσης, τα οποία βιώνει με μεγάλη ένταση. Αργότερα, τα συναισθήματα που νιώθουν πολλά αγόρια για το κορίτσι τους ή και για τη μητέρα τους τείνουν να γίνουν πιο τρυφερά, πιο ιπποτικά, και φορά περιβάλλονται από ιδεαλιστικές διαθέσεις. Στα κορίτσια αρέσει συνήθως να χαριεντίζονται με τον πατέρα τους και να διασκεδάζουν έτσι με την ικανότητά τους να τον πείθουν, και να τον «φέρνουν με τα νερά τους», με έναν τρόπο που η μητέρα ίσως

θεωρεί πολύ εκνευριστικό, αφού έτσι η κόρη τους μπορεί. Όπως λένε, να κάνει τον μπαμπά «ότι θέλει». Ίσως μητέρα να νιώθει κάποια απογοήτευση ή λίγη ζήλια και αντιπαλότητα απέναντι στη νέα και γεμάτη ζωή γυναίκα που φαίνεται να ξεπηδάει από το ως τότε παιδί. (M. Herbert, 1999)

Ø Ναρκισσισμός

Μια φάση της εφηβείας που έχει πολύ μεγάλη σημασία, είναι η αυτοερωτική φάση, στη οποία οι αισθήσεις στην γεννητική περιοχή τραβούν την προσοχή του εφήβου προς τα όργανα αυτά, και όπου το αποκλειστικό αντικείμενο του ενδιαφέροντος του είναι τα ίδια τα σεξουαλικά αισθήματα. Αυτό μπορεί να ονομαστεί ναρκισσισμός ή έρωτας για τον ίδιο τον εαυτό του. (Τζ. Άρθουρ Χαντφιλντ, 1979)

Συχνά ο ναρκισσιστικός προσανατολισμός του εφήβου εκδηλώνεται με φαινόμενα όπως η ανελέητη υποτίμηση του εαυτού, ο αχαλίνωτος αυτοθαυμασμός, οι ενθουσιώδεις ιδεαλισμοί, οι ρομαντικές επιδιώξεις και η ψευδοζωτικότητα. Αυτά τα φαινόμενα μπορεί να είναι εκδηλώσεις μιας ασίγαστης δίψας για ανταπόκριση εκ μέρους των άλλων, μιας αέναης αναζήτησης κεντρισμάτων, μιας προσπάθειας δηλαδή να αισθανθεί ο έφηβος ζωντανός. Προκειμένου να το καταφέρει, και παράλληλα να καλύψει το ναρκισσιστικό κενό που του έχει αφήσει η διαπίστωση ότι οι γονείς δεν είναι τα τέλεια πλάσματα, όπως κάποτε πίστευε, δημιουργεί νέα ινδάλματα (αθλητές, ποιητές, μουσικούς, πολιτικούς), τα οποία χρησιμοποιεί σαν μέσα για ναρκισσιστική ικανοποίηση και για αποκατάσταση της αίσθησης της συνοχής του εαυτού του. Συχνά στρέφεται προς ένα μεγαλύτερο αδελφό ή φίλο, ή δάσκαλο, οι οποίοι ενσαρκώνουν όλα τα χαρακτηριστικά που θα ήθελε να είχε ο ίδιος. Η επίδειξη δύναμης, αναποφασιστικότητας και η υπόδειξη κατεύθυνσης είναι τα πολυτιμότερα ναρκισσιστικά δώρα που

μπορούν να χαρίσουν στον έφηβο αυτά τα πρόσωπα. (Γ. Τσιάντης, Σ. Μανωλόπουλος 1987)

Ø Σεξουαλική επαφή στην εφηβική ηλικία

Η σχέση του εφήβου με ένα άτομο του άλλου φύλου μπορεί να γίνει πηγή συναισθημάτων ανασφάλειας όχι μόνο για τον ίδιο, αλλά και για τους γονείς του οι οποίοι πιθανόν να ανησυχούν για μερικές από τις προεκτάσεις που μπορεί να έχουν τα νεοεμφανιζόμενα αισθήματα σεξουαλικής διέγερσης του παιδιού τους. Οι γονείς γενικά εκφράζουν πιο συντηρητικές, πιο παραδοσιακές τάσεις από ότι οι γιοι ή οι κόρες τους σε θέματα όπως οι σεξουαλικές σχέσεις, και ειδικότερα οι προγαμιαίες, είτε το ζευγάρι έχει σκοπό το γάμο είτε όχι. Πολλοί φοβούνται ότι τα νέα παιδιά μπορεί να πληγωθούν ή να γίνουν αντικείμενα εκμετάλλευσης αν δεσμευτούν πολύ νωρίς σε μια σεξουαλική σχέση. Ο έφηβος είναι δύσκολο να διατηρήσει μια σεξουαλική σχέση διότι δεν έχει εμπειρία, καθώς δεν έχει ακόμα μάθει να διατηρεί σχέσεις ή διαρκείς φιλίες με άτομα του ίδιου φύλου. (M. Herbert, 1999)

Στο σημερινό πιο ελαστικό κοινωνικό κλίμα πολλοί έφηβοι που έχουν σεξουαλικές εμπειρίες, φαίνεται ότι μπορεί να χειριστούν τις σεξουαλικές τους σχέσεις χωρίς υπερβολικό στρες. Παρ' όλα αυτά μια σημαντική μειοψηφία νέων αναφέρουν αισθήματα ενοχής, αισθάνονται ότι τους εκμεταλλεύονται ή τους απορρίπτουν, εκ των υστέρων, ότι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν συναισθηματικά με τις ολοκληρωμένες σεξουαλικές σχέσεις. Τα κορίτσια πιο πολύ από τα αγόρια είναι πιθανόν να έχουν αρνητικά συναισθήματα ύστερα από την πρώτη τους συνουσία. Ενώ τα αγόρια είναι πιο πιθανό να αισθάνονται ενθουσιασμένα, ικανοποιημένα και ευτυχισμένα, τα κορίτσια πιο συχνά αναφέρουν φόβο, ενοχές, ανησυχία ή δυσφορία ύστερα από την πρώτη τους εμπειρία όπως

το εξέφρασε ένα δεκατετράχρονο κορίτσι: «αισθανόμουν πραγματικά ένοχη. Αναρωτιόμουν αν θα το καταλάβει η μητέρα μου. Όταν γύρισα σπίτι αισθανόμουν ότι η ενοχή ήταν γραμμένη σε όλο μου το πρόσωπο». (J. Conger, 1981, σελ. 72)

Οι περισσότεροι γονείς γίνονται φανερά και αναπόφευκτα πιο συντηρητικοί με την πάροδο της ηλικίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι πρόκειται για μία γενιά που πέρασε τα νιάτα της στη δεκαετία του εξήντα, όταν μεσουρανούσε το κίνημα των χίπις, μια δεκαετία που συνδέθηκε με την φιλελευθεροποίηση των στάσεων γύρω από θέματα του σεξ και με την ευκολότερη πρόσβαση στην αποτελεσματική αντισύλληψη.

Υπάρχει μια ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι από το εξήντα έχουν δρομολογηθεί δραματικές αλλαγές, μια πραγματική επανάσταση στις στάσεις και στις πράξεις των νέων ανθρώπων γύρω από θέματα σεξ. Ο αριθμός των έφηβων κοριτσιών που μένουν έγκυοι έχει σίγουρα αυξηθεί αξιοσημείωτα, παρά τις προόδους στο χώρο της αντισύλληψης. Επίσης έχει αυξηθεί και η εμφάνιση των αφροδισίων νοσημάτων στους νέους. (M. Herbert, 1999)

2.3.4 ΨΥΧΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

Στην εφηβεία εκτός από τις βιοσωματικές, σεξουαλικές και νοητικές αλλαγές υπάρχουν και αλλαγές σε ψυχοσυναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο.

Οι αλλαγές αυτές αφορούν τους ακόλουθους τομείς:

Ø Σχέση γονέα παιδιού στην καθημερινότητα

Συνήθως ο έφηβος ενώπιον των γονέων του αποφεύγει να συμπεριφέρεται όπως όταν ήταν παιδί. Αποφεύγει να ζητά πράγματα που φανερώνουν την ανωριμότητά του και δεν επιτρέπει στον εαυτό του να φαίνεται μικρός, ανίκανος, χωρίς άποψη ή απληροφόρητος. Με άλλα λόγια προσπαθεί να φαίνεται αξιόλογος.

Οι περισσότεροι έφηβοι δεν επιθυμούν να τους μεταχειρίζονται οι άλλοι σαν να είναι μικρά παιδιά. Έχουν ανάγκη από κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας και συχνά θέλουν να παίρνουν μόνοι τους τις αποφάσεις για τα θέματα που τους αφορούν. Στο μέσο περίπου της εφηβείας, ο αγώνας για ανεξαρτησία δεν είναι πια απλά και μόνο μία πλευρά των δραστηριοτήτων ενός νέου αλλά γίνεται στην κυριολεξία αυτοσκοπός. Σημαίνει αγώνας του εφήβου για ψυχολογική ελευθερία, να είναι ο εαυτός του, να έχει τις δικές του σκέψεις και συναισθήματα, να αποφασίζει για τις αξίες του και να σχεδιάζει το μέλλον του σε ευρύτερο υπαρξιακό επίπεδο.

Σε πρακτικό επίπεδο ο έφηβος απαιτεί να έχει το δικό του δωμάτιο, το δικό του χώρο, διακοσμημένο όπως αυτός νομίζει καλύτερα και να μπορεί να κινείται ελεύθερα σε αυτόν τον χώρο, χωρίς κανείς να εισβάλλει και να του κάνει παρατηρήσεις ή να του δίνει συμβουλές. Θέλει να καθορίζει ο ίδιος το πρόγραμμά του, απαιτεί να ακούει τη μουσική που προτιμά, να ντύνεται όπως αυτό θέλει, να έχει τα «γούστα του» τα οποία θα γίνονται σεβαστά από τους γονείς. Επίσης, απαιτεί να μπορεί να καλεί τους φίλους του στο χώρο του και να μπορεί να επιλέγει, χωρίς οι γονείς να τον «νουθετούν» ή να του επιβάλλουν τα δικά τους κριτήρια για τις παρέες και τις φιλίες που δημιουργεί. Απεχθάνεται να ακούει τους γονείς του να ασκούν κριτική στις πράξεις ή τις επιλογές του (ειδικά σε όσες σχετίζονται με τις διαπροσωπικές ή κοινωνικές σχέσεις), διότι έτσι «προσβάλλουν» το αίσθημα της αυτονομίας και αξίας του.

Το ντύσιμο, η διευθέτηση του προσωπικού χώρου και χρόνου, η επιλογή των φίλων, του τρόπου διασκέδασης, της ελευθερίας του λόγου και των πράξεων, της ανάληψης ορισμένων ευθυνών και της αναγνώρισης από τους γονείς των ικανοτήτων, αλλά και της ορθότητας των επιλογών του, είναι στοιχεία που συνθέτουν την αλλαγή της σχέσης του παιδιού με τους γονείς σε «πραγματικό» καθημερινό επίπεδο, και την απόκτηση μιας ξεχωριστής αυτόνομης ταυτότητας απέναντι στους γονείς.

Φυσικά, υπάρχουν και οι νέοι που είναι απρόθυμοι να κόψουν τον «ψυχολογικό ομφάλιο λώρο» που τους δένει με την οικογένεια τους. Διστάζουν να σταθούν στα πόδια τους μόνοι τους αποδεχόμενοι την πρόκληση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας. Ένας υπερβολικός φόβος για την «ελευθερία» έχει πιθανότατα τις ρίζες του στην παιδική ηλικία και στον τρόπο με τον οποίο μεγάλωσε ο νέος.

Η γονεϊκή επίδραση στη δημιουργία εξαρτημένων στάσεων και τρόπων συμπεριφοράς είναι σημαντική για τη μελλοντική συναισθηματική εξάρτηση του εφήβου. Όχι τόσο τα αγόρια όσο τα κορίτσια που είναι παθητικά και εξαρτημένα είναι πιθανό να εκδηλώσουν μία συνεχιζόμενη σχέση εξάρτησης από τους γονείς τους, μία τάση να αποσύρονται από καταστάσεις πίεσης και να αποφεύγουν να ρισκινδυνεύουν κατά την ανήλικη ζωή τους.

Είναι συχνά δύσκολο για τους γονείς να καταλάβουν ότι το παιδί τους δεν είναι πια παιδί και ότι κανόνες και κανονισμοί που ήταν κατάλληλοι όταν τα παιδιά τους ήταν μικρά, δεν είναι πια εφαρμόσιμοι. Το πρόβλημα μπορεί να περιπλέκεται από ασυνέπειες του εφήβου. Οι έφηβοι έχουν ανάμικτα συναισθήματα για την ανεξαρτησία και την εξάρτηση. Ξέρουν ότι αργά ή γρήγορα, πρέπει να γίνουν ανεξάρτητοι, να βρουν το δρόμο στη ζωή τους και να είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους. Η προοπτική της «ελευθερίας» είναι ελκυστική με πολλούς τρόπους.

Η προοπτική της επικείμενης ανεξαρτησίας και των ευθυνών της μπορεί να τους φοβίζει. Τότε η ασφάλεια της εξάρτησης που είχαν στην παιδική τους ηλικία από τους γονείς, αναζητείται από τους εφήβους και «συνεχίζεται».

Αυτές οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ανάγκες εξάρτησης και ανεξαρτησίας οδηγούν σε ξαφνικές και απρόβλεπτες μεταστροφές στάσης και συμπεριφοράς. Ο έφηβος μπορεί να είναι εκπληκτικά ώριμος, ανεξάρτητος και υπεύθυνος τη μία στιγμή και παιδαριώδης και ανεύθυνος την άλλη.

Ø Σχέση με τον εαυτό και το σώμα

Στο μεταβατικό αυτό στάδιο της εφηβείας απαιτούνται νέες συμπεριφορές και διαφορετικές αντιδράσεις στις μεταβαλλόμενες καταστάσεις. Οι έφηβοι είναι πιθανό να περνούν μεταβατικές φάσεις χωρίς να συνειδητοποιούν ότι απαιτείται η οικοδόμηση ενός νέου ρεπερτορίου συμπεριφορών. (M. Herbert, 1999)

Επίσης, δεν μπορεί πλέον να λειτουργεί και να συμπεριφέρεται ως παιδί, διότι αυτή η στάση προκαλεί διαταραχές (ασυμφωνία) στην ίδια εικόνα του εαυτού του, ως νέου πλέον ατόμου, που βαδίζει προς την ενηλικίωση. Πολλές φορές βέβαια ο έφηβος δεν αντιλαμβάνεται ότι δεν έχει ξεπεράσει τις «παιδικές ανάγκες» και ότι εξακολουθεί να λειτουργεί εσωτερικά ως παιδί. Πρέπει να εγκαταλείψει την παιδική εικόνα του εαυτού του που σχετιζόταν με ένα μειονεκτικό σώμα και με ένα αδύναμο παιδικό Εγώ. Πρέπει να δημιουργήσει μια νέα εικόνα με βάση τις αλλαγές που συντελούνται στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, με βάση τις νέες εσωτερικές ψυχοδιανοητικές ικανότητες που αναπτύσσει, αλλά και με βάση τις προσδοκίες του περιγύρου. Αυτή είναι μια διαλεκτική δυναμική διαδικασία.

Οι έφηβοι συνήθως παίρνουν πολύ στα σοβαρά τον εαυτό τους και περιμένουν από τους άλλους να κάνουν το ίδιο. Ωστόσο, τα προβλήματα τα οποία μοιάζουν εξαιρετικά δυσεπίλυτα την περίοδο αυτή είναι συχνά πιο εύκολο να τα χειριστεί ο έφηβος από τη στιγμή που συνειδητοποιεί ότι και οι άλλοι γύρω του βιώνουν τα ίδια συναισθήματα με αυτόν. (I. N. Παρασκευόπουλος, 1999 Η. Κουρκούτας, 2001)

Καμία μεταβολή δεν γίνεται χωρίς ένταση. Μερικές φορές ίσως είναι πιο μεγάλη, παραδείγματος χάρη σε συγκεκριμένα άτομα που είναι πιο δειλά από τους άλλους και που τρομάζουν όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με μία νέα πρόκληση. Οι μεταβολές βιώνονται με περισσότερη ένταση όταν είναι απρόσμενες, αθέλητες, ασυνήθιστες και μεγάλης σημασίας. Αυτό συμβαίνει όταν ο ρυθμός και ο βαθμός των αλλαγών είναι υπερβολικά γρήγορος. (M. Herbert, 1999)

Ο δόκτωρ Barrie Hopson (στην μελέτη του το 1986), εντόπισε με λεπτομέρειες τα σπουδαιότερα στάδια σε μια σίγουρα προβλέψιμη ακολουθία εφηβικών αντιδράσεων.

- Ακινητοποίηση: Ο νεαρός νιώθει ότι είναι «πνιγμένος», ανίκανος να προγραμματίσει, να καταλάβει ή να επιχειρηματολογήσει. Επέρχεται ένα είδος «παράλυσης».
- Ελαχιστοποίηση: Το αγόρι ή το κορίτσι μπορεί να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση του «παγώματος» ελαχιστοποιώντας τις αλλαγές. Το αγόρι προσποιείται ότι δεν έχει προσέξει τα σπυράκια της ακμής της εφηβείας. Η αναστάτωση και ο πόνος που προκαλούνται από την περίοδο στο κορίτσι, καλύπτονται. Το νεαρό άτομο προσπαθεί να εκμηδενίζει τις αλλαγές της εφηβείας. Μερικοί μπορεί να αρνηθούν ότι έχουν εμφανιστεί αλλαγές.
- Κατάθλιψη: Η κατάθλιψη στην εφηβεία είναι ως ένα βαθμό φυσιολογική διαδικασία με την έννοια ότι η αποκοπή από ένα μεγάλο κομμάτι του εαυτού και το «κλείσιμο» του κεφαλαίου

«παιδική ζωή» δεν είναι για όλους τους νέους εύκολη υπόθεση, αλλά μία διαδικασία που όλοι την βιώνουν και η οποία κληροδοτεί στον καθένα σε διαφορετικό βαθμό κάποια ψυχική αναστάτωση.

Οι φυσικές αλλαγές της ήβης αντιπροσωπεύουν μια δραματική μεταβολή για το παιδί και μπορεί να υπάρξει μια έξαρση των αισθημάτων λύπης και εσωτερικής αναταραχής. Οι έφηβοι συχνά δίνουν διέξοδο σε αυτοκριτικά σχόλια. Σε μερικές περιπτώσεις αυτό είναι η αρχή για πιο σοβαρές περιπτώσεις κατάθλιψης.

- **Αποδέσμευση:** Αυτό είναι το στάδιο της αποδοχής της πραγματικότητας όπως είναι, της μεταφορικής αποδέσμευσης από το παρελθόν, το οποίο σήμαινε τη φροντίδα και προστασία από τους γονείς παιδική ηλικία, την παιδική ανευθυνότητα. Όπως το εκφράζει ο Hopson, ο έφηβος λέει περίπου τα εξής: «Λοιπόν, να 'μαι εδώ τώρα. Να αυτό που έχω, ξέρω ότι μπορώ να επιβιώσω, μπορεί να μην είμαι σίγουρος ακόμη για το τι επιθυμώ, αλλά θα είμαι εντάξει...εκεί έξω είναι η ζωή που με περιμένει».
- **Πειραματισμός:** Η αποδέσμευση δημιουργεί μια γέφυρα προς το επόμενο στάδιο κατά το οποίο οι νέοι άνθρωποι αρχίζουν να δοκιμάζουν τους εαυτούς τους σε σχέση με τις νέες καταστάσεις, δοκιμάζουν νέες συμπεριφορές, ικανότητες και ακόμη (προς μεγάλη ανησυχία των γονιών), νέους και μερικές φορές εκκεντρικούς τρόπους ζωής. Σε αυτήν την εποχή μπορεί να ξεσπάσουν πολλοί καυγάδες και να υπάρξουν περίοδοι ασυνεννοησίας.
- **Αναζήτηση νοήματος:** Στη συνέχεια αυτής της έξαρσης της ενεργητικότητας και των πειραματισμών ακολουθεί μια πιο σταδιακή κίνηση προς την κατεύθυνση της αναζήτησης νοήματος και της κατανόησης του πώς και γιατί τα πράγματα είναι διαφορετικά και γιατί συμβαίνει αυτό.

- Εσωτερίκευση: Τελικά, αυτές οι νέες αντιλήψεις για το νόημα και τη σημασία εσωτερικεύονται, γίνονται ένα «κομμάτι» του εαυτού και ενσωματώνονται στο ρεπερτόριο συμπεριφοράς του νέου ενηλίκου. (M. Herbert, 1999)

Η «διαδικασία πένθους», αποτελεί μια καθιερωμένη ψυχοδυναμική έννοια στο στάδιο των ψυχοσυναισθηματικών και κοινωνικών αλλαγών, η οποία σηματοδοτεί ένα σύνολο εσωτερικών διεργασιών που συμβαίνουν όταν κανείς πρέπει να ξεπεράσει μια σοβαρή συναισθηματική απώλεια. Το βασικό αίσθημα που κυριαρχεί στην απώλεια είναι η θλίψη.

Η συναισθηματική απώλεια δεν αφορά όμως μόνο την απώλεια εξωτερικών προσώπων αλλά και πλευρών του εαυτού, κομμάτια από τη ζωή και τι παρελθόν που πρέπει να μείνει πίσω. Η απότομη αλλά και σταδιακή απομυθοποίηση των γονέων και η αποκόλληση από την παιδική ηλικία προκαλούν στον έφηβο ένα περίεργο αίσθημα απώλειας του εαυτού το οποίο βιώνεται ως «κενό», ως αίσθημα «αβοήθητου», ως κάτι ανεξήγητο, κάτι που δημιουργεί άγχος και αόριστους φόβους.

Αυτά τα αισθήματα μπορεί να του προκαλέσουν σύγχυση, αφού δεν είναι σε θέση να τα αποκωδικοποιήσει και να συνειδητοποιήσει από πού προέρχονται και πως θα εξελιχτούν. Υπάρχουν και περιπτώσεις εφήβων όπου κυριαρχούν έντονα και πιο σοβαρά διαταρακτικά αισθήματα, όπως είναι όπως είναι τα αισθήματα «αποπροσωποίησης» ή «αποπραγμάτωσης», όπου το άτομο νιώθει να «βγαίνει από το σώμα του» ή «να χάνει ολοκληρωτικά τον εαυτό του, τα λογικά και τη συνείδηση του», όπως και την αίσθηση σταθερότητας της πραγματικότητας του χρόνου και της ζωής. (Μανωλόπουλος 1986, Η. Κουρκούτας 2001)

Κατά συνέπεια τα βιώματα που αναπτύσσονται στην εφηβεία αναφορικά με το σώμα είναι πολύπλοκα, με έντονες συναισθηματικές

φορτίσεις, αφού μέσα από το σώμα εκφράζεται η σχέση με τους γονείς, η σχέση με τον εαυτό, και η σχέση με το άλλο φύλο. Η στάση του εφήβου απέναντι στο σώμα του αναπόφευκτα ποικίλει και μπορεί να λάβει τις πιο ακραίες και αντιφατικές μορφές.

Η αναπαράσταση που σχηματίζει ο έφηβος για το σώμα του συνδέεται με τις πρώιμες εμπειρίες και με τον τρόπο που οι γονείς αντιμετώπισαν το σώμα του. Πρόκειται για μια βιωματική αναπαράσταση που ακολουθεί και υπαγορεύει υποσυνείδητα τον τρόπο με τον οποίο εκφράζει ο έφηβος τον εαυτό του μέσα από αυτό (τον τρόπο που ντύνεται, στέκεται και άλλα).

Η βιωματική εικόνα του σώματος μπορεί να τροποποιηθεί στην πορεία και η εφηβεία είναι μια ευκαιρία για να απαλλαγεί ο νέος από εσωτερικές δεσμεύσεις που ευθύνονται για την αγχωτική ή καταπιεστική σχέση με το σώμα ή για βιώματα που παρακωλύουν το συναισθηματικό άνοιγμα του εαυτού του στους άλλους. (Κουρκούτας, 2001, M. Herbert, 1999)

Ø Η σχέση με τους συνομηλίκους και τους άλλους.

Σύμφωνα με τον Conger (1981), η εφηβεία είναι γενικά μια περίοδος έντονης κοινωνικότητας, αλλά συχνά και έντονης μοναξιάς. Το να είσαι απλώς με τους άλλους δε λύνει το πρόβλημα. Πολύ συχνά οι νέοι αισθάνονται τη μεγαλύτερη μοναξιά όταν είναι μέσα στο πλήθος, σε ένα πάρτι ή σε ένα χορό». Αυτό σημαίνει ότι η γενική παραδοχή των συνομηλίκων και η ύπαρξη ενός ή δύο πιο στενών φίλων μπορεί να έχει τεράστια σημασία στη ζωή του εφήβου. Ο ρόλος της ομάδας των συνομηλίκων είναι ιδιαίτερα σημαντικός στο να βοηθήσει το άτομο στον καθορισμό της ταυτότητας.

Η φιλία γενικά, ορίζεται ως μια σχέση μεταξύ ανθρώπων που συνδέονται με έναν κοινό σκοπό. Είναι εκπληκτικό ότι ο έφηβος, που δεν

μπορεί να εκτιμήσει τον αμοιβαίο χαρακτήρα της φιλίας, την ανάγκη για αμοιβαία κατανόηση, την ικανότητα να μοιράζεσαι και να σε εμπιστεύονται, δεν θα μπορέσει πιθανότατα να διατηρήσει σταθερές φιλίες, ή να τον διαλέξουν για φίλο. Οι ανώριμοι νέοι δεν μπορούν πάντα να επιτύχουν το «πάρε δώσε» της φιλίας.

Ο έφηβος ενδέχεται να αποζητά στον άλλον τον ιδανικό του εαυτό, αυτό που ο ίδιος δεν είναι. Έτσι, πολλές φορές επιλέγει συντρόφους με βάση όχι μόνο αυτό που είναι, αλλά και αυτό που θα ήθελε να είναι. Συχνά διαπιστώνεται ότι κάποια άτομα από την παρέα του εφήβου αντιπροσωπεύουν τις απωθημένες ή επιθυμητές πλευρές του εαυτού του. Συνήθως βέβαια οι έφηβοι επιλέγουν άτομα που εκφράζουν «κομμάτια» του εαυτού τους, ώστε να ενισχύσουν αυτές τις πλευρές μέσα από την παρέα του άλλου.

Όταν οι έφηβοι ρωτούνται για τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της φιλίας, τονίζουν πάνω απ' όλα την αφοσίωση και το στενό συναισθηματικό δεσμό. Οι εκλογές φίλων επηρεάζονται από ομοιότητες στην κοινωνική προέλευση, το θρησκευτικό δόγμα και από την ιδιότητά τους ως μέλη μιας εθνοομάδας γιατί η ομοιότητα παρόμοιων «προτύπων» και ιδεών εγγυάται μια βέβαιη ταυτότητα στις αξίες και τις στάσεις. Η πιο σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων είναι η πίστη ότι και κάποιος άλλος είναι παρόμοιος «με μας». Αυτό είναι πιο σπουδαίο από το να υπάρχει πραγματικά μια ομοιότητα. Επιλέγονται επίσης ως φίλοι εκείνοι οι οποίοι εμφανίζουν χαρακτηριστικά που θεωρούνται επιθυμητά, σύμφωνα με τις αξίες της ομάδας.

Μερικά παιδιά ελκύονται από άλλα, των οποίων οι ανάγκες συμπληρώνουν τις δικές τους, παρόλο που αυτό είναι σπάνιο. Για παράδειγμα, ένα κυρίαρχο παιδί μπορεί να αποκτήσει φιλικές σχέσεις με κάποιο που είναι βασικά υποχωρητικό αλλά η αρχή ότι τα αντίθετα έλκονται είναι η εξαίρεση, όχι ο κανόνας. Επίσης, μια νέα ή ένας νέος

έφηβος (συνηθισμένη επίσης περίπτωση) κάνουν παρέα με άτομα τα οποία σωματικά είναι «κατώτερα» από τους ίδιους (θεωρούνται δηλαδή ότι ξεφεύγουν από τα πρότυπα ομορφιάς, είναι πιο «χοντρά», πιο «άσχημα» ή πιο «κακοφτιαγμένα») τονώνοντας με αυτόν τον τρόπο το «ναρκισσιστικό τους αίσθημα» και την αυτοεκτίμηση τους, αφού οι ίδιοι ξεχωρίζουν και φαίνονται «στα μάτια των άλλων πιο όμορφοι».

Συμπερασματικά, η φυσιολογική ομάδα συνομηλίκων λειτουργεί υποστηρικτικά για την ταυτότητα του εφήβου. Με το να του αναγνωρίζει μια θέση, ένα ρόλο και μια λειτουργία, η ομάδα προσδίδει στον έφηβο ένα νόημα ύπαρξης καλύπτοντας τον σε μεγάλο βαθμό και κοινωνικά αλλά και συναισθηματικά. Η συναισθηματική κάλυψη που προσφέρει η ομάδα εάν είναι υγιής, συνεισφέρει πραγματικά με δημιουργικό τρόπο στη απαρτίωση της αυτονόμησης του εφήβου, επίσης τον βοηθά να αντέξει τη συναισθηματική αποκοπή από την οικογένεια.

Η ικανότητα του μεγαλύτερου παιδιού να διαμορφώνει φιλικές σχέσεις και να τις διατηρεί πάνω στη βάση της αμοιβαίας ικανοποίησης αναγκών θεωρείται πως είναι μια σπουδαία ένδειξη ανάπτυξης της κοινωνικής ωριμότητας.

Η εφηβεία μπορεί να γίνει μια περίοδος πιεστικών κοινωνικών διαπροσωπικών σχέσεων, διότι έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους οι ανάγκες διαφορετικών ατόμων για ασφάλεια, οικειότητα και πόθο. Πραγματικά, πολλοί έφηβοι δυσκολεύονται να βρουν μια ισορροπία μεταξύ αυτών των αναγκών. Οι σχέσεις μεταξύ των εφήβων είναι μερικές φορές ανεξέλεγκτες και ξεπερνούν τα κοινά αποδεκτά πλαίσια. Οι κοινωνικές σχέσεις με τους συνομηλίκους μπορούν να πάρουν τρεις μορφές: σχέσεις στη μεγάλη ομάδα, σχέσεις σε πιο μικρή ομάδα («κλίκα») και ατομικές φιλίες. (Κουρκούτας 2001, M. Herbert, 1999)

Ø Η σχέση του εφήβου με την κοινωνική πραγματικότητα

Η σχέση του εφήβου με την κοινωνική πραγματικότητα περνά μέσα από τη σχέση του με τους γονείς και τους άλλους ενηλίκους. Εάν ο έφηβος διατηρεί φυσιολογικές και όχι συγκρουσιακές και επιθετικές σχέσεις με τους γονείς και τους καθηγητές του, τότε θεωρητικά τουλάχιστον αποδέχεται την πραγματικότητα και τους κανόνες της και προσπαθεί να πετύχει τους στόχους του μέσα από κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους και σχεδιασμούς.

Εάν ο έφηβος βιώνει υπερβολικές συγκρούσεις με τους δικούς του ή τους καθηγητές του, είναι ευνόητο ότι θα μεταφέρει αυτή τη στάση απέναντι στο καθετί. Υπάρχουν έφηβοι που αμφισβητούν όλους τους κοινωνικούς κανόνες και υποχρεώσεις. Η εφηβεία είναι η περίοδος της αμφισβήτησης, της μη ανοχής, των κακώς κειμένων και πρέπει να υφίσταται ως ένα βαθμό η δημιουργική αμφισβήτηση, αλλά όχι η απόλυτη απόρριψη, που γίνεται «μπούμερανγκ», μέσω της σταδιακής απόσυρσης και απομόνωσης.

Στην εφηβεία αναπτύσσεται η αυτόνομη ηθική: αυτό σημαίνει ότι ο έφηβος δεν θέλει να υπακούει σε άκαμπτους ηθικούς κανόνες και διαμορφώνει τα δικά του προσωπικά πιστεύω και πρότυπα. Όσο πιο ηθικά είναι αυτά τα πιστεύω, τόσο πιο προσαρμοσμένος εμφανίζεται ο έφηβος.

Όσον αφορά την απόκτηση και την αποκρυστάλλωση της «κοινωνικής ταυτότητας» του εφήβου (η προσωπική ταυτότητα που επεκτείνεται στην κοινωνική πραγματικότητα), είναι απαραίτητη η δημιουργική ενσωμάτωση του εφήβου στην κοινωνία και όχι απλώς η μηχανιστική του προσαρμογή. Υπάρχει μια δυναμική αλληλεξάρτηση της κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας. (M. Herbert, 1999)

Ο Tap (1980) αναφέρεται στη διαδικασία ενσωμάτωσης του κοινωνικού στον ψυχισμό για να επιτευχθεί αυτό που ονομάζει

«προσωποποίηση» του υποκειμένου. Επίσης, σημειώνει τις ακόλουθες παραμέτρους ως σημαντικά και απαραίτητα στοιχεία της κοινωνικής δράσης και της στρατηγικής ταυτότητας του μελλοντικού ενηλίκου:

1. Η επιδίωξη ενός σκοπού, ενός στόχου, ενός σχεδίου .
2. Η ύπαρξη μίας συγκεκριμένης «εσωτερικής λογικής».
3. Η επένδυση των στόχων
4. Η χρησιμοποίηση και εκμετάλλευση των εσωτερικών ψυχικών ικανοτήτων, όπως και των εξωτερικών αποθεμάτων, ως υποστηρικτικών μέσων.
5. Η αναζήτηση ασφαλιστικών δικλείδων για τη δράση, ώστε το υποκείμενο να μην αναγκαστεί να δράσει «σπασμωδικά» ή «αντιδραστικά».

Κατανοεί κανείς ότι ο έφηβος, για να επενδύσει και να χειριστεί με λογικό τρόπο κάποιους στόχους, εκμεταλλευόμενος συγχρόνως τις προσωπικές του ικανότητες και τις κοινωνικές ευκαιρίες, πρέπει να έχει επιλύσει ζητήματα που αφορούν τις βασικές του σχέσεις με τον εαυτό του και το πρωτογενές περιβάλλον του (οικογένεια). Είναι σημαντικό όμως να τονιστεί ότι η διαδικασία αποχωρισμού- εξατομίκευσης είναι μια διαλεκτική διεργασία, όπου ο έφηβος ωριμάζει εκμεταλλευόμενος τις ευκαιρίες που του παρέχει η κοινωνία. Μέσα από αυτές τις ευκαιρίες ενισχύει την κοινωνικότητά του, αυξάνει το αίσθημα αξίας και εαυτού και αποκτά εμπειρία των κοινωνικών σχέσεων, τριβών ή ακόμα και συγκρούσεων.

Η εν λόγω διαδικασία ενισχύει την αυτοπραγμάτωση και το αίσθημα αυτονομίας και ωριμότητας του εφήβου, κάνοντας τον ίσως πιο ικανό να διευθετεί τη σχέση του με τους γονείς του αλλά και το μέλλον του. Σε αυτή την περίπτωση πρέπει όμως και το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον να είναι ανεκτικό και ενισχυτικό, και όχι ανασταλτικό,

παράλογο ή κατασταλτικό σε σχέση με την κοινωνική αυτονομία του εφήβου.

Υπάρχουν και έφηβοι που φαίνεται να αποκτούν εξαιρετική κοινωνική ταυτότητα και να απολαμβάνουν την κοινωνική επιτυχία (όπως έφηβοι που είναι ηγέτες σε κομματικές ή άλλες οργανώσεις), αλλά που δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι κατά βάθος έχουν επιτύχει την ψυχολογική τους ωρίμανση.

Η κοινωνική ταυτότητα είναι προέκταση της ψυχικής πραγματικότητας του εφήβου. Στη φάση ανάπτυξης που βρίσκεται όμως ο νέος, το ζητούμενο δεν είναι πάντοτε η μηχανιστική προσαρμογή του στο σύνολο των κοινωνικών αξιών, αντιλήψεων και αναπαραστάσεων. Η εφηβεία είναι εκ φύσεως μια δημιουργική «επαναστατική περίοδος», αφού λόγω της εσωτερικής του ευαισθησίας και αναδόμησης ο έφηβος επιθυμεί και επιδιώκει να αναμορφώσει πολλές από τις («κακές») όψεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο καλοήθης δυναμισμός του μπορεί πράγματι να αποβεί δημιουργικός όταν συνδυάζεται με κάποια σχετική ωριμότητα και δεν αποτελεί απλώς έκφραση των συσσωρευμένων επιθετικών του τάσεων. Σε πολλές άλλωστε περιπτώσεις ο έφηβος έχει ανάγκη να δημιουργήσει τη δική του, μοναδική «κοσμοθεωρία», η οποία βέβαια συνήθως δεν ταυτίζεται με εκείνη της κυρίαρχης «κουλτούρας». Η αμφισβήτηση του εφήβου και η ενεργητικότητά του μπορούν να «μεταλλαχτούν» σε δυναμική και ισορροπημένη κοινωνική πορεία.

Απόκτηση κοινωνικής ταυτότητας σημαίνει άλλωστε να δώσει κανείς ένα προσωπικό νόημα σε όλες τις κοινωνικές και επαγγελματικές ενέργειες. Εδώ εξάλλου αποκτά νόημα και η «βιωματική κοινωνική ταυτότητα» αλλά και η συμβολική ολοκλήρωση του ανθρώπου, πέρα από τη σωματική του επιβίωση. (Αναστασόπουλος 1998)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Συμπεριφορά είναι ο τρόπος που χρησιμοποιούμε για να επικοινωνούμε, είναι δηλαδή ότι κάνουμε και ότι λέμε. Ο έφηβος μέσω της συμπεριφοράς του προσπαθεί να εξωτερικεύσει συναισθήματα που δεν είναι ακόμα έτοιμος να εκφράσει λεκτικά. Πολλές φορές μπορεί να υιοθετεί αρνητικές συμπεριφορές προκειμένου να τραβήξει το ενδιαφέρον. Η οικογένεια και περισσότερο η ομάδα των συνομηλίκων επηρεάζουν τη συμπεριφορά του εφήβου. Η κοινωνία θέτει κάποιες βάσεις, που είτε άμεσα είτε έμμεσα επηρεάζουν και αυτές τον εφήβου. Όλα αυτά συμβάλουν στο να συμπεριφέρεται ο έφηβος παθητικά, παθολογικά ή φυσιολογικά.

Η συμπεριφορά επομένως είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο και μπορεί να περιλαμβάνει:

- 1.Μια έκφραση ή μια εκτόνωση συναισθηματικού τύπου (μια ενεργειακή εκφόρτιση έντονων συναισθημάτων, οργής, μίσους και πολλά άλλα).
- 2.Μια επικοινωνιακή διάσταση, με την έννοια του μηνύματος. Η συμπεριφορά μπορεί να εμπεριέχει ένα μήνυμα.
- 3.Ένα κίνητρο, μια επιθυμία που υποβαστάζει την επίτευξη ενός στόχου (ασυνείδητο ή υποσυνείδητο κίνητρο). Το άτομο μέσα από ένα σύμπτωμα στοχεύει πολλές φορές στην αλλαγή μιας κατάστασης.

«Το κλείσιμο του ματιού, τα νεύματα, το χαμόγελο, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε, αυτά που λέμε, το πώς κουνάμε τα χέρια μας, ο τρόπος που ντυνόμαστε και πολλά άλλα, αποτελούν τη συμπεριφορά μας». Η συμπεριφορά και τα φυσικά χαρακτηριστικά συνιστούν τη μόνη ορατή, εξωτερικά προβαλλόμενη πλευρά, αυτό δηλαδή που βλέπουν οι άλλοι. Από την παρατήρηση της συμπεριφοράς οι άνθρωποι κάνουν υποθέσεις για τα κίνητρα, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και γενικότερα το

χαρακτήρα του ατόμου, υποθέσεις που μπορεί να είναι σωστές ή λανθασμένες. Η συμπεριφορά αποτελεί ένα εργαλείο που, ανάλογα με το πώς χρησιμοποιείται, διευκολύνει ή δυσχεραίνει τις σχέσεις με τους άλλους. (Κουρκούτας Η, 2001, Μ. Π. Γιαννουλέας, 2001)

Οι ειδικοί μελετητές κάνουν λόγο για ορισμένους τύπους ηθικής συμπεριφοράς των εφήβων. Ιδιαίτερα ξεχωρίζουν τους εξής τύπους:

1. Εκείνους που χαρακτηρίζονται από μια υπερβολική ηθική γνώση, αλλά που συναντούν δυσκολίες στην εφαρμογή της.

2. Εκείνους που απορρίπτουν κάθε ηθική και φθάνουν μέχρι τον κυνισμό. Οι έφηβοι αυτοί είναι λίγοι.

3. Εκείνους που φθάνουν σε μια ηθική συμβιβασμού, δίνοντας μεγαλύτερη βαρύτητα σε ορισμένες κοινωνικές αλήθειες, παρά στην προσωπική άσκηση.

4. Εκείνους, τέλος, που μετά από δισταγμούς και δυσκολίες ξαναγυρίζουν στην ηθική που είχαν διδαχθεί. Αυτό συμβαίνει μετά το 17^ο έτος της είναι ικανοποιητική, παρά τις δυσκολίες που προκύπτουν.

Η αδιαφορία των γονέων για την ηθική συμπεριφορά των παιδιών τους δημιουργεί στους εφήβους ένα είδος αγωνίας. Αυτό επιβεβαιώθηκε από μια σχετική έρευνα που έγινε σε 3.000 Αμερικάνους εφήβους και των δυο φύλων, ηλικίας 14 ως 16 ετών. Η παρουσία των γονέων, ο έλεγχος που ασκούν και προπάντων το παράδειγμά τους συντηρούν την ορθή συμπεριφορά των νέων.

Στην ηθική καλλιέργεια των εφήβων πολύ συμβάλλει και ο ρόλος των δασκάλων, καθώς και των καλών φίλων. Αν στις φιλικές ομάδες περάσουν αγνά συναισθήματα ζωής, η ηθική στάση των εφήβων θα βελτιωθεί.

Η φιλία είναι εντελώς απαραίτητη για την ομαλή πνευματική, ηθική και κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου. Η επαφή με τους ομοίους του

θα βοηθήσει τον νέο στη ηθική και κοινωνική του συμπεριφορά.(Γ. Κρασανάκης, 1999, Ν. Αηδονά- Ι. Γεωργιάδου, 1992)

3.1 Τα όρια του φυσιολογικού και του παθολογικού στη συμπεριφορά του εφήβου

Τα όρια του φυσιολογικού και του παθολογικού στη συμπεριφορά του εφήβου αφορούν, μια σειρά αντιδράσεων οι οποίες είναι δυνατόν να προσλάβουν υπερβολικό ή φαινομενικά παθολογικό χαρακτήρα, αλλά και οι οποίες από την άλλη μπορεί να θεωρηθούν μια «φυσική» αντίδραση στις αλλαγές και τις αναταραχές που προκαλούνται σε ψυχικό επίπεδο στη ζωή του εφήβου. Πρόκειται για το παράδοξο της εφηβείας, αφού αυτή είναι η μοναδική περίοδος της ζωής στην οποία το άτομο θα πρέπει ως ένα βαθμό να αποδομηθεί ψυχικά για να επαναδομηθεί σε ανώτερο επίπεδο.

Στην ενήλικη ζωή τίθεται το ζήτημα της «φυσιολογικότητας» ή μη κάποιων αντιδράσεων. Με άλλα λόγια, τίθεται το ζήτημα των ορίων ανάμεσα στο φυσιολογικό και το παθολογικό, καθώς και ο προβληματισμός από πιο σημείο και μετά μια αντίδραση μπορεί να θεωρηθεί παθολογική.

Σύμφωνα με τον Freud, η διαφορά ανάμεσα στο φυσιολογικό και στο παθολογικό είναι ζήτημα ποσότητας και όχι ποιότητας. Με άλλα λόγια, οι παθολογικές αντιδράσεις δεν αποτελούν ιδιαίτερες αντιδράσεις και δεν διαφέρουν ποιοτικά από τις μη φυσιολογικές. Η ποσοτική διαφοροποίηση (η υπερβολική «δόση» μιας αντίδρασης) είναι αυτή που δημιουργεί και την ποιοτική διαφοροποίηση.

Για παράδειγμα, όλοι οι άνθρωποι βιώνουν φοβίες και άγχη, ή αναπτύσσουν κάποιες παράλογες ιδέες και φόβους. Η διαφορά όμως έγκειται στο εξής: στην «παθολογική κατάσταση» το άτομο κατακλύζεται ολοκληρωτικά από αυτά τα άγχη, τις περίεργες ιδέες ή τις

παράλογες φοβίες, με αποτέλεσμα να εμφανίζει δυσλειτουργίες συμπεριφοράς στον κοινωνικό και στο διαπροσωπικό τομέα. Αντίθετα στη φυσιολογική κατάσταση αυτά τα άγχη και οι φοβίες ούτε παρακωλύουν ούτε παραλύουν τη συναισθηματική, τη διαπροσωπική και την κοινωνική ζωή του ατόμου.

Το φάσμα των προβληματικών ή συμπτωματικών αντιδράσεων-συμπεριφορών στην εφηβεία είναι ευρύτατο. Ένας έφηβος μπορεί να εκδηλώσει μια «παθολογική παθητικότητα», δηλαδή αναστολή όλων των δημιουργικών ικανοτήτων και λειτουργιών του (να αποτύχει πλήρως στο σχολείο, να διακόψει κάθε δημιουργική ενασχόληση, όπως τον αθλητισμό, τη μουσική ή ακόμη και τις κοινωνικές του δραστηριότητες). Ενδέχεται όμως να παρουσιάσει και μια ενεργητική ακραία συμπεριφορά (παραβατική συμπεριφορά, επιθετικές - καταστροφικές πράξεις, συμπεριφορές εξάρτησης και άλλα). Ανάμεσα στις δυο αυτές ακραίες συμπτωματικές συμπεριφορές υπάρχει μια κλίμακα ενός μεγάλου αριθμού άλλων αντιδράσεων, οι οποίες ξεκινούν από τις απλές αγχωτικές συμπεριφορές και φθάνουν μέχρι τις οργανωμένες νευρώσεις.

Πολλοί και διαφορετικοί παράγοντες είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην ίδια μορφή προβληματικής συμπεριφοράς. Αντίθετα, η ίδια προβληματική κατάσταση μπορεί να εκδηλωθεί με διαφορετικά συμπτώματα. Αυτό εξαρτάται από την προσωπικότητα και τα βιώματα του (για παράδειγμα, ένας υπερευαίσθητος και συγκρατημένος έφηβος, αντιμετωπίζοντας το χωρισμό των γονέων, ενδέχεται να παρουσιάσει ποικίλα σωματικά συμπτώματα, ο ίδιος έφηβος, όταν αντιμετωπίζει δυσκολίες στο σχολείο μπορεί να κατακλυστεί από υπερβολικό άγχος που τον παραλύει. Αντίθετα, ένας πιο δυναμικός έφηβος ίσως αντιδράσει επιθετικά απέναντι στους καθηγητές του, στον ήδη πληγωμένο έφηβο όμως η σχολική απόρριψη θα επιδράσει ακόμη πιο αρνητικά απ' ότι στον

έφηβο ο οποίος δεν «κουβαλάει» παρόμοιες εμπειρίες από το οικογενειακό του περιβάλλον.)

Ένας νεαρός που διανύει την πρώιμη εφηβεία του, δεν έχει αναπτύξει πλήρως την προσωπικότητά του και βιώνει μια κατάσταση ανασφάλειας στο σπίτι μπορεί να γίνει νευρικός, αγχώδεις, να εκδηλώσει σχολική άρνηση ή καταθλιπτικές τάσεις. Εάν όμως είναι λιγότερο ευαίσθητος και πιο δυναμικός, μπορεί να γίνει οξύθυμος, υπερκινητικός, επιθετικός και άλλα. Ένας έφηβος με αυταρχικούς και επιθετικούς γονείς ενδέχεται να αντιδράσει εξίσου επιθετικά και δυναμικά ή αντίθετα, λόγω φόβου, μπορεί να μειώσει τις όποιες αντιδράσεις.

Εν κατακλείδι, οι μορφές των συμπτωμάτων και των παθολογικών συμπεριφορών-αντιδράσεων στην εφηβεία είναι πολλές και ποικίλουν ανάλογα με την ηλικία και την προσωπικότητα του εφήβου(Η. Κουρκούτας 2001)

3.2 Παθητική συμπεριφορά

Το μεγαλύτερο μέρος της αρνητικής συμπεριφοράς του εφήβου, πηγάζει από τη λαθεμένη αντίληψη που έχει για την κοινωνία, Αν ο έφηβος αρχίσει να πιστεύει ότι δεν μπορεί να γίνει αποδεκτός με ενεργητική και θετική συμπεριφορά, ίσως καταφύγει στην παθητική-καταστρεπτική συμπεριφορά που επισύρει τη οργή και το ενδιαφέρον των γονιών.

Παθητική συμπεριφορά ονομάζεται η συμπεριφορά που επιδεικνύουμε όταν δεν διεκδικούμε τα δικαιώματά μας, ή τα διεκδικούμε με τέτοιο τρόπο ώστε οι άλλοι τα αγνοούν.

Το άτομο με παθητική συμπεριφορά εκφράζει τις απόψεις-ιδέες και τα συναισθήματά του διστακτικά ή απολογητικά, συχνά μάλιστα δεν τα εκφράζει καθόλου. Στις συγκρούσεις –αντιπαραθέσεις με τους άλλους υιοθετεί τη λύση «χάνω-κερδίζεις», παραιτούμενο έτσι των δικαιωμάτων

του. Η παθητική συμπεριφορά βασίζεται στην αντίληψη ότι οι δικές του ανάγκες-επιθυμίες και τα συμφέροντα έχουν μικρότερη σημασία από εκείνα των άλλων.

Όταν συμπεριφέρεται το άτομο παθητικά, το κύριο μέλημά του είναι η ικανοποίηση των αναγκών-δικαιωμάτων του σε βάρος των άλλων. Η παθητική συμπεριφορά του ατόμου, σχετίζεται συνήθως με χαμηλή αυτοεκτίμηση και με την τάση να εγκαταλείπει τα πράγματα στα χέρια των άλλων ή και στη «μοίρα».(Μ. Π. Γιαννουλέας, 2001)

3.3 Η συμπεριφορά των εφήβων στην κοινωνία

Η νεότητα είναι κοινωνικο-ιστορική κατηγορία, όπου είναι δυνατή η κοινή ταυτότητα χαρακτηριστικών- ιδιοτήτων στους εφήβους όλων των εποχών και των κοινωνιών. Ανάλογα με την κοινωνία στην οποία ζει ο έφηβος, αναπτύσσει κάποιες ιδιότητες αλλά και τρόπους συμπεριφοράς.

Παρακάτω θα αναπτυχθούν κάποιες από αυτές τις συμπεριφορές που παρατηρούνται συχνά στους εφήβους – νέους.

Φιλοπερίεργο- φιλομαθές: Βασική ιδιότητα των νέων είναι ότι απορούν, ερωτούν και θέλουν εναγωνία να μάθουν, επειδή ακριβώς είναι κενοί από πείρα και γνώσεις.

Οι νέοι επιθυμούν να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τον κόσμο που τους περιβάλλει αλλά και τον ίδιο τους τον εαυτό. Το φιλοπερίεργο δεν είναι τίποτε άλλο παρά η έκφραση της συνεχούς έκπληξης που δοκιμάζουν για το καθετί που «ανακαλύπτουν» στην κοινωνία, στη φύση, στους ανθρώπους. Η φιλομάθεια επομένως είναι ένα μέσο προσαρμογής στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Αμφισβήτηση: ο έφηβος αμφιβάλλει για την ορθότητα και την αλήθεια των κρίσεων, των γνώσεων, των κανόνων, των θεσμών που επικρατούν και καθορίζουν τον κόσμο των «μεγάλων». Αυτό το χαρακτηριστικό ιδίωμα των νέων πολλές φορές τρομάζει τους

μεγαλύτερους, είτε γιατί φτάνει στην απόλυτη άρνηση των πάντων, είτε γιατί είναι μια απειλή για το «status quo» και απαιτεί αλλαγές στον τρόπο ζωής και σκέψης τους- αλλαγές τις οποίες δεν είναι διατεθειμένοι να πραγματοποιήσουν –είτε γιατί αποτελεί αμφισβήτηση των ίδιων των πρεσβυτέρων.

Η αμφισβήτηση συνοδεύεται από την ίδια την κριτική των καθιερωμένων αλλά και των ενηλίκων που αποδέχονται, αλλά και δημιουργήσαν αυτό τον κόσμο. Το κίνημα της αμφισβήτησης των νέων εμφανίστηκε με μεγαλύτερη ένταση στις δεκαετίες του '60 και '70. Αυτό συνέβη επειδή οι νέοι απέκτησαν περισσότερες γνώσεις, εφόδια και μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης, αλλά και επειδή παρουσιάστηκε μεγαλύτερη διάσταση θεωρίας και πράξης στην κοινωνική ζωή (ωφελιμισμός, κυνισμός, ατομισμός, βιαιότητες, καταναλωτισμός, αλλοτρίωση, αποξένωση, κοινωνική αδικία). (M. Herbert, 1999, N. Αηδονά, I. Γεωργιάδου, 1999)

Τάση προς το ιδεώδες- αυταπάρνηση- «ιδεαλισμός»: Τα ιδανικά ασκούν ιδιαίτερη έλξη και γοητεία στους νέους, γιατί αυτοί από τη φύση τους κυνηγούν το ιδεώδες, το τέλειο, το απόλυτο. Επειδή ακριβώς οι έφηβοι δεν έχουν προβεί σε ατομικούς και κοινωνικούς συμβιβασμούς, θέλουν να δημιουργήσουν μια κοινωνία που θα ανταποκρίνεται στα ιδεώδη τους και το ιδανικό τους πρότυπο που θα έχουν υιοθετήσει. Είναι γεμάτοι ελπίδες, γιατί δεν έχουν απογοητευτεί και γιατί δεν έχουν δοκιμάσει πολλές αποτυχίες. Πιστεύουν στο μέλλον, επειδή νιώθουν ότι το μέλλον τους ανήκει. Προσπαθούν να το διαμορφώσουν, όπως νομίζουν ότι οφείλει να είναι, δίνοντας τον καλύτερό τους εαυτό- συχνά και την ίδια τους τη ζωή.

Ριζοσπαστικότητα – επαναστατικότητα: Η νεολαία είναι πιο κοντά στις πηγές της ζωής και είναι φυσικό να αντιδρά στο αφύσικο και το παράλογο. Αγαπά τη ζωή και το καινούργιο, θέλει λοιπόν πάντα να

αλλάξει, να βελτιώσει την κοινωνία. Ευαίσθητη στην κοινωνική αδικία, πλήρης υψηλών ιδανικών αμφισβητεί τα κακώς κείμενα και, με αυξημένη ζωτικότητα και ενεργητικότητα, πασχίζει να πραγματοποιήσει τα κοινωνικά της οράματα. Ο νέος έχει τη δυνατότητα, επειδή ακριβώς δεν έχει ακόμα «συμβιβαστεί», «αφομοιωθεί», να παρατηρεί και να νιώθει πιο εύκολα τις ελλείψεις, τις υπερβάσεις του μέτρου, τον παραλογισμό, την αδικία.

Αφιλοκέρδεια- εντιμότητα-ειλικρίνεια- ανιδιοτέλεια: Οι νέοι δεν επιζητούν, δεν επιδιώκουν το προσωπικό κέρδος αντίθετα παραμένουν μακριά από σκοπιμότητες και ευτελείς υπολογισμούς. Αδιαφορούν για τα ατομικά οφέλη και ενδιαφέρονται για άλλους χωρίς να επιζητούν ή να περιμένουν ανταλλάγματα. Προσφέρουν τη φιλία τους χωρίς υστεροβουλία, αγαπούν χωρίς υπολογισμό και συμφέρον, εξυπηρετούν χωρίς να περιμένουν ανταπόδοση.

Εκφράζουν τα πραγματικά τους αισθήματα και τις σκέψεις τους δίχως υποκρισία και με αξιοθαύμαστη παρρησία. Απεχθάνονται την κοινωνική υποκρισία και τις κοινωνικές συμβατικότητες και τολμούν να λένε την αλήθεια ακόμη και όταν αυτή είναι οδυνηρή. Οι νέοι αποφεύγουν το δόλο και την απάτη και επιθυμούν να είναι δίκαιοι και ακέραιοι. Η κρίση τους και η σκέψη τους χαρακτηρίζεται από ευθύτητα και οι σχέσεις και οι συναλλαγές τους από εντιμότητα. Την ίδια τιμιότητα απαιτούν και από τους άλλους, κυρίως επειδή έχουν υψηλό αίσθημα δικαιοσύνης.

Σφρίγγος : Η ζωτικότητα και ο δυναμισμός που χαρακτηρίζουν τη νεότητα είναι, σε πολύ μεγάλο βαθμό, απόρροια της βιολογικής δύναμης του οργανισμού. Η νεότητα είναι εποχή ακμής. Η σωματική ευεξία συνοδεύεται από την ψυχική και εκφράζεται με την αγάπη για τη δράση και τη ζωή. (Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1999, Β. Δεληγιάννη – Κουϊμτζή- Δ. Σακκά, 2007))

Θάρρος –τόλμη- γενναιότητα: Οι νέοι ελπίζουν, αναζητούν το δίκαιο και το ορθό και αισιοδοξούν για το μέλλον. Επομένως μπορούν να αντιμετωπίζουν και τη ζωή και τους ανθρώπους με θάρρος και τόλμη. Αγνοούν τους κινδύνους και τις δυσκολίες, γιατί εξαιτίας αυτής της αθωότητάς τους, πιστεύουν πως αρκεί η τόλμη για να αλλάξουν τις συνειδήσεις και τον κόσμο. Δεν έχουν ακόμα πολλές φορές απογοητευτεί και για τούτο δε γνωρίζουν την οπισθοχώρηση και τη δειλία. Είναι γενναίοι γιατί είναι «ιδεαλιστές», αλλά και γιατί πολλές φορές έχουν άγνοια των κινδύνων και των συνεπειών των πράξεών τους.

Αυθορμητισμός- ενθουσιασμός: Οι νέοι καθοδηγούνται περισσότερο από τις επιθυμίες τους παρά από τη λογική τους. Επιπλέον δεν αναγνωρίζουν κοινωνικές συμβατικότητες και δεν έχουν ακόμα αποδεχτεί τα κυρίαρχα πρότυπα συμπεριφοράς. Για αυτούς ακριβώς τους λόγους είναι αυθόρμητοι στην εκδήλωση των συναισθημάτων τους και των επιθυμιών τους. Κυριεύονται από πάθος και από αυτό το χαρακτηριστικό πηγάζει και ο ενθουσιασμός τους. Το καθετί καινούργιο τους έλκει, τους συγκινεί, με άλλα λόγια τους ενθουσιάζει. Και όταν αποδέχονται κάτι, ενεργούν με ιδιαίτερη ζέση, επειδή αφοσιώνονται στα οράματά τους.

Πρωτοτυπία – φαντασία : Οι νέοι βιώνουν μια συνεχή εσωτερική αλλαγή. Την ίδια συνεχή αλλαγή επιζητούν και στον εξωτερικό κόσμο. Είναι αντίθετοι στον τύπο, στο καθιερωμένο, θέλουν να καινοτομήσουν και αυτό άλλωστε πράττουν. Οι νέοι ονειρεύονται, αρνούνται να προσαρμοστούν στα περιοριστικά όρια της λογικής. Μεταπλάθουν τις παλιές μορφές και δίνουν νέα μορφή στο όραμα μετάπλασης του κόσμου.

Ευαισθησία- συναισθηματικότητα: Η παρατηρητικότητα, το γνήσιο ενδιαφέρον, η εσωτερίκευση των εξωτερικών παραστάσεων είναι συστατικά στοιχεία και προϋποθέσεις της ευαισθησίας. Οι νέοι είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι, βιώνουν με έντονο τρόπο το ωραίο και το άσχημο,

το ορθό και το άδικο. Οι αισθήσεις τους, η σκέψη τους είναι οξύτατες. Δεν έχουν προσβληθεί από την αδιαφορία. Εκτός από τις έντονες επιθυμίες, οι νέοι έχουν έντονα συναισθήματα, συγκινούνται εύκολα, κρίνουν με την καρδιά και όχι με το μυαλό.

Αστάθεια – ασυνέπεια: Όπως ακριβώς εύκολα παθιάζονται με κάτι οι νέοι, άλλο τόσο εύκολα εγκαταλείπουν την προσπάθεια. Οι επιθυμίες τους είναι έντονες, αλλά διαρκούν λίγο. Εύκολα ενθουσιάζονται αλλά γρήγορα απογοητεύονται. Δεν είναι σταθεροί στις επιδιώξεις τους, γιατί εύκολα πλήττουν. Η μεταβλητότητα της συναισθηματικής- ψυχικής κατάστασής τους επηρεάζει και τη συμπεριφορά τους .η ασυνέπεια, που πολλές φορές τους καταλογίζεται, έχει τις ρίζες της στην αστάθεια και την ανυπομονησία.

Ανυπομονησία- βιασύνη: Οι νέοι δεν έχουν τη δυνατότητα να συγκρατούν την ορμή τους και τις επιθυμίες τους. Βιάζονται να προφτάσουν, να γνωρίσουν, να γευτούν. Δεν γνωρίζουν την υπομονή, δεν δείχνουν ανοχή στις δυσκολίες και στα εμπόδια. Οι λέξεις αναμονή και εγκαρτέρηση τους είναι άγνωστες. Υποκύπτουν στην πρώτη αποτυχία, δεν γνωρίζουν την αυτοσυγκράτηση, την αυτοπειθαρχία και την επιμονή μέχρι την επίτευξη του στόχου τους.

Ευπιστία- ευήθεια: είναι εύπιστοι, επειδή δεν έχουν πολλές φορές εξαπατηθεί αλλά και επειδή κρίνουν τους άλλους με μέτρο τη δική τους ευθύτητα και ειλικρίνεια. Είναι αφελείς γιατί δεν έχουν γνωρίσει την απάτη και την αχρεία συμπεριφορά. Εξαπατώνται εύκολα, επειδή έχουν υπέρμετρες ελπίδες, φιλοδοξίες και ενθουσιασμό.

Εγωκεντρισμός: Το υπερβολικό ενδιαφέρον για το «εγώ» και η υπέρμετρη ενασχόληση με τα ατομικά τους προβλήματα πηγάζουν τόσο από τη επιθυμία και την ανάγκη αυτογνωσίας, όσο και από το γεγονός ότι, αυτήν την περίοδο, ο νέος βιώνει τα πάντα μέσα από τη σχέση «εγώ» - «οι άλλοι». Ο εγωκεντρισμός συνδέεται με τα συναισθήματα μοναξιάς

και απομόνωσης που κυριεύουν συχνά το νέο, είναι πιθανό επίσης να οδηγήσει στη διόγκωση του εγωισμού.

Υποκειμενισμός: Οι έφηβοι κρίνουν κατά κανόνα, τον εξωτερικό κόσμο και τους ανθρώπους, σύμφωνα με τις προσωπικές τους ανάγκες και επιθυμίες- μέτρα και σύμφωνα μετά ατομικά συναισθήματα. Λόγω της κοινωνικής τους απειρίας, νομίζουν πως ό,τι αυτοί βλέπουν ή κατανοούν για πρώτη φορά, μόλις τότε αρχίζει και να υπάρχει. Ο υποκειμενισμός είναι έκφραση του εγωκεντρισμού. Η μόνωση, η αδιαφορία για το κοινωνικό σύνολο και ο ατομισμός έχουν τις ρίζες τους στον υποκειμενισμό. Η αυτογνωσία- η οποία δεν χαρακτηρίζει τους νέους- και η ρεαλιστική, αντικειμενική θεώρηση του κόσμου μπορούν να λειτουργήσουν ως αντίδοτα του υποκειμενισμού.

Οξυθυμία-ορμητικότητα: εύκολα θυμώνουν και ταραάζονται. Προσβάλλονται με το παραμικρό και έχουν μόνιμα την αίσθηση ότι αδικούνται. Δεν γνωρίζουν την αυτοσυγκράτηση και την αυτοπειθαρχία. Παρασύρονται από τις ορμές , τις επιθυμίες και τα συναισθήματά τους χωρίς καμία αίσθηση του μέτρου. Είναι λοιπόν ευέξαπτοι και συχνά φαίνονται παράλογοι. Ο θυμός τους όμως καταλαγιάζει γρήγορα.

Απόλυτη- μονομερής σκέψη: Οι νέοι πιστεύουν πως έχουν δίκιο σε ότι λένε ή πράττουν για τι δεν έχουν άλλο κίνητρο παρά την αλήθεια, ενώ οι πρεσβύτεροι το προσωπικό όφελος. Τα θέλουν όλα και μάλιστα τέλεια και ιδανικά. Γίνονται σκληροί γιατί δεν ανέχονται καμία υποχώρηση ή ένδειξη ανικανότητας- αδυναμίας. Αξιολογούν τα πάντα σύμφωνα με το σχήμα άσπρο- μαύρο, καλό –κακό, δεν γνωρίζουν τις αποχρώσεις. Είναι απόλυτοι, ιδιαίτερα όταν κρίνουν τους άλλους.

Έλλειψη αυτοπεποίθησης: Επειδή ακριβώς δεν γνωρίζουν τον εαυτό τους και επειδή για πρώτοι φορά οι άλλοι απαιτούν υπεύθυνη συμπεριφορά από αυτούς, χάνουν εύκολα την εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους. Τώρα πια δεν κρίνουν μόνο, αλλά και κρίνονται. Αναζητούν λοιπόν

την επιβράβευση και την εμπιστοσύνη από ομάδες συνομηλίκων τους, και εντάσσονται σε αυτές ανεξάρτητα από το περιεχόμενο ή την ποιότητά τους. Η κριτική μέσα στην ομάδα ελαχιστοποιείται και η υποστήριξη παρέχεται δίχως αυστηρά κριτήρια. Επομένως, η αποδοχή τους από την ομάδα τους γεννά ένα αίσθημα ασφάλειας.

Επιθυμία πρόκλησης ενδιαφέροντος: Πολλές προκλητικές ενέργειες, όπως και η «παράλογη» συμπεριφορά τους ερμηνεύονται από αυτήν ακριβώς την επιθυμία. Κάθε νέα γενιά δημιουργεί έναν «παραπολιτισμό», στη μόδα, στα ήθη και στη γλώσσα (νεανική «αργκό»), ο οποίος, πέρα από την ικανοποίηση που προσφέρει στους νέους, αποτελεί και έκφραση της διάθεσης να προκαλέσουν, να συγκεντρώσουν το ενδιαφέρον των άλλων, να κάνουν έντονη την παρουσία τους. (Κ. Ναυρίδης, 2002, Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1999)

Μιμητισμός: Οι νέοι δεν έχουν ακόμα σχηματίσει ένα τέτοιο αμιγές πρότυπο, γιατί δεν έχουν ακόμα διαμορφωθεί ως χαρακτήρες και προσωπικότητες. Είναι φυσικό λοιπόν, στην πορεία αναζήτησης προτύπων, να μιμούνται «ιδέες», τόπους ζωής, συμπεριφορές, δίχως κριτική, λογική επεξεργασία. Ασυναίσθητα επηρεάζονται περισσότερο από το εντυπωσιακό, το καινοφανές, το προκλητικό και αυτό μιμούνται. Αναγορεύουν σε είδωλα άτομα τα οποία τους εντυπωσιάζουν με την εκκεντρικότητά τους.

Επιπολαιότητα: Η απειρία και η άγνοια καθώς και η ελλιπής ανάπτυξη της κριτικής σκέψης οδηγούν σε επιφανειακή, πρόχειρη εξέταση των φαινομένων και σε βιαστικές, απερίσκεπτες ενέργειες. Η αμέλεια, η ανικανότητα οργάνωσης και προγραμματισμού συνοδεύουν πολλές φορές την επιπολαιότητα, που είναι δείγμα και του ορμητικού χαρακτήρα του νέου. Η ασυνέπεια και η ανευθυνότητα, που πολλές φορές αποδίδουν στους νέους, πηγάζουν από αυτήν ακριβώς την ιδιότητα.

Έλλειψη αυτογνωσίας: Ο νέος έχει περιορισμένη πείρα και στη πραγματικότητα δεν γνωρίζει τον εαυτό του. Η αποτίμηση των ικανοτήτων του στηρίζεται πολύ περισσότερο στο ιδεατό παρά στην πραγματικότητα του «εγώ», το οποίο, άλλωστε, δεν έχει δοκιμαστεί και στην πράξη. Το ιδεατό «εγώ» είναι αποτέλεσμα της διαπαιδαγώγησής του, ενώ η εικόνα του πραγματικού «εγώ» είναι θολή. Από αυτήν την αντίφαση πηγάζει και η αστάθεια της νεανικής αυτοεκτίμησης. Για αυτόν το λόγο, σε αυτήν την ηλικία συχνά η πλασματική αυτοπεποίθηση και η επιθετικότητα, με την ανασφάλεια και το αίσθημα της ατέλειας. Ο σκεπτικισμός με την ευπιστία, ο επιδεικτικός κυνισμός με την εσωτερική καθαρότητα, αγνότητα.

Ρομαντισμός : Όταν δουν λοιπόν ότι η ζωή είναι πιο σύνθετη και ότι στην κοινωνία συνυπάρχουν το καλό και τα κακό, απογοητεύονται, αισθάνονται εξαπατημένοι. Άλλοι τότε υιοθετούν ως τρόπο συμπεριφοράς τον κυνισμό και τον τυχοδιωκτισμό. Άλλοι, σαν παιδιά, απαρνιούνται τον κόσμο στο σύνολό του και κλείνονται στη μοναξιά του «εγώ» τους. Το πρακτικό αποτέλεσμα και των δύο είναι το ίδιο: άρνηση της ζωής, συνθηκολόγηση. Οι νέοι τη ζωή δεν την απορρίπτουν αλλά ούτε τη δέχονται ολοκληρωτικά. Γιατί η ζωή είναι αντιφατική, ταυτίζεται με την πάλη ανάμεσα στο καλό και στο καινούργιο και ο καθένας, θέλοντας και μη, συμμετέχει σε αυτόν τον αγώνα. «Ό,τι υπάρχει αληθινό στα ιδανικά, διατηρείται στην πρακτική δράση, μόνο από καθετί το ψεύτικο, από τις κενές, αφηρημένες έννοιες πρέπει να απαλλαγεί ο άνθρωπος».

Αρκετές φορές οι έφηβοι, λόγω της ιδιαίτερης συμπεριφοράς τους χαρακτηρίζονται περιθωριακοί. Αυτό είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των ομάδων που μελετάμε. (Κ. Ναυρίδης, 2002, Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1999)

3.4 Περιθωριακοί έφηβοι

«Το σύνολο των νέων που παραιτούνται συνειδητά ή ασυνείδητα, λόγω ιδεολογικής αντίθεσης ή ανικανότητας από τους στόχους που θέτει η κοινωνία, καθώς και από τα μέσα που θα οδηγούσαν στην επίτευξη των στόχων αυτών. Οι νέοι εκείνοι που εμφανίζουν αποκλίνουσα συμπεριφορά και αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη υποκουλτούρα». (Ντίνα Αηδονά, Ιφιγένεια Γεωργιάδου, 1992, σελ.44).

3.4.1 Χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των περιθωριακών ατόμων- ομάδων.

Οι περιθωριακοί έφηβοι αντιδρούν σε καθετί το «κατεστημένο», περιφρονούν και χλευάζουν τις σύγχρονες μορφές ζωής, απογοητεύονται από τη διάρθρωση της σύγχρονης κοινωνίας. Συχνά οργανώνονται σε «συμμορίες» , με αυστηρή πολλές φορές ιεραρχία και μερικές φορές συμμετέχουν σε βίαιες τρομακτικές ενέργειες. Οδηγούνται σε πλείστες μορφές παρανομίας και φυγής από τα κοινωνικά παραδεκτά πρότυπα: κλοπές, ναρκωτικά, καταχρήσεις, αλκοολισμό, πορνεία, αυτοκτονία. Απέχουν, συνειδητά ή ασυνείδητα, από τις κοινωνικές διαδικασίες και συγκρούσεις.

- Η απόκλιση από τα κοινώς παραδεκτά πρότυπα εκφράζεται συχνά:

1. Με την ιδιόρρυθμη εμφάνιση (εκκεντρική ενδυμασία και αισθητική του σώματος, δείγμα μιας άλλης αισθητικής αντίληψης),
2. Με τη γλωσσική παραλλαγή (νεολογισμοί και γραμματικές παραβιάσεις εκφράζουν την αμφισβήτηση των παραδοσιακών δομών και αξιών),
3. με την ιδιόρρυθμη συμπεριφορά (δραστηριότητες που ενοχλούν, σοκάρουν, προκαλούν).

- Μερικές ομάδες έχουν αυστηρή ιεραρχία, ιδιαίτερους χώρους συνάντησης, αποτελούν σχήματα «κλειστά» σε κάθε νέο που δεν αποδεικνύει έμπρακτα (με περιέργες και συχνά με σκληρές δοκιμασίες), την ικανότητά του να ανταποκρίνεται στα κελεύσματα του αρχηγού και των παλαιότερων μελών ή τουλάχιστον, τη θέλησή του να εναντιώνεται στο «κατεστημένο».
- Επίσης μερικά περιθωριακά άτομα αδιαφορούν για τις κοινωνικές δραστηριότητες, συγκρούονται ανοικτά με κάποιους κοινωνικούς κανόνες και κοινωνικές δομές.

Σύμφωνα με τον ορισμό που αναπτύχθηκε παραπάνω, τα άτομα που λόγω ιδεολογικής αντίθεσης αποκλίνουν από τους στόχους που θέτει η κοινωνία και αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη υποκουλτούρα, η Ντίνα Αηδονά και η Ιφιγένεια Γεωργιάδου (1992), τα εντάσσουν στην περιθωριακή νεολαία.

Ενδεικτικά αναφέρονται κάποιες μορφές περιθωριακών ομάδων:

Πανκ, Heavy Metal, Ροκάδες, Freaks, «Χούλογκανς», χίπις, μοντ, χαουζ, emo, trendy

Το περιθωριακό άτομο συνήθως εντάσσεται σε μια από τις περιθωριακές ομάδες, αφού περιθωριοποίηση και μαζοποίηση, ως έννοιες και ως κοινωνικά φαινόμενα, συμπλέκονται.

Ο βαθμός περιθωριοποίησης, άρνησης, ανοιχτής ρήξης με την κοινωνία ποικίλει από ομάδα σε ομάδα. Η όλη συμπεριφορά, ζωή και δράση ορισμένων ομάδων έχει αντικοινωνικό χαρακτήρα. Αντίθετα άλλοι εκδηλώνουν αντικοινωνική συμπεριφορά σε έναν τομέα της ζωής τους, ενώ παράλληλα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (μόρφωση, εργασία), εντάσσονται στο κοινωνικό σύνολο.

Αρκετά περιθωριακά άτομα χαρακτηρίζονται από αυξημένη επιθετικότητα, η οποία μπορεί να εκδηλωθεί ως βίαιη, εγκληματική

συμπεριφορά, επίσης, μπορεί να εκτονώνεται μέσω της ιδιαίτερα έντονης μουσικής. Η εποχή των ειρηνόφιλων «χίπις» έχει παρέλθει.

Η σύγχρονη εποχή έχει «εντάξει» τους περιθωριακούς, με την έννοια ότι πέτυχε την εσωτερίκευση της βίας ως κυρίαρχης κοινωνικής συμπεριφοράς.

Κατά την άποψή μας, οι παραπάνω ομάδες, δεν ανήκουν στο περιθώριο. Θεωρούμε πως όταν ένα άτομο επιλέγει να ζει και να συμπεριφέρεται με διαφορετικό τρόπο από τον κοινωνικά «αναμενόμενο» δεν σημαίνει ότι αυτόματα είναι και περιθωριακό.

3.5 Παράγοντες που επιδρούν στον σχηματισμό της προσωπικότητας και στη συμπεριφορά του εφήβου.

Ιδιοσυγκρασία: Είναι έμφυτη γενική φύση και προσωπικότητα ενός ατόμου. Τα παιδιά γεννιούνται με αξιοσημείωτες ατομικές διαφορές. Μερικά παιδιά δείχνουν να έχουν μια φυσική δειλία και ντροπαλότητα, αφού απομακρύνονται από τις νέες άγνωστες συνθήκες και αναζητούν το οικείο. Τα παιδιά που εξακολουθούν να είναι υπερβολικά ντροπαλά είναι πιο πιθανό να εμφανίσουν αργότερα αγχώδεις διαταραχές. Τα παιδιά που έχουν προβλήματα στον ύπνο τους και στη διατροφή τους και γενικά έχουν αρνητική διάθεση δέχονται περισσότερες επικρίσεις στο σπίτι τους και αργότερα στο σχολείο από ότι τα άλλα παιδιά. Αυτό οδηγεί σε μειωμένες ατομικές προσδοκίες και χαμηλή αυτοεκτίμηση. Σε ακραίες περιπτώσεις τα παιδιά που δείχνουν υψηλού επιπέδου αντικοινωνική συμπεριφορά διατρέχουν περισσότερο τον κίνδυνο να γίνουν παραπτωματικά όταν μεγαλώσουν. Η συνάφεια ανάμεσα στην υπερκινητικότητα, τις διαταραχές διαγωγής και τις κακές σχέσεις με τους συνομηλίκους στην παιδική ηλικία, από το ένα μέρος, και στις σοβαρές διαταραχές ή την εγκληματικότητα στη ενήλικη ζωή, από το άλλο, είναι ιδιαίτερα ισχυρή. (J. Conger, 1981)

Ο βαθμός στον οποίο κληρονομούνται τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας δεν είναι σαφής. Με πιθανές εξαιρέσεις τον αυτισμό και τη σχιζοφρένεια, οι άλλες ψυχιατρικές διαταραχές δεν φαίνεται να κληρονομούνται. Τα άτομα κληρονομούν ίσως μια προδιάθεση προς χαρακτηριστικά όπως η ηρεμία, το άγχος, το καλό χιούμορ ή τα υψηλά επίπεδα επιθετικότητας. Το πώς όμως η οικογένεια και η κοινωνία αντιδρούν σε ένα άτομο είναι το ίδιο σημαντικό με την έμφυτη ιδιοσυγκρασία του ατόμου αυτού για τον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο θα βιώσει τον κόσμο (I. N. Παρασκευόπουλος 1999)

Οικογενειακό ιστορικό: Ορισμένες κοινωνίες είναι πιο υποστηρικτικές από άλλες. Ωστόσο, ορισμένα μέλη της ίδιας οικογένειας ενδέχεται να νιώθουν διαφορετικά ,ανάλογα με την ατομική τους ιδιοσυγκρασία και τις σχέσεις τους μέσα στην οικογένεια .

Οι συγκρούσεις με τους γονείς είναι φυσικές και αναμενόμενες ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της εφηβείας καθώς διευρύνονται οι πνευματικοί τους ορίζοντες. Οι Έφηβοι αρχίζουν να βλέπουν ότι οι αξίες και ο τρόπος ζωής της οικογένειας δεν είναι οι μόνες πιθανές. (J. Conger, 1981)

Βιοσωματική ανάπτυξη: _Οι έφηβοι που νιώθουν υγιείς και ελκυστικοί θα αισθάνονται και μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση σε σχέση με αυτούς που δεν είναι ικανοποιημένοι από την εξωτερική τους εμφάνιση. Ο νέος που μεγαλώνει γρήγορα από τους περισσότερους συνομηλίκους του μπορεί να αισθάνεται διαφορετικός. Η διαφορά δεν θα του προκαλέσει ανασφάλεια. Μπορεί μάλιστα να θεωρήσει τον εαυτό του "ανώτερο" από τους λιγότερο ανεπτυγμένους συνομηλίκους του. Αντίθετα, η αίσθηση του διαφορετικού και η ντροπή για το σώμα έχει ως αποτέλεσμα πολλές φορές την απόσυρση του εφήβου από τις φιλικές σχέσεις με τα άλλα παιδιά και την αποφυγή ετεροφυλικών σχέσεων.

Αποκλίσεις από τα εξιδανικευμένα πρότυπα της ομάδας, που αφορούν τη σωματική κατασκευή, τα χαρακτηριστικά του προσώπου, τις φυσικές ικανότητες, ακόμα και χαρακτηριστικά που καμιά φορά μοιάζουν τελείως άσχετα, όπως τα ίσια ή τα σγουρά μαλλιά, μπορεί να γίνουν πηγή μεγάλης δυστυχίας για τον έφηβο.

Η εικόνα του εφήβου βελτιώνεται καθώς μπαίνει στο τέλος της εφηβείας.(J. Conger, 1981)

Ικανότητες και κλίσεις: Ορισμένοι έφηβοι αντιμετωπίζουν λιγότερες δυσκολίες στο σχολείο από ότι άλλοι. Κάποιοι άλλοι ανακαλύπτουν ότι έχουν ιδιαίτερα ταλέντα, παραδείγματος χάρη στον αθλητισμό ή στις τέχνες. Και στις δύο περιπτώσεις, αυτό συμβάλλει στην ενίσχυση της αυτοεικόνας τους.(I. N. Παρασκευόπουλος, 1999).

Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο: Έμμεσες είναι οι επιδράσεις του μορφωτικού-οικονομικού επιπέδου της οικογένειας και σχετίζονται περισσότερο με την υγιεινή διαβίωση, το είδος της διατροφής, το είδος της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, και άλλα που μπορεί η κάθε οικογένεια να εξασφαλίσει στα μέλη της. Η ανάπτυξη νοητικών ικανοτήτων του παιδιού μπορεί να παρεμποδιστεί από ένα φτωχό σε ερεθίσματα περιβάλλον, και από την αδιαφορία των γονιών για την πρόοδο του.

Οι έφηβοι που προέρχονται από σταθερό και υποστηρικτικό περιβάλλον έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από τη σταθερότητα αυτή. Όσοι έχουν μορφωμένους γονείς μπορεί να ωφεληθούν περισσότερο και να βελτιώσουν τη σχολική τους επίδοση. Οι έφηβοι που προέρχονται από υποβαθμισμένα περιβάλλοντα, τα οποία χαρακτηρίζονται από φτώχεια, κακές συνθήκες διαβίωσης και ανεπαρκή γονεϊκή φροντίδα πρέπει να αγωνιστούν περισσότερο. Όσοι πάλι ζουν σε ιδρύματα συναντούν περισσότερες δυσκολίες στη ζωή τους.(J. Conger 1981, I. N. Παρασκευόπουλος, 1999)

Τόπος διαμονής: Ένα πλούσιο προάστιο προσφέρει μια διαφορετική εμπειρία ζωής από ότι μια βιομηχανική περιοχή. Η ζωή στα απομακρυσμένα χωριά είναι διαφορετική κατά πολλούς τρόπους. Οι έφηβοι που προέρχονται από τέτοια ποικίλα περιβάλλοντα επηρεάζονται αναπόφευκτα από τις κοινωνικές ,τις οικονομικές και τις γεωγραφικές περιοχές. Επίσης, σε μια μικρή, κλειστή, αποκεντρωμένη ,γεωγραφική κοινωνία, όπου οι ρόλοι των ενηλίκων είναι απλοί και σαφώς καθορισμένοι , το αναπτυξιακό έργο της εφηβείας είναι απλό και μπορεί να ολοκληρωθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, σε μια πολύπλοκη, ταχέως αναπτυσσόμενη, αστική, βιομηχανική, πλουραλιστική κοινωνία, όπου οι ρόλοι των ενηλίκων είναι ποικίλοι , απαιτητικοί , ασαφείς και η εκμάθησή τους απαιτεί μακρά άσκηση , πολύπλευρη πείρα και πολυετή εκπαίδευση, το αναπτυξιακό έργο της εφηβείας γίνεται δύσκολο , πολύπλοκο και μακρόχρονο.(I. N. Παρασκευόπουλος 1999).

Φίλοι: Οι εκλογές φίλων επηρεάζονται από ομοιότητες στην κοινωνική προέλευση, το θρησκευτικό δόγμα και από την ιδιότητά τους ως μέλη μιας εθνοομάδας γιατί η ομοιότητα παρόμοιων «προτύπων» και ιδεών εγγυάται μια βέβαιη ταυτότητα στις αξίες και τις στάσεις. Επιλέγονται επίσης ως φίλοι εκείνοι οι οποίοι εμφανίζουν χαρακτηριστικά που θεωρούνται επιθυμητά, σύμφωνα με τις αξίες της ομάδας.(M. Herbert, 1999).

Μια υποστηρικτική ομάδα φίλων είναι μια σπουδαία πηγή δύναμης για έναν έφηβο. Κάποιες ομάδες, όμως , είναι δυνατό να ενθαρρύνουν την αντικοινωνική συμπεριφορά, όπως είναι η κατάχρηση αλκοόλ και ναρκωτικών. (Παρασκευόπουλος 1999).

3.6 Η κουλτούρα των νέων

Η έννοια της κουλτούρας είναι εξαιρετικά αμφιλεγόμενη και πολυσήμαντη. Ο κοινωνιολόγος Γκυ Ροσέ , επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή, γράφει ότι ο όρος εμφανίζεται το 1871 και προσδιορίζει τη «διαμόρφωση του πνεύματος». Έκτοτε πολλοί ορισμοί δόθηκαν στην έννοια, κυρίως από ανθρωπολόγους που αρχικά ταύτισαν τον όρο κουλτούρα με τον όρο πολιτισμό.

Η έννοια κουλτούρα συνδέθηκε με μια δεδομένη κοινωνία, ενώ ο όρος πολιτισμός προσδιόρισε ευρύτερα σύνολα στο χρόνο και το χώρο.

Σήμερα η έννοια εμφανίζεται εξαιρετικά περίπλοκη, με πολλές σημασίες, φορτισμένη με αξιολογικές κρίσεις και ιδεολογίες. Γνωρίζει επίσης μια ευρύτερη χρήση σε συνδυασμό με άλλους όρους : εθνική κουλτούρα αλλά και εργατική, λαϊκή, βιομηχανική, αστική, τεχνική, σχολική, ταξική, μαζική και άλλα.

Ο Γάλλος κοινωνιολόγος των ΜΜΕ Λουί Πορσέ χρησιμοποιεί τον όρο Τρίτη κουλτούρα, όταν αναφέρεται στα εξωσχολικά δίκτυα διάδοσης γνώσεων και πληροφοριών όπου κυριαρχούν τα ΜΜΕ.

Μια σημαντική σημασία που δίνεται στη έννοια του όρου κουλτούρα, είναι αυτή που προσδιορίζει το σύνολο των πρακτικών και των γνώσεων, διανοητικών και υλικών. Σε αυτή την περίπτωση, η έννοια προσεγγίζει τους ορισμούς των ανθρωπολόγων. Περιλαμβάνει τους τρόπους με τους οποίους αισθάνεται κανείς, σκέφτεται και πράττει.: από την τροφή, την ενδυμασία, τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς ως τα ΜΜΕ, τις βιομηχανικές τεχνικές και τις πλέον διαφορετικές ανθρώπινες δραστηριότητες. [Α. Κορωναίου 1995,]

Οι νέοι και ιδιαίτερα οι έφηβοι, έχουν την τάση να επαναστατούν και να αντιδρούν στις επιταγές της κοινωνίας και των ενηλίκων. Αποτέλεσμα αυτής της επανάστασης, είναι η δημιουργία μιας δικής τους ξεχωριστής κουλτούρας.

Η νεότητα και ιδιαίτερα η εφηβεία είναι στενά συνδεδεμένη με την ιδέα μιας αυτόνομης έκφρασης σε όλους τους τομείς της ζωής. Αυτή η αυτόνομη έκφραση που διακρίνει τους νέους από τις άλλες κατηγορίες του πληθυσμού προσδιορίζεται από την έννοια της κουλτούρας της νεολαίας.

Είναι κοινή διαπίστωση από όλους τους ερευνητές η ύπαρξη μιας διαφορετικής αυτόνομης κουλτούρας των νέων, η οποία συνίσταται στην συνεύρεση αυτών μεταξύ τους, με σκοπό την αναζήτηση της ταυτότητάς τους.

Μολονότι η άποψη για μια αυτόνομη κουλτούρα της νεολαίας δυσκολεύεται σήμερα να είναι σαφής, καθώς αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στην άποψη του εξαρτημένου παιδιού και του αυτόνομου ενηλίκου, ορισμένοι κοινωνιολόγοι, ταυτίζουν την κοινωνική κατηγορία νέοι με μια πραγματική κοινωνική τάξη. Αυτή η κοινωνική τάξη διαμορφώνεται με βάση «τη συνείδηση μιας ιδιαίτερης κοινωνικής θέσης που δημιουργεί αναπαραστάσεις, στάσεις και συμπεριφορές σχετικά με ομοιογενείς». Η άποψη αυτή θεμελιώθηκε στην παρατήρηση της συμπεριφοράς των νέων, ιδιαίτερα στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου, και ευνόησε τη διάδοση της θεωρίας για μια κουλτούρα ιδιαίτερη στους νέους που δημιουργεί μια πολιτισμική απόσταση ανάμεσα σε αυτούς και τους ενηλίκους.

Η μαζική κουλτούρα επιδρά σημαντικά στη διαμόρφωση της νεολαίας μέσα από την πλατιά διάδοση των ειδώλων και των στερεοτύπων που ανήκουν στον κόσμο του θεάματος. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη σταδιακή εμφάνιση της εφηβείας ως μιας ιδιαίτερης κοινωνικής κατηγορίας.

Η κουλτούρα της νεολαίας είναι εκείνη που μέσα από τη συμμετοχή σε κοινωνικούς κανόνες τείνει να εξαλείψει τις ταξικές διακρίσεις και να προσδώσει μια ιδιαίτερη σημασία στη μαζική κουλτούρα δανείζοντας της ορισμένες από τις αξίες της.

Η παιδική, προεφηβική και εφηβική ηλικία, μολονότι αποτελούν κρίσιμα στάδια διαμόρφωσης και ανάπτυξης του ατόμου, σημαδεύονται αποφασιστικά από την επίδραση του ιδιαίτερου κοινωνικού χώρου μέσα στον οποίο ζουν οι νέοι και ο καθένας ξεχωριστά.

Σύμφωνα με μια έρευνα για την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων ηλικίας 10 – 16 ετών, οι πολιτικές προτιμήσεις και αναπαραστάσεις των νέων δεν είναι ομοιόμορφες αλλά εξαρτώνται από κοινωνικούς και ιδεολογικούς παράγοντες. Η κοινωνική τάξη, ή με μια ευρύτερη έννοια το πεδίο κοινωνικοποίησης των νέων, καθώς και η ταξική κουλτούρα, οι οικονομικές και πολιτιστικές αναγκαιότητες και η κληρονομημένη παράδοση ασκούν σημαντική επίδραση και διαμορφώνουν τις αναπαραστάσεις των νέων για το πολιτικό γίγνεσθαι. Η έννοια της κουλτούρας της νεολαίας είναι αρκετά περιοριστική και αδυνατεί να αποδώσει τη βιωμένη πραγματικότητα των νέων σε όλους τους τομείς της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Είναι μια έννοια που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, επειδή οι νέοι δεν υιοθετούν ομοιόμορφες συμπεριφορές. Αυτό το γεγονός κάνει πολλούς επιστήμονες να υποστηρίζουν ότι υπάρχουν περισσότερες υποκουλτούρες(ομάδες) στο εσωτερικό της νεολαίας.(Α. Κορωναίου 1995, Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΙ

Στην προσπάθειά μας να εντοπίσουμε τις αιτίες για τις οποίες οι έφηβοι εντάσσονται σε ομάδες, μελετήσαμε την οικογένεια, καθώς αποτελεί τον πρωταρχικό παράγοντα κοινωνικοποίησης του ατόμου. Ανάλογα με τις εμπειρίες που παρέχει στον έφηβο η οικογένεια, καθορίζει τη μετέπειτα πορεία της ζωής καθώς και τις επιλογές του. Όταν όμως, το οικογενειακό περιβάλλον δεν του καλύπτει βασικές ανάγκες, όπως είναι η αγάπη, η ασφάλεια, η φροντίδα, η εμπιστοσύνη ο έφηβος θα αναζητήσει σε άλλους παράγοντες όπως η ομάδα ομηλίκων.

4.1 Εισαγωγή

« Η οικογένεια είναι ο μοναδικός φυσικός χώρος αγωγής. Στους κόλπους της το άτομο μαθαίνει να αγαπά και να αγαπιέται, να δίνει και να παίρνει, να εκπληρώνει υποχρεώσεις και να διεκδικεί δικαιώματα, να ενστερνίζεται και να απορρίπτει κανόνες ζωής.

Η οικογένεια δεν είναι μονάχα ένωση προσώπων, που ανταποκρίνεται στο θεσμό του γάμου ή ένας απλός οικονομικός οργανισμός ή μια βιολογική κοινότητα αίματος και κατοικίας. Είναι κοινότητα αγάπης και πνεύματος, που ασκεί πολύπλευρες και ισχυρές επιδράσεις τόσο προς την πλευρά των παιδιών όσο και από την πλευρά των ενηλίκων που συγκεντρώνονται γύρω από την οικογενειακή εστία.»
(B. I. Χαραλαμπίδου, 1987, σελ. 248)

Στο πλαίσιο της οικογένειας οι άνθρωποι λειτουργούν ταυτοχρόνως ως κοινωνικά άτομα και ως πρόσωπα. Τούτο σημαίνει πως οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια είναι το κράμα κοινωνικών επιταγών και προσωπικών διευθετήσεων. Το κράμα αυτό, που προσδίδει σε κάθε οικογένεια την μοναδικότητά της, πρέπει να ικανοποιεί περίπου εξίσου

όλα τα μέλη της, γιατί τα ανικανοποίητα μέλη αντιδρούν και τείνουν να αποξενώνονται. Πρέπει όμως να εξασφαλίζει και δύο βασικά για την οικογένεια και τα μέλη της εφόδια: α) την κοινωνική ένταξη της οικογένειας και των μελών της, γιατί η κοινωνία περιθωριοποιεί και αποκλείει τις ομάδες και τα άτομα που περιφρονούν τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς και δράσης ή που αδυνατούν να προσαρμοστούν σε αυτούς και β) την λειτουργικότητα της οικογένειας, που εξασφαλίζει την βιωσιμότητά της, γιατί οι συνθήκες ζωής και οι προσωπικές (του κάθε μέλους) ανάγκες, επιθυμίες και δυνατότητες απαιτούν προσαρμογές και διευθετήσεις χωρίς τις οποίες ο κοινός βίος γίνεται δύσκολος και κάποτε αβίωτος. (Μ. Μουσουρου, 2005)

Η οικογένεια είναι αποφασιστικής σημασίας παράγοντας για τη διαμόρφωση ή μη ισορροπημένης, ώριμης και αυτόνομης προσωπικότητας. Στα πλαίσια της οικογένειας και σε μια διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης με τα άτομα που συγκροτούν το οικογενειακό περιβάλλον, το παιδί θα διαμορφώσει μια αντίληψη του κοινωνικά αποδεκτού ή μη αποδεκτού, θα αφομοιώσει δηλαδή τις πρώτες αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, θα αποκτήσει την ικανότητα να δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις και να συναλλάσσεται σωστά με τον κοινωνικό του περίγυρο. Αυτό σημαίνει πως το οικογενειακό περιβάλλον είναι καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου και του ατόμου γενικότερα, για την αντίληψη και την στάση ζωής που αυτό θα αποκτήσει. Οικογένειες χωρίς ήρεμες σχέσεις, χωρίς σεβασμό στην προσωπικότητα των μελών τους, χωρίς ισχυρούς και υγιείς συναισθηματικούς δεσμούς, χωρίς την έμπνευση αισθήματος ασφάλειας και ειδικότερα στα νεότερα μέλη τους, αλλά και χωρίς όρια και πειθαρχία, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να γίνει κάποιος ευάλωτος στις εξωτερικές προκλήσεις και προλειαίνουν το έδαφος για την απόκλιση.

Είναι αλήθεια ότι ο νέος στην πιο ασαφή περίοδο της ζωής του, την εφηβεία, έχει την τάση να δοκιμάσει ότι προσφέρεται ή ότι θεωρείται μόδα, να πειραματιστεί με το «διαφορετικό». Η επιβεβαίωση της ταυτότητας έχει μεγαλύτερη σημασία όταν γίνεται μέσα από τρόπους ριψοκίνδυνους. Κάτι τέτοιο όμως είναι δύσκολο να συμβεί σε έναν νέο με θετικές οικογενειακές εμπειρίες, με αυτάρκεια, με στόχους και οράματα. Αντίθετα, όσο πιο αρνητικές είναι οι οικογενειακές εμπειρίες, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει ο νέος να πειραματιστεί με το διαφορετικό, προκειμένου να επιβεβαιώσει την ταυτότητά του. (Χ. Νόβα Καλτσώνη, 2005)

4.2 Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός

Ο κοινωνικός θεσμός είναι ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ (κοινωνικά προκαθορισμένων) ρόλων, ένα σύνολο τυποποιημένων τρόπων ατομικής και/ ή ομαδικής δράσης. Η σταθερότητα και η τυποποίηση αποτελούν καίρια χαρακτηριστικά του θεσμού και υποδηλώνουν τον εξωατομικό του χαρακτήρα : η ατομική βούληση δεν καταργεί ούτε αλλάζει ένα θεσμό. Αντίθετα, ο κοινωνικός θεσμός ως κύριο κανονιστικό πρότυπο που είναι, επιβάλλεται στα μέλη της κοινωνίας εξασφαλίζοντας σε αυτά την κοινωνική ένταξη και αποδοχή αλλά και παρέχοντας τους τον προτιμητέο τρόπο επίτευξης κοινωνικά αποδεκτών ή και επιθυμητών, ατομικών όσο και συλλογικών στόχων.

Ως κοινωνικός θεσμός, η οικογένεια έχει κοινωνικά σημαντικούς σκοπούς που συνοψίζονται στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας και που αναλύονται στη μεταβίβαση από την μια γενιά στην άλλη του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και τρόπου ύπαρξης, των (υλικών) πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων. Η συνειδητοποίηση του νοήματος και της σημασίας της συνέχειας και της εξασφάλισης της

αποτελεί την προϋπόθεση κοινωνικής συνοχής στο επίπεδο της κοινωνίας και κοινωνικής ταυτότητας στο επίπεδο του ατόμου.

Ως θεσμός, λοιπόν, η οικογένεια έχει αφενός ένα χαρακτήρα δημόσιο, καθώς αφορά την οργάνωση του συλλογικού βίου και συνδέεται με την εν γένει θέσπιση του βίου αυτού (:νομοθεσία) και με την υλική του διάσταση (:τρόπο παραγωγής). Αφετέρου η οικογένεια έχει ένα χαρακτήρα ιδιωτικό, καθώς αφορά την οργάνωση του ιδιωτικού βίου.

Έτσι, η οικογένεια είναι θεσμός γιατί συνίσταται σε ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων (σύζυγος, μητέρα, γιος, αδερφός κ.α.). Το γεγονός ότι ένα άτομο δεν αποδέχεται τον κοινωνικά προσδιορισμένο ρόλο του ή τη σχέση του ρόλου αυτού με έναν άλλο στα πλαίσια της οικογενειακής ομάδας, δεν διαφοροποιεί τον θεσμό. Μπορεί όμως να έχει επιπτώσεις στο ίδιο το άτομο. Σύμφωνα με τη Μουσούρου (2005), η πιο διαδεδομένη κοινωνιολογική παραδοχή είναι ότι, όσο πιο παραδοσιακή μια κοινωνία τόσο πιο άκαμπτη στον προσδιορισμό των ρόλων και πιο άτεγκτη στην τήρηση των μεταξύ τους σχέσεων- άρα τόσο πιο δυσάρεστες οι επιπτώσεις για το άτομο που από ανάγκη ή επιθυμία διαφέρει.

Ως θεσμός η οικογένεια έχει λειτουργίες με τις οποίες προωθείται η ικανοποίηση στόχων τόσο σημαντικών για τα άτομα και το σύνολο ώστε ο θεσμός να εμφανίζεται σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες. Αυτή η καθολικότητα του θεσμού συνίσταται στο γεγονός της ύπαρξης σε όλες τις κοινωνίες ενός σταθερού πλέγματος σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων : του συζύγου και πατέρα, της συζύγου και μητέρας και του παιδιού (τους). (Λ. Μ. Μουσούρου, 2005, Δ. Γ. Τσαούση, 1999)

4.3 Η οικογένεια ως δυναμικός θεσμός

Η οικογένεια είναι ένας δυναμικός θεσμός και αυτό σημαίνει ότι επιδέχεται αλλαγές με διάφορους τρόπους. Η οικογένεια είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών της, κάτι περισσότερο από το στατικό σύνολο των ατόμων που την απαρτίζουν. Τα μέλη της οικογένειας επηρεάζουν το ένα το άλλο με διάφορους ανεπαίσθητους τρόπους οι οποίοι δίνουν μία ιδιαίτερη «αίσθηση» ή ατμόσφαιρα στην οικογένεια. Τα άτομα που την αποτελούν έχουν διαφορετικούς και μεταβλητούς ρόλους, οι οποίοι, με την πάροδο του χρόνου αλλάζουν την «προσωπικότητα» της οικογένειας. Έχουν τις επιτυχίες τους και τις αποτυχίες τους, οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην οικογένεια. Κατά διαστήματα, μέσα στην οικογένεια δημιουργούνται συμμαχίες οι οποίες διαλύονται και δημιουργούνται ξανά.

Συνεπώς, και η οικογένεια έχει τον δικό της κύκλο ζωής, από τη «νηπιακή ηλικία» έως και τα «γηρατεία», και αλλάζει ανάλογα με το μέγεθος, το «σχήμα» και τη λειτουργία της. (M. Herbert, 1997)

4.4 Η δομή και η ρευστότητα της οικογένειας

Η οικογένεια, ως κοινωνική ομάδα, έχει δομή. Αυτή συνίσταται σε ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων. Παραδοσιακά οι θέσεις και οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλο και την ηλικία, δηλαδή από χαρακτηριστικά που είναι δεδομένα για το άτομο, και δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, τις ικανότητες ή τις επιθυμίες του. Το παραδοσιακό σχήμα οικογενειακής δομής εξαρτάται από ένα χαρακτηριστικό που δεν αλλάζει κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (δηλαδή το φύλο) και από ένα χαρακτηριστικό που εξ ορισμού μεταβάλλεται (δηλαδή την ηλικία). Αυτό σημαίνει πως η θέση και ο ρόλος του ατόμου προσδιορίζονται από ένα σταθερό και ένα ρευστό, συνεχώς μεταβαλλόμενο χαρακτηριστικό. Οι

οικογενειακοί ρόλοι επίσης χαρακτηρίζονται από ρευστότητα και αντιφατικότητα στις σχέσεις, οι οποίες επιτείνονται από τη στιγμή κατά την οποία η οικογένεια και ο κοινωνικός της περίγυρος εισέρχονται στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι το παραδοσιακό σχήμα, στο οποίο η δομή της οικογένειας παραπέμπει στις σχέσεις των φύλων και των ηλικιών στα πλαίσια της, «εκφράζει και αναπαράγει την έννοια της εξουσίας : του άνδρα πάνω στην γυναίκα, του ενήλικα πάνω στο παιδί-όπως και την αντίστοιχή της έννοια της εξάρτησης της γυναίκας από τον άνδρα και του παιδιού από τον ενήλικα». Επιπλέον, το σχήμα αυτό είναι άκαμπτο. Η ακαμψία του συνίσταται στην απόρριψη κάθε καινοτομίας ως προς τους ρόλους και τις σχέσεις μεταξύ ρόλων στην οικογένεια. Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία τόσο πιο άκαμπτη η οικογενειακή δομή, τόσο πιο απόλυτη η αναπαραγωγή των ρόλων μέσω της κοινωνικοποίησης και τόσο πιο αποτελεσματική η οικογένεια ως φορέας κοινωνικής σταθερότητας και συντηρητισμού. (Λ. Μ. Μουσούρου, 2005,)

Στο μέτρο που η δομή είναι στοιχείο του θεσμού της οικογένειας, ο θεσμός αλλάζει καθώς μεταβάλλονται οι οικογενειακοί ρόλοι και η ιεράρχησή τους. Οι μεταβολές αυτές οφείλονται σε πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων δεσπόζουν: η σημαντική μεταβολή της κοινωνικής θέσης των γυναικών και του ρόλου της συζύγου- μητέρας υπό την πίεση νέων οικονομικο-κοινωνικών δεδομένων αλλά και των φεμινιστικών διεκδικήσεων, ή επίσης σημαντική μεταβολή της κοινωνικής θέσης των παιδιών κυρίως λόγω της μειωμένης γεννητικότητας αλλά και της εκπαιδευτικής έκρηξης και, τέλος, η μεταβολή αυτής της ίδιας της έννοιας της εξουσίας (άρα και της ιεράρχησης) που δημιουργεί η προβληματική του κοινωνικού εκσυγχρονισμού.

Οι μεταβολές που έχουν επέλθει είναι τέτοιας έκτασης και σημασίας ώστε οι σύγχρονες γυναίκες είναι ιστορικά οι πρώτες που δεν έχουν ως πρότυπο τη μητέρα τους. Περισσότερο για το λόγο αυτόν και λιγότερο για τις μεταβολές που έχουν επέλθει στους δικούς τους ρόλους, ούτε οι σύγχρονοι άντρες έχουν ως πρότυπο τον πατέρα τους. Οι σύγχρονοι άντρες και οι σύγχρονες γυναίκες είναι υποχρεωμένοι να διευθετήσουν, σε προσωπική βάση και με εξατομικευμένες λύσεις, το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού του ρόλου τους στο πλαίσιο της όποιας ρευστότητας επιτρέπει ο θεσμός.

Στη σύγχρονη οικογένεια οι άνδρες και οι γυναίκες είναι υποχρεωμένοι να ανακαταναείμουν τους μεταξύ τους ρόλους και ιδιαίτερα την εξουσία (που παραδοσιακά έχουν οι άνδρες) και τη δύναμη (που παραδοσιακά έχουν οι γυναίκες). Δεν επιθυμούν όμως, την ανακατανομή αυτήν :οι άνδρες θα ήθελαν δύναμη αλλά χωρίς να παραχωρήσουν εξουσία, οι γυναίκες διεκδικούν εξουσία αλλά δεν φαίνονται διατεθειμένες να παραχωρήσουν δύναμη. (Μ. Μουσούρου, 2005)

Η ρευστότητα αφορά τη διαφοροποίηση της θέσης του ατόμου στην (όποια) δομή, κατά τη διάρκεια της ζωής του και ανάλογα με την ηλικία του.

Η μεγάλη πρόκληση της σύγχρονης εποχής είναι η αντιμετώπιση της ρευστότητας ως κύριας επίπτωσης του εκσυγχρονισμού, έτσι ώστε να μην διαταραχθεί η κοινωνική συνοχή. Η ρευστότητα αυτή οφείλεται στην ταχύτατη αλλαγή των συνθηκών αλλά και στη δυνατότητα του σύγχρονου ανθρώπου να επιλέξει το σχήμα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου που ανταποκρίνεται καλύτερα στις συνθήκες ή και στις προσδοκίες του. Και με αυτήν την έννοια η ρευστότητα είναι αναμφίβολα το κύριο γνώρισμα της σύγχρονης κοινωνίας και το τίμημα του εκσυγχρονισμού της. Όσο πιο σύγχρονη μια κοινωνία τόσο εντονότερη είναι και η ρευστότητά της. (Λ. Μ. Μουσούρου, 2005,)

4.5 Χαρακτηριστικά της οικογένειας

- Συνοχή, η οποία σημαίνει τις συναλλαγές- τους συναισθηματικούς δεσμούς των μελών- και την αυτονομία των ατόμων. Συναντάται στον υπέρτατο βαθμό στις πολύ στενά οικογένειες, των οποίων τα μέλη ασχολούνται πολύ το ένα με το άλλο, και στο χαμηλότερο βαθμό στις χαλαρές οικογένειες, των οποίων τα δεν έχουν στενές σχέσεις μεταξύ τους.
  - Όρια, τα οποία χαράσσουν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα συστατικά στοιχεία που ανήκουν στο σύστημα και σε εκείνα που ανήκουν στο περιβάλλον. Προσδιορίζονται από κανόνες που ρυθμίζουν ποιος είναι ο ρόλος των ατόμων, σε ποιο υποσύστημα ανήκει ο καθένας και ποια είναι η κατάλληλη συμπεριφορά που συνεπάγεται η συμμετοχή στην οικογένεια. Τα όρια μπορεί να είναι σαφή(οι κανόνες είναι αναγνωρισμένοι και αποδεκτοί), συγκεχυμένα(αμφιλεγόμενα και χαοτικά, γιατί οι κανόνες είναι ασταθείς ή εντελώς ανύπαρκτοι) ή άκαμπτα(ανελαστικά και μη προσαρμόσιμα).
  - Προσαρμοστικότητα, η οποία δείχνει κατά πόσον μια οικογένεια μπορεί να μεταβάλλει τους ρόλους και τις σχέσεις της ανταποκρινόμενη στις επιδράσεις που δέχεται για να αλλάξει.
- § Ομοιοστασία, η οποία σημαίνει τη «σταθερή κατάσταση» ενός οργανισμού (στη συγκεκριμένη περίπτωση της οικογένειας) και δείχνει ότι τα διάφορα υποσυστήματα βρίσκονται σε ισορροπία μεταξύ τους και ολόκληρο το σύστημα βρίσκεται αρμονία να το περιβάλλον του. Για την επίτευξη και τη διατήρηση της ομοιοστασίας έναντι των αλλαγών και των εντάσεων, ένα σύστημα πρέπει να είναι:
- ο Ανοιχτό: Ένα σύστημα μπορεί να ονομαστεί «ανοιχτό» και «λειτουργικό», όταν έχει τη δυνατότητα να εξασφαλίσει την

αρμονική λειτουργία των οικογενειακών ρόλων, την άρτια και εποικοδομητική επικοινωνία μεταξύ των μελών της οικογένειας, τις διάφορες καθημερινές αποστολές, καθώς και την προετοιμασία του μέλλοντος. Τα μέλη της οικογένειας έχουν υψηλό επίπεδο συναλλαγών με την εξωτερική κοινότητα.

- ο Κλειστό: Ένα σύστημα μπορεί να ονομαστεί «κλειστό», όταν οι τρόποι επικοινωνίας, οι δομές και οι σχέσεις είναι προκαθορισμένα και άκαμπτα. Οι κρίκοι παλινδρόμησης είναι αρνητικοί και έχουν ως στόχο να διατηρήσουν το σύστημα σε μια σταθερή βάση. Τα μέλη της οικογένειας έχουν λίγες συναλλαγές με την κοινότητα έξω από τα όριά τους. (Κ. Σ. Κεσανίδης, 2005, M. Herbert 1997)

4.6 Λειτουργική –δυσλειτουργική οικογένεια

Οι επιστήμονες της συστημικής θεωρίας, ιδιαίτερα οι παλαιότεροι που είχαν ακολουθήσει την ψυχιατρική επιστήμη, εκλαμβάνουν την ανοιχτή – λειτουργική οικογένεια ως ένα οικογενειακό σύστημα, από το οποίο εκλείπουν σοβαρές ψυχικές, διανοητικές και σωματικές αρρώστιες. Οι νεότεροι ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι, με τα αντίστοιχα σύγχρονα δεδομένα, καταφέρνουν να δώσουν ένα στίγμα της λειτουργικής οικογένειας, με μια σχετική πολυπλοκότητα, σε δύο άξονες:

α) Ο συγχρονιστικός άξονας αφορά τις σχέσεις και τις δομές. Η δομή είναι ένα σύνολο από συνήθη πρότυπα, τους κανόνες διάδρασης. Δεν είναι στατική αλλά συνίσταται από «δεσμίδες στοιχείων σε διάδραση». Αυτή η διάδραση αποτελείται από όρια, σύνορα ή δεσμούς, που διασφαλίζουν την ισορροπία σχέσεων ανάμεσα στην εξατομίκευση και την κοινωνικοποίηση, ή την απόσταση και την εγγύτητα. Συγκεκριμένα, στο λειτουργικό οικογενειακό σύστημα η έμφαση δίνεται

στον διαχωρισμό των γενεών, στην έννοια του γάμου, σε μια εντιμότερη συμπεριφορά στο πλαίσιο της πατρικής οικογένειας, και στην πιθανότητα η είσοδος στην οικογένεια να είναι το ίδιο ευχάριστη με την έξοδο από αυτήν.

β) Ο διαχρονικός άξονας στον οποίο η συντήρηση και η στατικότητα είναι σημεία δυσλειτουργικότητας και αντιστοιχούν στο κλειστό οικογενειακό σύστημα, και από την άλλη μεριά, η προσαρμογή, η δυναμική αλλαγή και η εξέλιξη θα εκδηλώνουν την λειτουργικότητα και θα αντιστοιχούν στο ανοιχτό οικογενειακό σύστημα.

Συμπερασματικά, στο συγχρονικό άξονα των σχέσεων, η ισορροπία μοιράζεται ανάμεσα στην κοινωνικοποίηση και την εξατομίκευση, και πραγματώνεται μέσα στο οικογενειακό δομικό σύστημα με τους δεσμούς, στο πλαίσιο της διάδρασης, και στο δίκτυο επικοινωνίας της. Στο διαχρονικό άξονα κινείται η ισορροπία μεταξύ της αλλαγής και της σταθερότητας, ή ξαναβρίσκεται συγκεκριμενοποιημένη μέσα στην ιστορία μιας οικογένειας, που αποτελείται από την καθημερινή ζωή και τον κύκλο ζωής της.

Οι δυσλειτουργικές οικογένειες είναι υπερχειλισμένες από ντροπή. Οι γονείς έχουν εσωτερικεύσει την ντροπή τους και συμπεριφέρονται αναιδώς στα παιδιά τους. Έτσι συχνά τα παιδιά διακατέχονται από έντονο αίσθημα ντροπής για την οικογένειά τους.

Τα μέλη της δυσλειτουργικής οικογένειας είναι επιλεκτικά αποκομμένα από τα συναισθήματά τους και διαμορφώνουν δύσκαμπτους ρόλους, όπως εκείνο του ήρωα, του αποδιοπομπαίου τράγου, του θύματος και του «χαμένου παιδιού». Οι ρόλοι δεν επιλέγονται και δεν έχουν ευέλικτο χαρακτήρα, έχουν επιβληθεί στα μέλη ως αποτέλεσμα διάφορων συγκεκριμένων ή απροσδιόριστων καταστάσεων του οικογενειακού συστήματος, προσπαθώντας να περισώσουν ένα είδος ισορροπίας του συστήματος.

Κάθε φορά που κάτι δεν διαμορφώνεται έτσι όπως το επιθυμούν ή όπως το έχουν προγραμματίσει, τα μέλη των δυσλειτουργικών οικογενειών κατηγορούν τον εαυτό τους ή προσάπτουν την κατηγορία σε κάποιον άλλον. Η κατηγορία είναι επίσης όπλο άμυνας εναντίον της ντροπής. Ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι μεταφέρουν ή προσάπτουν σε κάποιον την κατηγορία κρύβει βαθύτερα την ντροπή που αισθάνονται για τον εαυτό τους ή προσάπτουν σε κάποιον άλλο. Το πρόσωπο που μεταφέρει την κατηγορία δεν μπορεί να αισθανθεί ευάλωτο ή απαραίτητο, αν δεν περιβάλλεται από ντροπή.

Τα μέλη ενός δυσλειτουργικού οικογενειακού συστήματος δεν μπορούν να επιτύχουν την ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών. Τις αποποιούνται για το συμφέρον και την διατήρηση της ισορροπίας του συστήματος. Σε ένα κλειστό οικογενειακό σύστημα υπάρχει πάντα διάχυτο ένα κλίμα θυμού και κατάθλιψης.

Το φαινόμενο της έλλειψης ορίων αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των δυσλειτουργικών οικογενειακών συστημάτων, με διαγενεακή συνέχεια και εξέλιξη. Τα μέλη αυτών των οικογενειών αποποιούνται τα προσωπικά τους όρια προς όφελος της διατήρησης της ισορροπίας του οικογενειακού συστήματος. Αποποίηση όμως των προσωπικών ορίων σημαίνει ταυτόχρονα και αποποίηση της προσωπικής ταυτότητας, πράξη με ανυπολόγιστες συνέπειες. (Κ. Σ. Κερανίδης, 2005)

4.7 Οι μορφές της οικογένειας σήμερα

- Η μονογονεϊκή οικογένεια περιλαμβάνει έναν ενήλικα και τα ανήλικα τέκνα του. Μπορεί να είναι μητροκεντρική, που είναι και η συνηθέστερη περίπτωση, ή πατροκεντρική, ανάλογα με το ποιος από τους δύο γονείς αποτελεί τον αρχηγό της οικογένειας. Οι μονογονεϊκές οικογένειες προέρχονται από γάμους που λύθηκαν με τον θάνατο ου άλλου συζύγου (χηρεία) ή με διαζύγιο, από γάμους

που δεν λύθηκαν τυπικά αλλά οι σύζυγοι έχουν χωρίσει, και από γονείς εξώγαμων παιδιών. (Δ. Γ. Τσαούσης, 1999)

- Σύνθετη είναι η οικογένεια που δημιουργείται από δεύτερο γάμο ή την ένωση του ενός ή και των δύο συζύγων. Από αυτό μπορούν να προκύψουν διάφοροι συνδυασμοί ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών που μπορεί να φέρει ο κάθε σύζυγος. (Λ. Μ. Μουσούρου, 2005)
- Οικογένεια διπλής σταδιοδρομίας είναι η οικογένεια όπου και οι δύο σύζυγοι έχουν πλήρη επαγγελματική απασχόληση, αλλά και σε ένα μικρότερο ποσοστό, και οι δυο σύζυγοι αποβλέπουν στην επαγγελματική τους εξέλιξη. Οι οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας μπορεί να είναι:
  - α) παραδοσιακές, όπου ενώ και οι δυο σύζυγοι έχουν επαγγελματικές φιλοδοξίες, η σύζυγος αποδίδει κύρια σημασία στην οικογένεια και όχι στην σταδιοδρομία της.
  - β) οικογενειοκεντρικές, όπου και οι δύο σύζυγοι αποδίδουν κύρια σημασία στην οικογένεια
  - γ) επαγγελματοκεντρικές, όπου και οι δυο σύζυγοι αποδίδουν κύρια σημασία στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία
  - δ) μη παραδοσιακές, όπου η σύζυγος αποδίδει κύρια σημασία στην επαγγελματική της σταδιοδρομία και ο σύζυγος στην οικογένεια. (Κ. Σ. Κετανίδης, 2005, Λ. Μ. Μουσούρου, 2005)
- Οι άτυπες μορφές οικογένειας αναφέρονται σε διάφορα σχήματα μη συμβατικής συζυγικής σχέσης ή άτυπες μορφές οικογένειας, στα οποία η γενετήσια ορμή απομονώνεται στη σεξουαλική της έκφραση χωρίς δημιουργικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα, οι διακυμάνσεις να καθιστούν ευάλωτη τη συζυγική σχέση και να την ωθούν προς διάλυση ή προς μια τυπική – αναγκαστική παρουσία. Τα κυριότερα από αυτά τα σχήματα είναι:

α) Ο ανοιχτός γάμος. Πρόκειται για ένα σχήμα στο οποίο οι σύζυγοι διατηρούν μεν εξωσυζυγικές σχέσεις, αλλά αναγνωρίζουν ότι η μεταξύ τους σχέση έχει πρωταρχική σημασία στη ζωή τους.

β) Τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια, τα οποία αποτελούν κάθετη άρνηση και αντίδραση στον παγκόσμιο συστατικό μύθο της οικογένειας, δηλαδή στην συμβίωση ετερόφυλων ενηλίκων. (Κ. Σ. Κεσανίδης, 2005)

- Μια άλλη μορφή είναι η χωλή οικογένεια που εμφανίζεται άλλοτε ως μονογονεϊκή, και άλλοτε ως μέρος μιας εκτεταμένης οικογένειας. Το χαρακτηριστικό του τύπου αυτού είναι η μακρά απουσία του ενός από τους δυο συζύγους – γονείς, χωρίς αυτό να δηλώνει διάσπαση της συναισθηματικής ενότητας και της λειτουργίας της οικογένειας. Οι οικογένειες των ναυτικών, των εμπόρων που περιοδεύουν κ.α. ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία. (Δ. Γ. Τσαούσης, 1999)

4.8 Σχέσεις γονέων και εφήβων

Οι σχέσεις των γονέων με την ομάδα στόχου της εργασίας μας, τους εφήβους, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη μορφή της οικογένειας. Ωστόσο σε βάθος χρόνου ανακαλύπτουμε ότι οι σχέσεις γονέων – εφήβων αποτελούσαν αντικείμενο κοινωνιολογικής μελέτης.

Σύντομη ιστορική επισκόπηση των σχέσεων γονέων και εφήβων

Το φαινόμενο των σχέσεων μεταξύ γονέων και εφήβων αποτελούσε πάντοτε μια χαρακτηριστική μεταβλητή της κοινωνίας κάθε εποχής. Η περιγραφή και η έκφρασή τους συνιστούσαν ένα λεπτό εγχείρημα που απαιτούσε πολύ κουράγιο και ανεκτικότητα.

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που αποτέλεσε μια σημαντική ιστορική στιγμή, τροφοδότησε μια σειρά από καθοριστικές

αναταραχές, ζυμώσεις και σημαντικές αλλαγές σε επίπεδο κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό και θρησκευτικό-πολιτιστικό. Οι ριζικές ανακατατάξεις αποτελούσαν το συστατικό στοιχείο της τότε εποχής σε όλα τα επίπεδα. Όπως είναι φυσικό, αυτό το ρεύμα της αναταραχής και της αταξίας επηρέασε έντονα τη γενικότερη οικογενειακή ζωή, λειτουργία, εξέλιξη και συμπεριφορά, καθώς και τα διάφορα σχήματα σχέσεων γονέων και εφήβων.

Είναι φυσικό μετά από έναν εξαντλητικό πόλεμο να γίνεται έντονα λόγος για ιδέες όπως δημοκρατία, ελευθερία, ανεξαρτησία. Παρατηρείται μια διάχυτη επιθυμία προσφοράς στις νεότερες γενιές όλων αυτών που οι προηγούμενες στερήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, σε μια προσπάθεια να θρέψουν τα όνειρά τους και τις βαθιές επιθυμίες τους, για να επουλώσουν τις τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος. Έτσι θεωρείται αυτονόητη η ύπαρξη σε υπερβολικό βαθμό όλων αυτών των ιδεών που διαμορφώνουν καθοριστικά το πλαίσιο ανάπτυξης και εκπαίδευσης των παιδιών και εφήβων.

Μέσα στη γενικότερη «κρίση εξουσίας» της εποχής, οι έφηβοι βρήκαν το κατάλληλο μονοπάτι για να περάσουν και να επιβάλλουν τις απόψεις τους. Είναι το σημείο γέννησης της «boss generation» των ημερών μας. Οι έφηβοι γίνονται πλέον το σημείο αναφοράς του κοινωνικού γίγνεσθαι, αυτό που οι κοινωνιολόγοι, μερικά χρόνια αργότερα, θα ονομάσουν «εφηβοκεντρική κοινωνία». Το σημείο αυτό είναι ακριβώς καθοριστικό για τις σχέσεις γονέων και εφήβων, οι οποίες αποκτούν περισσότερο φιλικό και συντροφικό χαρακτήρα (κάθε γονέας με το ομόφυλο παιδί του), αποκρύπτοντας κάθε φυσικό εμπόδιο και καταργώντας τους τύπους και τις σχετικές αποστάσεις. Ο διπολικός χαρακτήρας της οικογενειακής διοίκησης αντικαθίσταται από ένα είδος κοινής διοίκησης και αποφάσεων, που προσδιορίζονται χαρακτηριστικά από την βαρύτητα, το είδος του ρόλου και της θέσης του κάθε μέλους της

οικογένειας. Πρόκειται για ένα είδος διοίκησης που με την πάροδο του χρόνου θα μετατρέψει την οικογένεια σε ατομικιστική. Αυτή η καινούρια κατάσταση έχει ως χαρακτηριστικό στοιχείο το συνεχή και μεμονωμένο αγώνα των μελών της οικογένειας για απόκτηση μεγαλύτερης αυτονομίας.

Αυτόματα, οι οικογενειακές συγκρούσεις πολλαπλασιάζονται, και οι γονείς αφοπλίζονται και οδηγούνται σε αδιέξοδο. Ο χρόνος απουσίας, ιδιαίτερα των εφήβων, από την οικογένεια αυξάνεται συνεχώς λόγω της συμμετοχής τους σε διάφορες εξωσχολικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα οι ποικίλες αντιδράσεις τους να γίνονται όλο και περισσότερο ακατανόητες από τους γονείς (οι οποίοι δεν είχαν την ευκαιρία να δεχτούν εξειδικευμένη εκπαίδευση). (Κ. Σ. Κεσανίδης, 2005)

4.8.1 Το χάσμα των γενεών

Συχνά γίνεται λόγος για ένα πολιτισμικό χάσμα, για το χάσμα των γενεών. Αυτό το χάσμα ανάμεσα σε γονείς και παιδιά οδηγεί στη σύγκρουση των γενεών και στην εκδήλωση της επιθετικότητας των γονέων προς τα παιδιά και των παιδιών προς τους γονείς. Το μέλλον ανήκει στους νέους και το παρελθόν στους γονείς. Και οι δυο δίκαια υπερασπίζονται τους δικούς τους χώρους, από όπου ατενίζουν τις αξίες και τη ζωή. (Ι. Ν. Νέστορος, 1999)

Το παρόν είναι η μόνη και αποκλειστική χρονική περίοδος την οποία ο έφηβος ζητά να οικειοποιηθεί και να απολαύσει, χωρίς να γίνεται καθόλου λόγος για το μέλλον. Σύμφωνα με τον Κεσανίδη (2005), οι σύγχρονοι έφηβοι δεν αποτελούν μια γενιά χωρίς κληρονομιά, αλλά μια γενιά που αρνείται και προσπερνά την κληρονομιά. Ο Mendel, υποστηρίζει, ότι μια τέτοιου είδους κρίση των γενεών τείνει να αντικαταστήσει την παραδοσιακή σύγκρουση. Απόδειξη αυτής της διαφοράς αποτελεί η αναμφισβήτητη διαπίστωση, ότι παλαιότερα οι

έφηβοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να πάρουν τη θέση του πατέρα τους. Σήμερα όμως, όχι μόνο δεν βρίσκονται σε ανταγωνισμό με αυτόν, αλλά και δεν θέλουν να ταυτιστούν μαζί του. Αντιθέτως, η μοναδική τους έννοια είναι να μην γίνουν σαν κι αυτόν.

Σύμφωνα με τον Κορώση (1997), υπάρχει μια έντονη τάση από την πλευρά των γονέων να μεταδώσουν στους εφήβους τις ήδη υπάρχουσες οικογενειακές δομές και γνώσεις. Οι γονείς, έχοντας ως μέτρο τις απόψεις τους, που πηγάζουν από τις προσωπικές τους εμπειρίες (πλαίσιο αξιών και διαπαιδαγώγησής τους), δέχονται ή απορρίπτουν τις θέσεις και τη συμπεριφορά των εφήβων.

Οι γονικοί ρόλοι γίνονται ακαθόριστοι και σχεδόν αντιθετικοί, με αποτέλεσμα οι συγκρούσεις και οι συγχύσεις να είναι αναπόφευκτες. Η καλή θέληση δεν αρκεί πια ως μέσο προσπάθειας επικοινωνίας των γονέων με τους εφήβους, διότι τα πρότυπα ταύτισης και οι στόχοι αλλάζουν ριζικά, ενώ ο τρόπος σκέψης και ο τρόπος αντίδρασης γίνονται διαμετρικά αντίθετοι. (Κ. Σ. Κεσανίδης, 2005, Κ. Κορώσης, 1997, J. Conger, 1987)

4.8.2 Συγκρούσεις γονέων- εφήβων

Οι σχέσεις μεταξύ των γονέων και των παιδιών στη φάση της εφηβείας είναι περισσότερο συγκρουσιακές από ότι στην προεφηβική ή και μετά – εφηβική περίοδο στη ζωή του ανθρώπου. Στο δυτικό-ευρωπαϊκό πολιτισμό επιτυγχάνεται σχετικά νωρίς ένα υψηλό επίπεδο αυτονομίας, ενώ η κοινωνική θέση του ενηλίκου ατόμου αποκτάται μέσω της διαδραμάτισης του επαγγελματικού και του γονεϊκού ρόλου σχετικά πολύ πιο αργότερα. Μέσω των επιδιώξεων του για ανεξαρτητοποίηση το ενηλικιούμενο άτομο κατορθώνει να καταλάβει ως αυτόνομο πρόσωπο την κοινωνική θέση που στοχεύει πέρα από τις καθοδηγητικές εντολές των γονέων. Παράλληλα, τείνει να αναλαμβάνει τις ευθύνες για τις

πράξεις του και για τα ζητήματα που συνδέονται με τη θέση του στην κοινωνική διάρθρωση.

Την ίδια περίοδο η σχέση γονέων- εφήβων περνά μια δοκιμασία αφού συχνά υπάρχουν θέματα και προβλήματα για τα οποία οι απόψεις διαφέρουν. Το παιδί που φοβόταν, ως πριν ένα χρόνο, να βγει από το σπίτι το βράδυ γυρίζει τώρα αργά. Πρόκειται για το κρίσιμο θέμα του ωραρίου επιστροφής του εφήβου στην οικογένεια. Εκτός από αυτό, θέματα σύγκρουσης αποτελούν τόσο η επιλογή των προσώπων που απαρτίζουν την παρέα, οι σχέσεις με το άλλο φύλο, τα έξοδα, το χτένισμα και η ένδυση, όσο και η μορφή και το είδος της διασκέδασης. Συχνά το είδος της διασκέδασης που επιλέγεται παγιδεύει τον έφηβο σε ένα πλέγμα μηχανισμών από το οποίο δύσκολα μπορεί να αποδεσμευτεί: θέαμα που μαστιγώνει την όραση, μουσική με ελάχιστη μελωδία, αύξηση του ρυθμού και της έντασης με στόχο την κίνηση, ποτό ύποπτου περιεχομένου, ώρες και χώροι διασκέδασης μακριά από κοινωνικό έλεγχο.

Η αποκοπή των εφήβων από το οικογενειακό περιβάλλον δεν πρέπει να παρερμηνευθεί ότι συντελείται δια μιας. Κατά κανόνα η διαδικασία αποχώρησης του εφήβου από το οικογενειακό περιβάλλον συντελείται σταδιακά και με αργούς ρυθμούς. Στη χρονική διάρκεια που εκτυλίσσεται η διαδικασία αυτή ο έφηβος διαπιστώνει αφενός μια διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες και στις απαιτήσεις που του υπαγορεύονται και αφετέρου αντίστοιχα προνόμια των ενηλίκων που τα κατακρατούν χωρίς δικαίωμα. Πρόκειται για μια διαφορά που έχει μεγαλύτερη ισχύ στο γονεϊκό σπίτι από ότι στις σχέσεις με τους συνομηλίκους.

Είναι πολύ δύσκολο, σχεδόν ακατανόητο, για τους νέους να νιώθουν σαν αυτόνομα πρόσωπα, εφόσον βρίσκονται μαζί με τους γονείς, χωρίς να έχουν αποκτήσει την οικονομική τους ανεξαρτησία. Εν όψει της

μακροπρόθεσμης κοινωνικο- οικονομικής εξάρτησης πολλών εφήβων από τη γονεϊκή φροντίδα και προστασία έρχονται στο προσκήνιο πολλές συγκρούσεις που ανάγονται σε μια ηλικιακή φάση συμπεριφορικών διαστάσεων έμπλεων από πείσμα, ισχυρογνωμοσύνη, απείθεια και εναντίωση.

Παρόλο που η πλειονότητα των εφήβων διάκειται θετικά απέναντι στην υιοθέτηση ενός αυτόνομου «κόσμου της νεολαίας» με δικούς του νόμους, δικές του αξίες και δικούς του τρόπους ζωής, οι νέοι δεν επιζητούν τη σύγκρουση με τους γονείς, αλλά τη συνεννόηση και τις ισορροπημένες σχέσεις μαζί τους. Οι εκτιμήσεις που εκφράζονται από τους νέους αναφορικά με τη στάση των γονέων τους είναι γενικά θετικές. Ακόμη και σε περιόδους κρίσεων που περνά το άτομο, όπως σε μακροπρόθεσμη ανεργία, η σχέση προς τους γονείς δεν αποβαίνει επιβαρυντική. Από αισθήματα επιβάρυνσης διακατέχονται εκείνες οι υποκατηγορίες των εφήβων, από τις οποίες, λόγω των επιδιώξεών τους για αυτονομία, προσδοκάται σύγκρουση με τους γονείς σε επίπεδο κοινωνικών κανόνων. Η σχέση προς τους γονείς δεν είναι μεν ελεύθερη από το βαρύ κλίμα που επισκιάζει την «οικονομική αδράνεια» των εφήβων, αλλά, όμως, βιώνεται κατά κύριο λόγο θετικά. Και στην περίπτωση, κατά την οποία οι έφηβοι θεωρούν ότι ο κόσμος τους βρίσκεται σε έντονη αντίθεση συγκριτικά με τον κόσμο των ενηλίκων, η σχέση προς τους γονείς χαρακτηρίζεται από ευγνωμοσύνη, και καταβάλλεται προσπάθεια να γίνονται οι γονείς αντιληπτοί και να ακούγονται με προσοχή οι απόψεις τους.

Δεν είναι μάλιστα σπάνιες οι περιπτώσεις που οι απόψεις και οι μέθοδοι των γονέων για την αγωγή των παιδιών τους δεν διαφοροποιούνται απλώς από αυτές που υπαγορεύει το πνεύμα της εποχής, αλλά συγκρούονται. Ασφαλώς, δεν υπάρχει οικογένεια που να μην ασκεί κάποια μορφή ελέγχου στον έφηβο, καθώς η διαδικασία αυτή

είναι ένα πανανθρώπινο και διαχρονικό φαινόμενο. Ωστόσο, συχνά παρατηρούνται διαφοροποιήσεις «από οικογένεια σε οικογένεια, από κοινωνική περίσταση σε κοινωνική περίσταση, από κοινωνικό στρώμα σε κοινωνικό στρώμα, από πολιτισμική περιοχή σε πολιτισμική περιοχή, οι οποίες δεν αφορούν το αν του γονεϊκού ελέγχου αλλά το πώς: ποιός ελέγχει ποιόν, που, πως, πότε, γιατί και με πιο αποτέλεσμα».(Γκότοβος, 1996, σελ.85,95).

Σύμφωνα, με τον Κορώση (1997), όμως, υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου, οι συζητήσεις που γίνονται μέσα στην οικογένεια, αλλά και οι δραστηριότητες που πηγάζουν από το σύστημα εκπαίδευσης και από τα ενδιαφέροντα του εφήβου σχετικά με τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου, δεν μπορούν να συνδεθούν ή να εναρμονιστούν εύκολα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στη περίπτωση, κατά την οποία, ο πατέρας και η μητέρα να έχουν διαφορετικές βάρδιες εργασίας. Τα ενδιαφέροντα και οι ανάγκες του εφήβου και εκείνα του «κατεστημένου πολιτισμού» της οικογένειας και των ενηλίκων διαφέρουν μεταξύ τους. Όταν αυτή η διαφορά γίνεται ολοένα και πιο ευκρινής με την αύξηση της ηλικίας του εφήβου, τότε μπορεί να τον παρωθήσει ενισχυτικά στο να χαράξει «το δικό του δρόμο» με κατεύθυνση να ενταχθεί στις ομάδες των ομηλικών και να εγκολωπωθεί περισσότερο ή λιγότερο τον εναλλακτικό «νεολαιίστικό πολιτισμό». Συγχρόνως, και οι χρονικοί ορίζοντες των εφήβων και τις γενιάς των ενηλίκων δεν μπορούν να εναρμονιστούν μεταξύ τους. Για τους νέους η περίοδος της εφηβείας δε σημαίνει την προετοιμασία για κάτι που θα επακολουθήσει ή που θα συντελεστεί αργότερα, όπως αυτό συμβαίνει στους ενηλίκους που το προσδοκούν. Αντίθετα, οι έφηβοι βιώνουν το παρόν, ζουν τη ζωή στο τώρα.

Οι στάσεις πολλών γονέων, σύμφωνα με τις οποίες «τα παιδιά τους πρέπει να ζουν σε ένα καλύτερο αύριο» από ότι οι ίδιοι, δεν γίνονται πλέον από τους εφήβους αποδεκτές. Αυτό συμβαίνει επειδή οι έφηβοι

ενδιαφέρονται περισσότερο για τις μετα- υλιστικές αξίες της φάσης της ζωής που διανύουν, παρά για τις αξίες των γονέων τους που είναι προσανατολισμένες στην (κοινωνική) ευημερία. Η διαπαιδαγώγηση κατά την εφηβική ηλικία δημιουργεί σε γενικές γραμμές προβλήματα. Έτσι, φαίνεται δύσκολο στους γονείς να πάρουν θέση σχετικά με τα προβλήματα και τα περιεχόμενά τους, τα οποία ενδιαφέρουν τον έφηβο. Η αντίληψη που έχει ο νέος για την πολιτική, τη θρησκεία, τον πολιτισμό, είναι τις πιο πολλές φορές διαφορετική από εκείνη που υιοθετούν οι γονείς. Η αντίληψη αυτή δεν είναι ολοκληρωμένη, λεπτομερώς ερμηνευτή, αλλά απλώς διαφορετική. Από τον έφηβο αναζητούνται περισσότερο οι διαφορές παρά τα κοινά σημεία. Η αναζήτηση αυτού του είδους δημιουργεί «απόσταση» και η απόσταση αυτή με τη σειρά της αποτελεί μια προϋπόθεση για την αποκοπή από το γονεϊκό περιβάλλον.

Παρά το χάσμα γενεών κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τη συμβολή της οικογένειας στο «χτίσιμο» της προσωπικότητας του εφήβου, στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας του κι στην απόκτηση αυτοεκτίμησης. (Α. Γκότοβος, 1996, Π. Κυριακίδης, 2000, Κ.Κορώσης, 1997)

4.8.3 Πως συμβάλει η οικογένεια στην αυτοεκτίμηση των εφήβων

Οι σχέσεις μεταξύ εφήβων και γονέων δεν παρουσιάζουν γραμμική εξέλιξη αλλά διαμορφώνονται ανάλογα με το στάδιο της εφηβείας, τους παράγοντες και τις επιμέρους μεταβλητές που αυτό επισυνάπτει λόγου χάρη, βασικές μεταβλητές, όπως είναι η τρυφερότητα, η αγάπη και η φιλία, μεταξύ των γονέων και των εφήβων, καθώς και ο βαθμός ανεξαρτησίας των εφήβων από τους γονείς, παρουσιάζουν αρκετά μεγάλη διαφοροποίηση κατά τη διάρκεια της εξέλιξης των διαφόρων σταδίων της εφηβείας. Αντίθετα, μεταβλητές όπως η

υπευθυνότητα και η επικράτηση εξελίσσονται ομαλά χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Η γονική φροντίδα και τρυφερότητα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του αισθήματος της αυτοεκτίμησης. Εξίσου σημαντικό ρόλο παίζουν οι διάφορες μεταβλητές, όπως είναι η ελευθερία και η αυτονομία, ως πλαίσιο αναφοράς της γονικής συμπεριφοράς προς τους εφήβους. Η αίσθηση των εφήβων ότι οι γονείς τους, τους αντιμετωπίζουν ως υπεύθυνα και ώριμα πρόσωπα, δείχνοντάς τους ανάλογη εμπιστοσύνη, αποτελεί μια μεταβλητή που συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση του αισθήματος της αυτοεκτίμησης.

Οι μεταβλητές που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του αισθήματος της αυτοεκτίμησης των εφήβων είναι η αντίληψη προσωπικών συναισθημάτων προς τους γονείς, οι οικογενειακές συγκρούσεις, η αίσθηση αποδοχής από τους γονείς, το επίπεδο της οικογενειακής ενδοεπικοινωνίας, η καθολική συμμετοχή και συμβολή στην οικογενειακή ικανοποίηση και ισορροπία, το επίπεδο της γενικότερης οικογενειακής συνοχής, η κοινή υποστήριξη μεταξύ των μελών της οικογένειας καθώς και ο δημιουργικός και παιδευτικός γονικός έλεγχος.

Παρά ταύτα όσο θετικός και να φαίνεται ο ρόλος του γονικού ελέγχου προς τους εφήβους, τελικά παραμένει ως επί το πλείστον αρνητικός σε ότι αφορά τη διαδικασία της ανάπτυξης του αισθήματος της αυτοεκτίμησης. Οι έφηβοι επισημαίνουν τη σοβαρότητα της διευκρίνισης και συγκεκριμενοποίησης του πλαισίου αναφοράς κάθε είδους γονικού ελέγχου. Αν οι έφηβοι αντιληφθούν το γονικό έλεγχο ως ένα είδος καταπιεστικής ντιρεκτίβας ή ως ανασταλτικό και περιοριστικό παράγοντα της ποιότητας και της ποσότητας των ενεργειών και των εκδηλώσεών τους, αυτόματα κάθε γονικός έλεγχος και γονική παρέμβαση διαδραματίζουν κάθετα αρνητικό ρόλο στην ανάπτυξη του

αισθήματος της αυτοεκτίμησης και επηρεάζουν αρνητικά σε ευρύτερο επίπεδο τις σχέσεις μεταξύ γονέων και εφήβων. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο επικοινωνίας των μελών της οικογένειας μεταξύ τους, τόσο ισχυρότερο αντίστοιχα είναι και το αίσθημα αυτοεκτίμησης των εφήβων.

Τα παιδιά στα οποία οι γονείς θέτουν αυστηρά όρια μεγαλώνουν με περισσότερη αυτοεκτίμηση και σιγουριά από εκείνα που τους επιτρέπεται να ξεφεύγουν συμπεριφερόμενα με όποιο τρόπο τους αρέσει.(M. Herbert, 1997, .Κ. Σ. Κεσανίδης, 2005, I. N. Νέστορος, 1999)

4.8.4 Διάλογος και επικοινωνία

Ο διάλογος πρέπει να αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της οικογένειας. Είναι καλό οι γονείς να μιλούν όλο και περισσότερο με τους εφήβους τους, και οι συζητήσεις να περιλαμβάνουν σχεδόν όλες τις πτυχές του γενικότερου προβληματισμού τους, πάντα με κάποια επιφύλαξη για ορισμένα ιδιαίτερης υφής προβλήματα.

Παραταύτα, σύμφωνα με τον Κεσανίδη (2005), σύγχρονες έρευνες αποδεικνύουν ότι ο περίφημος διαπροσωπικός διάλογος μέσα στην οικογένεια όχι μόνο δεν θεωρείται χαρακτηριστικό της στοιχείο, αλλά αμφισβητείται ακόμη και η ίδια του η ύπαρξη.

Ο χρόνος απασχόλησης των γονέων με τους εφήβους μειώνεται συνεχώς. Στις περισσότερες οικογένειες συνήθως εργάζονται και οι δυο γονείς, αν επιπλέον προστεθούν οι κάθε είδους υπόλοιπες ενασχολήσεις, ο χρόνος που απομένει για ενδοοικογενειακές διαπροσωπικές σχέσεις είναι ελάχιστος. Αλλά και οι έφηβοι με τη σειρά τους, εκτός από το εξαντλητικό ωράριο, είναι υποχρεωμένοι να ανταποκριθούν σε πάμπολλους άλλους ρόλους και ασχολίες, εξόδους με τους φίλους ή εκδρομές τα σαββατοκύριακα, οπότε ο ελεύθερος χρόνος τους θεωρείται ανύπαρκτος. Παρ' όλα αυτά σήμερα, περισσότερο από ποτέ, οι γονείς είναι κοντά στους εφήβους, οι έφηβοι αισθάνονται άνετα με αυτούς, και

πολλά από τα θέματα «ταμπού» ανάμεσα τους έχουν πιθανόν ελαχιστοποιηθεί. Αυτό όμως που σίγουρα έχει μειωθεί αισθητά είναι η διάρκεια επικοινωνίας μεταξύ των γονέων και των εφήβων.

Μια άλλη βασική μεταβλητή που παίζει καθοριστικό ρόλο ως πλαίσιο ανάπτυξης και εξέλιξης των σχέσεων μεταξύ των γονέων και των εφήβων είναι ο αριθμός των μελών (και η διαφορά ηλικίας) της οικογένειας. Το μέγεθος της οικογένειας επηρεάζει άμεσα τη συμπεριφορά και την προδιάθεση των γονέων έναντι των εφήβων (καλή προαίρεση, ελαστικότητα, αυστηρότητα, συναισθηματική συμπαράσταση, επικοινωνία, κ. α.)

Διακρίνεται πάντα μια αποστασιοποίηση του πατέρα από τους εφήβους σε σχέση με τη μητέρα, η οποία τους αφιερώνει περισσότερο χρόνο. Οι μητέρες εμφανίζονται πιο αυστηρές σε ότι αφορά τις καθημερινές δραστηριότητες και υποχρεώσεις των εφήβων (προσωπική υγιεινή, συντήρηση των προσωπικών αντικειμένων, φροντίδα του δωματίου, καθώς και συνεπής συμμετοχή στα ημερήσια γεύματα). Οι έφηβοι, ωστόσο, αισθάνονται πιο βαριά και καθοριστική την εξουσία του πατέρα σε τομείς όπως η οικονομική τους συντήρηση, η θρησκεία ή η πολιτική.

Κατά τον Κεσανίδη (2005), το επίπεδο επικοινωνίας μεταξύ γονέων και εφήβων μειώνεται όταν εμφανίζονται τα χαρακτηριστικά της προεφηβικής ηλικίας. Ειδικότερα η επικοινωνία ανάμεσα στη μητέρα και στην κόρη μειώνεται από τη στιγμή της εμφάνισης των πρώτων έμμηνων ρύσεων, ενώ, στην περίοδο αυτή παρατηρείται και μια σχετική αποστασιοποίηση του πατέρα από την κόρη. Ο χρόνος τον οποίο η μητέρα αφιερώνει στους εφήβους χαρακτηρίζεται ως «ποιοτικότερος» και ποσοτικά περισσότερος. Αυτό όμως που είναι άξιο απορίας και προβληματισμού είναι ότι κατά τη διάρκεια της εξέλιξης της εφηβείας οι σχέσεις του εφήβου και του πατέρα γίνονται περισσότερο ενδόμυχες και

εμπιστευτικές. Πραγματοποιείται μια εκ νέου διαπραγμάτευση της σχέσης ανάμεσα στους εφήβους και τους γονείς. Το καινούριο στοιχείο που προκύπτει είναι ότι τελικά ο πατέρας στον διάλογο με τους εφήβους ανοίγει περισσότερο τον εαυτό του σε σχέση με τη μητέρα, και επιδεικνύει πιο ανοικτό και εναλλακτικό πνεύμα στις γενικές σχέσεις τους με αυτούς.

Οι έφηβοι συνήθως δηλώνουν ότι είναι αποδέκτες περισσότερης αγάπης από την μητέρα, συνομιλούν μαζί της και μοιράζονται τις ανησυχίες, τα μυστικά και τις εμπειρίες τους, περισσότερο από ότι με τον πατέρα. Έχει παρατηρηθεί ότι οι μητέρες δημιούργησαν περισσότερα ευχάριστα συναισθήματα ευτυχίας και ικανοποίησης από τον πατέρα. (Κ. Σ. Κεανίδης, 2005, Ι. Ν. Νέστορος, 1999, Κ. Κορώσης, 1997, J. Conger, 1987)

4.8.5 Μορφές συμπεριφοράς γονέων

«Ακόμα και η καλύτερη συμπεριφορά δεν πρέπει να εκδηλώνεται με υπερβολή. Υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο ο γονεϊκός ρόλος – όταν ασκείται με υπερβολικό ζήλο- γίνεται αποπνικτικός για το παιδί. Η στοργή των γονέων είναι αναμφίβολα ζωτικό συστατικό της υγιούς ανάπτυξης του παιδιού και του εφήβου, αλλά όπως συμβαίνει με όλα τα πράγματα, το κλειδί είναι το μέτρο.» (M. Herbert, 1997, σελ. 176)

- Υπερπροστασία. Η υπερβολική υπέρμετρη προστασία είναι μια ακραία γονική συμπεριφορά η οποία είτε εμπεριέχει υπερβολική επιείκεια και υποχωρητικότητα (ο γονέας που κακομαθαίνει το παιδί) είτε υπέρμετρη κυριαρχική διάθεση (ο γονέας που καταπιέζει το παιδί) είτε συνδυάζει και τα δυο.

Οι υπερπροστατευτικοί γονείς συχνά παραπαίουν ανάμεσα στην κυριαρχική και υποτακτική συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά τους. Η κυριαρχική μορφή υπερπροστασίας προκαλεί συχνά

υπερβολική εξάρτηση, παθητική και υποτακτική συμπεριφορά, από την πλευρά του παιδιού και γίνεται η βασική αιτία για την πρόκληση μελλοντικών ψυχολογικών προβλημάτων.

- Κυριαρχία- περιορισμοί. Παιδιά των οποίων οι γονείς είναι αυταρχικοί, και οι οποίοι προτιμούν την σωματική τιμωρία για να επιβάλουν τους αυστηρούς τους κανόνες (οι οποίοι δεν έχουν συζητηθεί καθόλου με τα ίδια τα παιδιά), τείνουν να είναι πιο εξαρτημένα και ταυτόχρονα πιο επαναστατικά. Οι περιοριστικοί αυταρχικοί γονείς, τείνουν να διαμορφώνουν, να ελέγχουν και να αξιολογούν τη συμπεριφορά και τις στάσεις του παιδιού σύμφωνα με έναν άκαμπτο κώδικα διαγωγής. Συνήθως αυτός είναι απόρροια θρησκευτικών αντιλήψεων. Η υπακοή εκλαμβάνεται ως αρετή, ενώ επιβάλλονται συνήθως αυστηρές τιμωρίες προκειμένου να χαλιναγωγηθεί η ισχυρογνωμοσύνη του παιδιού (και αργότερα του εφήβου) στα σημεία όπου οι πράξεις ή οι πεποιθήσεις του έρχονται σε σύγκρουση με αυτό που οι γονείς θεωρούν ως σωστό. Αυτοί πιστεύουν στην κατήχηση και τον εξαναγκασμό, και όχι στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους σε αξίες όπως είναι ο σεβασμός για τις αρχές, η εργασία και η διατήρηση της παραδοσιακής τάξης των πραγμάτων. Ο διάλογος αποθαρρύνεται διότι το παιδί πρέπει να αποδεχτεί το γονεϊκό λόγο ως το μόνο σωστό και απόλυτο.

Τα παιδιά κυριαρχικών γονέων έχουν συχνά έλλειψη αυτοπεποίθησης και στερούνται την ικανότητα να αντιμετωπίζουν ρεαλιστικά τα προβλήματά τους, με αποτέλεσμα να αποτυγχάνουν ή να αργούν να αποδεχθούν τις ευθύνες του ενηλίκου. Έχουν την τάση να αποσύρονται από καταστάσεις που θεωρούν δύσκολες, και συχνά εξελίσσονται σε άτομα που αργότερα θα συστήσουν το τμήμα του ενήλικου πληθυσμού που ψυχολογικά «δεν φεύγει ποτέ

από το σπίτι» και που, τις περισσότερες φορές, δεν τολμά να φύγει και στην πραγματικότητα.

- Απόρριψη (σωματική και συναισθηματική κακοποίηση). Αν οι γονείς απορρίπτουν το παιδί τους, είναι πιθανό η ψυχολογική ανεξαρτησία του να βρεθεί σε κίνδυνο. Για μερικά παιδιά και εφήβους, η απόρριψη σημαίνει παραμέληση, χωρίς ίχνος συναισθήματος, και η αδιαφορία αναμφισβήτητη εχθρότητα εκ μέρους των γονέων. Η συναισθηματική απόρριψη μπορεί να μην είναι τόσο εμφανής, αλλά τα παιδιά καταλήγουν να πιστέψουν ότι δεν αξίζουν, ότι η ίδια η ύπαρξή τους κάνει τους γονείς τους δυστυχείς.

Όπως αναφέρθηκε, ο όρος «συναισθηματική κακοποίηση» έχει πλέον προστεθεί στην έννοια της «σωματικής κακοποίησης» και ορίζεται βάση της παραμέλησης όλων ή κάποιων βασικών αναγκών των παιδιών.

Η συναισθηματική κακοποίηση «σηματοδοτείται» από την αδιαφορία και την παραμέληση των γονέων. Αγνοούν το παιδί και δεν του προσφέρουν αρκετή φροντίδα. Το παιδί δεν έχει ερεθίσματα, σωματική επαφή και ασφάλεια, και στερείται τη συναισθηματική θαλπωρή, την αγάπη, την προστασία, την υποστήριξη και την πειθαρχία. Γενικά οι αρνητικές στάσεις καταλήγουν σε απειλές για κακοποίηση, συνεχείς επικρίσεις και αντιμετώπιση του παιδιού ως αποδιοπομπαίου τράγου. Πολλές φορές, όλα αυτά συνοδεύονται από γελοιοποίηση και εξευτελισμό κάθε προσπάθειας του παιδιού να γίνει αρεστό.

Ένας απορριπτικός γονέας ίσως να μην αγνοεί μόνο την ανάγκη του παιδιού του για καθοδήγηση αλλά και να τιμωρεί εκδηλώσεις αυτής της ανάγκης. Θα περίμενε κανείς, λοιπόν, ότι πιο σοβαρές μορφές απόρριψης θα οδηγούσαν το παιδί να καταπιέζει τέτοια

συμπεριφορά. Όταν από την άλλη πλευρά οι γονείς είναι φειδωλοί σε προσοχή και καθοδήγηση, έστω και χωρίς να τιμωρούν την εξαρτημένη συμπεριφορά, είναι πολύ πιθανό να εντείνουν την ανάγκη του παιδιού για προσοχή και καθοδήγηση. Όσο περισσότερο ένα παιδί «αποδιώχνεται» (μιλώντας μεταφορικά) τόσο πιο πολύ προσκολλάται.

- Παραχωρητικότητα. Οι παραχωρητικοί γονείς προσπαθούν να μην είναι τιμωρητικοί και καλλιεργούν μια στάση αποδοχής και κατανόησης απέναντι στις παρορμήσεις, τις επιθυμίες και τις ενέργειες των παιδιών τους. Σκέπτονται μαζί τους για να αποφασίσουν τι είναι πιο φρόνιμο να γίνει και δίνουν ερμηνείες για τους οικογενειακούς κανόνες. Επιτρέπουν στους νέους να ρυθμίζουν όσο το δυνατό περισσότερο τις προσωπικές τους δραστηριότητες και αποφεύγουν την υπερβολική άσκηση ελέγχου. Τέλος δεν ενθαρρύνουν την συμμόρφωση με εξωτερικά πρότυπα. (M. Herbert, 1997, I. N. Νέστορος, 1999)

4.8.6 Οι λόγοι που η οικογένεια επιδρά αρνητικά στους εφήβους

Η οικογένεια ασκεί θετικές, αλλά και αρνητικές επιδράσεις στα μέλη της. Μερικές από τις αρνητικές επιδράσεις προέρχονται από τις ακόλουθες αιτίες:

- Την αποδιοργάνωση της οικογένειας λόγω διαταραγμένων οικογενειακών σχέσεων.

Όταν οι γονείς βρίσκονται σε κατάσταση δυσαρμονίας συμπεριφέρονται προς τα παιδιά άλλοτε υπερπροστατευτικά, άλλοτε παράλογα απαιτητικά και άλλοτε εχθρικά, με αποτέλεσμα τα παιδιά να μην μπορούν να χαράξουν μια σταθερή γραμμή πλεύσης και η συμπεριφορά τους να αποκλίνει προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Όσοι ζουν μέσα σε συνεχείς διαπληκτισμούς, μέσα σε μια καταθλιπτική

ατμόσφαιρα, δεν αισθάνονται σίγουροι για τον εαυτό τους και τους άλλους με αποτέλεσμα και η ανάπτυξή τους να επιβραδύνεται και η συμπεριφορά τους να αποκλίνει.

- Τις συνεχείς συγκρούσεις και το ανταγωνιστικό πνεύμα

Η σύγκρουση είναι φυσικό φαινόμενο. Είναι ανώδυνη όταν ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας υπάρχει αμοιβαία κατανόηση και συναισθηματική σταθερότητα. Είναι καταστρεπτική, όταν επικρατεί ανταγωνιστική ατμόσφαιρα και δεν λύνεται εύκολα.

Η σύγκρουση των γονέων σχετικά με την ευθύνη και την κατεύθυνση της αγωγής των παιδιών έχει ως αποτέλεσμα την ταλάντευση των παιδιών ανάμεσα σε διαφορετικές θελήσεις, την ανάπτυξη συναισθημάτων ανασφάλειας και απογοήτευσης και την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Σύγκρουση δεν παρουσιάζεται μόνο στους γονείς, αλλά και ανάμεσα στα αδέρφια και οφείλεται κυρίως στη σειρά γέννησης των αδερφών. Ο πρωτότοκος συγκρούεται με τον δευτερότοκο, γιατί τον βλέπει ως παρείσρακτο και σφετεριστή της στοργής των γονέων. Ο δευτερότοκος συγκρούεται με τον πρωτότοκο γιατί επιθυμεί να τον υπερκεράσει. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια, ενισχυόμενες και από άστοχες συγκρίσεις, αναπτύσσουν συναισθήματα ζήλειας και μίσους και οδηγούν προς την εκδήλωση αντικοινωνικών δραστηριοτήτων.

- Τις απότομες οικονομικές μεταβολές.

Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας παίζει σπουδαίο ρόλο στη διατροφή, τη στέγαση, την ένδυση και την προκοπή των παιδιών. Είναι αλήθεια ότι η φτώχεια φέρνει δυσκολίες και προστριβές στην οικογενειακή ζωή. Είναι όμως εξίσου αλήθεια ότι η ευτυχία δεν εξαρτάται μόνο από το χρήμα, αλλά και από την αμοιβαία κατανόηση και αποδοχή, τη συνεργασία και τη σύμπραξη και την ποιοτική ανθρώπινη σχέση.

Είναι αλήθεια ότι οι γονείς σήμερα είναι εργαζόμενοι και διαθέτουν ελάχιστο χρόνο στα παιδιά τους. Ο ελάχιστος όμως αυτός χρόνος δεν πρέπει να μείνει ανεκμετάλλευτος. Τα παιδιά έχουν ανάγκη της οικογενειακής θαλπωρής. Έχουν ανάγκη της παρουσίας των γονέων για να συνομιλήσουν και να συγκρουστούν μαζί τους. Η εγκατάλειψη των παιδιών στα χέρια πληρωμένων εχθρών (τροφών και άλλων προσώπων) για χάρη κοινωνικών εκδηλώσεων είναι επιζήμια ενέργεια, γιατί η πηγαία και γνήσια φροντίδα των γονέων δεν αντικαθίσταται εύκολα με αποτέλεσμα να δημιουργούνται δυσκολίες και προβλήματα. (Ι. Β. Χαραλαμποπούλος, 1987, Α. Β. Ρήγα, 2003)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΕΦΗΒΩΝ

5.1 Η συμβολή της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση και στην ανάπτυξη των εφήβων.

Ο άνθρωπος λοιπόν δεν γεννιέται αλλά γίνεται «άνθρωπος». Η διαδικασία με την οποία «εξανθρωπίζεται» ονομάζεται κοινωνικοποίηση. Και είναι μια διαδικασία που κρατάει όλη του τη ζωή. Η κοινωνικοποίηση ορίζεται ως διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο.

Η κοινωνικοποίηση διακρίνεται σε πρωτογενή και δευτερογενή. Η πρωτογενής είναι εκείνη που συντελείται στα πρώτα χρόνια της ηλικίας του ανθρώπου. Κύριος, όταν δεν είναι και αποκλειστικός, φορέας της κοινωνικοποίησης αυτής είναι η οικογένεια. Στη δευτερογενή κοινωνικοποίηση η οικογένεια έχει πάψει να αποτελεί τον κύριο ή αποκλειστικό φορέα και έχει καταστεί ένας από περισσότερους φορείς ή και έχει εκλείψει. Η πρωτογενής κοινωνικοποίηση καλύπτει την βρεφική και τη νηπιακή ηλικία του ατόμου. Η δευτερογενής εκτείνεται από την εφηβική ηλικία και μετά. Διαρκεί όσο και η ζωή του ατόμου. Στη φάση αυτή η οικογένεια αποτελεί ένα φορέα γενικής κοινωνικοποίησης που περιβάλλεται από επιμέρους φορείς γενικής ή εξειδικευμένης κοινωνικοποίησης. Τέτοιοι φορείς είναι οι άλλες πρωτογενείς ομάδες, και ιδιαίτερα η ομάδα των συνομηλίκων και το σχολείο.

Η οικογένεια λόγω χάρη προσανατολίζει την κοινωνικοποίηση του παιδιού στους επιμέρους τομείς με άξονα την κοινωνική θέση που κατέχει ή την κοινωνική θέση που επιδιώκει για τα παιδιά της.

Σχολείο: Η οικογένεια και το σχολείο, οι πιο βασικές ομάδες κοινωνικοποίησης, που αποβλέπουν στον εξανθρωπισμό του νέου

ατόμου και στη διάπλασή του σε «κοινωνικό-πολιτιστική προσωπικότητα», αναλαμβάνουν και την αποστολή, όχι μόνο να μειώσουν τις επιθετικές αντιδράσεις των μελών τους αλλά και να δώσουν στο κοινωνικό σύνολο ανθρώπους πράους, ειρηνικούς και με λιγότερη επιθετικότητα. Η αρχή της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης περισσότερο στην οικογένεια και λιγότερο στο σχολείο σημαίνει την απαρχή μιας «δεύτερης γέννησης», της κοινωνικής γέννησης, η οποία συγκριτικά με τη βιολογική είναι περισσότερο οδυνηρή ποιοτικά και ποσοτικά αναφορικά με τη διάρκειά της.

Η εκπαίδευση, που είναι μια ιδιαίτερη μορφή κοινωνικοποίησης, ξεκινάει συνήθως από την πρόθεση του συνόλου να κοινωνικοποιήσει τα άτομα μεταβιβάζοντας σε αυτά μια ορισμένη και συγκεκριμένη κοινωνική κληρονομιά. Τείνει έτσι να υπογραμμίσει την ιδιότητα του ατόμου ως δέκτη της κοινωνικοποιητικής δραστηριότητας και να υποτονίσει τη λειτουργία του ως αυτοκοινωνικοποιούμενου υποκειμένου. Δίδεται έτσι έμφαση στην παθητική κοινωνικοποίηση, στο άτομο ως παθητικό λήπτη και παραγνωρίζεται σε σημαντικό βαθμό η ενεργός κοινωνικοποίηση, η πλευρά του ατόμου ως ενεργητικού επιλογέα των κανονιστικών προτύπων της συμπεριφοράς του με βάση τις ατομικές του προτιμήσεις και επιδιώξεις.

Βέβαια ο νέος επισκέπτης στον οικογενειακό ή αργότερα σχολικό χώρο παίρνει θέση μέσα σε αυτό μόνο όταν παραδοθεί χωρίς όρους και αποδεχθεί όλες τις πολιτισμικές νόρμες και αξίες της ομάδας και μάλιστα αντίθετα από τις δικές του κληρονομικές, ορμικές και ενστικτικές προδιαθέσεις και τάσεις. Με μειωμένη την ελευθερία δράσης και κάτω από τους καταπιεστικούς μηχανισμούς κοινωνικοποίησης αντιδρά το παιδί, ενστικτωδώς στην αρχή και συνειδητά στη συνέχεια στον εχθρικό κόσμο των μεγάλων.

Ο E. Durkheim (1978) , αναγνωρίζει αυτό το χαρακτήρα του ηθικού καταναγκασμού της κοινωνικοποίησης, επικαλείται ωστόσο την αναγκαιότητα του για τη σωστή ένταξη και την πολιτισμική ομοιογενοποίηση των μελών της ομάδας. Στην αντίθετη περίπτωση στην έλλειψη κοινωνικής αποδοχής των κοινών αξιών και προτύπων, δεν υπάρχει κοινωνική αλληλεγγύη, διαταράσσεται η κοινωνική συνοχή της ομάδας και οδηγείται στην «ανομία».

Με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης τόσο στην οικογένεια όσο και στο σχολείο ο νέος άνθρωπος, εκτός της αποδοχής και εσωτερίκευσης νέων κανόνων και αξιών του πολιτιστικού συστήματος, υποχρεώνεται να γίνει φορέας διάφορων ρόλων ή και πλέγματος ρόλων.

- Σύμφωνα με τα παραπάνω ένας ακόμα λόγος για τον οποίο οι έφηβοι επαναστατούν είναι και οι δυσκολίες της μετάβασής τους από την οικογένεια στη ευρύτερη κοινωνία. (Π. Α. Κυριακίδης, 2000, Ι. Ν. Νέστορος, 1999, Δ. Γ. Τσαούσης, 1999, Κ. Κορώσης, 1997)

5.2 Προβλήματα των εφήβων στην κοινωνία

Η κριτική που οι μεγαλύτεροι ασκούν στους νεότερους έχει ως αφετηρία, αρκετές φορές, την αντίληψη ότι η νεολαία σήμερα δεν έχει προβλήματα. Δεν γνώρισε την πείνα, τους πολέμους, τη φτώχεια, την κοινωνική αθλιότητα που έζησαν οι άνθρωποι της προηγούμενης γενιάς. Δεν βρίσκεται ο νέος στη θέση του αρχηγού της οικογένειας σε ηλικία 15,16,17,18 ετών, δεν είναι υποχρεωμένος να αναλάβει την ευθύνη της δικής του ζωής αλλά και των άλλων μελών της οικογένειάς του. Εκείνο που φαίνεται πως αγνοούν οι μεγαλύτεροι είναι πως ο άνθρωπος ανάλογα με την κοινωνία που ζει, καλείται να αντιμετωπίσει διαφορετικά προβλήματα. Ο νέος σήμερα έχει και προβλήματα υλικής φύσης αλλά περισσότερο προβλήματα ψυχολογικής και κοινωνικής υφής.

Ανάλογα με τα προβλήματα διαμορφώνονται και οι ανθρώπινοι χαρακτήρες. Αν η μεταπολεμική εποχή απαιτούσε από τους νέους υπευθυνότητα, αποφασιστικότητα, ωριμότητα, αυτοθυσία, επιμονή, υπομονή, προσήλωση στο καθήκον και πλήθος άλλων ιδιοτήτων, η σημερινή κοινωνία δεν γεννά στους νέους της αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ανεργία: Ο νέος άνθρωπος σήμερα γνωρίζει, πριν ακόμη επιλέξει το επάγγελμά του και ολοκληρώσει τον κύκλο της μόρφωσής του, ότι έχει πάρα πολλές πιθανότητες να βρεθεί χωρίς εργασία, πριν ακόμα αρχίσει να εργάζεται. Το ποσοστό των ανέργων νέων, στο συνολικό ποσοστό ανέργων, είναι ενδεικτικό. Ένα τέτοιο μέλλον δεν μπορεί παρά να δημιουργεί ένα αίσθημα άγχους και αβεβαιότητας, ανασφάλειας και απογοήτευσης, κοινωνικής απομόνωσης. Κλονίζονται τα όνειρα και οι επιδιώξεις του νέου, πριν ακόμα εκδηλωθούν.

Κρίση αξιών: Η καταρράκωση των ηθικών αξιών, η έκλυση των ηθών, η ανταγωνιστικότητα της κοινωνίας, η επιφανειακότητα των ανθρώπινων σχέσεων, η υποκρισία, η ανειλικρίνεια, ο ατομισμός, είναι μερικά από τα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπος ο νέος στην πιο τρυφερή περίοδο της ζωής του. Η αδιαφορία και η εχθρότητα που κυριαρχούν στην κοινωνία δεν είναι ασφαλώς τα καλύτερα μέσα διαπαιδαγώγησης και κοινωνικοποίησης του νέου. (Κ. Ναυρίδης, 2002, Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1992)

Μόρφωση- εκπαίδευση: Αν η μόρφωση φαίνεται ως την τυπική χαρακτηριζόμενη από την ακρισία- παροχή κάποιων γενικών, αφηρημένων ή και απόλυτα εξειδικευμένων γνώσεων, τότε ο νέος ελάχιστα προβλήματα αντιμετωπίζει ως προς τη μορφωτική διαδικασία. Μόρφωση όμως με την έννοια της διαμόρφωσης, διάπλασης προσωπικότητας, χαρακτήρα δεν υφίσταται. Ο νέος, στην επαφή του με την εκπαιδευτική του διαδικασία, πλήττει έως θανάτου. Καμία απάντηση στα ερωτήματα για τον ίδιο του τον εαυτό, για τον κόσμο που τον

περιβάλλει δεν του δίνεται. Αντίθετα, αποκεντρώνεται η σκέψη του, τιθασεύται η πρωτοβουλία, η αυτενέργεια, εκμηδενίζεται η ευαισθησία του. Ελάχιστες ευκαιρίες οι οποίες αυξομειώνονται, ανάλογα με την οικονομική-κοινωνική- μορφωτική θέση των νέων- παρέχονται. Αποτέλεσμα: απέχθεια για τη γνώση και τη μάθηση.

Ναρκωτικά: Η τοξικομανία δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο για τους νέους που οδηγήθηκαν σε αυτήν την έσχατη μορφή παραίτησης, εγωισμού και αυτοχειριασμού, αλλά για όλους τους νέους που βιώνουν το πρόβλημα, μέσω φίλων, συγγενών, αγαπημένων προσώπων, μέσω του κινδύνου μετάβασης και των ίδιων σε ένα αδιέξοδο. Κινδύνου μάλιστα το οποίο συχνά δεν αντιλαμβάνονται ως απειλή αλλά ως πρόκληση. Είναι λοιπόν, πρόβλημα, και δυσεπίλυτο μάλιστα, η αντίσταση , η ανάπτυξη του θάρρους, της αποφασιστικότητας και του ψυχικού σθένους να αρνηθεί ο νέος.

Έλλειψη επικοινωνίας

Μοναξιά: Η επαφή των νέων με τους συνανθρώπους τους δεν καλύπτει τις περισσότερες φορές τις ψυχικές τους ανάγκες. Οι εξωστρεφείς είναι αλήθεια ότι έχουν παρέες αλλά όχι φίλους, άτομα δηλαδή με τα οποία θα μπορούν να νιώσουν τη ζωογόνο πνευματική, ψυχική οικείωση. Οι εσωστρεφείς, ζώντας κάτω από ένα πλέγμα συνεχούς φόβου, καχυποψίας, ανασφάλειας, έλλειψης εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και τις δυνάμεις τους δυσκολεύονται ακόμα και να συνάψουν και τυπικές σχέσεις.

χάσμα γενεών: κάθε κοινωνία δημιουργεί και «δικούς» της ανθρώπους. Είναι επόμενο λοιπόν κάθε νέα γενιά που μεγαλώνει σε μια διαφοροποιημένη- στον ένα ή στον άλλο βαθμό- κοινωνία να διαφέρει από την αμέσως προηγούμενη γενιά. Επίσης τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εφηβείας πολλές φορές παρεξηγούνται. Φυσικά ισχύει και το αντίστροφο. Η έννοια του χάσματος δηλώνει την ύπαρξη αγεφύρωτων

αντιθέσεων σε όλους τους τομείς της σκέψης και της δράσης, τέτοιων που κάνουν αδύνατη την κατανόηση μεταξύ δύο γενεών.

Ποιότητα ζωής: Η απομάκρυνση από το φυσικό περιβάλλον, η ζωή στην τσιμεντούπολη, ο ασφυκτικά περιορισμένος χώρος, ο περιορισμένος και κατευθυνόμενος ελεύθερος χρόνος, επηρεάζουν τον ψυχισμό του νέου. Δεν υπάρχουν δίοδοι για την αυξημένη ενεργητικότητα του εφήβου, για την ανάγκη αυτοέκφρασης και ενδοσκόπησης.

Τις περισσότερες φορές, ο νέος δεν έχει επίγνωση και συνείδηση της ύπαρξης αυτών των προβλημάτων. Επιλέγει και ζει ανάλογα με τις συνθήκες και τις ευκαιρίες που του παρέχονται. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι τα προβλήματα δεν υφίστανται, ότι δεν εξαφανίζονται ως δια μαγείας. Το άγχος, η αίσθηση του αδιεξόδου, η πλήξη, η άνοια, το αίσθημα της μοναξιάς, του ψυχικού κενού, η αυξημένη επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα και της υποβάθμισης της ποιότητας της ζωής, ιδιαίτερα στις μεγαλουπόλεις.

Επιλογή επαγγέλματος: Στην τόσο σημαντική για τη ζωή του απόφαση της επιλογής του επαγγελματικού του αντικειμένου- απόφαση η οποία καθορίζει και τον τρόπο της ζωής, τη διάθεση του χρόνου του, τις προσωπικές του σχέσεις- ο νέος δεν έχει τη θέση και τη μορφή που θα έπρεπε μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επομένως, δεν έχει την πραγματική εικόνα των ικανοτήτων του, των ιδιαίτερων κλήσεων του, των απαιτήσεων κάθε επαγγέλματος και των αναγκών της συγκεκριμένης κοινωνίας (προσφορά- ζήτηση εργασίας). Αδυνατεί να νιώσει τη χαρά της εργασίας – την οποία αποστρέφεται- δεν είναι δημιουργικός και, συχνά, αποτυγχάνει επαγγελματικά, αφού βασανίζεται από το της συνεχούς διάψευσης.(B. Δεληγιάννη – Κουϊμτζη - Δ. Σακκά, 2007, Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1992)

5.2.1 Πως επιδρούν τα προβλήματα αυτά στους νέους

Ο παραλογισμός του σύγχρονου κόσμου, η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια, η κοινωνική αδικία, η υποκρισία καθώς και η απειρία, η ανυπαρξία μέτρου και η καταστροφή του ιδανικού, ουτοπικού κόσμου τους μπορούν να οδηγήσουν σε διάφορες κατευθύνσεις:

Κυνισμός- ατομισμός- μηδενισμός

Οι νέοι σήμερα σε σχέση με άλλες εποχές είναι περισσότερο ρεαλιστές και πιο εύκολα εξοικειώνονται με την αντιφατικότητα της κοινωνικής πραγματικότητας. Όμως σήμερα το φαινόμενο της «ηθικής γήρανσης» λαμβάνει σημαντικές διαστάσεις. Οι νέοι αντιμετωπίζοντας την πραγματικότητα, λησμονούν ιδανικά και αξίες, συμβιβάζονται και προσπαθούν να επιβιώσουν, γίνονται σκληρότεροι και κυνικοί.

Η επαναστατικότητα, η ανταγωνιστικότητα, ο ιδεαλισμός, θυσιάζονται στο βωμό του συμφέροντος, και τα «ηθικά γηρατεία», οδηγούν στην προϊούσα γήρανση της κοινωνίας, της οποίας κύρια αναμορφωτική δύναμη ήταν πάντα η νεολαία.

Ο κυνισμός σήμερα είναι επίδειξη δύναμης και σκληρότητας. Επίσης, η απόλυτη άρνηση οποιασδήποτε αξίας και πίστης, είναι επίδειξη ελευθερίας, ανεξαρτησίας, ρήξης με τη «συμβατική» κοινωνία. Οι ίδιοι οι νέοι που σήμερα δηλώνουν κυνικοί και μηδενιστές, αύριο μπορεί να πρωτοστατήσουν σε αγώνες για τα δικαιώματά τους. Επιπλέον, η συντροφικότητα, η αλληλεγγύη που χαρακτηρίζει τις σχέσεις πολλών από τους νέους, που δηλώνουν κυνικοί, αποτελεί ένδειξη ότι οι νέοι είναι περισσότερο ιδεαλιστές και ανιδιοτελείς από ό,τι θέλουν να δηλώνουν.

Αναχωρητισμός – περιθωριοποίηση

Η άρνηση του κόσμου και η εθελούσια απομόνωση, η φυγή από την πραγματικότητα, η αδιαφορία για τα κοινωνικά δρώμενα γεννώνται περίπου από τις ίδιες αιτίες, υπαγορεύονται όμως από διαφορετική ψυχοσύνθεση. Η απογοήτευση του νέου από την κοινωνική

πραγματικότητα γεννάει τον ερμητισμό, η αδυναμία να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες και να αγωνιστεί για να τις ξεπεράσει μεταφράζεται στο «τίποτα δεν αλλάζει, γιατί να προσπαθείς...».(Ν. Αηδονά, Ι. Γεωργιάδου, 1992, σελ.44., Κ. Ναυρίδης, 2002)

5.3 ΜΜΕ

Τα Μ.Μ.Ε. (τηλεόραση, διαδίκτυο, ηλεκτρονικά παιχνίδια), απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου του εφήβου. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ ο έφηβος γίνεται δέκτης μηνυμάτων και πληροφοριών που συντελούν σημαντικά στη συμπεριφορά και τις επιλογές του. Κατά τη γνώμη μας, η επίδραση των Μ.Μ.Ε. συμβάλει σημαντικά στη ζωή του εφήβου και αποτελεί έναν από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες, που επηρεάζουν τις επιλογές του, όπως: το ντύσιμό και το χτένισμά του, την απόκτηση προτύπων, τη μουσική που επιλέγει να ακούει, την ιδεολογία του γενικότερα και την ένταξή του ή όχι σε ομάδες.

5.3.1 Η συμβολή των Μ.Μ.Ε. στην πολιτιστική περιπέτεια της νέας γενιάς

Αναμφισβήτητα κάθε κοινωνία βασίζεται στη νέα γενιά για να εξασφαλίσει τη φυσιολογική (βιολογική) και ιστορική της συνέχεια. Η ελληνική κοινωνία στρέφεται όλο και πιο συχνά στις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου των νέων. Ο εξωσχολικός χρόνος που αφιερώνεται σε διάφορες πρακτικές όπως η τηλεόραση, οι έξοδοι και άλλα, αυξάνεται συνεχώς με αποτέλεσμα να αναζητάμε συχνά σε αυτόν τον κοινωνικό χρόνο των νέων ερμηνείες για την σχολική κρίση της εποχής μας. Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται συνήθως άχρηστος, μη παραγωγικός, κενός.

Ωστόσο φαίνεται ότι οι νέοι αντλούν όλο και μεγαλύτερη ικανοποίηση από τις πρακτικές του, που μπορεί να είναι καταστροφικές ή

εποικοδομητικές για την προσωπικότητά τους. Όπως και να έχουν τα πράγματα, στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου οι νέοι έρχονται σε επαφή με φορείς κοινωνικοποίησης πολύ διαφορετικούς από αυτούς που μέχρι πρόσφατα κυριαρχούσαν και ως ένα βαθμό κυριαρχούν ακόμη. (Α. Κορωναίου, 1995)

Πρόκειται για μια γενιά που γεννήθηκε με την τηλεόραση, είδε τους γονείς της να αφιερώνουν στην τηλεόραση ένα σημαντικό μέρος του χρόνου τους, η οποία επιπλέον έχει την αίσθηση ότι οριοθετεί το δικό της έδαφος για περιπέτειες και ότι μπορεί να επινοήσει κάτι σημαντικό και να διακριθεί με αυτόν τον τρόπο από τις προηγούμενες γενιές. Αυτός ο κόσμος είναι ελάχιστα κατανοητός για τους ενήλικες αφού οι νέοι συνεισφέρουν νέα στοιχεία στους κώδικες, τα λεξιλόγια και τη διάρθρωση μιας επιμέρους κουλτούρας για να τονίσουν τη διαφορά τους και το γεγονός ότι πρόκειται για μια άλλη εποχή. Είναι ένα νέο πεδίο με ενδιαφέροντα που έρχονται από άλλού. Ένα έδαφος ανοικτό για τις ατομικές περιπέτειες, όπου αναμφίβολα η ιλιγγιώδης προώθηση των ευρημάτων της τηλεόρασης, γοητεύει μια γενιά που έχει την αίσθηση ότι μπορεί να επινοεί, χωρίς να δικαιολογείται στον εαυτό της. Επιπλέον, η κυριαρχία του Αγγλικού λεξιλογίου ενισχύει την εντύπωση ότι η γενιά αυτή ανήκει σε μια άλλη κουλτούρα από αυτή των γονέων της.

Είναι μια περιπέτεια που αναδεικνύει την αξία μιας γενιάς που γνώρισε μόνο την κρίση και την ανεργία, πρόκειται για δραστηριότητες που έχουν μέλλον, όπου μπορεί κανείς να δημιουργήσει μια διαφορετική αλληλεγγύη και να επινοήσει ένα τρόπο ζωής. Η κουλτούρα της ταχύτητας και η κατάργηση των αποστάσεων προσφέρουν μια τέρψη. Η δυνατότητα της σχέσης με άλλον χωρίς την άμεση παρουσία του είναι πάντοτε ανοικτή, ένα είδος διπλότυπου του εαυτού, με το οποίο μπορεί κανείς να έρθει σε διάλογο στιγμιαία χωρίς την ανάγκη χωρίς την ανάγκη άλλης εξωγενούς αναφοράς.

Η αντίληψη της πολιτιστικής ρήξης ανακύπτει στο λεξιλόγιο: διαδίκτυο κυβερνοχώρος, σερφάρισμα, διάδραση, κυβερνοναύτες, δίκτυα, πλατφόρμες, υπηρεσίες on-line, ομάδες κυβερνοσυζήτησης. Όχι μόνο είναι μαγικές οι λέξεις, αλλά είναι τα κλειδιά ενός άλλου υπό διαμόρφωση κόσμου. Τα κόμικς και τα κινούμενα σχέδια των δύο ή τριών προηγούμενων γενιών γίνονται «πραγματικότητα». Αυτό που δεν αναζητά μια γενεά σε μια πολιτική ιδεολογία, όπως συνέβη για τη γενιά του 1960, το βρίσκει σήμερα στον κυβερνοχώρο και την κουλτούρα του. Εντοπίζει εκεί επιπλέον την αίσθηση της προόδου γιατί πρόκειται για κάτι απτό, που αγγίζει το άτομο και την ελευθερία του, δηλαδή αυτό που βρίσκεται στην καρδιά του μοντέλου της μαζικής – ατομικιστικής κοινωνίας.

Η «γενιά του διαδικτύου» δεν έχει την εντύπωση ότι εργαλειοποιείται, και μάλιστα ότι τη συντρίβουν στο πλαίσιο μιας βιομηχανικής διαμάχης που την ξεπερνά, αλλά αντίθετα κολακεύεται με την εντύπωση ότι είναι πρωτοπόρα στην πρώτη ιστορικά κοινωνία του φαντασιακού. (D. Wolton, 2000)

Το ενδιαφέρον που η γενιά των ενηλίκων δείχνει για τις ενασχολήσεις των νέων συνοδεύεται συχνά από έκπληξη ή δυσκολία κατανόησης ή ακόμα από έκδηλη ανησυχία. Αυτό συμβαίνει επειδή, μέσα από τις πρακτικές που αναπτύσσονται στη διάρκεια αυτού του χρόνου, περισσότερο από ότι συμβαίνει με τον χρόνο που αφιερώνεται στο σχολείο ή στην οικογένεια, οι νέοι εμφανίζονται ως φορείς καινούριων τρόπων συμπεριφοράς. Μπροστά στην τεράστια ποικιλία αυτών των τρόπων ζωής, το βλέμμα των ενηλίκων σταματά συχνότερα στις λεγόμενες αρνητικές συμπεριφορές.

Αυτό είναι κάτι που παρατηρούμε καθημερινά στον τύπο και τα ΜΜΕ, στις συζητήσεις των γονιών και των δασκάλων, καθώς και στους λόγους των εκπροσώπων της πολιτικής εξουσίας. Όλοι εκφράζουν τις

ανησυχίες τους για την απομόνωση της νεολαίας. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η τάση χαρακτηρίζεται συχνά από γενικεύσεις και στιγματισμούς που αφορούν το σύνολο της συμπεριφοράς των νέων. Οι ενήλικοι δεν αναφέρονται σε ορισμένες ομάδες νέων αλλά στη νεολαία που εμφανίζεται έτσι με ένα είδος αρνητικής ταυτότητας και περισσότερο από τους ενηλίκους γοητευμένη από αυτό που ονομάζουμε μοντερνισμό.(Α. Κορωναίου, 1995)

5.3.2 Αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ στους εφήβους

Οι έφηβοι δεν αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο ούτε χρησιμοποιούν τα Μαζικά Μέσα Επικοινωνίας και τα ηλεκτρονικά μέσα με τον ίδιο τρόπο και για τον ίδιο σκοπό. Άλλοι χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ για να ενδυναμώσουν τους κοινωνικούς τους δεσμούς, δημιουργώντας και συμμετέχοντας στην κοινή συζήτηση και συνεπώς στην ομάδα, και άλλοι για να απομονωθούν. Το πιο σημαντικό όμως είναι πως ο ζήλος τους πολλές φορές φέρνει στο μυαλό των γονιών τους τη λέξη εθισμό.(Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Ο έφηβος παρασύρεται από ένα καλά οργανωμένο δίκτυο διαχείρισής του, που είναι πάνω από αυτόν και την παρέα του και του προσδιορίζει κάθε φορά τον τρόπο που θα σκεφτεί, θα συμπεριφερθεί, θα ντυθεί, θα διασκεδάσει. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης με τις τεράστιες δυνατότητες της σημερινής τεχνολογίας, διαμορφώνουν αντιλήψεις, προβάλλουν και επιβάλλουν πρότυπα συμπεριφοράς και παρεμβαίνουν καθοριστικά στη συνείδηση των εφήβων. Συνολικά έχει προωθηθεί μια ανεξέλεγκτη εμπορευματοποίηση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων με χώρους και περιεχόμενο που προετοιμάζουν για την εισδοχή τους σε κάθε λογής υποκουλτούρες και τα σύμβολά τους. (Χ, Νόβα Καλτσούνι, 2005)

Τα κανάλια δεν είναι παρά εμπορικές επιχειρήσεις, πολύ εύκολα παραμερίζουν τον κοινωνικό τους ρόλο, τον οποίο και οι νόμοι επισημαίνουν και επιλέγουν αποκλειστικά εμπορικούς στόχους. Έτσι στο κυνήγι της τηλεθέασης ξεχνούν την παιδική ψυχή ή μάλλον εκμεταλλεύονται την παιδική αφέλεια προκειμένου να διαμορφώσουν τους αυριανούς καταναλωτές. Η βία των δελτίων ειδήσεων επηρεάζει περισσότερο τα παιδιά γιατί έχει την αίσθηση του αληθινού. Μπορούν να αντιληφθούν δηλαδή ότι κάτι έχει συμβεί στα αλήθεια. (Γ. Πανούσης, 2004)

Η συνεχής παρακολούθηση τηλεοπτικής βίας οδηγεί τα παιδιά στη μιμητική εσωτερίκευση αντιδράσεων για ανάλογες καταστάσεις και στην αποδοχή και καλλιέργεια συνηθειών και πολιτισμικών νορμών, που ουσιαστικά νομιμοποιούν ως αποδεκτή τη βία στην κοινωνία. Εφόσον το παιδί έχει κατ' επανάληψη παρακολουθήσει στην τηλεόραση μορφές ακραίας και άλογης βίαιης συμπεριφοράς, τότε το πιο πιθανό είναι να θεωρήσει ότι η επιθετικότητα είναι ομαλή εκδήλωση και συμπεριφορά της σύγχρονης κοινωνικότητας. (Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Η παρουσίαση σκηνών επιθετικότητας προκαλεί βραχυπρόθεσμη προδιάθεση στο υποκείμενο, η οποία είναι αποτέλεσμα συναισθηματικής διέγερσης που ενυπάρχει στην προβαλλόμενη ταινία. Αυτό σημαίνει πως εξωτερικά στοιχεία μπορούν να οδηγήσουν σε συναισθηματική διέγερση και να δημιουργήσουν συναισθηματική προδιάθεση τέτοια, ώστε το άτομο να εκδηλωθεί επιθετικά.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, η παρουσίαση σκηνών βίας και επιθετικότητας στις κινηματογραφικές ταινίες αλλά και στην τηλεόραση ενεργοποιεί μαθησιακές διαδικασίες για την επιθετική συμπεριφορά στους θεατές και τηλεθεατές. Σε αυτό συμβάλλει και η τύχη του τηλεοπτικού προτύπου. Είναι δυνατόν ένα άτομο που δεν παρουσίασε ποτέ επιθετική συμπεριφορά να εκδηλώσει επιθετικές

αντιδράσεις κάτω από ορισμένες συνθήκες, επηρεασμένο από τηλεοπτικά πρότυπα.

Η τιμωρία του τηλεοπτικού προτύπου είναι πολύ πιθανό να δημιουργήσει έντονες τάσεις αναστολής της επιθετικότητας του δέκτη, αλλά δεν πρόκειται να εξαλείψει όσα είδαν οι θεατές δέκτες. Η «γνώση» όμως που αποκόμισαν μπορεί να γίνει πράξη σε οποιαδήποτε κατάλληλη στιγμή στο μέλλον. (Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Είναι τη στιγμή της ψυχολογικής και κοινωνιολογικής απροσδιοριστίας της εφηβείας, όταν δηλαδή η προσωπικότητα αναζητά την ολοκλήρωσή της, που ο ρόλος των σταρ είναι πιο αποτελεσματικός.

Οι αντιδράσεις των νέων σε ότι αφορά τα είδωλα του θεάματος αποδεικνύουν ότι ο υποκειμενικός παράγοντας είναι ιδιαίτερα ισχυρός. Οι νέοι δεν περιορίζονται απλώς στο θαυμασμό των ειδώλων. Η περιέργεια τους υπερβαίνει τις καλλιτεχνικές τους δημιουργίες, όπως φαίνεται και από την τεράστια κατανάλωση περιοδικών που αναφέρονται στην ιδιωτική και όχι μόνο στη δημόσια ζωή των αστέρων. Οι νέοι είναι ζωντανές και δραστήριες υπάρξεις και το ενδιαφέρον τους για τον κόσμο του θεάματος σηματοδοτεί αξίες που οι ίδιοι συμερίζονται. (Α. Κορωναίου, 1995)

Τα παιδιά έχουν την τάση να μιμούνται τους άλλους. Μιμούνται τη συμπεριφορά χαρακτήρων με τους οποίους ταυτίζονται. Αυτοί οι χαρακτήρες υπάρχουν μέσα σε απεικονίσεις που βλέπουν και συχνά χρησιμοποιούν βία για να αντιμετωπίσουν προβλήματα.

Τα παιδιά απευαισθητοποιούνται στις τρομερές επιδράσεις της βίας, επειδή γίνεται σε μεγάλο βαθμό, μέρος της ζωής τους. Τα μικρότερα παιδιά ενδέχεται να υποθέσουν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει και στην πραγματικότητα και έτσι να υποβαθμίσουν τη σημασία της βίας που ίσως ασκούν. Η βία οποιασδήποτε μορφής έχει βαθύτατες συνέπειες στις

ψυχές των ανθρώπων και το γεγονός ότι η βία είναι κωμική και όλοι τείνουν να την αγνοούν την κάνει ακόμα πιο καταστροφική.

Κοινωνικός ρατσισμός από την τηλεόραση και τα Μ.Μ.Ε.: Με τις αλλαγές που έχουν επέλθει στην ελληνική κοινωνία, η καλλιέργεια κοινωνικού ρατσισμού δεν είναι αποκλειστικό αποτέλεσμα της μετάδοσης σκηνών βίας, αλλά μηνυμάτων διχασμού αντί αλληλεγγύης και συνοχής ή απαξιωτικής στάσης και αντίληψης προς διάφορες ομάδες ή συμπεριφορές. (Γ. Πανούσης, 2004)

Η εξέταση του ρατσισμού στην τηλεόραση, είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη δεύτερη κατηγορία τηλεοπτικών σταθμών, ιδιαίτερα στα δελτία ειδήσεων και στις ειδησεογραφικές εκπομπές, επειδή εκεί θεματοποιείται πολιτικά (ως ιδεολογία, ως στοιχείο πολιτικής κουλτούρας και ως αντικείμενο και μέθοδος πολιτικών αποφάσεων) τόσο μέσα στο ίδιο το κανάλι, όσο και στην πολιτική ζωή της χώρας, και επειδή αυτές οι εκπομπές αποτελούν την κύρια πηγή ενημέρωσης για τις περισσότερες κατηγορίες πληθυσμού, ιδιαίτερα τους νέους ή άλλες διακριτές ομάδες.

Ο ρατσισμός ως ιδεολογία εξηγεί, νομιμοποιεί και απαιτεί μια ιεραρχική, αποκλειστική και μη αναγώγιμη ανισοκατανομή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ κοινωνικών ομάδων και επαγωγικώς, μεταξύ ατόμων που περικλείονται σε αυτές, ενυπάρχει σε δύο μορφές στη συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών τηλεοπτικών σταθμών. Πρώτον στο επίπεδο του προφανούς περιεχομένου, όπου υιοθετείται απροκάλυπτα η ρατσιστική ιδεολογία στο λόγο στελεχών και δημοσιογράφων του σταθμού. Δεύτερο, στο επίπεδο του βαθέως περιεχομένου ή ευρύτερα στο λόγο, όπου οι ρατσιστικές αποφάνσεις και αξιολογήσεις δεν δηλώνονται ρητά (αν και πολλές φορές επιτρέπονται αδιαμαρτύρητα).

Εντούτοις όμως, ο τηλεοπτικός λόγος δεν περιέχει μόνο ρατσιστικές λογικές. Επιπλέον, πολλές από τις στρατηγικές που χρησιμοποιεί για να αρθρώσει ρατσιστική προσέγγιση είναι ευρύτερα τηλεοπτικές ρηματικές στρατηγικές. Έτσι ο ρατσισμός του τηλεοπτικού λόγου δεν είναι τόσο άμεσος όσο έμμεσος. Γι' αυτό δεν είναι τόσο εύκολο να εκτεθεί σε κριτική και είναι τόσο σταθερός και ισχυρός. Ο τηλεοπτικός λόγος δεν είναι απλός αγωγός του εθνικού πολιτισμικού ρατσισμού που υπάρχει έξω από την τηλεόραση παρόλο που τον εμπεριέχει. (Γ. Πανούσης, 2004)

Ηλεκτρονικά παιχνίδια: Σταδιακά, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια αποτέλεσαν και αυτά μια υποδιαίρεση στη κατηγοριοποίηση των παιχνιδιών τα οποία σήμερα θα μπορούσαν συνολικά να χωριστούν σε παραδοσιακά (άμεση εμπειρία), σε τηλεοπτικά (όπου το παιδί είναι ο δέκτης και το παιχνίδι λαμβάνει χώρα παθητικά σε επίπεδο μηνυμάτων και συμβόλων) και ηλεκτρονικά (όπου το παιδί είναι πια ενεργός χρήστης – διαχειριστής δράσης). Σήμερα τα vide games ή ηλεκτρονικά παιχνίδια αποτελούν τον προθάλαμο στον κόσμο των υπολογιστών και του διαδικτύου. Στα βήματα αυτά της τεχνολογίας που έχουν συντελεστεί ανήκουν και οι δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες των DVD και κυρίως οι απεριόριστες δυνατότητες του κυβερνοχώρου του διαδικτύου. Οι δυνατότητες αυτές μπορούν να παγιδεύσουν τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού και να τον εξαντλήσουν σε παρακοινωνικές δραστηριότητες.

Τα παιδιά σε ένα μεγάλο ποσοστό ασχολούνται με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Η ενασχόληση των κοριτσιών με τα παιχνίδια αυτά είναι μειωμένη. Το γεγονός πως οι παίκτες των βιντεοπαιχνιδιών είναι παιδιά από ανώτερα κοινωνικά στρώματα, θεμελιώνει τις ανησυχίες για τις νέες μορφές εκπαιδευτικής-ψηφιακής ανισότητας. Τα βιντεοπαιχνίδια αποτελούν κυρίως ένα χώρο διασκέδασης της σχολειοποίησης της

καθημερινότητας του παιδιού. Τα παιδί-χρήστης εισάγεται σε ένα φανταστικό κόσμο, μια virtual reality, η οποία δεν εμπεριέχει τις κανονικοποιήσεις του πραγματικού κόσμου.

Οι παραγωγοί των βιντεοπαιχνιδιών αντιμετωπίζουν παιδιά, ενηλίκους και εφήβους με τους ίδιους πολιτισμικούς κώδικες, ενθαρρύνοντας και προβάλλοντας τις ίδιες εικονικές εμπειρίες ως αίτιο και αποτέλεσμα διαμόρφωσης του κοινού τους. Τα παιδιά βέβαια δεν αντιμετωπίζονται μόνο ως κοινό, αλλά, όπως και οι ενήλικες, ως εν δυνάμει αγοραστές, μέτοχοι της οικονομίας.

Η «βιομηχανία της οθόνης» καταλαμβάνει σήμερα το σημαντικότερο σε ανάπτυξη μεγεθών χώρο στην αγορά, μεταλλάσσοντας τόσο την έννοια της εργασίας για τους παραγωγούς όσο και την έννοια του «ελεύθερου χρόνου» για τους αγοραστές. Ουσιαστικά δεν πρόκειται για βιομηχανία, αλλά για κοινωνική κατασκευή με πολιτισμικές και οικονομικές προεκτάσεις. Πρωταρχικός στόχος των ηλεκτρονικών προγραμμάτων είναι να κερδίσουν τον καταναλωτή.(Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Όπως και να έχει, σύμφωνα με τον Πανούση (2004), το παιδί παραμένει η ελπίδα του κάθε ανθρώπου να ξαναγεννηθεί και είναι κρίμα να την πνίγουμε βιάζοντας τις παιδικές ψυχές να μεγαλώσουν, σπαταλώντας την αφέλειά τους μπροστά στην τηλεόραση των ενηλίκων, βομβαρδίζοντάς τα μάλιστα με τις χειρότερες εκδοχές της μεγαλίστηκης ζωής.

Τα παραπάνω οδηγούν τους νέους να γίνονται εσωστερφείς, αντιδραστικοί, αντικοινωνικοί, μονομανείς και ίσως πολλές φορές ρατσιστές με τον ίδιο τον εαυτό τους. Νέοι που γράφουν μόνο στα chat rooms στο internet, που δεν ξέρουν να μιλούν, να αναπτύσσουν θέσεις, να επιχειρηματολογούν. Νέοι που μιλούν με κώδικες, με κλισέ, κλεισμένοι στον εαυτό τους. Που νιώθουν πως ότι έχουν να πουν, τους το

έχει πει η τηλεόραση, τα περιοδικά, οι διαφημίσεις, το internet. Σαν μια μικρογραφία του αδιεξόδου των ενηλίκων. Πολλές φορές ασφαλώς επηρεασμένοι από τους γονείς και τα πρότυπά τους. (Γ. Πανούσης, 2004)

5.3.3 Θετικές επιδράσεις των ΜΜΕ στους εφήβους

Από την εποχή της αναγέννησης η αποστολή της επιστήμης και της τεχνικής ήταν να αλλάξουν την κοινωνία, και πολύ συχνά τα γεγονότα αύξησαν τις αποστάσεις ανάμεσα στις λογικές της επιστήμης, της τεχνικής και της κοινωνίας.

Η τεχνική ιδεολογία γίνεται η ιδεολογία της σύγχρονης κοινωνίας, και μάλιστα αφού οι τεχνικές της επικοινωνίας εντοπίζονται στην «καλή πλευρά» της επιστήμης, καθώς δεν απειλούν ούτε της φύση ούτε την ύλη και έχουν ως στόχο τη βελτίωση των ανθρώπινων και κοινωνικών σχέσεων. Αυτά τα εργαλεία φαίνονται να συνδέουν άμεσα τις λειτουργικές και κανονιστικές διαστάσεις. Στις λειτουργικές δυνατότητες(πιο γρήγορη ανταλλαγή, διαχείριση μεγάλου αριθμού πληροφοριών και κατάργηση των αποστάσεων) παρατηρείται η δυνατότητα επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων της μοναξιάς και της αλληλεγγύης και από κανονιστικής άποψης της αλληλοκατανόησης και του διαλόγου.

Οι διαδικτυακές υπηρεσίες επιλύουν ουσιαστικά τα δύο υπαρξιακά προβλήματα της νεωτερικότητας : τη μοναξιά και την αλληλεγγύη. Ο έφηβος, μπορεί να βγει από την μοναξιά του και η προσβασιμότητα που διευκολύνεται από αυτά τα τεχνικά μέσα συμβάλλει στην έκφραση οποιουδήποτε αιτήματος αλληλεγγύης που θα μπορούσε να προκύψει. Το παράδειγμα του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου απεικονίζει πολύ καλά αυτές τις δυο διαστάσεις. Είναι προσωπικό, ατομικό, εμπιστευτικό και έχει μικρό κόστος. Επιπλέον, είναι μια δυνατότητα διαλόγου μα κάποιον πιο εύκολα παρά με το τηλέφωνο ή το συμβατικό ταχυδρομείο. Με την

ταχύτητα των συναλλαγών και τον ανώνυμο χαρακτήρα τους, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο διευκολύνει την αλληλεγγύη και την ανάγκη προσφοράς που είναι τόσο σημαντικές στην κοινωνία μας.

Όλα αυτά είναι ακόμη πιο ελκυστικά από το γεγονός ότι δεν υπάρχει άμεση επικύρωση από την πραγματικότητα. Η εικονική πραγματικότητα γοητεύει τόσο επειδή δεν γίνεται λόγος για επικυρώσεις από την πλευρά της πραγματικότητας.

Μετά την κατάρρευση των μεγάλων ιδεολογιών ο έφηβος δεν έχει την επιθυμία να επενδύσει τίποτε περισσότερο στην αλλαγή του κόσμου. Η εικονική επικοινωνία αποτελεί ένα είδος μερικού υποκατάστατου για τις καταστρεπτικές ιδεολογίες του 20^{ου} αιώνα.

Αυτή η γενιά του 2000, ευαίσθητη στην επικοινωνία και την αλληλεγγύη, θεωρεί λοιπόν ότι αυτά τα τεχνικά μέσα είναι τρόπος για να εξουδετερώσει τις αδυσώπητες συνέπειες του καπιταλισμού. Βεβαίως η ανάπτυξη αυτών των χωρών γίνεται με ίδιο καπιταλιστικό τρόπο αλλά οι έφηβοι από τη στιγμή που έχουν εξοπλιστεί με γνώση και κριτική άποψη, έχουν ενταχθεί στα παγκόσμια δίκτυα, θα γνωρίζουν να τα χρησιμοποιήσουν για να προάγουν τα δικά τους συμφέροντα.

Το ενδιαφέρον για την τηλεόραση τοποθετείται σε ένα περιβάλλον απουσίας κοινωνικοπολιτικών σχέσεων μεταξύ της ατομικής εμπειρίας και της συλλογικότητας. Προσφέρει ακριβώς ένα δομικό δεσμό μεταξύ αυτών των επιπέδων και χωρών.

Ο καθένας προβάλλει την προσωπική του άποψη προς τον εξωτερικό κόσμο διά των μέσων επικοινωνίας. Ο καθένας, από την κουζίνα ή την τραπεζαρία του, κάνει καθημερινά πολλές φορές τον γύρο του κόσμου με την τηλεόραση.

Η τηλεόραση είναι σήμερα ένας από τους σπουδαιότερους κοινωνικούς δεσμούς της μαζικής- ατομικιστικής κοινωνίας. Εξάλλου αποτελεί και μια έκφραση αυτών των κοινωνικών δεσμών. Η τηλεόραση

είναι η μόνη ενασχόληση στην οποία συμμετέχουν και συνδέονται όλες οι τάξεις και όλες οι ηλικίες. Αυτό, ωστόσο, δεν αποκλείει τη δυνατότητα της εμπειριο-κριτικής σχετικά με τη φύση της τηλεόρασης. Παραμένει ένας από τους κοινωνικούς δεσμούς της νεοτερικότητας σε μια περίοδο βαθιών κοινωνικών και πολιτιστικών ρήξεων.

Ο ρόλος της έχει καταστεί ακόμη πιο σημαντικός λόγω της παρουσίας και της δημοτικότητάς της. Η τηλεόραση συμβάλλει στην ασαφή νοηματοδότηση των σύγχρονων κοινωνιών καθώς και στην παγίωση κοινωνικών δεσμών. Δεν παραπέμπει στην τεχνική αλλά στην υπόσταση της μαζικής – ατομικιστικής κοινωνίας, δηλαδή, σε αυτό το μείγμα ατομικισμού, ελευθερίας και ισότητας. Η τηλεόραση παίζει το ρόλο της ως κοινωνικός δεσμός με αναφορά σε αυτό το τρίγωνο της νεοτερικότητας (άτομο, ΜΜΕ, επικοινωνία), που αντανάκλα την ανθρωπολογική διάρθρωση της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, είναι η κοινωνική διάσταση που υπερτερεί και όχι η τεχνική.

Οι κοινωνικές σχέσεις παραμένουν ιεραρχημένες και η συνύπαρξη των διαφόρων κοινωνικο-πολιτιστικών συνόλων δύσκολη. Η μεγαλύτερη δυσκολία έγκειται στην ένταξη των ξένων κοινοτήτων. Μόνο η μαζική τηλεόραση είναι ικανή να προσφέρει ταυτοχρόνως ισότητα πρόσβασης και ένα φάσμα προγραμμάτων που μπορεί να αντανάκλα την πολιτιστική και κοινωνική ανομοιογένεια. Το πρόγραμμα των εκπομπών, προσφέρει κάποια στοιχεία που είναι απαραίτητα στη συμβίωση. Η δύναμη της μαζικής τηλεόρασης έγκειται στο εξής : θέτει όλα τα προγράμματα σε μια βάση ισοτιμίας χωρίς να προκρίνει πια προορίζονται για το ένα ή το άλλο κοινό. Υποχρεώνει την αναγνώριση της ύπαρξης του Άλλου, διαδικασία απαραίτητη στις σύγχρονες κοινωνίες, που βρίσκονται αντιμέτωπες με την πολυπολιτισμικότητα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η τηλεόραση δεν αποτελεί τόσο ένα εργαλείο μαζικοποίησης της κουλτούρας, όσο ένα μέσο που επανασυνδέει τα διάφορα υποσύνολα του

κοινωνικού και πολιτιστικού συνόλου. Ανταποκρινόμενη στα υποσύνολα αυτά, μέσω των προγραμμάτων της, η τηλεόραση νομιμοποιεί τις ποικίλες συνιστώσες, παρέχοντας τους τη δυνατότητα συνύπαρξης ή ακόμα ενσωμάτωσης.

Η τηλεόραση δεν μπορεί μόνη της να επιφέρει την κοινωνική και πολιτιστική ένταξη όταν αυτή «καρκινοβατεί» σε άλλους τομείς της κοινωνικής πραγματικότητας. Ως μαζικό μέσο, ελέγχει τη δυναμική του αποκλεισμού. Αυτός ο αποκλεισμός, τόσο κοινωνικός όσο και πολιτιστικός, εντείνεται όταν οι περιθωριακές κοινωνικοπολιτιστικές ομάδες απουσιάζουν τελείως από τα μέσα επικοινωνίας. Όσο περισσότερο η τηλεόραση είναι ένας καθρέφτης όπου αντανακλώνται τα περισσότερα κοινωνικά υποσύνολα, τόσο περισσότερο περιορίζει την απώθηση του κοινωνικού αποκλεισμού που έχουν οι περιθωριοποιημένοι πληθυσμοί. Επειδή η τηλεόραση απηχεί τις ανησυχίες τους, οι κοινωνικές ομάδες που απειλούνται από περιθωριοποίηση παρακινούνται να σφυρηλατήσουν την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Τα ΜΜΕ συμβάλουν στη συγκρότηση του συλλογικού πολιτιστικού πλαισίου και στη επικοινωνία των θεωρήσεων του κόσμου των διαφόρων κοινοτήτων που συνθέτουν μια κοινωνία. Το ότι αντανακλούν την κοινωνική και πολιτιστική ανομοιογένεια δεν σημαίνει πως αλλοτριώνουν, αλλά ότι προσφέρουν στο κοινό τη δυνατότητα να ταυτιστεί, να ξαναβρεί το εαυτό του σε ορισμένα προγράμματα – εν πάση περιπτώσει, να μην είναι αποκλεισμένο ή να μην εξορίζεται σε λαϊκά, χαμηλού επιπέδου κανάλια. Η δύναμη της μαζικής τηλεόρασης είναι ότι όχι μόνο προσφέρει αυτή τη συνύπαρξη προγραμμάτων, αλλά και ότι δεν ιεραρχεί αυτήν τη συνύπαρξη. Όλα τα προγράμματα είναι εκεί, ο καθένας έχει ελεύθερη πρόσβαση σε αυτά, χωρίς κάποια ιεραρχία να ορίζει πόση πολιτιστική βαρύτητα ή πόσο λαϊκό χαρακτήρα έχουν ορισμένα από αυτά.

Ως κεντρική έννοια παραμένει εκείνη της μαζικής τηλεόρασης, αλλά το κόστος και οι περιορισμοί της είναι τέτοιοι, ώστε η ιδιωτική μαζική τηλεόραση τείνει διαρκώς να ολισθήσει στην ευτέλεια: να περιοριστεί σε ορισμένα προγράμματα εξασφαλισμένης επιτυχίας, μοιάζοντας έτσι σαν θεματική τηλεόραση υπό τις τρέχουσες συνθήκες του ξέφρενου ανταγωνισμού. Αντιθέτως, η δημόσια μαζική τηλεόραση, όταν κάνει σωστά τη δουλειά της προσφέρει ένα ευρύτερο ρεπερτόριο προγραμμάτων. Με άλλα λόγια, εάν πράγματι θέλουμε να εγγυηθούμε την ποιότητα της μαζικής τηλεόρασης πρέπει να διαφυλάξουμε την υπόσταση και το ρόλο της δημόσιας τηλεόρασης ως ισορροπημένου οπτικοακουστικού συστήματος στη συγκυρία του ανταγωνισμού μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού. (D. Wolton, 2000)

Η φύση της δύναμης που ασκούν τα παιχνίδια έχει αλλάξει σημαντικά. Αυτή η αλλαγή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80 με τα παιχνίδια που βασιζόνταν στα γραφικά. Τα νέα παιχνίδια διαφέρουν σημαντικά από τους προκατόχους τους λόγω των νέων τεχνολογικών εξελίξεων στη δημιουργία παιχνιδιών. Αυτές οι νέες τεχνολογίες καθιστούν δυνατή μια νέου επιπέδου αλληλεπίδραση, η οποία δημιουργεί έναν νέο τύπο αφήγησης- μια αφήγηση που έχει αλληλεπίδραση και δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να παρέμβει ενεργά στην πλοκή. Ένα παιχνίδι δημιουργεί μια υποκειμενική και εσκεμμένα απλοποιημένη απεικόνιση μιας συναισθηματικής πραγματικότητας. Ένα παιχνίδι δεν είναι μια αντικειμενικά ακριβής απεικόνιση της πραγματικότητας. Η αντικειμενική ακρίβεια χρειάζεται μόνο στο αναγκαίο μέτρο ώστε να υποστηριχτεί η φαντασία του εφήβου, η οποία είναι το «κλειδί» ώστε να γίνει το παιχνίδι ψυχολογικά αληθινό.

Υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ της τηλεοπτικής βίας, της κινηματογραφικής βίας και της βίας των παιχνιδιών βίντεο. Στην τηλεοπτική και την κινηματογραφική βία παρουσιάζονται οι άλλοι να

συμπεριφέρονται βίαια. Στα παιχνίδια βίντεο, συμμετέχουν οι ίδιοι οι έφηβοι και χρησιμοποιούν τη βία για να επιτύχουν διάφορους στόχους.

Η επίδραση της βίας των παιχνιδιών βίντεο στη συμπεριφορά των παιδιών και των εφήβων αποτελεί το θέμα σημαντικής διαφωνίας μεταξύ των ερευνητών. Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η βία στα παιχνίδια βίντεο οδηγεί σε κάθαρση, σε μια αποκαθάριση και έναν εξαγνισμό συναισθημάτων κατά τρόπο ώστε η έκθεση στη βία σύμφωνα με αυτόν τον ισχυρισμό, να οδηγεί κατά παράδοξο τρόπο σε λιγότερη βία. (Γ. Πανούσης, 2004)

Η θεωρία της καθάρσεως υποστηρίζει πως η προβολή σκηνών βίας από τα ΜΜΕ μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στους εφήβους. Η παρακολούθηση προγραμμάτων βίας και επιθετικότητας μπορεί να οδηγήσει το θεατή στην κάθαρση με την αριστοτελική έννοια. Η βία και η επιθετικότητα στην τηλεόραση λειτουργεί καθαρτικά για τον έφηβο. Η ταύτιση με τον ήρωα που ενεργεί βίαια και επιθετικά εξαγνίζει τον έφηβο και εξουδετερώνει την επιθετική του φόρτιση, η οποία θα μπορούσε να εκδηλωθεί στην επιθετική του συμπεριφορά. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η θεωρία της καθάρσεως δεν έχει πολλούς υποστηρικτές. (Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Η ανάπτυξη των Μ.Μ.Ε., σύμφωνα με τα παραπάνω έχει προσφέρει στους εφήβους και θετικές και αρνητικές επιδράσεις. Τους δίνει τη δυνατότητα, να ενημερώνονται για το τι γίνεται πέρα από «το δικό τους κόσμο» και να γνωρίζουν ξένους πολιτισμούς. Αυτό βέβαια, συντελεί, στο να χάσουν στοιχεία του δικού τους πολιτισμού.

5.3.4 Πολιτιστική αλλοίωση

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ επικοινωνίας και κουλτούρας, η εξάπλωση της επικοινωνίας ενισχύει την λανθασμένη εντύπωση ότι η μαζική επικοινωνία θα επιφέρει θανάσιμο πλήγμα στον πολιτισμό. Η

μαζική τηλεόραση θεωρείται ένας παράγοντας «αποχαύνωσης», ή και αλλοτρίωσης, σε σύγκριση με τα εξατομικευμένα μέσα επικοινωνίας. Παράδοξη εξέλιξη, διότι οι πρωτοπόροι, στη δεκαετία του 1950, ήθελαν να κάνουν την τηλεόραση ένα εργαλείο εκδημοκρατισμού του πολιτισμού. Αλλά αυτός ο στόχος φάνηκε να εξαφανίζεται με την καταναλωτική κοινωνία, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, και την ανάπτυξη της τηλεόρασης μέχρι που φτάσαμε στη σημερινή κατάσταση, όπου το πολιτιστικό επίπεδο των προγραμμάτων υποχωρεί και ο χώρος που παραχωρούν για τον πολιτισμό είναι αντιστρόφως ανάλογος με τον πολλαπλασιασμό των τηλεοπτικών καναλιών.

Η αύξηση του αριθμού των τηλεοπτικών καναλιών, ο ανταγωνισμός δημόσιου και ιδιωτικού φορέα και η άνοδος του πολιτιστικού επιπέδου του πληθυσμού συντείνουν παραδόξως στο να εξοβελιστεί ακόμα πιο πολύ ο πολιτισμός από την τηλεόραση. Οι σχέσεις τηλεόρασης και πολιτισμού δεν ήταν ποτέ καλές αλλά σήμερα έχουν φτάσει στο χειρότερο σημείο τους. (D. Wolton, 2000)

Τα ΜΜΕ έχουν την ικανότητα να επιδρούν στα άτομα και τις ομάδες με μηχανιστικό τρόπο. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, τα ΜΜΕ αποτελούν κύρια πηγή διάδοσης ξενόφερτων τρόπων ζωής στις διάφορες κοινωνίες. Στην ελληνική κοινωνία, η τηλεόραση καταγγέλλεται ως «παράγοντας αποσύνθεσης και κατάτμησης της εθνικής μας πολιτισμικής ταυτότητας» που «ριζώνει τον πολιτιστικό ιμπεριαλισμό, το διεθνισμό και τη δυτικοποίηση του τρόπου ζωής μας. (Α. Κορωναίου 1995)

Όσο και αν ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός μοιάζει να έχει αποκαταστήσει το παιδί με όλη αυτή την εκστρατεία για τα δικαιώματά του, στην ουσία μοιάζει να το αποκαθλώνει από τον πραγματικό του θρόνο. Γιατί το δικό του βασίλειο είναι έξω από τα μέτρα της αγοράς, έξω από την αλυσίδα της παραγωγής. Ενθρονίζεται λοιπόν, με το ζόρι, με

τη βία στο βασίλειο των μεγάλων. Βομβαρδίζεται με πρότυπα ανεξέλεγκτα κάνοντάς το μικρομέγαλο με επιθυμίες καταναλωτικές.

Η τηλεόραση είναι ένα μέσο κοινωνικοποίησης των παιδιών, όπως ήταν παλιά τα παραμύθια. Οι έφηβοι βλέπουν τα προγράμματά της, μιλούν γι' αυτά, τα ενσωματώνουν στο δικό τους «πολιτισμό», και χρησιμοποιούν τις ιστορίες της στη δική τους ζωή.

Επιπλέον περιοδικά «life style» αναπτύσσουν το πρότυπο του ιδανικού από πλευράς εμφάνισης άντρα ή γυναίκας, του υπερδραστήριου ερωτικά νέου που αναπτύσσει το «υπερεγώ». Ακόμη οι διαφημίσεις επεκτείνουν ή διογκώνουν αυτό το «υπερεγώ» με τη λογική «εντυπωσίασε τους» (Γ. Πανούσης 2004)

Τα ΜΜΕ δεν ασκούν καθοριστική επίδραση στη συμπεριφορά ενός πληθυσμού. Η μεταφορά προτύπων επηρεάζει περισσότερο και βαθύτερα από τις ταινίες της τηλεόρασης και τους ηθοποιούς που παραμένουν αφηρημένα πράγματα.

Η μεταφορά και η ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων ανάμεσα σε διάφορους πληθυσμούς και κυρίως ανάμεσα στις πόλεις και στις αγροτικές περιοχές, δημιουργεί μια πολύμορφη, ετερόκλητη και διαρκώς μεταβαλλόμενη κουλτούρα ωστόσο δεν θα έπρεπε να υποτιμήσουμε εντελώς την επίδραση των ΜΜΕ που πιθανότατα ενδυναμώνουν τις παραπάνω τάσεις ή νομιμοποιούν τα μεταφερόμενα πρότυπα.

Οι επιρροές που ασκούν οι ζωντανοί πρωταγωνιστές, άτομα ή ομάδες, είναι ποικίλες. Οι επιρροές αυτές αφορούν τις συνήθειες, τη συνειδητοποίηση του σχετικού χαρακτήρα που έχουν οι αξίες, την ανάπτυξη ενός πνεύματος ανεκτικότητας και σκεπτικισμού, την εξασθένηση των συλλογικών ιδεωδών, την ενσωμάτωση καινούριων αξιών.

Εκτός από το ρόλο της άμεσης και ζωντανής μετάδοσης ξένων πολιτιστικών στοιχείων, αυτές οι ομάδες δεν παίζουν παράλληλα το ρόλο

των διαμορφωτών των ιδεών και της κοινής γνώμης , των οποίων η σημασία έχει αποδειχτεί από το 1955 με τη θεωρία των δυο βαθμίδων στη ροή της επικοινωνίας. Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, τα μηνύματα των MME αγγίζουν αρχικά ορισμένα άτομα που έχουν μεγαλύτερη σχέση με ξένα πρότυπα και ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στους άλλους. Τα άτομα αυτά μεταδίδουν με τη σειρά τους τις πληροφορίες που συγκέντρωσαν μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις σε μεγαλύτερες ή μικρότερες ομάδες. Με βάση αυτό το στοιχείο η επίδραση των MME είναι περισσότερο διαμεσολαβημένη, δηλαδή έμμεση παρά άμεση.

Η θεωρία που καταγγέλλει τα MME ως κυρίαρχα στοιχεία της διάδοσης ξενόφερτων τρόπων ζωής υποτιμά πολλά από τα πραγματικά δεδομένα. Αποδίδει στα τεχνολογικά μέσα μια σχεδόν μυθολογική παντοδυναμία, δίχως να παίρνει υπόψη της τις πρακτικές που οι ίδιοι οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές αναπτύσσουν γύρω από τα MME.

Οι διαφορετικές ζωντανές μορφές της κουλτούρας προέρχονται από διαφορετικές πηγές, αυτόχθονες ή/ και ετερόχθονες. Τα εθνικά ή ξένα στερεότυπα μπορεί να είναι ανταγωνιστικά ή συμπληρωματικά, λειτουργούν όμως ταυτόχρονα σε μια κοινωνία και διαφορετικά ανάλογα με την κοινωνική διαστρωμάτωση και το είδος της πολιτιστικής πρακτικής. (Α. Κορωναίου 1995, Ν. Κουράκης, 1999)

Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι πολυπολιτιστικό, υπό την έννοια ότι ο καθένας ανήκει διαδοχικά, ενίοτε μάλιστα συγχρόνως, σε πολλές από αυτές τις πολιτιστικές μορφές.

Τα μέσα επικοινωνίας προβάλλουν τον «πόλεμο των πολιτισμών» ως αναπόφευκτο στο επίκεντρο των αυριανών δημοκρατιών, ενώ στην πραγματικότητα δεν υπήρξε ποτέ τόση ανοχή έναντι των διαφορετικών μορφών κουλτούρας, ούτε διαφάνεια, ούτε πιθανώς συνύπαρξη ή αλληλοδιείσδυση. Αυτή η αλλαγή δεν αναγνωρίζει την αξία των μαζικών μέσων, τα οποία συνέτειναν με πολλούς τρόπους στην ανάδειξη

διαφορετικών πολιτιστικών μορφών, με τη συμβολή τους στην προβολή και τη συνύπαρξή τους.

Η έννοια του πολυπολιτιστικού πολίτη, δεν σημαίνει την καθιέρωση μιας ανέφικτης πολυπολιτισμικότητας, αλλά εκφράζει την αντίληψη ότι το άτομο έχει πραγματική πρόσβαση, ιδιαίτερα με τα μέσα επικοινωνίας σε πολλές πολιτιστικές μορφές, ή έχει συνείδηση της ύπαρξής τους. Αυτό αποτελεί τη μεγάλη διαφορά σε σχέση με χθες, όταν ο καθένας περιοριζόταν στο δικό του πολιτιστικό περιβάλλον.

Η σχέση μεταξύ τηλεόρασης και πολιτισμού αφορά το ρόλο της τηλεόρασης ως παράγοντα πολιτιστικής ταυτότητας. Σε έναν ανοιχτό κόσμο, όπου οι πολιτιστικές βιομηχανίες διευρύνουν τις αγορές σε παγκόσμια κλίμακα, η τηλεόραση είναι απαραίτητη ως παράγοντας εθνικής πολιτιστικής ταυτότητας. Αυτό αφορά όχι μόνο τα έργα αλλά και τις τεχνολογίες, τη μόδα, τις νοοτροπίες. Ταξιδεύοντας παρατηρεί κανείς αμέσως αυτά τα δυο χαρακτηριστικά της τηλεόρασης : μεταδίδει διεθνή προγράμματα συχνότερα, αμερικάνικα, μεταγλωττισμένα σε όλες τις γλώσσες, αλλά επίσης εθνικά προγράμματα. Η ενημέρωση, τα παιχνίδια, τα σπορ, τα ντοκιμαντέρ, η επιστημονική φαντασία επιτρέπουν επίσης την έκφραση και την αντανάκλαση μιας γλωσσικής και πολιτιστικής ταυτότητας. Η τηλεόραση ως παράγοντας εθνικής ταυτότητας είναι αναγκαία συνθήκη για την αντιμετώπιση του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού. (D. Wolton, 2000, N. Κουράκης, 1999)

Πέρα από τις θετικές επιδράσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω, τα Μ.Μ.Ε. συμβάλλουν επίσης, στην κοινωνικοποίηση του εφήβου σε διαπροσωπικό και κοινωνικο- πολιτισμικό επίπεδο.

5.4 Η κοινωνικοποίηση των εφήβων μέσω των ΜΜΕ

Όσο πιο κατακερματισμένη και εύθραυστη είναι η κοινωνία, λόγω του αποκλεισμού ή της επιβολής εναλλακτικών μορφών ιεραρχίας, τόσο

περισσότερο το ραδιόφωνο και η τηλεόραση ως μαζικά μέσα προσφέρουν μια λύση, διότι αποτελούν ένα σύνδεσμο μεταξύ διάφορων κοινωνικών συνόλων. Παρά τα φαινόμενα, η πρόοδος δεν έχει σκοπό να αποτυπώσει τις ιεραρχίες των κοινοτήτων στην επικοινωνία στο βαθμό που το επιτρέπει η αναδυόμενη τεχνική, αλλά προσφέρει, χάρη στα ΜΜΕ γέφυρες ανάμεσα στις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντα των διάφορων κοινωνικών ομάδων. (D. Wolton, 2000)

Τα ΜΜΕ έχουν διπλή φύση. Είναι επιχειρήσεις και ταυτόχρονα είναι ο χώρος εκείνος της κοινωνίας όπου κατ'εξοχήν αναπαράγονται οι κοινωνικές σχέσεις. Ο πολιτισμός της καταναλωτικής- μεταβιομηχανικής κοινωνίας βρίσκεται στο κέντρο του υπνοδωματίου, του χώρου ανάπαυσης, κυρίαρχος του ζωτικού μας χώρου. Ο έρωτας, η φιλία, η εξουσία, η καθημερινότητα, μετασχηματίζονται στο πνεύμα του «λόγου» αυτού που κατακλύζει τον προσωπικό χώρο. Τα σύγχρονα ΜΜΕ διεισδύουν και χρωματίζουν όχι μόνο την ερμηνεία της πραγματικότητας, αλλά και την αντίληψη που έχει το άτομο για τον ίδιο τον εαυτό του. Τα ΜΜΕ εφοδιάζουν τον άνθρωπο της μάζας με ταυτότητα και φιλοδοξίες, τεχνική και αισθήματα. Η πληροφορία, ως στοιχείο ενημέρωσης, αλλά και κοινωνικού ελέγχου, έχει διεισδύσει ως τις ζώνες που θεωρούνταν μέχρι χθες μυστικές και απαραβίαστες, ρίχνοντας επιπλέον φως στα σημεία όπου η ανθρώπινη και κοινωνική συνείδηση είναι πιο ασθενικής αντοχής και πιο επιδεκτική επηρεασμού.

Πολλές φορές η παρακολούθηση των ΜΜΕ από εφήβους συνίσταται στην ανάγκη να ενταχθούν στις ομάδες συνομηλίκων. Η παρακολούθηση συγκεκριμένου μέρους του τηλεοπτικού προγράμματος μπορεί να προσδώσει και ανάλογο status στον έφηβο θεατή. Η παρατήρηση αυτή ισχύει και για τα δυο φύλα.

Η σχέση ελεύθερου χρόνου και ΜΜΕ είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αφού οι έφηβοι ξοδεύουν ένα μεγάλο μέρος του χρόνου

που τους απομένει από το διάβασμα για να παρακολουθήσουν τηλεόραση η για να συμμετάσχουν στη δημόσια σφαίρα της δημοσιότητας ως αποδέκτες μηνυμάτων των ΜΜΕ. Τις προσλαμβάνουσες αυτές τα παιδιά συζητούν και κρίνουν στην οικογένεια ή στις παρέες τους, είτε σοβαρά είτε για να αστειευτούν και να διασκεδάσουν. Η παρέα με τους φίλους είναι ιδιαίτερα σημαντική για αγόρια και κορίτσια. Φαίνεται πως είναι ιδιαίτερα σημαντικό για αυτά να μετέχουν στην κοινή εμπειρία με τους φίλους τους παρακολουθώντας τα τεκταινόμενα στα ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ προβάλλονται έτσι, ως μια σημαντική πηγή συζητήσεων που γίνονται στα σχολεία και στις παρέες. (Β. Δεληγιάννη – Κουϊμτζή –Δ. Σακκά, 2007)

Καθώς τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση αποτελεί την πιο εντυπωσιακή αλλά και αποτελεσματικότερη πηγή πληροφόρησης για το κοινωνικό γίνεσθαι, η πληροφόρηση για τους νέους οι οποίοι διαφοροποιούνται ως προς το φύλο και την ηλικία και προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια, έχει πότε τη μορφή της ψυχαγωγίας και πότε τη μορφή της εκπαίδευσης. Έτσι, η παρακολούθηση των ΜΜΕ, και κυρίως της τηλεόρασης ευρείας λήψεως αποτελεί καθημερινή συνήθεια ή και ανάγκη που τη μοιράζονται με τον ίδιο τρόπο όλες οι κοινωνικές τάξεις, αλλά και οι πληθυσμοί με διαφορετική εθνική κουλτούρα. Το κοινό πλαίσιο αναφοράς που τα ΜΜΕ δημιουργούν και τους δίνει τη δυνατότητα να προσελκύουν νέους από διαφορετικούς κοινωνικο- πολιτισμικούς χώρους, δομείται με βάση ορισμένα κοινά επαναληπτικά μοτίβα με κοινωνική αξία και ιδιαίτερη σημασία ως προς την επαναβεβαίωση της νομιμοποίησης και της κοινωνικής τάξης και του ελέγχου. (Ι. Χ. Καμαριανός, 2005)

Η κοινωνικοποίηση των νέων μέσα από τα ΜΜΕ περιλαμβάνει ταυτόχρονα ομοιογενοποιητικές και διαφοροποιητικές όψεις που ποικίλουν ανάλογα με ορισμένους κοινωνιολογικούς παράγοντες

(κοινωνική καταγωγή, φύλο, τόπος κατοικίας). Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να θεωρηθούν με έναν διπλό τρόπο : ως πηγή κοινωνικών ανισοτήτων που μεταφέρονται στις πρακτικές των νέων, και αφετέρου ως εργαλείο της κοινωνικής κωδικοποίησης που αποκαλύπτει την αντίσταση της ιδιαίτερης κουλτούρας των κοινωνικών ομάδων στην παντοδύναμη ισοπεδωτική δράση των ΜΜΕ. (Α. Κορωναίου, 1995)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ

6.1 Εισαγωγή

Η ανθρώπινη ομάδα, ως φαινόμενο, δεν συνδέεται με κάποιες εποχές-σταθμούς για την εξέλιξη των κοινωνιών ή με ορισμένες κοινωνίες ανθρώπων. Οι άνθρωποι των «πρωτόγονων» κοινωνιών οργανώνονταν, κατά κανόνα σε ομάδες, όπως κάνουν και σήμερα εκείνοι που ανήκουν στις προηγμένες κοινωνίες.

Σύμφωνα με την Κατσορίδου (2002) πρόπλασμα κάθε ανθρώπινης κοινωνίας είναι η ομάδα και ο πυρήνας της ομάδας είναι το άτομο. Τα μέρη αυτά παραμένουν αλληλένδετα μεταξύ τους, έτσι που η εξέλιξη του ενός να εξαρτάται σημαντικά από την εξέλιξη του άλλου, όπως και από τις επιδράσεις, που δέχεται από αυτό. Η σχέση, επομένως, είναι πέρα από οργανική και λειτουργική, γεγονός με ιδιαίτερη σημασία για τη σχέση ατόμου-ομάδας. Οι επιδράσεις που δέχεται το άτομο ως μέλος ομάδας, το ωθούν σε νέα στάδια ανάπτυξης ή το καθηλώνουν εκεί όπου βρίσκεται ή ακόμη και το οδηγούν σε προγενέστερες καταστάσεις. Και ασφαλώς, εδώ δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ο ρόλος επιρροής που παίζουν, παράλληλα η προσωπικότητα του ατόμου και άλλοι εξωγενείς παράγοντες. (Χ. Κατσορίδου, Παπαδοπούλου, 2002, Μ. Hewstone & W. Stroebe, 2007)

Ονομάζεται σήμερα «ομάδα» (group) ένα σύνολο ατόμων που κατευθύνονται προς ένα κοινό σκοπό. Ο όρος «ομάδα» εμφανίστηκε περίπου το 1668 (Anzieu και Martin, 1968), στην Ιταλία: η λέξη gruppo υποδείκνυε την αναπαράσταση σε εικόνα ή σε γλυπτό ενός συνόλου ατόμων. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα ο όρος groupe χρησιμοποιήθηκε για να κατονομάσει μια συνάθροιση ατόμων.

Κατά τον 18^ο αιώνα οι δυτικές κοινωνίες υπέστησαν μεγάλες και βαθιές μεταβολές των κοινωνικών δομών και ιδεών οι οποίες αποτέλεσαν τις καταβολές του σύγχρονου κόσμου, οικονομικές αλλαγές, όπως η απαρχή της εκβιομηχάνισης, καθώς και αλλαγές πολιτικές και ιδεολογικές, όπως ο «φιλελευθερισμός», το «πνεύμα του Διαφωτισμού», ο «ορθολογισμός». Οι εξελίξεις αυτές κατέστησαν τους ανθρώπους σε άτομα ελεύθερα και ανεξάρτητα, οδήγησαν δε αναπόφευκτα στο αίτημα και στο πρόβλημα της ομαδοποίησης τους.

Αυτή η συνάθροιση των ατόμων σε ομάδες, ως πλαίσιο συλλογικής προστασίας, πίστης ή παραγωγής, παρουσιάστηκε κυρίως στις ΗΠΑ, εκεί αναπτύχθηκε μια πραγματικά νέα αντίληψη περί των συλλόγων και των ποικίλων ομάδων που συνόδευσαν την άνοδο του Δημοκρατικού Πολιτεύματος:

Στις ΗΠΑ ο κόσμος συμμετέχει σε οργανώσεις με στόχο τη Δημόσια Ασφάλεια, το εμπόριο και τη βιομηχανία, την ηθική και τη θρησκεία. Δεν υπάρχει κάτι που να αποθαρρύνει την ανθρώπινη θέληση και να το επιτύχει, μέσα από την ελεύθερη δράση της συλλογικής ισχύος των ατόμων.

Η ιστορία των ιδεών και των θεωριών της λειτουργίας των ομάδων δημιουργείται από την συμβολή πολλών συγγραφέων, από τους οποίους θα αναφερθούν μόνο οι πιο αντιπροσωπευτικοί:

-τον Charles Fourier, κατά τον οποίο, αν μια ομάδα είναι σαφώς διαρθρωμένη, καθίσταται κύτταρο της ιδανικής κοινωνίας,

-τον Gustave Le Bon, σύμφωνα με τον οποίο το φαινόμενο της ομάδας προέρχεται από την ενοποίηση των σκέψεων των ατόμων, που την απαρτίζουν,

-τον Sigmund Freud, ο οποίος υπογραμμίζει την ισχύ των συναισθηματικών δεσμών μέσα στις ομάδες,

- τον Jacob Levy Moreno, ο οποίος διασαφηνίζει ορισμένους παράγοντες που επιδρούν στην παραγωγικότητα των ομάδων,
- τον Kurt Lewin, στον οποίο χρωστάμε τη διαμόρφωση μιας δυναμικής θεωρίας των ομάδων. (A. Blanchet & A. Trognon,1997)

6.2 Κατηγορίες ομάδων

Συνήθως χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημες λέξεις, που έχουν κάποια εννοιολογική συγγένεια όπως ομάδα, όχλος, μάζα, πλήθος. Αλλά τούτο, όταν συμβαίνει, προκαλεί σύγχυση και οδηγεί σε λάθος προσανατολισμούς,

Ο Δ. Τσαούσης (1983, σελ.290), γράφει για τις έννοιες μάζα, πλήθος, όχλος, κοινό ότι:

«...οι όροι αυτοί εξακολουθούν να έχουν ένα περιεχόμενο ασαφές και αμφισβητήσιμο. Η χρήση τους, όμως, παρουσιάζει μερικές αξιοσημείωτες ομοιομορφίες. Αναφέρονται, πρώτον, σε πολυπρόσωπα σύνολα που έχουν άγνωστο ή αβέβαιο μέγεθος και πρόσκαιρη, παροδική ή και χρονικά απροσδιόριστη υπόσταση, αλλά δεν έχουν διάρθρωση ούτε σαφείς και προκαθορισμένους κανόνες συμπεριφοράς και δράσης. Αναφέρονται, δεύτερον, σε πολυπρόσωπους σχηματισμούς που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες, πολυσύνθετες κοινωνίες, που τις ορίζουμε συχνά ως "βιομηχανικές".»

Σύμφωνα με τους Anzieu και Martin (1968) οι ομάδες κατατάσσονται σε πέντε μεγάλες κατηγορίες :

- το πλήθος, τον όχλο (foule), που χαρακτηρίζεται από πολύ χαμηλό βαθμό οργάνωσης, μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων και υπόκειται σε μετάδοση των συναισθημάτων
- τη φατρία (bante), που χαρακτηρίζεται από χαμηλό βαθμό οργάνωσης, μικρό αριθμό συμμετεχόντων και κατευθύνεται προς την ανεύρεση του ομοίου

- τη συσσωμάτωση (groupement), που χαρακτηρίζεται από μέτριο βαθμό οργάνωσης, μεταβλητό αριθμό συμμετεχόντων και ιδιαίτερα επιφανειακές διαπροσωπικές σχέσεις
- την πρωτογενή ομάδα (group primaire), που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό οργάνωσης, μικρό αριθμό συμμετεχόντων, προσανατολισμένο προς δραστηριότητες σημαντικές και πρωτοποριακές
- τη δευτερογενή ομάδα (group secondaire), που χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλό βαθμό οργάνωσης, μεταβλητό αριθμό συμμετεχόντων και καθορίζεται από στόχους και καθορισμένες δραστηριότητες.

Η προσπάθεια κατάταξης των ομάδων σε κατηγορίες, οδηγεί σε δύο διαπιστώσεις: η μια είναι ότι, κάθε σχήμα με κατηγορίες δεν μπορεί παρά να είναι μόνο ενδεικτικό, εφόσον τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται δεν είναι και τα μοναδικά. Η δεύτερη διαπίστωση είναι ότι η ένταξη συγκεκριμένης ομάδας σε κάποια κατηγορία είναι σχετική και προσωρινή, αφού κάθε ομάδα έχει μέσα της το στοιχείο της αλλαγής. Μετά το στάδιο του σχηματισμού της, τόσο η σύνθεσή της όσο και οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι σκοποί, η εσωτερική της διάρθρωση, οι ρόλοι και οι θέσεις των μελών και άλλα, μεταβάλλονται συνεχώς και κατά κάποιον τρόπο χαρακτηριστικό για τη συγκεκριμένη ομάδα. (Χ. Κατσορίδου, Παπαδοπούλου, 2002)

6.3 Κριτήρια διαχωρισμού ομάδων

Οι ομάδες παρακάτω διαχωρίζονται:

1. Με κριτήριο τη φύση των σχέσεων που επικρατούν σε Πρωτογενείς και Δευτερογενείς:

Σύμφωνα με τον Κοινωνιολόγο Charles H. Cooley (1909) πρωτογενείς εννοούνται οι ομάδες εκείνες που τις χαρακτηρίζει η στενή, προσωπική σχέση και η συνεργασία (μεταξύ των μελών). Είναι

πρωτογενείς για πολλούς λόγους, κυρίως όμως γιατί αποτελούν θεμελιώδη προϋπόθεση για το σχηματισμό της κοινωνικής φύσης του ανθρώπου και του κόσμου των ιδεών του. Επίσης γράφει πως χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτών των ομάδων είναι ο δεσμός ατόμου-ομάδας. Η οικογένεια και η ομάδα φίλων είναι παραδείγματα πρωτογενών ομάδων.

Τα χαρακτηριστικά μιας Δευτερογενούς ομάδας, διαφοροποιούνται από τα χαρακτηριστικά της πρωτογενούς και στη φύση τους και στην έκταση που παίρνουν αυτά. Τα μέλη σε μια Δευτερογενή ομάδα, αναπτύσσουν μεταξύ τους σχέσεις που, όμως, τείνουν να είναι απρόσωπες, ψυχρές, εγκεφαλικές, συμβατικές και τυπικές. Τα άτομα δεν συμμετέχουν στην ομάδα ολοκληρωμένα, αλλά μόνον με ορισμένες από τις ειδικές ικανότητές τους. Κάθε τεχνητή ομάδα, τουλάχιστον, στα πρώτα στάδια λειτουργίας της, είναι από τη φύση των σχέσεων των μελών της, Δευτερογενής. (Χ. Κατσορίδου, Παπαδοπούλου, 2002).

2. Με κριτήριο τις ανάγκες των ατόμων-μελών, σε ομάδες Ανάπτυξης και ομάδες Έργου:

Η Gisela Konopka, που προτείνει αυτή τη διάκριση (1963, σελ. 80-81), γράφει ότι: Στις Ομάδες Ανάπτυξης «τα άτομα χρειάζονται άμεση βοήθεια στα προσωπικά τους αναπτυξιακά προβλήματα». Στις Ομάδες Δράσης «τα άτομα χρειάζονται βοήθεια για να μπορούν να αντιμετωπίζουν προβλήματα που δεν έχουν απαραίτητα τη ρίζα τους στα ίδια τα άτομα ή στις σχέσεις τους με τους τρίτους».

3. Με κριτήριο το πρόγραμμα που χρησιμοποιεί κάθε ομάδα για να λειτουργήσει, σε Ομάδες Φιλίας και Ομάδες Ενδιαφερόντων:

Οι πρώτες, σχηματίζονται με κίνητρο τις μεταξύ των μελών σχέσεις, την ικανοποίηση που αυτά αντλούν από το γεγονός ότι βρίσκονται όλα μαζί και δημιουργούν, ότι απολαμβάνουν το αποτέλεσμα

της κοινής τους προσπάθειας και ότι αγωνίζονται για τις ανάγκες του ενός από τα μέλη ή όλης της ομάδας. Το συναίσθημα, η ψυχολογική ικανοποίηση, επικρατεί ως κίνητρο.

Στις Δεύτερες, πρωταρχική σημασία για τα μέλη έχει η ικανότητα της ομάδας να ικανοποιήσει ένα ή περισσότερα από τα όμοια ενδιαφέροντά τους. Τα άτομα, που συμμετέχουν στην ομάδα, έχουν την κοινή αντίληψη ότι θα καλλιεργήσουν καλύτερα τα ειδικά τους ενδιαφέροντα, ίσως και ότι θα αναπτύξουν άλλα, εάν συμπορευτούν με εκείνους που έχουν ίδια ενδιαφέροντα. Η ίδια η σχέση τους με τα άλλα μέλη δεν αποτελεί, απαραίτητα, ανάγκη που χρειάζεται ικανοποίηση.

4. Με κριτήριο τον τρόπο σχηματισμού τους, σε Μικρές και Μεγάλες:

Ο αριθμός των μελών συντελεί, αν και όχι αποφασιστικά στη διαμόρφωση της φύσης της ομάδας. Όσο πιο λίγα είναι τα άτομα, τόσο το πλέγμα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τους θα αναπτυχθεί γρηγορότερα και θα περιλάβει τα περισσότερα από αυτά. Οι προσωπικές σχέσεις αναπτύσσονται γρηγορότερα σε μια ολιγοπρόσωπη ομάδα. Αντίθετα οι μεγαλύτερες ομάδες άνω των δεκαπέντε μελών μπορεί να οδηγήσει σε διασπάσεις σε υποομάδες και να μειώσει τη συνοχή.

5. Με κριτήριο των τρόπο σχηματισμού τους, σε Φυσικές και Τεχνητές ομάδες:

Φυσικές είναι οι ομάδες που σχηματίζονται με πρωτοβουλία των μελών, όπως είναι η οικογένεια, η παρέα, η συμμορία, ενώ, για το σχηματισμό της Τεχνητής ομάδας φροντίζουν τρίτοι. Η φυσική ομάδα, που βρίσκεται στο αρχικό στάδιο λειτουργίας της, έχει ήδη τις προϋποθέσεις για να αναπτύξει, σε μικρό χρονικό διάστημα, τα χαρακτηριστικά μιας λειτουργικής ομάδας όπως είναι η επικράτηση των θετικών σχέσεων μεταξύ τους, τα κοινά ενδιαφέροντα και επιδιώξεις, η θέληση να είναι μαζί και να λειτουργούν συλλογικά, η άντληση ικανοποίησης από το γεγονός της συνύπαρξης. Δεν ισχύουν τα ίδια για

την Τεχνητή ομάδα που τα «μέλη» της, στις πρώτες συναντήσεις τους, ενδιαφέρονται μάλλον για προώθηση ενός έργου ή μιας δραστηριότητας.

6. Με κριτήριο την ύπαρξη ή όχι επίσημης δομής της ομάδας, σε τυπικές και άτυπες ομάδες:

Η Άτυπη ομάδα δεν παρουσιάζει επίσημη εσωτερική οργάνωση. Μια παρέα, μια ομάδα ειδικού ενδιαφέροντος, μια επιτροπή μπορεί να λειτουργεί χωρίς πρόεδρο ή συντονιστή. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι στερείται οποιασδήποτε, άτυπης μεν, αλλά υπαρκτής εσωτερικής διάρθρωσης των σχέσεων των μελών της.

Η Τυπική ομάδα από την φύση της, οριοθετεί τις σχέσεις και τις δραστηριότητες της προς τους τρίτους. Τόσο ο τυπικός όσο και ο άτυπος χαρακτήρας εσωτερικής οργάνωσης, μπορεί να αποτελεί μια μορφή αντίστασης στις εξωτερικές παρεμβάσεις στα εσωτερικά των ομάδων που δηλώνουν πνεύμα συνεργασίας

7. Με κριτήριο την ελεύθερη ή με όρους απόκτηση της ιδιότητας του μέλους, σε Ανοιχτές και Κλειστές:

Κλειστές είναι οι ομάδες που θέτουν περιορισμούς στη είσοδο νέων μελών με κριτήρια όπως η ηλικία, το φύλο, οι σκοποί, τα ειδικά συμφέροντα. Κλειστές ακόμη οι ομάδες που, έστω και αν δεν έχουν υιοθετήσει κριτήρια, όπως τα παραπάνω, αποκλείουν την είσοδο των μελών, μόλις συμπληρωθεί ορισμένος αριθμός, που έχει καθοριστεί από την ίδια ή όταν περάσει κάποιο χρονικό όριο λειτουργίας της ομάδας, που έχει και πάλι ορίσει η ίδια.

Οι Ανοιχτές ομάδες, πάλι, δε φαίνεται να παρουσιάζουν δυσκολίες εφόσον, θεωρητικά τουλάχιστον, η απουσία περιορισμών δε θα πρέπει να δημιουργεί συγκρούσεις. Το «άνοιγμα» που αφήνουν αυτές οι ομάδες σε κάθε ενδιαφερόμενο, περιορίζει τις ικανότητες που έχουν τα μέλη να σταθεροποιήσουν τις σχέσεις τους. Παραμένουν αυτές, λίγο-πολύ, ρευστές όσο υπάρχει η κινητικότητα ατόμων προς και από την ομάδα.

Αλλά απρόβλεπτη παραμένει και η επίδραση που η ομάδα μπορεί να ασκήσει στα μέλη της.

Η κατάταξη των ομάδων σε κατηγορίες είναι μια τεχνητή πράξη που δεν έχει στατικό χαρακτήρα, εφόσον αυτή πρέπει να παρακολουθεί τις αναμενόμενες μεταβολές στις ομάδες και δεν πρέπει να αποκλείει άλλες κατηγορίες που επίσης μπορούν να αναγνωριστούν, με βάση καινούργια κριτήρια διαφοροποίησης.(Carl Rogers, 1991, Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002, Φ. Κοκκινάκη, 2005)

6.4 Ιδιότητες- χαρακτηριστικά ομάδων

Κατά τον Α. Ρ. Hare (1962) «Υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από ένα σύνολο ατόμων. Τα μέλη της ομάδας βρίσκονται, το ένα με το άλλο σε σχέση αλληλεπίδρασης. Μοιράζονται ένα κοινό σκοπό και κοινούς κανόνες (συμπεριφοράς) που δίνουν κατεύθυνση αλλά θέτουν και περιορισμούς στη δραστηριότητά τους. Αναπτύσσουν ακόμη, ένα σύνολο ρόλων και ένα δίκτυο διαπροσωπικών δυνάμεων έλξης, που τους βοηθούν να ξεχωρίζουν από άλλες ομάδες» (Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002)

Κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά των ομάδων είναι τα παρακάτω:

- *Αλληλεπίδραση*: Ονομάζεται η αμοιβαία επιρροή μεταξύ δυο τουλάχιστον αντικειμένων και λειτουργεί σε ένα διαπροσωπικό επίπεδο. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών αποτελούν το μοναδικό κριτήριο για την ύπαρξη μιας ομάδας και το μέσο διαπίστωσης του αν τα δύο άτομα είναι μέλη της ίδιας ομάδας. Στις ανθρώπινες σχέσεις, όταν η συμπεριφορά του ενός επηρεάζεται από τη συμπεριφορά του άλλου και αντίστροφα, σημαίνει πως τα δυο αυτά πρόσωπα βρίσκονται σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Τα άτομα και οι ομάδες επηρεάζουν και επηρεάζονται, συνειδητά και υποσυνείδητα. Επηρεάζουν με

όλο ή με μέλος του εαυτού τους, όταν ενεργούν αλλά και όταν δεν ενεργούν, με την όλη τους στάση. Επηρεάζονται στον τρόπο που σκέπτονται, που αισθάνονται και που ενεργούν, σε σχέση με τον εαυτό τους και με τους άλλους. Οι αλληλεπιδράσεις είναι, όχι μόνον, αναπόφευκτο μέρος των ανθρώπινων σχέσεων, αλλά επηρεάζουν τη δημιουργία και την ανάπτυξή τους. Αυτές αποτελούν προϋπόθεση για την οργάνωση και τη διατήρηση ανθρώπινων σχηματισμών, όπως είναι η οικογένεια, η γειτονιά, η παρέα, η κοινότητα, η κοινωνία. «Οι αλληλεπιδράσεις είναι για τις ανθρώπινες σχέσεις, ό,τι το απαραίτητο οικοδομικό υλικό για την κατασκευή ενός σπιτιού».(Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002,σελ. 66)

Η φύση, η συχνότητα, η ένταση και η έκταση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών διαφέρουν από ομάδα σε ομάδα και από(χρονική) περίοδο σε περίοδο. Οι αλληλεπιδράσεις μπορεί να είναι συνειδητές και για τα δυο μέρη, μπορεί, όμως, να είναι συνειδητές για το ένα, μόνον από τα μέρη. Οι αλληλεπιδράσεις μπορεί να είναι επιφανειακές ή βαθύτερες.

Τα μέσα που συντελούν στην εμφάνιση και ανάπτυξη των αλληλεπιδράσεων είναι, κατά τον H. Bonner(1959, σελ.35-37). τα ακόλουθα:

- 1.η επικοινωνία μεταξύ των μελών
- 2.η αναμενόμενη συμπεριφορά του ενός από τον άλλον
- 3.οι ρόλοι των ατόμων-μελών
- 4.τα σημαντικά, για το κάθε άτομο, σύμβολα

Οι μεταξύ των μελών αλληλεπιδράσεις, που αποτελούν βασικό στοιχείο για την ύπαρξη ομάδας, μπορούν να παύσουν να υπάρχουν, όταν παύσει και ο λόγος, εσωτερικός ή εξωτερικός, που τις προκάλεσε. (Δ. Γεωργιάς, 1999)

Αλληλεπιδράσεις που διαρκούν για κάποιο διάστημα, το οποίο δεν μπορεί να προσδιοριστεί και που είναι γενικά, περισσότερο θετικές και λιγότερο αρνητικές, είναι πολύ πιθανό ότι θα οδηγήσουν σε μια σχέση μεταξύ των προσώπων και ότι αυτή θα εξελιχθεί σε πηγή ικανοποίησης για τα ίδια. Στην περίπτωση αυτή, κάθε άτομο αισθάνεται και ενεργεί, όχι από μόνο του, αλλά ως μέρος ενός συνόλου που οι επιδιώξεις του και οι δραστηριότητές του, ενδιαφέρουν τον ίδιο. Τα ενδιαφέροντά του, έτσι, σχετίζονται με εκείνα των άλλων, το ίδιο και οι ενέργειες του. Νοιάζεται να ξέρει ότι οι άλλοι τον υπολογίζουν και ότι στηρίζονται στη δική του, ενεργό συμμετοχή, όπως και ο ίδιος νοιάζεται για τους άλλους.(Carl Rogers, 1991)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αλληλεπίδραση αφορά όλα τα άτομα που ανήκουν σε μια ομάδα και είτε άμεσα είτε έμμεσα επηρεάζουν το ένα τη συμπεριφορά του άλλου. Στις ομάδες της μελέτης μας, λόγω της μεγάλης έκτασης τους, η αλληλεπίδραση είναι πιο εύκολο να παρατηρηθεί στις υποομάδες τους. Ο τρόπος που τα άτομα των σύγχρονων ομάδων αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν το ένα το άλλο, είναι μέσω του διαδικτύου αφού αποτελεί τον κύριο χώρο συνάντησης ομάδων όπως είναι οι emo και οι trendy. Αντίθετα η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη ομάδων του παρελθόντος, όπως ήταν οι χίπις, συνέβαινε κυρίως σε χώρους που πραγματοποιούνταν συναυλίες και φεστιβάλ.

- *Συνείδηση μέλους:* Τα άτομα που αποτελούν μια ομάδα πρέπει να συνειδητοποιούν ότι είναι, πράγματι, μέλη της ομάδας. Βαθμιαία, αναπτύσσεται μέσα σε κάθε άτομο το συναίσθημα ότι είναι μέρος ενός συγκεκριμένου συνόλου ανθρώπων, που τους θεωρεί «δικούς του» και που θέλει να τους ξεχωρίζει από τις άλλες γνωριμίες του. Η κατάσταση αυτή, γνωστή ως «συνείδηση μέλους», υποδηλώνει

σύνδεσμο των μελών μεταξύ τους, είναι αμοιβαία και για τα δύο μέρη και δε συνδέεται με οποιαδήποτε μορφή τυποποίησής της.

Η συνείδηση μέλους είναι, προπάντων, ένα συναισθηματικό βίωμα, που αφορά τους ανθρώπους και τις επιδιώξεις τους. Τα μέλη που πιστεύουν ότι είναι οργανικά μέρη μιας ομάδας, αναπτύσσουν μέσα τους συναισθήματα όπως η περηφάνια, αφοσίωση, τρυφερότητα, ζεστασιά, σεβασμό για τα άλλα μέλη της ομάδας και ζωντανό ενδιαφέρον για τις κοινές τους επιδιώξεις. Η ανάπτυξη μέλους είναι θέμα ελεύθερης επιλογής του ατόμου και ακόμη, είναι θέμα ουσίας και όχι τύπου. (X. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002, A. Blanchet & A. Trognon)

Όπως προαναφέρθηκε, οι ομάδες της μελέτης μας, έχουν μεγάλη έκταση και ασαφή όρια (κυρίως οι σύγχρονες). Το να αναπτυχθεί στα άτομα που τις απαρτίζουν, συνείδηση μέλους δεν μπορεί να επιτευχθεί άμεσα, αφού δεν υπάρχει συγκεκριμένος τρόπος εγγραφής σε αυτές, αλλά μόνο έμμεσα από έναν κοινό κώδικα ενδυμασίας, εμφάνισης, συμβόλων, κοινά μουσικά ακούσματα, κοινή ιδεολογία και στόχους. Για παράδειγμα, η συνείδηση μέλους εκδηλώνονταν:

- Ø Στους χίπις, μέσω των πολύχρωμων ρούχων, των μακριών μαλλιών, από την συμμετοχή τους σε φεστιβάλ φιλειρηνικού χαρακτήρα και γενικότερα από την επαναστατική-προοδευτική για εκείνη την εποχή ιδεολογία.
- Ø Στους πανκ, μέσω των σκισμένων ρούχων, της παραμάνας, που υποδήλωναν την φτώχεια, του βαψίματος και των τατουάζ στο πρόσωπο και μιας γενικότερης τάσης να σοκάρουν και να προκαλούν αρνητικά.

- Στους emo, με το ιδιαίτερα καταθλιπτικό και πένθιμο στυλ τους, με τα μελαγχολικά ακούσματα μουσικής, τις αυτοκαταστροφικές τάσεις και το ιδιαίτερο στυλ χτενίσματος (με την μακριά φράντζα που αποκρύπτει το ένα μάτι).
- Στους trendy, με το πολύ ακριβό ντύσιμό τους, τις εξόδους τους σε συγκεκριμένες περιοχές και ακριβά μαγαζιά, και την ιδιαίτερη τάση τους να προβάλλουν ότι ανήκουν σε μια ανώτερη κοινωνική τάξη.
- *Παραδοχή και απόδοση ταυτότητας μέλους ομάδας από τρίτους:* Το κριτήριο αυτό αντανακλά την αντίληψη του εξωτερικού κόσμου, ότι τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας αντιλαμβάνονται και αναγνωρίζουν πότε ορισμένα άτομα ανήκουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα. Αυτό εκ πρώτης όψεως γίνεται αντιληπτό, κυρίως από την εξωτερική εμφάνιση (ντύσιμο, χτενισμα, μακιγιάζ) και κατά δεύτερο από τη στάση, τη συμπεριφορά, μουσικές προτιμήσεις και γενικότερα ιδεολογία. (A. Blanchet & A. Trognon 1997)
Παραπάνω αναφέρθηκαν τα χαρακτηριστικά που κάνουν τα άτομα να νιώθουν ότι ανήκουν σε μια ομάδα, και διαφέρουν από το κοινωνικό σύνολο. Με τον ίδιο τρόπο η κοινωνία εισπράττει την διαφορετικότητα των ατόμων αυτών και τα εντάσσει στην ανάλογη κάθε φορά ομάδα.
- *Κοινωνικοί κανόνες:* Οι κοινωνικοί κανόνες (social norms) αφορούν ευρέως αποδεκτές πεποιθήσεις σχετικά με την «αρμόζουσα συμπεριφορά» των μελών μιας ομάδας. Δηλαδή, οι κανόνες διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας καθορίζοντας ποιές συμπεριφορές είναι αποδεκτές και ποιές όχι. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνουν την επιλογή της κατάλληλης συμπεριφοράς και συμβάλλουν στο να αισθάνονται τα μέλη της

ομάδας σίγουρα για την ορθότητα της επιλογής τους. Οι κανόνες συμβάλλουν επίσης στο να είναι οι ενέργειες των μελών συντονισμένες και προσανατολισμένες στην επίτευξη των κοινών στόχων. (Φ. Κοκκινάκη, 2006)

Οι κανόνες των ομάδων που μελετάμε είναι ρευστοί και άτυποι. Σε πολλές περιπτώσεις καθορίζονται από την αντίθεσή τους από άλλες ομάδες, και σε άλλες από την αντίδρασή τους στο κοινωνικο-πολιτικό κατεστημένο. Δεν έχουν όλες οι ομάδες στόχους, έχουν όμως ένα συγκεκριμένο κώδικα συμπεριφοράς και τρόπο έκφρασης που εκδηλώνεται από την εικόνα και τις ενέργειές τους.

- *Σύστημα αλληλοεξαρτώμενων ρόλων:* Ο ρόλος εκφράζεται με συμπεριφορά που επαναλαμβάνεται όταν συντρέχουν παρόμοιες συνθήκες. Είναι ο ρόλος μια σειρά από οργανωμένες ενέργειες, πράξεις και στάσεις του ατόμου και που αυτές αντιστοιχούν σε μια καθορισμένη θέση που το άτομο έχει στο δεδομένο κοινωνικό σύνολο. Το χαρακτηριστικό σύστημα αλληλεξαρτώμενων ρόλων είναι από τα σημαντικότερα κριτήρια καθορισμού της ομάδας. Σε κάθε ομάδα, ακόμη και σε ομάδες που σχηματίζονται με άγνωστα μεταξύ τους άτομα, αναφύεται ένα σύστημα ρόλων με κάποια ιεραρχία. Το στοιχείο της ιεραρχίας των ρόλων μέσα στο πλαίσιο της ομάδας είναι ουσιώδες για την κατανόηση της δυναμικής της ομάδας. Η έννοια και ο όρος «ιεραρχία» συνήθως αναφέρεται σε μια μεγάλη και οργανωμένη «ομάδα». Η ιεραρχία είναι μια παράδοση, όπου οι διαστάσεις της είναι γνωστές και αποτελούν τη βάση για τη λειτουργία πολλών ομάδων. Το στοιχείο της «αλληλεξάρτησης» τονίζει την αμοιβαιότητα των σχέσεων μεταξύ των ρόλων και την ύπαρξη κάποιας δομής που επιτρέπει στο σύστημα να λειτουργήσει. (Δ. Γεωργιάς, 1999)

Στις ομάδες της μελέτης μας, λόγω μεγέθους δεν υπήρχε καμία οργάνωση, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ιεραρχία ρόλων και κανένα στοιχείο αλληλεξάρτησης.

- *Κοινοί στόχοι:* Η ομάδα είναι ένα σύνολο ατόμων τα οποία συνεργάζονται για την εκπλήρωση κάποιου σκοπού. Οι περισσότερο λειτουργικές και αποδοτικές ομάδες έχουν σαφείς και κοινά αποδεκτούς σκοπούς. Δηλαδή, τα μέλη της ομάδας συμφωνούν ως προς τους σκοπούς της. Εξυπακούεται ότι οι έννοιες «ομάδα» και «σκοπός» είναι σχεδόν ταυτόσημες. (A. Blanchet & A. Trognon 1971)

Στόχοι των ομάδων που αναλύουμε ήταν και είναι:

- Ø Για τους χίπις : να προβάλλουν μηνύματα ειρήνης, φιλελευθερισμού και σεξουαλικής απελευθέρωσης, τον ομαδικό τρόπο ζωής καθώς και την ευρύτερη χρήση των ναρκωτικών.
- Ø Για τους πανκ :να προβάλλουν την αντίδρασή τους στο κοινωνικό κατεστημένο το οποίο απεχθάνονταν, την απόρριψη της εργασίας με την εμφάνισή τους και να δίνουν την εντύπωση ότι δεν ανήκουν σε καμία κοινωνική τάξη.
- Ø Για τους emo: με την παθητική τους στάση, να κάνουν εμφανή την απογοήτευσή τους από το πολιτικό σύστημα και την κοινωνική κατάσταση που επικρατεί.
- Ø Για τους trendy: να δηλώνουν την κοινωνική τους ανωτερότητα που στηρίζεται στο οικονομικό τους υπόβαθρο.
- *Η πίεση από το περιβάλλον:* Μπορεί να επηρεάσει τόσο θετικά όσο και αρνητικά, τις εξελικτικές φάσεις μιας ομάδας. Αν μια ομάδα συναντήσει εχθρικές πιέσεις από το περιβάλλον, η συνηθισμένη αντίδραση είναι η αύξηση της συνοχής και της σύμπνοιας, η

μείωση των συγκρούσεων και η ειλικρινής συμφιλίωση. Η πίεση από το περιβάλλον οφείλεται κυρίως στο χάσμα γενεών και στη διαφορετικότητα των κοινωνιών, καθώς επίσης και των ηθικών αξιών. (Δ. Γεωργιάς, 1999)

Όλες οι ομάδες δέχονται και θα δέχονται πιέσεις από το περιβάλλον, όσο θα υπάρχει το χάσμα γενεών, το οποίο οδηγεί την κοινωνία να μην δέχεται εύκολα τη διαφορετικότητα. Αυτό είναι χαρακτηριστικό των ομάδων που αναλύουμε, εφόσον, τις απαρτίζουν έφηβοι, καθώς η διαφορετικότητά τους είναι έντονη ακόμη και οπτικά.

6.5 Στοιχεία δυναμικής των ομάδων

Ο Kurt Lewin το 1947 επινόησε την έννοια της δυναμικής της ομάδας. Αυτή η έννοια προέρχεται από ένα ιδεολογικό ρεύμα, που επηρέασε σημαντικά την ψυχολογία των ομάδων.

Στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972,Τομ.1^{ος}, σελ.184-185), η δυναμική των ομάδων, ορίζεται ως: Η μελέτη της δομής και λειτουργίας των ομάδων, κυρίως δε των ψυχολογικών πλευρών των «μικρών ομάδων» με ειδική αναφορά στο μεταβαλλόμενο υπόδειγμα της ενδοομαδικής συναρμογής, εντάσεως, συγκρούσεως και συνοχής, καθώς και των μεταβολών στις σχέσεις μεταξύ ομάδων.

Η ζωή μιας ομάδας βρίσκεται σε μια συνεχή εσωτερική κίνηση που της προσδίδει και το δυναμικό της χαρακτήρα. Όλες οι ομάδες παρουσιάζουν εσωτερικές μεταβολές που οφείλονται στις συνεχείς ανακατατάξεις των διαφόρων εσωγενών στοιχείων τους. Ομάδες που δεν παρουσιάζουν εσωτερικές μεταβολές, διατρέχουν εσωτερικούς κινδύνους λειτουργίας.

Οι χώροι της ομάδας όπου παρουσιάζονται μεταβολές είναι:

1. οι δομές της (διαμόρφωση και συσχέτιση σχέσεων, ρόλων και θέσεων)
2. οι διάφορες δραστηριότητές της και οι διαδικασίες που ακολουθεί, προπάντων εκείνες που χρησιμοποιεί για να παίρνει αποφάσεις και να λύνει τις συγκρούσεις.
3. τα πολιτιστικά στοιχεία της ομάδας, οι αξίες της ,οι κανόνες συμπεριφοράς που έχει υιοθετήσει, επίσημα ή όχι, οι κοινοί σκοποί.
4. οι σχέσεις τις ομάδας με το εξωτερικό της περιβάλλον, στο οποίο περιλαμβάνεται η Οργάνωση, όπου λειτουργεί η συγκεκριμένη ομάδα. (Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002)

Τα βασικά στοιχεία της δυναμικής των ομάδων, είναι τα εξής:

Ø Επικοινωνία-Αλληλεπιδράσεις: Οι αλληλεπιδράσεις είναι το απαραίτητο δομικό υλικό για το χτίσιμο των ανθρώπινων σχέσεων και η επικοινωνία είναι η πρώτη ύλη. Οι αλληλεπιδράσεις εμφανίζονται μόνον όταν υπάρξει κάποια μορφή επικοινωνίας μεταξύ των μερών. Η σωστή επικοινωνία προκαλεί αλληλεπιδράσεις και ανάπτυξη θετικών σχέσεων, περιορίζει τις ακραίες διαφορές, όταν συνυπάρχουν η τυπική και η άτυπη δομή της ομάδας, διευκολύνει στην ανάπτυξη παραγωγικών ρόλων, δημιουργεί εμπόδια στην εμφάνιση κλικών, ενδυναμώνει τη συνεκτικότητα της ομάδας, συντελεί στην καλλιέργεια της “συνείδησης μέλους” και γενικά στην υλοποίηση των επιδιώξεων της ομάδας, ενώ ενισχύει ποιοτικά τη σχέση της επιρροής ομάδας-ατόμου. Η επικοινωνία δεν είναι πανάκεια για τη ζωή της ομάδας. Κυριότερος εχθρός της είναι ο ίδιος της ο εαυτός. Κακές ή ατελείς μορφές επικοινωνίας παρεμποδίζουν την παραγωγικότητα της ομάδας, περιπλέκουν τη σχέση ατόμου- ομάδας και δημιουργούν

σοβαρά ερωτηματικά για την ποιοτική επίδραση της ομάδας και τανάπαλιν.

Τα μέσα που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για να επικοινωνήσει με το περιβάλλον του, θα πρέπει να αναζητηθούν έξω από τον ίδιο και είναι φυσικά ή μηχανικά αλλά και μέσα στον άνθρωπο. Ο λόγος, προφορικός και γραπτός, τα νεύματα, οι γκριμάτσες, οι κινήσεις και η στάση του σώματος, οι ήχοι, ο τόνος, το μέταλλο της φωνής, τα σύμβολα, οι ενέργειες του και άλλα, είναι όλα σημαντικά μέσα επικοινωνίας. Με μια συγκεκριμένη ενέργειά του ή το αντίθετο με την αποχή του από κάτι, με τη σιωπή του ή με ένα καθηλωτικό βλέμμα, ο άνθρωπος λέει πολύ περισσότερα στο συνομιλητή του σε αντίθεση με τις ενέργειές τους. (Δ. Γεωργιάς, 1999, M. Wetherell, 2005)

Ø Διάρθρωση(δομή) της ομάδας: Την έννοια το όρου «δομή» ή «διάρθρωση» οι Wilson & Ryland (1949), ταυτίζουν «...με το σχήμα που έχουν οι σχέσεις που υπάρχουν σε αυτήν (την ομάδα)...η διάρθρωση της ομάδας φανερώνει νευροψυχικές σχέσεις μέσα στην ομάδα, επομένως, αυτή συνεχώς αλλάζει καθώς αλλάζουν και οι σχέσεις». Οι Collins και Raven (1969), ορίζουν την κοινωνική διάρθρωση ως «τη σχέση μεταξύ των στοιχείων της κοινωνικής ενότητας. Τα στοιχεία μπορεί να είναι άτομα ή θέσεις που, προς το παρόν, δεν έχουν δοθεί σε κανένα μέλος. Οι διαστάσεις της δομής της ομάδας είναι η επικοινωνία, η έλξη(συνοχή), το κύρος, ο ρόλος, η δύναμη(εξουσία), η κίνηση και η εξάρτηση. Η κοινωνική διάρθρωση της ομάδας, εκφράζει τον τρόπο που σχετίζονται μεταξύ τους τα μέρη. Οι D. Cawright & A. Zander (1970,), λένε πως η ομάδα έχει διαρθρωθεί «...όταν η διάρθρωση των σχέσεων μεταξύ των μελών έχει κάπως σταθεροποιηθεί». (Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002)

Η δομή της ομάδας δυνατόν να έχει τυπικό όσο και ένα άτυπο χαρακτήρα. Η συνύπαρξη τυπικής (επίσημης) και άτυπης (ανεπίσημης) δομής είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο στις περισσότερες ομάδες. Επίσης, μια ομάδα έχει την άτυπη δομή της χωρίς, απαραίτητα, να έχει και την τυπική.

Η ανάγκη των ομάδων να διαρθρώνονται εσωτερικά αναφέρεται στους τρεις παρακάτω λόγους:

1. Η ανάγκη των ομάδων για ικανοποιητική απόδοση.
2. Οι ικανότητες και τα κίνητρα των ατόμων-μελών.
3. Τα ο φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζουν την κοινωνική διάρθρωση μιας ομάδας.

Ø Σχέσεις: Αρχίζουν να δημιουργούν τα άτομα όταν βρεθούν σε κατάσταση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Στην περίπτωση αυτή, δυο πράγματα μπορούν να συμβούν: η αμοιβαία έλξη του ενός από τον άλλον ή η απώθηση και από τα δυο μέρη ή μόνον από το ένα.

Η έλξη και η άρνηση, πάντως, ενυπάρχουν σε κάθε ανθρώπινη σχέση, σε κάθε ομάδα και βρίσκονται σε εναλλαγή μεταξύ τους. Είναι μια φυσιολογική κατάσταση που μπορεί να επιδρά θετικά στην ομάδα και στα άτομα- μέλη όταν η ομάδα έχει την ικανότητα να ισορροπεί αυτές τις δυνάμεις και να τις αξιοποιεί.

Μερικοί από τους λόγους που παροτρύνουν το άτομο να υιοθετήσει ή να απορρίψει στάση παραδοχής του άλλου είναι:

1. Οι αναμνήσεις
2. Οι ικανοποιήσεις ή οι απογοητεύσεις
3. Η ικανότητα του ανθρώπου για σχέσεις η οποία επηρεάζει και τη στάση του στις διαπροσωπικές του σχέσεις
4. Όταν τα άτομα είναι ανέτοιμα για την ομαδική εμπειρία

5. Οι περιορισμοί που υπάρχουν μέσα στην ίδια την ομαδική κατάσταση και που βιώνουν τα άτομα. (M. Hewstone & W. Stroebe, 2007, X. Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002)

Ø Κανόνες (νόρμες) Ομάδας: Η πορεία της ομάδας, η αυτοπραγμάτωσή της, αλλά και η ύπαρξή της κατευθύνεται και ελέγχεται από κάποιο σύστημα κανόνων, που αυτή (η ομάδα) οργανώνει, βελτιώνει ή μεταβάλλει με την βοήθεια των μέτρων που, κάθε φορά, παίρνει για το σκοπό αυτό. Οι κανόνες εκφράζουν τα πολιτιστικά στοιχεία της ομάδας, τις προσδοκίες της, τις φιλοδοξίες της, τις σχέσεις μεταξύ των μελών, τη σχέση της ίδιας της ομάδας με το περιβάλλον της. (Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002, M. Wetherell, 2005)

Ø Συνοχή της ομάδας: Η ικανότητα της ομάδας να λειτουργήσει και να εξελίσσεται, εξαρτάται σημαντικά από το βαθμό συνοχής που παρουσιάζει. Ένας μηχανισμός άμυνας, που αναπτύσσει η ομάδα, είναι η συνοχή της δηλαδή η κινητοποίηση όλων των δυνάμεων που ελκύουν τα μέλη και τα κάνουν να θέλουν να παραμείνουν στην ομάδα.

Η συνοχή της ομάδας ταυτίζεται με το «δεσμό» και τη «συνείδηση μέλους». Η συνοχή εξετάζεται σε σχέση:

1. με τις διαπροσωπικές σχέσεις των μελών και τη σχέση των ατόμων με την ομάδα
2. με τους κοινούς σκοπούς
3. με την αποδοχή από τα μέλη των κανόνων συμπεριφοράς της ομάδας. (Δ. Γεωργιάς, 1999, Κατσορίδου Παπαδοπούλου, 2002)

6.6 Πόλωση - Σύγκρουση

Το φαινόμενο της πόλωσης είναι πολύ γενικό. Σε οποιαδήποτε διάσταση κρίσης οι ομάδες τείνουν, κατά μέσο όρο, να μετακινούνται

προς την κατεύθυνση του πόλου τον οποίο αρχικά ευνοούσαν. Έτσι και ο όρος πόλωση ομάδας αναφέρεται στην προώθηση, λόγω συζήτησης, μιας αρχικής κυρίαρχης θέσης. Επίσης, πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη μιας ομάδας, μέσα από τη συζήτηση για κάποιο θέμα φτάνουν να σχηματίσουν αντίθετες απόψεις, δηλαδή δημιουργείται πόλωση.(M. Hewstone & W. Stroebe, 2007, Δ. Γεωργιάς, 1999)

Όσον αφορά τη δύναμη της πόλωσης, οι αποφάσεις εμφανίζονται περισσότερο πολωμένες, όσο:

- η ομάδα από μέλη των οποίων οι απόψεις, πριν τη διαδικασία λήψης της απόφασης, αποκλίνουν στον μέγιστο βαθμό
- η ατομική εμπλοκή των μελών είναι σημαντική
- η συζήτηση μεταξύ των μελών είναι σημαντική
- τα μέλη της ομάδας είναι πολλά
- ο βαθμός της συνοχής μεταξύ των μελών της ομάδας είναι μικρός
- η ομάδα τοποθετείται σε σχέση με μια αντίπαλη ομάδα.

(A. Blanchet & A. Trognon 1997)

Ομαδική πόλωση θεωρείται η κατάσταση στην οποία η τελική απόφαση της ομάδας, μετά τη συζήτηση, είναι στην ίδια κατεύθυνση με τις ατομικές εκτιμήσεις αλλά πιο ακραία από αυτές. Η έννοια της πόλωσης περιγράφει την επαύξηση ή την ενδυνάμωση των κυρίαρχων ατομικών τάσεων στην ομάδα, που είναι ακριβώς αποτέλεσμα της συμμετοχής στην ομάδα. Στην ομαδική πόλωση, η μέση ομαδική βαθμολογία, τείνει να αυξάνεται μέσα από την συζήτηση, ακολουθώντας ωστόσο την ίδια κατεύθυνση προς την οποία πήγαινε ούτως ή άλλως η ομάδα, όπως φαίνεται από το μέσο όρο των ατομικών τους εκτιμήσεων. (M. Wetherell, 2005)

Συλλογική πόλωση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο η συλλογική απόφαση μιας ομάδας είναι πιο ακραία από τις ατομικές αποφάσεις των

μελών της. Δεν αφορά μόνο τις συλλογικές αποφάσεις, αλλά και τις απόψεις και τις στάσεις μιας ομάδας. (Φ. Κοκκινάκη, 2006)

Σύγκρουση σύμφωνα με το Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών , σημαίνει πάλη μεταξύ δύο μερών. Πάλη γύρω από τις αξίες και αξιώσεις για την κοινωνική θέση, δύναμη (ή εξουσία) και τους οικονομικούς πόρους που υπάρχουν σε στενότητα. Κατά την πάλη, οι αντίπαλοι επιδιώκουν να εξουδετερώσουν, να βλάψουν, ή να εκμηδενίσουν τους ανταγωνιστές τους.

Τα στοιχεία που συνθέτουν τη σύγκρουση είναι:

1. Δυο μέρη τουλάχιστον
2. Άμεση αλληλεπίδραση
3. Ο αγώνας για την απόκτηση ενός αγαθού, υλικού, ιδέας, θέσης κύρους, εξουσίας και άλλα
4. Πρόθεση καθενός από τα μέρη να νικήσει.

(Χ. Κατσορίδου Παπαδοπούλου,2002)

Σε περίπτωση διαφωνίας ενδο- ή διομαδικής σύγκρουσης, η ύπαρξη η ύπαρξη μη κοινών κοινωνικών αναπαραστάσεων μεταξύ των ατόμων ή των ομάδων είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δομούν, στηρίζουν και δίνουν μια συγκεκριμένη έννοια στην ιδεολογία της ομάδας.

Σύμφωνα με τον Ρήγα αναφέρονται τα δύο μοντέλα της διομαδικής σύγκρουσης:

- *Το λειτουργικό μοντέλο*, το οποίο μελετά κατά κύριο λόγο τους κοινωνιο- ψυχολογικούς μηχανισμούς της κοινωνικής συμμόρφωσης και υποταγής του ατόμου ή της ομάδας, μέσα από τα φαινόμενα του κοινωνικού ελέγχου, της εξάρτησης από την εξουσία και της κοινωνικής συναίνεσης.

- Το γενετικό μοντέλο, το οποίο εξετάζει τους κοινωνιοψυχολογικούς εκείνους μηχανισμούς, οι οποίοι διέπουν τις νέες ιδέες (καινοτομίες) μέσα στην ομάδα και την κοινωνική αλλαγή. Ορίζει λοιπόν, ότι μια ομάδα αποτελεί ενεργό μειονότητα από τη στιγμή που έρχεται σε αντίθεση με το κυρίαρχο σύστημα των κοινωνικών αξιών. (Α. Β. Ρήγας, 1999)

6.7 Κοινωνική επιρροή : Συμμόρφωση ή υπακοή

Η έννοια της κοινωνικής επιρροής (social influence) αφορά την αλλαγή των κρίσεων, απόψεων και στάσεων του ατόμου ως αποτέλεσμα της έκθεσής του στις κρίσεις, απόψεις και στάσεις άλλων ατόμων και ομάδων. Η κοινωνική συμπεριφορά διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό με βάση τις επιρροές που δεχόμαστε από τους άλλους. Ορισμένες φορές η κοινωνική επιρροή είναι σκόπιμη και προφανής. Σε άλλες περιπτώσεις, μπορεί να είναι ακούσια και λιγότερο ευδιάκριτη, τόσο από την πλευρά αυτού που την ασκεί, όσο και από την πλευρά αυτού που την δέχεται. Υπάρχει μια διάκριση στην κοινωνική επιρροή μεταξύ της συμμόρφωσης (ή επιρροή της πλειονότητας) και της μειονοτικής επιρροής (ή της καινοτομίας).

Επίδραση της πλειοψηφίας (συμμόρφωση) είναι η κοινωνική επίδραση που ασκείται στο άτομο όταν έρχεται σε επαφή με τις απόψεις μιας πλειοψηφίας ή της πλειοψηφίας της ομάδας στην οποία ανήκει. Τα πειράματα του Sherif (1935) και των Jacobs & Campbell (1961) έδειξαν ότι η άποψη της πλειονότητας επηρεάζει την κρίση των ατόμων όταν εκτιμούν ασαφή ερεθίσματα.

Επίδραση της μειοψηφίας (καινοτομία) είναι η κοινωνική επίδραση που ασκείται ότι άτομο όταν έρχεται σε επαφή με τις απόψεις μιας μειοψηφίας ή της μειοψηφίας της ομάδας στην οποία ανήκει. (M. Hewstone & W. Stroebe, 2007, Φ. Κοκκινάκη2006)

Ο Latane με τους συνεργάτες του, πρότεινε τη θεωρία της κοινωνικής επίδρασης, η οποία υποθέτει ότι υπάρχει μια κοινή διαδικασία που εξηγεί τόσο την πλειονοτική, όσο και την μειονοτική επιρροή. Επίσης θεωρεί ότι το άτομο βρίσκεται τοποθετημένο σε ένα πεδίο κοινωνικών δυνάμεων και ότι οι υπόλοιποι άνθρωποι στο πεδίο, του απευθύνονται προσπαθώντας να το επηρεάσουν.

Οι πλειονότητες και οι μειονότητες θεωρούνται ως ξεχωριστές πηγές επιρροής, μέσα στο ίδιο πεδίο στο οποίο κάθε μία από αυτές τις υποομάδες θεωρείται ως δύναμη πηγή επιρροής για τις άλλες. Η έκταση της επιρροής θα εξαρτηθεί από δύναμη μετρήσιμα χαρακτηριστικά της συνθήκης, όπως ο αριθμός των ατόμων που υποστηρίζουν μια συγκεκριμένη άποψη, η κοινωνική τους θέση, η προηγούμενη σχέση τους με το στόχο επιρροής και, ακόμα, χαρακτηριστικά όπως η «εγγύτητα» τους στο στόχο, τόσο στο χώρο όσο και στο χρόνο.

Η διάκριση που κάνει ο Milgram ανάμεσα στην συμμόρφωση και στην υπακοή είναι αντίστοιχη των διακρίσεων που κάνουμε στην καθημερινή μας ζωή. Η συμμόρφωση, αν οριστεί ως η συμπίεση ενός ατόμου με τους ομηλικούς, θεωρείται ότι βρίσκεται, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, υπό του έλεγχου του ατόμου. Ο Milgram, θεωρούσε ότι η υπακοή είναι βασικό στοιχείο της δομής της κοινωνικής ζωής και ένας από τους παράγοντες εκείνους οι οποίοι καθορίζουν τη συμπεριφορά και έχουν εξαιρετική σημασία στο σύγχρονο κόσμο. (M. Wetherell, 2004)

Παρακάτω αναφέρεται η συμμόρφωση μέσα από την εφηβική ηλικία, η οποία αφορά τη συμπίεση με τους ομηλικούς μέσα σε μια ομάδα, ενώ η υπακοή είναι κάτι το οποίο παρέχεται σε ένα άτομο με εξουσία μέσα στο πλαίσιο μιας ιεραρχικής συνθήκης.

Συχνά οι έφηβοι είναι υπερβολικά συμμορφωμένοι στον κύκλο των εφήβων φίλων τους. Οι ερευνητές έχουν παρατηρήσει πως οι περισσότεροι πρέπει να συμμορφωθούν μεταξύ τους για να αποφύγουν

τον αποκλεισμό ή τον εμπαιγμό. Οι έφηβοι που συμμορφώνονται, τείνουν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως καλοπροσαρμοσμένους και εξωστρεφείς, πιθανότατα επειδή στην περιγραφή του εαυτού τους, προσπαθούν να συμμορφωθούν προς μια εικόνα που αυτοί θεωρούν κοινωνικά επιθυμητή.

Αν ο έφηβος δεν μπορεί να αφήσει την ομάδα στην οποία ανήκει (και δεν μπορεί να βρει άλλους φίλους), αυτό έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη προσαρμογή του. Ωστόσο, αν αυτός θέλει να ανήκει στην ομάδα αυτήν, τότε είναι πιθανό να υπάρχει τόσο προσωπική αποδοχή όσο και εξωτερική συμμόρφωση. Η συμμόρφωση αυτή διαμορφώνεται καλύτερα όταν τα όρια της ανεκτικότητας της ομάδας και οι ποινές για ανυπακοή είναι καθορισμένα με σαφήνεια.

Η προσδοκία των εφήβων για υπακοή εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο αυτοί πιστεύουν ότι κατέχουν τις ιδιότητες που εκτιμούν οι συνομήλικοί τους, ιδιότητες όπως η επιδεξιότητα, η δύναμη, η ωραία εμφάνιση, η συμμόρφωση στην εξωτερική εμφάνιση (μακιγιάζ, χτένισμα, τρόπο ντυσίματος), καθώς και την ίδια ιδεολογία (ανάλογα με την ομάδα στην οποία ανήκουν). Όσο περισσότερο αποδεκτή είναι οι έφηβοι από την ομάδα, τόσο πιο πρόθυμοι είναι να συμμορφωθούν και όσο πιο πρόθυμοι είναι να συμμορφωθούν, τόσο καλύτερα γίνονται αποδεκτοί. Η προθυμία για προσαρμογή και συμμόρφωση είναι μια ιδιότητα επιθυμητή μόνο μέχρι ενός σημείου.

Ο νέος σήμερα θέλει να ξέρει αν ένας άνθρωπος έχει μια αξία ως άτομο περισσότερο, παρά ποια είναι η θέση του. Οι έφηβοι αναρωτιούνται πρώτα αν τους αρέσει κάποιος και αν τον σέβονται και μόνο τότε τον υπακούν και τον πιστεύουν. (M. Herbert, 1999, J. Conger, 1981)

6.8 Κοινωνική ταυτότητα

Η προσωπική ταυτότητα δίνει την θέση της στην κοινωνική ταυτότητα. Σε πολλές καταστάσεις, το άτομο, αντιδρά στους άλλους με τους όρους της ταυτότητας του ως μοναδικό άτομο, με συγκεκριμένη προσωπικότητα, με γνωστές συμπάθειες και αντιπάθειες, δεξιότητες και ταλέντα, στάσεις και γνώμες. Αυτός ο προσδιορισμός του εαυτού με όρους προσωπικών χαρακτηριστικών μπορεί να συνεχίσει να υφίσταται και σε μια ομαδική συνθήκη, και ίσως μάλιστα να είναι ιδιαίτερα σημαντικός όταν το άτομο διαφωνεί με μια ομάδα. Στο πλαίσιο της ομάδας υφίστανται επίσης νέες ταυτοτικές δυνατότητες : το άτομο μπορεί να αντιληφθεί τον εαυτό του ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας και ως μια ατομική μονάδα που έχει τα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας. Αυτή η μετάβαση από την προσωπική στην κοινωνική ταυτότητα είναι ιδιαίτερα εμφανής στις ομαδοποιήσεις μεγάλης κλίμακας. (M. Wetherell, 2004)

Η Mead το 1934, αναφέρει πως η ιδέα ότι η κοινωνική ταυτότητα προέρχεται από τη συμμετοχή σε ομάδα έχει μακρά ιστορία, αλλά πολύ πρόσφατα έγινε αντιληπτό ότι αυτή η διεργασία της κοινωνικής ταυτότητας έχει συνέπειες στη διομαδική συμπεριφορά. Σε γενικές γραμμές οι άνθρωποι προτιμούν να έχουν μια θετική και όχι αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους. (M. Hewstone & W. Stroebe, 2007, σελ. 666)

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, τα φαινόμενα ενοομαδικής μεροληψίας και προκατάληψης οφείλονται στην κοινωνική κατηγοριοποίηση. Η θεωρία υποστηρίζει επίσης ότι τα άτομα χρησιμοποιούν συγκεκριμένες στρατηγικές, προκειμένου να διατηρήσουν μια θετική κοινωνική ταυτότητα. (Φ. Κοκκινάκη, 2006)

Κοινωνική κατηγοριοποίηση: Είναι η κατηγοριοποίηση ατόμων με βάση κάποιο ή κάποια κοινά χαρακτηριστικά.

Θεωρία της αυτοκατηγοριοποίησης: Είναι μια θεωρία ομαδικής συμπεριφοράς τονίζει τον αντίκτυπο που έχουν οι αυτοπροσδιορισμοί σε διάφορα επίπεδα(ατομικό, ομαδικό, ανθρώπινο), στην κρίση και στη συμπεριφορά.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, όταν τα άτομα λειτουργούν σε διομαδικές συνθήκες, αντανakλούν ή σχηματίζουν μια γνωστική αναπαράσταση των χαρακτηριστικών και των συμπεριφορών που ορίζουν και αρμόζουν σε κάθε ομάδα και στα μέλη της, στις ομάδες που υπάγονται και στις άλλες ομάδες. Σε τέτοιες συνθήκες τα άτομα τείνουν να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τους άλλους με βάση αυτά τα συγκεκριμένα πρότυπα και όχι ως ξεχωριστές μονάδες με μοναδικά χαρακτηριστικά. Με άλλα λόγια, η διαδικασία της αυτοκατηγοριοποίησης αποπροσωποποιεί την αντίληψη των ατόμων για τον εαυτό τους και τους άλλους. Για παράδειγμα, όταν ο έφηβος έρχεται σε επαφή με κάποιο μέλος μιας έξω ομάδας, τείνει να τον αντιλαμβάνεται ως μέλος της συγκεκριμένης ομάδας και όχι ως ξεχωριστό άτομο. Ταυτόχρονα, στις ίδιες περιστάσεις αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως μέλος μιας ομάδας στην οποία ανήκει. Η αποπροσωποποίηση αυτής της αντίληψης των εφήβων συνεπάγεται ότι βλέπουν, τον εαυτό τους με στερεοτυπικό τρόπο, του αποδίδουν χαρακτηριστικά που περιλαμβάνονται στο γνωστικό του πρότυπο για τη συγκεκριμένη ομάδα και συμπεριφέρονται με τρόπο συμβατό με το πρότυπό τους.(M. Hewstone & W. Stroebe, 2007, Φ. Κοκκινάκη, 2005)

Ο Turner (1982), υποστήριξε ότι αρχίζει για αυτούς μια διεργασία που ονομάζει αποπροσωποποίηση και αυτοστεροτυπική απόδοση, όταν οι έφηβοι ταυτίζονται με την ομάδα τους. Η ιδέα ότι αντιμετωπίζουν στερεοτυπικά τους άλλους, κυρίως τα μέλη άλλων ομάδων, εστιάζει σε μερικά μόνο υποτιθέμενα χαρακτηριστικά τους και αγνοεί την

μεταβλητότητα και την ποικιλία των ανθρώπινων χαρακτηριστικών που είναι αρκετά γνωστή.

Επίσης υποστηρίζει, ότι τα άτομα αντιμετωπίζουν στερεοτυπικά ακόμα και τον εαυτό τους όταν σκέφτονται με όρους των κοινωνικών τους ταυτοτήτων. Ακόμα και αν δεν είχαν ποτέ πριν την ευκαιρία να υιοθετήσουν μια κοινωνική ταυτότητα, είναι ωστόσο σε θέση να «γυρίσουν τον διακόπτη» σε αυτήν την ταυτότητα όταν βρεθούν στις κατάλληλες συνθήκες. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν διαφορετικές αντιδράσεις προς άλλα άτομα σε διαφορετικές μεταξύ τους στιγμές. (M. Wetherell, 2004)

6.9 Αιτίες ομαδοποίησης

Ένας τρόπος που χρησιμοποιεί ο έφηβος για να απομακρυνθεί από τους εξαρτητικούς και αιμομικτικούς δεσμούς με την οικογένεια του και για να καλύψει το κενό που αφήνει η απώλεια του γονεϊκού αντικειμένου και η καταφυγή στην ομάδα των συνομηλίκων.

Στην εφηβική φάση του ατομικού κύκλου οικογενειακής ζωής οι νέοι δεν θεωρούν πλέον την οικογένεια ως μοναδική και ενδεχομένως τη σημαντικότερη ομάδα που παρέχει στους κόλπους της δυνατότητες διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου.

Η νεανική υποκουλτούρα, που ενσαρκώνεται από τις «ομάδες ομηλίκων», έρχεται μόνο να μεταδώσει αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, αλλά και να υποκαταστήσει εν μέρει τη γονεϊκή επιρροή και τη διαπλαστική της ικανότητα. Επιπλέον, σε όλες τις ηλικιακές υποκατηγορίες των εφήβων παρατηρείται το φαινόμενο της βραχυπρόθεσμα ευκαιριακής ή προγραμματισμένα ηθελημένης εξόδου από το στενό περιβάλλον της κατοικίας, χωρίς να προηγείται απαραίτητα η άδεια ή η συναίνεση των γονέων. Αυτή η βραχυπρόθεσμη απουσία των νέων από τον οικογενειακό χώρο είναι αφενός συνάρτηση της

διαδικασιακά αυξανόμενης τάσης για αυτονόμηση της συμπεριφοράς στις εξουσιαστικές σχέσεις των γονέων προς τα παιδιά ή για ανεξαρτητοποίηση από τη γονεϊκή κηδεμονία, η οποία σε προηγούμενες φάσεις υπαγόρευε ανελαστικά την παιδική υποταγή. Αφετέρου, η έξοδος ή η βραχυπρόθεσμη απουσία των νέων είναι απόρροια μιας δηλωτικά σχετικής μείωσης των διαντιδράσεων μεταξύ γονέων και παιδιών που εδράζεται στον ανομοιογενή και διαφοροποιούμενο καταμερισμό καθημερινών ασχολιών, υποχρεώσεων ή καθηκόντων και ευθυνών.

Η χρονική επιμήκυνση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η γενική εποικοδομητική πολιτική του τομέα της παιδείας έδωσαν στους εφήβους παρωθητικά κίνητρα στο να παρατείνουν χρονικά την διάρκεια επικοινωνίας με τους ομηλικούς. Οι σχέσεις με τους ομηλικούς και οι ομάδες αναφοράς των εφήβων χαράσσουν κατευθυντήριες ενέργειες. Κοινά σύμβολα όπως η προτίμηση μιας συγκεκριμένης ενδυμασίας και ενός τύπου κόμμωσης, η ιδιομορφία ενός γλωσσικού κώδικα και η επιλογή μιας χαρακτηριστικά γνωρίσματα της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης σε αυτή την περίοδο της εφηβικής ηλικίας. Οι πολιτισμικές ομάδες και οι κύκλοι των φίλων της «νεολαίας» μπορούν όχι μόνο να εντυπώσουν στο άτομο αισθητικά στερεότυπα αλλά και αντιλήψεις του κόσμου των επιμέρους υποπολιτισμών μπορούν, παράλληλα, να αναπτυχθούν εξελικτικά σε «εγγυητές» νοηματικών περιεχομένων στην περιβάλλουσα κοινωνία, η οποία από γενικής άποψης δεν προσφέρει τους προσανατολισμούς σε ποιότητα ζωής. Κάτω από τις συνθήκες αυτές οι προσφορές των προσανατολισμών, που υιοθετούν οι ενήλικοι περιέχονται σε συναγωνισμό με εκείνους τους προσανατολισμούς τους οποίους ακολουθούν αυτόνομοι υποπολιτισμοί των εφήβων. (Κ. Κορώσης, 1997, Π. Α. Κυριακίδης, 2000)

Η ομάδα γίνεται το βοηθητικό Εγώ του εφήβου, ρυθμίζει το άγχος και την αυτοεκτίμησή του, ελέγχει, καθοδηγεί και θέτει καινούργια

κριτήρια και πρότυπα συμπεριφοράς, κατά κανόνα αντίθετα από τα παλιά. Το να ανήκει στην ομάδα σημαίνει για τον έφηβο απόκτηση μιας προσωρινής ταυτότητας για να αναγνωρίζεται από τους άλλους, μέχρι να αποκτήσει μια διαρκή και στερεή αίσθηση του εαυτού του. Για να ανήκει στην ομάδα, όπως προαναφέρθηκε, ο έφηβος πρέπει να ασπαστεί την εκάστοτε μόδα που επικρατεί για το κόψιμο μαλλιών, το είδος μουσικής το ντύσιμο. Πρέπει δηλαδή να φορέσει μια στολή. Μόνο οι όμοιοι μπορούν να ανήκουν στην ομάδα. Όποιος διαφοροποιηθεί απειλεί το ναρκισσιστικό κλίμα της ομάδας και εξοστρακίζεται. Η ομάδα των συνομηλίκων υποστηρίζει ναρκισσιστικά τον έφηβο και κρατά την συνοχή της προσωπικότητας του την περίοδο αυτή, κατά την οποία είναι εξαιρετικά ευάλωτος. (Γ. Τσιάντης & Σ. Μανωλόπουλος 1987)

Στον έφηβο δημιουργείται ψυχολογική διαταραχή που προκαλεί μια «γνωστική ανισορροπία», η οποία μόνο μέσω της αναδόμησης των σχέσεων μεταξύ γονέων και παιδιών μπορεί να αποσοβηθεί. Η αποσόβηση της γνωστικής ανισορροπίας συντελείται με τη στροφή του εφήβου στην ομάδα ομηλίκων που τρέφει ομογνωμίες σε πολλά θέματα. Εάν αυτή η αναζήτηση υποστήριξης σε άτομα ομοιογενούς συμπεριφοράς βρει ανταπόκριση, τότε οι νέοι παρουσιάζουν μια ενωτική στάση διαμαρτυρίας για θεσμοποιημένους φορείς κοινωνικοποίησης και για τις επιτελούμενες λειτουργίες τους χρησιμοποιώντας συνθηματολογίες εναντίων του «κατεστημένου». Εάν η αναζήτηση υποστήριξης προσκρούει σε αδιαφορία και αποτύχει, τότε οι έφηβοι επικρίνουν κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες που τις καθιστούν υπεύθυνες για την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των νεαρών ατόμων και των ώριμων – ενηλίκων λόγω της εξουσίας και του κοινωνικού ελέγχου που ασκούν καταπιεστικά οι τελευταίοι. (Κ. Κορώσης 1997, Herbert, 1999)

Συνήθως είναι οι μεγαλύτεροι έφηβοι που επιθυμούν να πειραματιστούν με νέες αξίες και τρόπους ζωής, μερικοί δε από αυτούς απορρίπτουν τη ζωή στη συμβατική πυρηνική οικογένεια και αναζητούν ένα εναλλακτικούς τρόπους ζωής σε ομάδες. Μπορεί να είναι έφηβοι, οι οποίοι δημιούργησαν ομάδες ίσως επειδή μοιράζονται μια πολιτική ιδεολογία, μερικές φορές μια θρησκευτική πίστη, ή ακόμα και μία προτίμηση για χρήση ναρκωτικών, αλλά και συχνά για ένα πλήθος άλλων λόγων.

Τέτοια ξεκάθαρη αντισυμβατικότητα είναι ωστόσο σπάνια σήμερα. Υπάρχουν πολλοί άλλοι πιο συνηθισμένοι τρόποι έκφρασης επιθυμίας του να βρεθεί κανείς «έξω» από τη συμβατική κοινωνία. Οι πάνες, με το πολύχρωμο και ασυνήθιστο χτένισμα και ντύσιμό τους, υπογραμμίζουν την περιθωριακή τους θέση.

Το ίδιο συνέβη κατά τη δεκαετία του '60 προς το τέλος της επανάστασης των χίπις. Ο στιγματισμός των νέων ανθρώπων έκανε πολλούς από αυτούς να δεχθούν να υιοθετήσουν κυριολεκτικά αυτά τα ακραία στερεότυπα, και αυτό τους οδήγησε να αποκοπούν από την υπόλοιπη κοινωνία και τις κοινωνικές επιδράσεις.

Αυτό το φαινόμενο που οι κοινωνιολόγοι αποκαλούν «ηθικό πανικό», τείνει να συμβαίνει όλο και πιο συχνά σε σχέση με τους νέους ανθρώπους και τον τρόπο ζωής τους. Υπάρχουν παρόμοια κύματα δημόσιας κριτικής με στόχο τους τεντυμπόις, τους χίπις, τους μηχανόβιους, τους ροκάδες και πολλούς άλλους. Τα σχόλια σχετικά με καθεμιά από αυτές τις ομάδες των «περιθωριακών» συνοδεύονται πάντα από τις ίδιες αποκαλυπτικές εκφράσεις: «Τι στο καλό συμβαίνει στην κοινωνία μας;»

Για την πλειοψηφία των νέων ανθρώπων, η επιβίωσή τους εξαρτάται από τη ζωή τους μέσα στα όρια της κοινωνίας. Όμως, σταδιακά οι έφηβοι αναμιγνύονται όλο και λιγότερο στις δραστηριότητες

του ελεύθερου χρόνου της οικογένειας και εμπλέκονται περισσότερο σε δραστηριότητες με φίλους και με ομάδες συνομηλίκων.

Η παρέα, η ομάδα συνομηλίκων ασκεί μια γοητεία στα μέλη της , αλλά ταυτόχρονα μπορεί να είναι ιδιαίτερα σκληρή για τους μη ανήκοντες στους κόλπους της. Αυτό ωθεί πολλούς έφηβους να συμμετέχουν όχι πάντα επειδή τους ευχαριστεί κάτι τέτοιο αλλά επειδή φοβούνται μήπως απορριφθούν από τους συνομηλίκους, μήπως παραγκωνιστούν ή περιφρονηθούν . όσο μεγαλύτερη είναι η επικοινωνία του εφήβου με τους γονείς του, τόσο μικρότερος θα είναι ο δεσμός του με την ομάδα και όσο περισσότερο θα τονώνεται η αυτοεκτίμησή του από τη σχέση του με τους γονείς του, τόσο λιγότερο θα επηρεάζεται η αυτοεικόνα του από τους φίλους.

Οι γονείς ενδιαφέρονται φυσικά για το είδος των φίλων που τα παιδιά τους διαλέγουν, αφού οι φίλοι μπορεί να εξουδετερώσουν τη γονεϊκή επιρροή. Τα παιδιά ανήκουν σε δύο κοινωνίες: την κοινωνία των ενηλίκων και αυτή των συνομηλίκων τους, αυτό γίνεται πιο φανερό κατά την εφηβεία τους. (Herbert, 1999, Conger, 1981, Π. Α. Κυριακίδης, 2000)

Υπάρχει ένα χάσμα «κουλτούρας» ανάμεσα στους εφήβους και τους γονείς τους, όσον αφορά στις αξίες, τις πεποιθήσεις, την ψυχαγωγία, τη μουσική και άλλα. Πολλοί γονείς θεωρούν τις μουσικές προτιμήσεις των παιδιών τους απαράδεκτες. Και όμως αυτοί, οι ίδιοι γονείς παραγνωρίζουν το γεγονός ότι και η δική τους μουσική, στα χρόνια της δικής τους εφηβείας, ίσως να ενοχλούσε εξίσου τους γονείς τους, ίσως και εκείνοι να τη θεωρούσαν απαίσια.

Άλλες φορές, η ανάγκη ένταξης των εφήβων σε ομάδες, πηγάζει από την ανάγκη να νιώσουν ότι ξεχωρίζουν. Μπορεί να τους βοηθάει να επισύρουν ιδιαίτερη προσοχή. Ορισμένοι έφηβοι ανακαλύπτουν τρόπους για να πετύχουν την αναγνώριση μέσα στο κοινωνικό τους σύστημα, με

τον αθλητισμό, την επιτυχία στις σπουδές, τη συμμετοχή σε νεολαιίστικες λέσχες, οργανώσεις και άλλα. Άλλοι όμως, ίσως πιστεύουν ότι δεν μπορούν να διακριθούν ή να συμμετάσχουν σε αυτές τις δραστηριότητες, επισύροντας έτσι τη θετική προσοχή. Αυτοί οι έφηβοι μαθαίνουν να επισύρουν τη δυσμενή προσοχή με το χτένισμά τους, το ακατάλληλο ντύσιμό τους, την προκλητική γλώσσα, ή τη γενική αντίδραση στο «Κατεστημένο».

Άλλοι έφηβοι, πάλι, προσπαθούν να αποδείξουν ότι ούτε οι γονείς ούτε κανένας άλλος μπορεί να τους ελέγξει εφόσον επιδεικνύουν δύναμη. Γίνονται λοιπόν μαχητικοί, και έτσι τους γνωρίζουν όλοι, επειδή πάντα προκαλούν την εξουσία.

Υπάρχουν και έφηβοι ακόμα πιο αποθαρρημένοι από εκείνους που επιδιώκουν να υπερισχύσουν. Είναι αυτοί που επιδιώκουν να πάρουν εκδίκηση για όλες τις αδικίες που πιστεύουν ότι υπέστησαν από τους γονείς τους, από άλλους και γενικά από την κοινωνία. Θέλουν, αναζητούν και συχνά παίρνουν εκδίκηση από τους μεγαλύτερους τους. Είναι οι νέοι που πιστεύουν ότι δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτοί. Η πικρία τους λοιπόν έχει στόχο τους ενήλικες, τους οποίους θεωρούν βασανιστές τους. (βασικές αρχές παραδοχής και ενθάρρυνσης. (Γ. Τσιάντης & Σ. Μανωλόπουλος 1987)

Βέβαια, οι επιλογές της ομάδας δεν γίνονται πάντα με τα ίδια κριτήρια, δηλαδή, στη βάση αυτού που θέλουν ή ελπίζουν να γίνουν. Ένα επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο, που καθορίζει την ένταξη στις ομάδες, είναι η ανάγκη για αποδοχή από αυτόν ή αυτούς που επιλέγουν. Ο φόβος της απόρριψης και η έντονη ανάγκη για αποδοχή οδηγούν τους εφήβους σε επιλογές όχι του ιδανικού αλλά του κατωτέρου τους, που θεωρούν ότι εξασφαλίζει την αποδοχή. Το στοιχείο αυτό της αποδοχής είναι πολύ σημαντικό για τους εφήβους και παρατηρείται κυρίως σε παιδιά με

αρνητικές εμπειρίες και προβλήματα.(μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς)

Για τον έφηβο, ένα άλλο επίσης σημαντικό πρόβλημα, είναι να αποκτήσει οντότητα και να κερδίσει την ανεξαρτησία του από τους γονείς του. Σημαίνει αγώνα του εφήβου για ψυχολογική ελευθερία από τους γονείς, ελευθερία να είναι ο εαυτός του, να έχει τις δικές του σκέψεις και συναισθήματα, να αποφασίζει για τις αξίες του και να σχεδιάζει το μέλλον του σε ευρύτερο υπαρξιακό επίπεδο.(Herbert, 1999,)

Έτσι, ο έφηβος, δίνει μεγαλύτερη σημασία στην ομάδα των συνομηλίκων, και αυτό οδηγεί σε πιο έντονες ανάγκες υποταγής στις αξίες της ομάδας, τη συμπεριφορά της και τη μόδα της.

Επίσης, ο κατευθυντικός προσανατολισμός των εφήβων σε ομάδες ομηλίκων έχει συνδεθεί και με την κατάταξη της οικογένειας στο φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Η κατώτερη κατάταξη της οικογένειας στο φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης έχει μελετηθεί προκατειλημμένα από το πρίσμα κοινωνικοποιητικών δυσλειτουργιών που κρύβουν εγκληματική συμπεριφορά των εφήβων. Σε αυτήν ακριβώς την κατώτερη βαθμίδα στρωμάτωσης προωθείται σημασιολογικά η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων με ομάδες ομηλίκων ή ομολόγων, φαινόμενο που δεν παρουσιάζουν άλλα στρώματα στην ίδια ένταση με στόχο τη «φυγή από την οικογένεια». (Κ. Κορώσης, 1997)

Όλα τα παραπάνω, είναι αποδείξεις ότι ο έφηβος, ανήκει κάπου καθώς και μια ασφάλεια για το μέλλον του. Εξυπηρετούν ακόμα και έναν άλλο σημαντικό σκοπό: να τραβήξουν τουλάχιστον επιφανειακά μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή από τους ενήλικους. Οι έφηβοι, με την παιδική ηλικία πίσω τους και την ενήλικη ζωή μπροστά τους, εξαναγκάζονται ουσιαστικά να δημιουργήσουν τουλάχιστον το

φαινομενικό ομοίωμά μιας δικής τους «κλειστής κοινωνίας» καθαρά διαφοροποιημένης από εκείνη των ενηλίκων. (Herbert, 1999)

6.10 Οι ομάδες νέων ως φαινόμενο του προηγούμενου αιώνα μέχρι και σήμερα:

Εισαγωγή

Η ένταξη των νέων – εφήβων σε ομάδες, είναι διαχρονικό φαινόμενο που ως κύριο στοιχείο του έχει τη μουσική, την εμφάνιση, τη μόδα, την ιδεολογία. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής ομάδες:

Μοντ

Οι μοντ (σύντμηση του modernists), εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '60 στη Βρετανία. Ήταν νεαροί γόνοι μικροαστών που είχαν ναρκισσιστική μανία με το ντύσιμο.

Η εμφάνισή τους δεν διέθετε τίποτε το ιδιαίτερος εντυπωσιακό (κοντά μαλλιά και κομψά κοστούμια), ωστόσο απέπνεαν «κάτι» που η γενιά των μεγαλύτερων μπορούσε να αισθανθεί αλλά δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσει επακριβώς. *«Το στυλ τους ήταν μια παρωδία της καταναλωτικής κοινωνίας στην οποία ανήκαν. Οι μοντ την έπληξαν διαστρεβλώνοντας τις εικόνες της ευπρέπειας που τόσο αγαπούσαν οι εργοδότες και οι γονείς τους. Το αποτέλεσμα βρισκόταν πολύ κοντά στον υπόλοιπο κόσμο αλλά ήταν συγχρόνως ακατανόητο γι' αυτόν»* γράφει ο **Ντικ Χέμπντιτς** στο βιβλίο του «The Meaning of Mod». Οι μοντ κυκλοφορούσαν με σκούτερ και το τελετουργικό τους περιελάμβανε «μάχες» με ρόκερ στους δρόμους. Όντας η επιτομή του καταναλωτή, δέχονταν την εργασία ως ένα μέσο για να αγοράζουν το στυλ τους. Το προσεγμένο νυχτερινό ντύσιμό τους ήταν μια προσπάθεια εκδίκησης για οι ίδιοι θεωρούσαν πως το πρωινό κύρος τους ήταν ανύπαρκτο. Οι μοντ

ζούσαν σε μια αντίφαση: από τη μία πλευρά πίστευαν ότι είχαν ανέλθει κοινωνικά όντας ενεργά μέλη του «swinging» Λονδίνου αλλά από την άλλη συνειδητοποιούσαν ότι στην πραγματικότητα η νέα ζωή τους ήταν τόσο ικανοποιητική όσο οι χειρωνακτικές εργασίες που είχαν αφήσει πίσω τους. Το χάσμα μεταξύ του επιθυμητού κόσμου στον οποίο ήθελαν να ζήσουν και του πραγματικού γεφυρωνόταν με τις αμφεταμίνες. Ανάμεσά τους βεβαίως υπήρχαν και εκείνοι που είχαν ανέβει κοινωνικά εμπορευόμενοι το στυλ όπως οι Μπιτλς, η Μέρι Κουάντ, η Τζιν Σρίμπτον και η Τούιγκι καθώς και ο λόρδος Σνόουντον που χαρακτηρίστηκε μοντ όταν εμφανίστηκε με ζιβάγκο. Το 1965, θυμάται μια μοντ της εποχής, *«μπήκε το πιο "κουλ" ζευγάρι στο Scene Club ντυμένο με εξωτικές θιβετιανές πουκαμίσες, ινδικά μεταξωτά μαντίλια δεμένα στους καρπούς, σανδάλια στα γυμνά τους πόδια, ζύλινες χάντρες στον λαιμό, μαργαρίτες στα μαλλιά... Άρχισαν να λένε σε όλους ότι η αγάπη είναι αυτό που μετράει»*. *«Το 1966 το κίνημα των μοντ τόσο στη μεσοαστική εμπορική έκφρασή του (Carnaby Street) όσο και στις παραλλαγές του της εργατικής τάξης είχε αρχίσει να ξεφτίζει λόγω της πίεσης από τα μέσα ενημέρωσης, την αγορά και τις δικές του εσωτερικές αντιφάσεις. Τα δύο παρακλάδια των μοντ ποτέ δεν συγχωνεύτηκαν πραγματικά σε ένα και τα επόμενα χρόνια διαχωρίστηκαν ακόμη περισσότερο σε χίπις και σκίνχεντ»* λέει ο Χέμπντιτς. Η μανία των μοντ να εκφράζονται μέσω της εικόνας τους έκανε ευάλωτους και στο τέλος έγιναν τα καταναλωτικά σύμβολα της δεκαετίας του '60. Άφησαν παρακαταθήκη: στο εμπόριο την καθιέρωση των μπουτίκ, στη μουσική την άνοδο των πειρατικών ραδιοφωνικών σταθμών, στη μόδα την ανύψωση του στυλ σε φετίχ και στον χορό τον θρίαμβο της σόουλ.

Χίπις

Εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '60 στο Χάιτ Άσμπουρι, μια σχετικά εύπορη καλλιτεχνική περιοχή του Σαν Φρανσίσκο, όταν νεαροί ποιητές, συγγραφείς και καλλιτέχνες μετακόμισαν εκεί από την Νορθ Μπιτς, και άρχισαν να εξερευνούν το μυαλό τους με μαριχουάνα και LSD. Ήταν ένα αντιεξουσιαστικό-αντικομοφορμιστικό νεολαιίστικο κίνημα, μέσα από το οποίο οι νέοι αναζητούσαν τρόπους φυγής από τη σκληρή και απάνθρωπη βιομηχανική κοινωνία της Δύσεως. Τους ονόμαζαν «παιδιά των λουλουδιών» και διακρίνονταν για τον ομαδικό τρόπο ζωής, τη σεξουαλική απελευθέρωση και τη χρήση ναρκωτικών.

Το κίνημα παρουσίασε έξαρση κατά τη διάρκεια του Βιετναμικού πολέμου, όταν οι Αμερικανοί νέοι στράφηκαν εναντίον του πολιτικό-βιομηχανικού κατεστημένου της πατρίδας τους, άφηναν μακριά μαλλιά και αναχωρούσαν για την εξοχή, έχοντας ως σύνθημα το περίφημο «κάντε έρωτα, όχι πόλεμο».

Εκφραστές του κινήματος ήταν ο Τίμοθι Λίρι, και συγκροτήματα όπως οι Jefferson Airplane Grateful Dead, αλλά περιελάμβανε μια ευρεία γκάμα μποέμ, φοιτητών, ριζοσπαστικών και ειρηνιστών.

Το βραχύβιο κίνημα των πραγματικών χίπις γεννήθηκε και πέθανε στο Χάιτ. Αλλά πρόλαβε να σπείρει σε πολλά νεανικά μυαλά τους σπόρους της ανάγκης να αλλάξει η κοινωνία και να βρεθούν εναλλακτικοί τρόποι ζωής. Το 1968 φοιτητές πολλών αμερικανικών και ευρωπαϊκών πανεπιστημίων υιοθέτησαν τις ιδέες αυτές. Οι χίπις εμφανίστηκαν στις ΗΠΑ γιατί τη δεκαετία του '60 η αμερικανική κοινωνία χαρακτηριζόταν από την άνοδο του βιοτικού επιπέδου της μεσοαστικής οικογένειας, την αύξηση του αριθμού των μεσοαστικών οικογενειών και την μετάθεση της ηλικίας στην οποία οι άντρες έμπαιναν στην παραγωγή λόγω της εξάπλωσης των σπουδών. Έτσι οι νέοι είχαν τον χρόνο και τα χρήματα να ασχοληθούν με κινήματα.

Εκτιμάται ότι περισσότεροι από το 70% των χίπις προέρχονταν από τη μεσαία ή την ανώτερη τάξη. Βασικό χαρακτηριστικό των κινημάτων που είχαν τέτοια προέλευση είναι η ικανότητά τους να αρθρώνουν κριτική στην υπόλοιπη κοινωνία (για τους χίπις κορυφαίο σημείο ήταν ο πόλεμος του Βιετνάμ) και να διατυπώνουν πιο εύγλωττα την αντίθεσή τους προς την κουλτούρα του καπιταλισμού. (λ.χ. «ζήσε για το παρόν»).

Ανάλογα με τον αριθμό τους (εκτιμάται ότι οι χίπις ήταν περίπου 200.000 άτομα, ελάχιστο ποσοστό του πληθυσμού των ΗΠΑ), κληροδότησαν στις επόμενες γενιές δυσανάλογα πολλά πράγματα. Σήμερα ελάχιστοι ζουν έξω από το σύστημα, αλλά όλο και λιγότεροι είναι πλήρως ενταγμένοι σε αυτό. Η κοινωνία ισορρόπησε κάπου στη μέση: η κυρίαρχη ιδεολογία υιοθέτησε πολλά στοιχεία της φιλοσοφίας των χίπις σε όλα τα επίπεδα (όπως οικολογία, αυτοέκφραση, έθνικ). Οι χίπις όμως επικρίθηκαν για πολλά πράγματα. Πρώτον, υποστήριζαν ότι έρχονταν σε επαφή με την «κρυμμένη ουτοπία» που βρίσκονταν μέσα τους είτε μέσω των ναρκωτικών, είτε μέσω των ανατολικών θρησκειών. Ωστόσο μόνο η μειοψηφία διάλεγε τον δεύτερο, πολύ πιο χρονοβόρο τρόπο. Οι περισσότεροι διάλεγαν τα LSD.

Δεύτερον δεν κατάφεραν να αναγνωρίσουν τα όρια του «κάνε το δικό σου» και σε αυτό χρεώνεται η αποτυχία των κοινοβίων. Για να είναι ένα κοινόβιο βιώσιμο, ορισμένες εργασίες πρέπει να γίνονται σε τακτική βάση.

Τρίτον, οι χίπις επικρίθηκαν για το ότι έζησαν παρασιτικά από το περίσσειμα της κοινωνίας την οποία επέκριναν. Υποτιμούσαν τον υλισμό αλλά ζούσαν εις βάρος του συστήματος πρόνοιας, η ύπαρξη του οποίου ήταν εφικτή χάρη σε αυτόν. Καταδίκασαν την τεχνολογία αλλά άκουγαν μουσική σε περίπλοκα στερεοφωνικά. Υμνούσαν την ισότητα αλλά δεν φέρονταν στις γυναίκες ως ίσες, τις έβλεπαν ως εύκολο σεξ ή

σαν μητέρες των παιδιών τους. Υποτιμούσαν τον καπιταλισμό αλλά δημιούργησαν πολλές καπιταλιστικές επιχειρήσεις.

Πανκ

Το 1976 οι περισσότεροι χίπις ήταν πλέον πάνω από 30 χρονών. Το καλοκαίρι εκείνης της χρονιάς ήταν ιδιαίτερος ζεστό στη Βρετανία, τόσο ζεστό που ενώ τον Μάιο ο καύσωνας έτυχε πανηγυρικής υποδοχής, τον Αύγουστο η φύση ανακηρύχθηκε επισήμως «αφύσικη». Μέσα σε αυτό το αποκαλυπτικό περιβάλλον έκαναν το εντυπωσιακό ντεμπούτο τους οι πανκ στο Λονδίνο, στην περιοχή της King's Road.

Το πανκ θεωρείται ότι επιτέθηκε στο ροκ επειδή είχε παλιώσει και είχε κατασκευάσει «μεγασυγκροτήματα» που έδιναν συναυλίες σε στάδια. Στο κίνημα συμμετείχαν νέοι της εργατικής τάξης που απέρριπταν τον πλούτο και τον τρόπο ζωής των ροκ σταρ αλλά και φοιτητές σχολών καλών τεχνών της μεσαίας τάξης.

Ωστόσο οι ίδιοι οι πανκ τοποθετούσαν τον εαυτό τους εκτός κοινωνικών τάξεων: ήθελαν να δώσουν την εντύπωση ότι «συνέβησαν» στο κόσμο, ότι ανήκαν στην επιστημονική φαντασία και ότι δεν προήλθαν από κάπου συγκεκριμένα. Παρ' ότι τα σύμβολα τους (σκισμένα ρούχα, παραμάνες) ανήκαν μάλλον στον χώρο της εργατικής τάξης με το βάνιμο και το παρουσιαστικό τους, προσπαθούσαν να σβήσουν κάθε ίχνος συμμετοχής σε μία συγκεκριμένη τάξη. Οι παραμάνες υπονοούσαν τη φτώχεια την οποία οι πανκ βίωναν είτε υποχρεωτικά, από ανάγκη, είτε εθελοντικά, από αλληλεγγύη, είτε την υπερέβαλλαν. Η σβάστικα, ως σύμβολο, αντικατόπτριζε το ενδιαφέρον τους για μια παρακμιακή Γερμανία, μια Γερμανία που δεν είχε μέλλον, αν και για τους υπόλοιπους Γερμανούς συμβόλιζε τον εχθρό. Όταν την χρησιμοποιούσαν οι πανκ έχανε την προφανή σημασία της, το φασισμό, γιατί το κίνημα δε συμπαθούσε γενικώς τα κόμματα της άκρας δεξιάς. Με τη σβάστικα επιθυμούσαν να δηλώσουν την αντίθεση τους προς τις

επικρατούσες αξίες και τους θεσμούς. Οι περισσότεροι όμως τη φορούσαν μάλλον για να σοκάρουν παρά για οτιδήποτε άλλο. Στους πανκ άρεσε να τους μισούν.

Το πανκ θεωρήθηκε τόσο ένα κίνημα του δρόμου όσο και ένα ριζοσπαστικό είδος τέχνης. Σύμφωνα με τον Χέμπντιτς το πανκ συμβόλιζε το χάος σε κάθε επίπεδο αλλά αυτό ήταν δυνατό μόνο γιατί το ίδιο το στυλ είχε τόσο πλήρη τάξη και συνέπεια. Υπήρχε μια ομόλογη σχέση μεταξύ των σκισμένων ρούχων και των μαλλιών – καρφιών, του rogo (τρόπος χορού) και των αμφεταμίνων, του φτυσίματος, του εμετού, της επαναστατικής πόζας και της φρενήρους μουσικής. Οι πανκ φορούσαν ρούχα που ήταν το ενδυματολογικό ισοδύναμο της εξύβρισης και έβριζαν όπως ντύνονταν, με υπολογισμένο εκ των προτέρων το αποτέλεσμα, εκσφενδόνιζαν βρισιές στους στίχους, στα δελτία Τύπου, στις συνεντεύξεις.

Το να είχε κάποιος το ήταν κάποιος κουρεμένος σαν Μοϊκανός ή να είχε τατουάζ στο πρόσωπο ισοδυναμούσε με το να αποκλείει όλες τις προοπτικές να βρει δουλειά. Λόγω της ανεργίας της εποχής οι εργοδότες είχαν την πολυτέλεια να επιλέγουν ποιους θα προσελάμβαναν. Συνεπώς η εμφάνιση των πανκ ισοδυναμούσε με την δημόσια δήλωση απόρριψης της εργασίας. Πολλοί όμως θεωρούν πως οι πανκ απέριπταν πρώτοι την εργασία προτού τους απορρίψει ούτως ή άλλως εκείνη.

Το πανκ ήταν ένα εξαιρετικά βραχύβιο κίνημα, εν μέρει λόγω της «φωτογένειάς» του που τραβούσε σαν μαγνήτης την προσοχή των μέσων ενημέρωσης. Τον Μάρτιο του 1978 περιγράφηκε στον Τύπο ως «ένα ακόμη είδος ποπ», αφιερωμένο στην κατανάλωση.

Χάουζ

Μετά από 15 και πλέον έτη απουσίας από τη νεανική σκηνή η νεολαία των ανωτέρων και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων άρχισε πάλι να δημιουργεί ένα δικό της κίνημα. *«Πρόκειται για τη μεταμοντέρνα "κουλτούρα μουσικής - χορού" (Dance Music Culture ή DMC)»* γράφει ο **Αντώνης Αστρινάκης** στο βιβλίο του *«Χέβι μέταλ, ροκαμπίλι, φανατικοί οπαδοί»*.

Η DMC μπορεί να ερμηνευθεί ως *«κίνημα αντίθεσης προς ένα άλλο, υλιστικό, χρησιμοθηρικό, "συντηρητικό", "καθώς πρέπει" και "πουριτανικό", προς το κίνημα των γιάπικς που ήκμασε τη δεκαετία του '80»*. Να επεξηγήσουμε τους γιάπικς? Η DMC, που διακρίνεται από την έμφαση στη σχόλη και στην απόλαυση, *«σηματοδοτεί τη μεταστροφή της νεολαίας από τις κοινωνικές αξίες που κυριαρχούσαν στη νεολαία των αστικών στρωμάτων τη δεκαετία του '80: παραγωγική ηθική, προσήλωση στην επαγγελματική σταδιοδρομία, έμφαση στην οικογενειακή και υγιεινή ζωή, αποφυγή απολαύσεων»*.

Η πρωτοτυπία του συνίσταται στο ότι πρόκειται για ένα κίνημα που δεν γνωρίζει ούτε πώς να ονομάσει τον εαυτό του. Χάουζ (σύντμηση του Warehouse Club του Σικάγου), άσιντ χάουζ, γκαράζ (σύντμηση του Paradise Garage της Νέας Υόρκης), τέκνο (με επιρροές από το Ντιτρόιτ), ντιπ χάουζ, τρανς, γκόα τρανς, άμπιεντ; Χαρακτηριστικό του είναι ότι σχεδόν κάθε χρόνο η μουσική του παίρνει μία άλλη κατεύθυνση, συνέχεια της προηγούμενης, και αποκτά ένα άλλο όνομα.

Το ρείβ

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του κινήματος είναι τα «ρείβ». Τη σεζόν '78-'79 εμφανίστηκαν τα πρώτα «warehouse parties» στο Λονδίνο. Ήταν παράνομα πάρτι που διοργανώνονταν σε αναπάντεχα μέρη, όπως

νοσοκομεία ή γκαράζ, σε γειτονιές του Λονδίνου που σχεδόν κανένας δεν γνώριζε πού έπεφταν. Αυτά εξελίχθηκαν σε ρείβ και από παράνομα έγιναν σιγά σιγά νόμιμα, με ήχους πολλών μεγαβάτ και περίπλοκα λείζερ.

Η νομιμοποίησή τους ήταν μια διεκδίκηση των μελών του κινήματος η οποία συγχρόνως υπέγραψε και την καταδίκη τους σε άκρατη εμπορευματοποίηση. Στις 27 Ιανουαρίου 1990 πέντε χιλιάδες άτομα συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Τραφάλγκαρ του Λονδίνου για να απαιτήσουν το δικαίωμά τους στη διασκέδαση (Freedom to Party). Ήταν μια διαμαρτυρία κατά της πρόθεσης της κυβέρνησης να κάνει εντελώς παράνομα τα «warehouse parties» (έτσι ονομάζονταν ακόμη τότε) που είχε το σλόγκαν «Το μόνο που θέλουμε να κάνουμε είναι να χορεύουμε».

Κακόγουστη έκσταση

Το κίνημα έχει επικριθεί ως ένα ανούσιο συμπλήρωμα που αναπτύχθηκε γύρω από φιλόδοξους d.j. και το ναρκωτικό έκστασι (E). Ήδη το 1991 ο συγγραφέας και σκηνοθέτης **Χανίφ Κιουρέισι** δήλωνε δημοσίως: *«Το όλο αίσθημα του "Καλοκαιριού της Αγάπης" που ξέσπασε γύρω από το Έκστασι ήταν απίστευτο. Θυμάμαι την πρώτη φορά που εμφανίστηκε νέα μουσική, ένα νέο ναρκωτικό για να τη συνοδεύσει, μία ολόκληρη σκηνή. Το Έκστασι είναι το τέλειο τονωτικό των πάρτι. Είναι το ναρκωτικό της δεκαετίας του '90 γιατί σου επιτρέπει να διασκεδάσεις το Σαββατοκύριακο και να πας τη Δευτέρα στη δουλειά σου. «Στην Αθήνα η DMC άρχισε να αναπτύσσεται μαζικά από το 1992-93. Τότε συγκροτήθηκαν οι πρώτες ομάδες διοργάνωσης πολύωρων μεταμεσονύκτιων ή μη πάρτι και άνοιξαν τα πρώτα σχετικά κλαμπ»* λέει ο κ. Αστρινάκης. *«Το νεανικό κοινό της, που προέρχεται από τα ανώτερα και μεσαία στρώματα και ως εκ τούτου είναι αρκετά ευκατάστατο,*

συνδυάζει νεο-χίπι, έθνικ και κοσμοπολίτικα στοιχεία εμφάνισης (γούνες, βραδινά ή μεταξωτά φορέματα)».

Η DMC είναι, σύμφωνα με τον ίδιο, μια σύνθεση τριών ρευμάτων: της μάλλον εμπορικής, αν και αρχικά τουλάχιστον ελιτίστικης World Music, της εμφανώς αστικής rave culture και της αστικοποιημένης και εμπορευματοποιημένης χάουζ που προήλθε από τη ραπ και το χιπ-χοπ της δεκαετίας του '80. «Στους κόλπους της DMC συγχωνεύεται το αρχαϊκό με το φουτουριστικό, το εξωτικό με το δυτικό, το πνευματικό με το τεχνολογικό, η Ανατολή με τη Δύση. Η συγχώνευση αυτή αποτελεί τολμηρή αισθητικά αναζήτηση» λέει ο κ. Αστρινάκης. να το αφήσουμε? Σε αυτά προσθέστε και τον «φανατικό ενστερνισμό της τεχνολογίας».

Η παρακαταθήκη που αφήνει το κίνημα αυτό είναι ένας επαναπροσδιορισμός του χρόνου τηςσχόλης σε σχέση με τον χρόνο εργασίας κοντεύει πλέον να γίνει συνείδηση ότι δεν πρέπει να παραμελείται το ένα εις βάρος του άλλου.

EMO

Ο όρος **emo** (προέρχεται από τη λέξη emotional =συναισθηματικός) αναφέρεται σε ένα ύφος του σκληροπυρηνικού πανκ που περιγράφει διάφορες παραλλαγές της μουσικής με κοινές ρίζες. Στα μέσα της δεκαετίας του '80 περιέγραφε μία υποκατηγορία του σκληροπυρηνικού πανκ που δημιουργήθηκε στη μουσική σκηνή της Ουάσιγκτον. Τα τελευταία χρόνια, ο όρος emo, συντομογραφία του «emotional hardcore, χρησιμοποιήθηκε επίσης για να περιγράψει τις συναισθηματικές παραστάσεις συγκροτημάτων στη σκηνή της Ουάσιγκτον και μερικές από τις περιφερειακές σκηνές όπως τα γκρουπ *Rites of Spring, Embrance, One Last Wish, Beefeater, Gray Matter, Fire Party* και το *Moss Icon*. Αρχικά, στα μέσα της δεκαετίας του '90, ο όρος

emo άρχισε να αναφέρεται στην ανεξάρτητη μουσική σκηνή με επιρροές από τους *Fugazi*, το οποίο ήταν ένα παρακλάδι του πρώτου κύματος των emo. Συγκροτήματα όπως τα *Sunny Day Real Estate* και *Texas Is The Reason* είχαν ένα πιο ανεξάρτητο ροκ ύφος του emo, πιο μελωδικό και λιγότερο χαοτικό. Η αποκαλούμενη *emo* σκηνή επέζησε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90, καθώς πολλά από τα γκρουπ είτε εγκατέλειψαν είτε μετατοπίστηκαν σε επικρατούσες μορφές. Καθώς τα υπόλοιπα emo γκρουπ εισχώρησαν στο κυρίαρχο μουσικό ρεύμα, νεότερα γκρουπ άρχισαν να μιμούνται το ύφος που επικρατούσε. Κατά συνέπεια, ο όρος "emo" εξελίχθηκε σε έναν αόριστο προσδιορισμό, χωρίς να περιγράφει ένα συγκεκριμένο μουσικό ύφος.

Το emo ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '80 στη Washington ως ένα παρακλάδι του hardcore punk. Το όνομα σημαίνει «emotional», περιέγραφε έναν punk ήχο με περισσότερο συναίσθημα. Τώρα πια ο όρος έχει διευρυνθεί τόσο πολύ που είναι δύσκολο να τον ορίσει κανείς. Το emo άρχισε να ταυτίζεται και με την έννοια της εφηβικής αυτοκαταστροφής: μελοδραματικοί στίχοι, βλέμματα στο κενό και χαρακωμένα χέρια.

Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, το emo, έγινε lifestyle. Συνήθως, οι emo, ταυτίζονται με την έννοια της εφηβικής αυτοκαταστροφής: μελοδραματικοί στίχοι, βόλτες σε νεκροταφεία, κομμένες φλέβες, βλέμματα προσηλωμένα στο κενό και χαρακωμένα χέρια. Οι "emo" έχουν ίσια, ξασμένα μαύρα μαλλιά με μία φράντζα στο πλάι που καλύπτει το ένα ή και τα δύο μάτια, επειδή μισούν την ζωή και όπως λένε «την βλέπουν με μισό μάτι». Αγόρια και κορίτσια, φοράνε κολλητά τζιν, κολλητές μπλούζες που γράφουν συνήθως ονόματα διάφορων ροκ συγκροτημάτων, ιδιαίτερες ζώνες, σκέιτ παπούτσια.

Πάνω απ' όλα όμως, στην Ελλάδα τουλάχιστον, το εμο έγινε συνώνυμο μιας εφηβικής στυλιστικής επανάστασης: μαύρα ρούχα, κολλητά τζιν, βάψιμο για αγόρια και κορίτσια, περίπλοκα κουρέματα με τούφες βαμμένες σε ροζ, φούξια, μπλε και πράσινο, piercings, γραβάτες, νεκροκεφαλές κι αστράκια είναι μόνο μερικά από τα στοιχεία αυτού του στυλ. Έχουν πολύ συγκεκριμένη αίσθηση του στυλ, και ξοδεύουν αρκετά χρήματα σε αξεσουάρ, ρούχα και βαφές.

Κάγκουρες

Ο όρος «κάγκουρας» ξεκίνησε από τα άτομα που παρακολουθούν τις κόντρες και από το κρύο αναγκάζονται να βάλουν τα χέρια στις τσέπες, παίρνοντας μια σκυφτή στάση. Πάλλονται για να ζεσταθούν θυμίζοντας τα συμπαθή μαρσιποφόρα καγκουρό.

Ο όρος χρησιμοποιείται υποτιμητικά. Όταν ένα άτομο αποκαλεί κάποιον άλλον κάγκουρα θεωρεί αυτόματα πως τον μειώνει και πως ο ίδιος είναι ανώτερος κοινωνικά.

Η έννοια της λέξης *κάγκουρας* σημαίνει ο επιδειξίας, ο λαϊκός τύπος, αυτός που αυτοπροβάλλεται άκομψα γελοιοποιώντας τον εαυτό του σε μια προσπάθεια να καταξιωθεί, χωρίς όμως ο ίδιος να το καταλαβαίνει.

Ο κάγκουρας είναι εκείνο το είδος οδηγού που παρεμβαίνει στην εμφάνιση του εκάστοτε αυτοκίνητου που έχει με ποικίλα είδη αισθητικών βελτιώσεων. Επίσης μια ιεροτελεστία του είδους αποτελεί η ηχορύπανση κυρίως τις βραδινές ώρες με σκοπό την επίδειξη τους.

Trendy

Trendy είναι μια λέξη που χαρακτηρίζει την μόδα. Ένας άνθρωπος ονομάζεται trendy όταν ακολουθεί πιστά την τελευταία λέξη της μόδας

και όλες του οι ενέργειες στην καθημερινή του ζωή θεωρεί πως είναι συμβατές με την εποχή.

Οι trendy έφηβοι, ανήκουν σε ευκατάστατες οικογένειες, με χαρακτηριστικό τους το ακριβό ντύσιμο, το οποίο περιλαμβάνει: μεγάλα γυαλιά ηλίου, στενά τζιν, για τις κοπέλες φουντωμένο μαλλί με φιόγκους, κορδέλες και πολύχρωμα βραχιόλια στα χέρια, όπως και έντονο βάψιμο. Συγκεκριμένη μάρκα παπουτσιών και πολύχρωμα μπλουζάκια στα κορίτσια και στα αγόρια. Προϋπόθεση για όλα τα παραπάνω, είναι η ακριβή μάρκα να βρίσκεται σε εμφανές σημείο. Επίσης, συχνάζουν σε συγκεκριμένες ακριβές περιοχές και μαγαζιά.

Πρόκειται για εγωκεντρικούς εφήβους που η οικογένεια τους, τους παρέχει περισσότερα από όσα χρειάζονται, τουλάχιστον σε υλικό επίπεδο.

6.11 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελετώντας τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως η ένταξη των νέων σε ομάδες αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο. Από την αρχή της δεκαετίας του '60, όπου κάνουν την εμφάνισή τους οι Μοντ (η πρώτη χρονολογικά ομάδα της ερευνάς μας), έως και σήμερα με τους emo και τους trendy, οι νέοι έχουν την ανάγκη να ανήκουν σε μια ομάδα είτε αυτή βασίζεται σε κάποια ιδεολογία, είτε στην μόδα.

Ακόμα όμως και στην περίπτωση που η ύπαρξη της ομάδας βασίζεται στην ιδεολογία, τα μέλη της έχουν έναν κοινό κώδικα ενδυμασίας και συμπεριφοράς. Αυτό μπορεί να μην αποτελεί κανόνα, σε πολλές περιπτώσεις όμως θεωρείται προϋπόθεση για να ανήκει το μέλος στην ομάδα, ώστε αυτή να έχει κάποια συνοχή.

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά των εφήβων, είναι η επαναστατικότητα, η οποία μέσω των ομάδων εκδηλώνεται συνήθως απέναντι στην κοινωνία. Όπως παλαιότερα, έτσι και σήμερα,

ανάλογα με την κοινωνική κατάσταση η οποία επικρατεί, οι έφηβοι διαμορφώνουν την επαναστατικότητα τους. Στο παρελθόν η κοινωνία ήταν περισσότερο καταπιεστική όσον αφορά τους κανόνες, τις αξίες, τα ήθη και τα «πιστεύω», οι νέοι ενώνονταν σε ομάδες για να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία και την ελευθερία τους.

Το ίδιο παρατηρείται και στα πλαίσια της οικογένειας, όπου οι συγκρούσεις που οφείλοταν στο χάσμα γενεών, ήταν πολύ πιο έντονες από ότι σήμερα. Οι νέοι ένιωθαν σε πολύ έντονο βαθμό την καταπίεση με αποτέλεσμα να αντιδρούν σε αυτήν, προσπαθώντας να διεκδικήσουν αυτά που θεωρούσαν πως τους ανήκαν.

Σήμερα το χάσμα γενεών υπάρχει αλλά όχι στον ίδιο βαθμό με το παρελθόν. Οι έφηβοι έχουν μεγαλύτερη ελευθερία από το οικογενειακό τους περιβάλλον, γεγονός που τους αποπροσανατολίζει και τους δυσκολεύει στην απόκτηση στόχων. Οι νέοι έχουν μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης και περισσότερα δικαιώματα. Έτσι συμπεραίνουμε πως το πρόβλημά τους εστιάζεται κυρίως σε διαπροσωπικό και συναισθηματικό επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7. ΕΡΕΥΝΑ

7.1 Σκοπός της παρούσας έρευνας

Η διερεύνηση των λόγων οι οποίοι ωθούν τους εφήβους να εντάσσονται σε (κοινωνικές) ομάδες που τους επιβάλλουν συγκεκριμένη φιλοσοφία ζωής.

7.1.1 Επιμέρους στόχοι

Η αναζήτηση της γνώμης:

- Των ειδικών και
- Των εφήβων (ηλικίας 12-18) ενταγμένων στις συγκεκριμένες ομάδες, καθώς και την ανάγκη αλλά και τους λόγους που τους ωθούν στην ομαδοποίηση.

7.2. Χαρακτηριστικά – ταυτότητα της έρευνας

Η έρευνά μας, ως προς την επιστημονικότητα της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήθηκε ήταν ποιοτική. Η ποιοτική έρευνα και οι μέθοδοι ποιοτικής ανάλυσης στοχεύουν στην κατανόηση των άλλων ανθρώπων και του τρόπου ζωής τους. Για το σκοπό αυτόν, προσπαθούν να έρθουν στη θέση τους, για να διακρίνουν πως αυτοί σκέπτονται, αισθάνονται και συμπεριφέρονται.

Η ποιοτική έρευνα έχει χαρακτηριστεί ως συστηματική διερεύνηση, που ενδιαφέρεται για την κατανόηση των ανθρώπινων υπάρξεων και τη φύση των συναλλαγών μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους.

Η ποιοτική έρευνα στηρίζεται στην υπόθεση ότι η γνώση για τους ανθρώπους είναι αδύνατη χωρίς την περιγραφή της ανθρώπινης

εμπειρίας, όπως αυτή βιώνεται και όπως περιγράφεται από τους ίδιους τους εκτελεστές. Εφαρμόζεται σχεδόν σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες αλλά και σε μη επιστημονικούς κλάδους (Benoliel, 1984, Ιωσηφίδης, 2003, Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις. Έχουν ως βασικό στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες , την περιγραφή, την ανάλυση και την κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, τη διατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι, τη διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων, την περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων.

Τα βασικά ζητήματα που σχετίζονται με την ποιοτική μεθοδολογία είναι η ερευνητική και μεθοδολογική προσέγγιση, το ερευνητικό πρόβλημα, η θεωρητική αφετηρία του ερευνητή και τα συγκεκριμένα μεθοδολογικά εργαλεία άντλησης γνώσης από το ερευνητικό πεδίο (Ιωσηφίδης, 2003, Ιωσηφίδης, 2001).

Η εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών εξαρτάται από η φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τις συγκεκριμένες επιλογές του ερευνητή. Στόχος είναι η διερεύνηση και η ανάλυση της δομής και λειτουργίας καθώς και των κοινωνικών σχέσεων (αίτια, συσχετίσεις, συνέπειες) και όχι η απλή αναγωγή τους σε μετρήσιμες ποσότητες (Ιωσηφίδης, 2003).

Τα είδη της ποιοτικής μελέτης είναι:

- i. Η εθνογραφική μελέτη**
- ii. Η φαινομενολογία**
- iii. Η περιπτωσιολογία**

Η συγκεκριμένη μελέτη χαρακτηρίζεται ποιοτική-φαινομενολογική. Η φαινομενολογία έχει τις ρίζες της σε φιλοσοφική παράδοση, που αναπτύχθηκε από τον Husserl. Είναι μια προσέγγιση που χρησιμοποιείται για να σχηματίσει μια αντίληψη για τις εμπειρίες της ζωής των ανθρώπων.

Το επίκεντρο της φαινομενολογικής διερεύνησης, επομένως, είναι τι βιώνουν οι άνθρωποι σε σχέση με κάποιο φαινόμενο και πως ερμηνεύουν εκείνα τα βιώματα.

Η φαινομενολογική διερεύνηση τυπικά περιλαμβάνει τέσσερα βήματα: εγκλεισμό, ενόραση, ανάλυση και περιγραφή. Ο εγκλεισμός αναφέρεται στη διεργασία αναγνώρισης και διατήρησης σε εκκρεμότητα όλων των προσχηματισμένων πιστεύω και γνώμων που κάποιος μπορεί να έχει για το υπό έρευνα φαινόμενο. Ενόραση συμβαίνει όταν ο ερευνητής παραμένει ανοικτός στις έννοιες που αποδίδονται στο φαινόμενο από εκείνους που το βιώνουν. Η αναλυτική φάση περιλαμβάνει την κωδικοποίηση, ταξινόμηση και εξαγωγή της βασικής έννοιας του φαινομένου, και τέλος η περιγραφική φάση λαμβάνει χώρα όταν ο ερευνητής φτάνει στην κατανόηση και τον ορισμό του φαινομένου (Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία άντλησης γνώσης από το ερευνητικό πεδίο, στα πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας είναι: η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη έρευνας, η βιογραφική ανάλυση, η ιστορική συγκριτική μέθοδος, η ανάλυση περιεχομένου, οι μελέτες περίπτωσης, η έρευνα με τη βοήθεια ομάδων και άλλες (Ιωσηφίδης, 2003).

Με τη χρησιμοποίηση τεχνικών ποιοτικής έρευνας εξυπηρετούνται οι εξής κύριοι σκοποί:

- i. Η διεύρυνση και περιγραφή**
- ii. Η επεξήγηση και διευκρίνιση προσωπικών ευρημάτων**

iii. **Η ανακάλυψη και εξήγηση**

iv. **Η διερεύνηση της θεωρίας** (Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Η ποιοτική έρευνα παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία της με κάποια **πλεονεκτήματα :**

- i. Η διερεύνηση που χαρακτηρίζεται από λεπτομέρεια σε βάθος
- ii. Η δυνατότητα της ποιοτικής έρευνας να οδηγήσει στην διερεύνηση φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών που δεν είχαν προβλεφθεί εκ των προτέρων
- iii. Το γεγονός ότι κατά τη διερεύνηση της εμπειρίας των κοινωνικών υποκειμένων, ο ερευνητής «βλέπει» και κατανοεί τον κόσμο μέσα από τα μάτια και την ανακάλυψη των κοινωνικών υποκειμένων
- iv. Η προσπάθεια αποφυγής κρίσεων.

Μειονεκτήματα :

- i. Συνήθως, η ποιοτική έρευνα αφορά μικρά δείγματα
- ii. Χαρακτηρίζεται από σχετικά περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης
- iii. Εξαρτάται αρκετά από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή και από τα επικοινωνιακά του προσόντα
- iv. Η συμμετοχή ή η εμπλοκή του ερευνητή μπορεί να μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη κοινωνικού φαινομένου ή διαδικασίας (Ιωσηφίδης, 2003).

Η ποιοτική έρευνα στηρίζεται στη γνωριμία από πρώτο χέρι κάτω από φυσικές συνθήκες, με προσωπική ανάμειξη του ερευνητή στη διαδικασία συλλογής δεδομένων. Αυτό σημαίνει ότι αυξάνεται η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των απαντήσεων. Ο συνδυασμός επαγωγικής και αφαιρετικής σκέψης για την παραγωγή σύνθετων ιδεών,

προτάσεων και υποθέσεων αποτέλεσαν βασικά κριτήρια για την επιλογή του συγκεκριμένου είδους έρευνας.

Η έρευνά μας είναι διερευνητική, αφού αποσκοπεί στην ανακάλυψη ή διατύπωση ενός φαινομένου για περαιτέρω διερεύνησή του. Είναι ανεξάρτητη και προσωπικού ενδιαφέροντος.

Σύμφωνα με τον τρόπο προσέγγισης και την πορεία εργασίας που ακολούθησαν οι ερευνητές, η παρούσα έρευνα χαρακτηρίζεται επαγωγική, αφού οι ερευνητές ξεκίνησαν από την εφηβεία και τους εφήβους, διατυπώνοντας τα χαρακτηριστικά τους, συνεχίζοντας στους πιθανούς λόγους που ωθούν τους νέους στην ένταξή τους σε ομάδες και καταλήγοντας στα αίτια της ομαδοποίησης (Δημητρόπουλος, 1994, Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

7.3 Σχεδιασμός και Υλοποίηση της παρούσας έρευνας

Αναφέροντας συνοπτικά την πορεία που ακολουθήθηκε από τους ερευνητές μέχρι την τελική πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας, παραθέτουμε τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας.

Αφετηρία αποτέλεσε η διατύπωση του θέματος με πλήρη, σαφή και κατανοητό τρόπο, ώστε να ανταποκρίνεται στην ουσία των υπό διερεύνηση υποθέσεων. Επόμενο βήμα ήταν ο εντοπισμός βιβλιογραφικού υλικού με τη συγκέντρωση ικανού αριθμού βιβλίων που να ικανοποιούν τις απαιτήσεις της συγκεκριμένης έρευνας. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση έγινε με ολοκληρωμένη, εκτεταμένη και συστηματική εξέταση άρθρων και βιβλίων που ήταν σχετικά με το αντικείμενο της μελέτης. Και εξυπηρετεί τρεις κυρίως σκοπούς:

1. Παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο, του οποίου το μέρος είναι η μελέτη.
2. Προσφέρει μια κριτική ανάλυση των εξελίξεων που έχουν σχέση με το θέμα της μελέτης.

3. Δίνει αξία στη μελέτη, δείχνοντας ότι υπάρχει μια παράδοση έρευνας που προηγήθηκε από αυτή.

Μετά τη μελέτη και εξέταση όλων των παραπάνω στοιχείων προχωρήσαμε στο σχεδιασμό της έρευνας.

Σε αυτό το σημείο κρίθηκε απαραίτητη η πραγματοποίηση συναντήσεων με ειδικούς (κοινωνιολόγο, ψυχολόγο, καθηγητή), με σκοπό τη συγκέντρωση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών σχετικά με το θέμα.

Η πρόσβαση στις πηγές δεδομένων ήταν το επόμενο βήμα της ερευνητικής διαδικασίας. Οι έφηβοι οι οποίοι είναι ενταγμένοι σε συγκεκριμένες ομάδες της εργασίας μας, κυρίως με την προσωπική τους εμπειρία και άποψη αποτέλεσαν την πρωτογενή πηγή.

Όλες οι συνεντεύξεις έγιναν με μαγνητοφώνηση και ο τόπος καθοριζόταν κάθε φορά σε συνεργασία τους ερωτώμενους. Η απομαγνητοφώνηση γινόταν με κάθε λεπτομέρεια, χωρίς παρεμβάσεις στο κείμενο, αλλά διευκόλυνε πολύ το ότι οι ίδιοι οι ερευνητές πραγματοποιούσαν τις συνεντεύξεις και τις απομαγνητοφωνήσεις και συνεπώς έλεγχαν καλύτερα τη διαδικασία έχοντας ολοκληρωμένη εικόνα.

7.4. Καθορισμός πληθυσμού

Πληθυσμός μιας μελέτης είναι όλα τα μέλη της ομάδας που θα μελετηθεί, τα οποία ικανοποιούν ορισμένα κριτήρια. Ο πληθυσμός δεν συμμετέχει ολόκληρος στην έρευνα, αλλά από αυτόν επιλέγεται ένα δείγμα στο οποίο πραγματοποιείται η έρευνα. Για αυτό εξάλλου και ο πληθυσμός λέγεται και δειγματοληπτική βάση (Cohen / Manion, 1997, Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Ως ερευνώμενος πληθυσμός στην παρούσα έρευνα ορίστηκαν οι ειδικοί και οι έφηβοι. Ως κύρια χαρακτηριστικά των ερωτώμενων προσδιορίστηκαν:

- Ειδικοί (Κοινωνιολόγοι και Ψυχολόγοι), συνεργάτες του Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας, οι οποίοι έχουν άμεση επαφή με νέους και επίσης επιλέξαμε εκπαιδευτικούς της 2/βάθμιας και 3/βάθμιας εκπαίδευσης γιατί έχουν καθημερινή επικοινωνία με την ομάδα στόχου της εργασίας.
- Έφηβοι, οι οποίοι εντάσσονται σε συγκεκριμένες από τις ερευνούμενες ομάδες.

7.5. Επιλογή Δείγματος

Δείγμα είναι ένας μικρόκοσμος του πληθυσμού της ερευνητικής μελέτης. Επιλέγεται με διάφορες στατιστικές μεθόδους, που ονομάζονται μέθοδοι δειγματοληψίας. Το δείγμα μιας έρευνας πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού, να έχει δηλαδή τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά με αυτόν. Επίσης, το μέγεθος του δείγματος πρέπει να είναι τέτοιο που να εξασφαλίζει την εγκυρότητα της έρευνας.

Στην έρευνά μας:

- με τους εφήβους, η επιλογή του δείγματος έγινε με απλή τυχαία δειγματοληψία:

Η απλή τυχαία δειγματοληψία είναι ο τύπος δειγματοληψίας στον οποίο όλα τα μέλη ή στοιχεία του πληθυσμού έχουν ίση και ανεξάρτητη ευκαιρία για επιλογή. (Cohen / Manion, 1997, Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Για να προσεγγίσουμε τους εφήβους (αγόρια και κορίτσια) με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, απευθυνθήκαμε στα μέρη που συχνάζουν, όπως κλαμπ, καφετέριες ,πλατεία Συντάγματος. Επιλέξαμε τυχαία ένα συγκεκριμένο αριθμό εξ' αυτών που θεωρήσαμε ικανό για την

εξαγωγή συμπερασμάτων και εν συνεχεία, προχωρήσαμε στη διαδικασία των συνεντεύξεων.

- Με τους ειδικούς έγινε σκόπιμη δειγματοληψία:

Στη σκόπιμη ή μετά κρίση δειγματοληψία, ο ερευνητής επιλέγει μια ειδική ομάδα ή ομάδες μελών του πληθυσμού με βάση ορισμένα κριτήρια. Στην υποκειμενική αυτή μέθοδο δειγματοληψίας ο ερευνητής χρησιμοποιεί τη δική του κρίση προκειμένου να αποφασίσει ποια μέλη του πληθυσμού του είναι αντιπροσωπευτικά (Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

Για να προσεγγίσουμε τους ειδικούς επίσης με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, επισκεφθήκαμε το Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας και ζητήσαμε από τη Γραμματεία του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας τους αριθμούς τηλεφώνων των συγκεκριμένων καθηγητών. Επικοινωνήσαμε μαζί τους και προχωρήσαμε στη διαδικασία των συνεντεύξεων.

7.6. Επιλογή Ερευνητικού Εργαλείου – Συνέντευξη

Στις ανθρώπινες επιστήμες, μια μεγάλη ποσότητα πληροφοριών μπορεί να συλλεχθεί ρωτώντας άμεσα τα υποκείμενα.

Δεδομένα αυτοαναφοράς συχνά συγκεντρώνονται μέσω ενός τυπικού οργάνου. Το όργανο είναι γνωστό ως δρομολόγιο συνέντευξης, όταν οι ερωτήσεις γίνονται προφορικά, είτε πρόσωπο με πρόσωπο, είτε με τηλεφωνικό σχήμα, και ως ερωτηματολόγιο, όταν οι αποκριτές συμπληρώνουν οι ίδιοι το όργανο σε ένα σχήμα «μολύβι- και- χαρτί» ή με μαγνητοφώνηση.

Σύμφωνα με τους Cohen και Manion (1994) στο ευρύτερο πλαίσιο της ζωής οι στόχοι της συνέντευξης είναι πολλοί και ποικίλοι. Η συνέντευξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την αξιολόγηση ή την εκτίμηση ενός ατόμου από κάποια πλευρά για την επιλογή ή την προώθηση ενός εργαζομένου, για την επίτευξη θεραπευτικής αλλαγής,

όπως στην ψυχιατρική συνέντευξη, για τον έλεγχο ή την ανάπτυξη υποθέσεων, για τη συγκέντρωση στοιχείων, όπως σε επισκοπήσεις ή σε πειραματικές καταστάσεις ή για τη δειγματολόγηση απόψεων ερωτώμενων, όπως σε συνεντεύξεις σε σπίτια.

Η ερευνητική συνέντευξη έχει οριστεί ως συζήτηση δυο ατόμων, που αρχίζει από τον συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη ή ερμηνεία.(Cannell & Kahn, 1968) .

Υπάρχουν τέσσερα είδη συνεντεύξεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία έρευνας:

1. η δομημένη συνέντευξη
2. η μη δομημένη συνέντευξη
3. η μη κατευθυντική συνέντευξη και
4. η εστιασμένη συνέντευξη (Cohen & Manion, 1994).

Οι ερευνητές στην συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποίησαν τη δομημένη – εστιασμένη συνέντευξη με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις.

Η δημιουργία δομημένου δρομολογίου συνέντευξης και ερωτηματολογίου είναι έργο χρονοβόρο, που απαιτεί πολλή προσοχή στη λεπτομέρεια. Ο ερευνητής πρέπει να πάρει πολλές αποφάσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και το αν πρέπει να χρησιμοποιήσει δρομολόγιο συνέντευξης ή ερωτηματολόγιο ή και τα δύο, καθώς επίσης και με ποιόν τρόπο να ισορροπήσει τις ερωτήσεις (ανοικτές- κλειστές).

Ερωτήσεις για το κάθε μέρος γράφονται πρόχειρα ή αν είναι δυνατόν, δανείζονται ή επαναδιατυπώνονται από άλλα όργανα. Οι ερευνητές ελέγχουν προσεκτικά τη διατύπωση κάθε ερώτησης για σαφήνεια, ευαισθησία στην ψυχολογική κατάσταση των αποκριτών,

ελευθερία από προκαταλήψεις και επίπεδο ανάγνωσης. Οι ερωτήσεις πρέπει να τοποθετηθούν σε ακολουθία με μια ψυχολογικά σκόπιμη σειρά και με τρόπο που να ενθαρρύνει συνεργασία και ειλικρίνεια.

Στις δομημένες συνεντεύξεις, οι ανοικτές ερωτήσεις επιτρέπουν στα υποκείμενα να απαντήσουν στις ερωτήσεις με τα δικά τους λόγια. Ο ερευνητής προσπαθεί να γράψει την απάντηση κατά λέξη ή χρησιμοποιεί κασετόφωνο.

Οι ανοικτού τύπου ερωτήσεις είναι ευκολότερο να ελεγχθούν και ιδιαίτερα να αναλυθούν. Η ανάλυσή τους είναι χρονοβόρα, δύσκολη και υποκειμενική. Επίσης, επιτρέπουν πλουσιότερες και πληρέστερες απόψεις για το θέμα ενδιαφέροντος (όταν οι αποκριτές εκφράζονται με λόγο).

Οι ερευνητές επέλεξαν την παραπάνω μέθοδο συνέντευξης, για το λόγο ότι προσδίδει μια εγκυρότητα και μια αξιοπιστία στα δεδομένα που συλλέγονται, λόγω της χρήσης κασετοφώνου, αφού ο ερωτώμενος εκφράζει την άποψή του μέσα από τις ανοικτού τύπου ερωτήσεις και οι απαντήσεις καταγράφονται (σύμφωνα με την απομαγνητοφώνηση) με ιδιαίτερη προσοχή, χωρίς πρόσθετα και παρερμηνείες (Ιωσηφίδης, 2001, Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).

7.7. Δεοντολογία

Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία λόγω της άμεσης επαφής και πολύ συχνά της μακρόχρονης εμπλοκής του ερευνητή ή των ερευνητών με πλευρές της ζωής των κοινωνικών υποκειμένων. Θα πρέπει λοιπόν αυτά να περιλαμβάνουν κεντρική θέση στην ερευνητική διαδικασία (Ιωσηφίδης, 2003).

Ορισμένα από τα πιο συνηθισμένα και πιο σημαντικά ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας που ανακύπτουν στην ποιοτική κοινωνική έρευνα, παραθέτονται παρακάτω:

- Ιδιωτικότητα, ανωνυμία και εμπιστευτικότητα. Ο ερευνητής θα πρέπει να εγγυείται την ιδιωτικότητα όπου, καθιστά ένα άτομο να συμπεριφέρεται και να σκέπτεται χωρίς παρεμβάσεις και χωρίς την πιθανότητα ότι η ιδιωτική συμπεριφορά ή οι σκέψεις του μπορεί να χρησιμοποιηθούν αργότερα για να το εμβάλουν σε αμηχανία ή να το μειώσουν. Την ανωνυμία στην οποία, η μελέτη θεωρείται πραγματικά ανώνυμη, αν ακόμα και ο ερευνητής δεν μπορεί να συνδέσει ένα υποκείμενο με αναφερθείσα πληροφορία. Και τέλος την εμπιστευτικότητα η οποία σημαίνει ότι κάθε πληροφορία που δίνει ένα υποκείμενο δεν θα χρησιμοποιηθεί ή διατεθεί σε άλλους (Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).
- Εντιμότητα και εμπιστοσύνη. Σε κάθε στάδιο της έρευνας ο ερευνητής θα πρέπει να διατηρεί στο ακέραιο την εντιμότητα του απέναντι στους συμμετέχοντες. Με τον τρόπο αυτό οικοδομούνται σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων, οι οποίες είναι προϋπόθεση για τη συλλογή δεδομένων (Ιωσηφίδης, 2003). Τα δεδομένα της έρευνάς μας συλλέχθηκαν με εμπιστευτικότητα και δεν δημοσιεύτηκαν με κανέναν τρόπο που να μπορεί να προκαλέσει ενόχληση και πόνο στο υποκείμενο που έδωσε τις πληροφορίες.
- Προστασία από τυχόν κινδύνους. Αρκετές φορές δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για διάφορους κινδύνους για τους συμμετέχοντες στην ερευνητική διαδικασία. Κίνδυνοι που είτε αφορούν τις κοινωνικές τους σχέσεις, το επίπεδο αυτοεκτίμησής τους, την ιδιωτική τους ζωή και άλλα. Η προστασία των συμμετεχόντων από τυχόν κινδύνους κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας της

ερευνητικής διαδικασίας θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από τον ερευνητή (Ιωσηφίδης, 2003). Στη έρευνά μας και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων δεν υπήρξε κανενός είδους πίεση ή άλλη ενέργεια που να προκάλεσε στους εφήβους έκθεση σε πόνο, φυσικό ή συναισθηματικό τραυματισμό, σε απειλή της προσωπικής ησυχίας, σε φυσιολογικό άγχος ή οποιαδήποτε άλλη μορφή βλάβης.

- Πληροφορημένη συγκατάθεση. Σημαίνει ότι τα υποκείμενα έχουν επαρκή πληροφόρηση σε ότι αφορά την έρευνα , είναι ικανά να την κατανοήσουν και έχουν τη δύναμη ελεύθερης εκλογής, έτσι ώστε να μπορούν να συγκατατεθούν εκούσια για τη συμμετοχή τους ή μη στην έρευνα (Α. Σαχίνη- Καρδάση, 2004).
- Κόστος, όφελος και αμοιβαιότητα. Τα πιθανά οφέλη της έρευνας θα πρέπει να γίνονται γνωστά στους συμμετέχοντες σε αυτή, ώστε να υπάρχει κίνητρο για τη συμμετοχή τους και άρση των επιφυλάξεων λόγω του κόστους που συνεπάγεται η συμμετοχή αυτή για παράδειγμα, απώλεια χρόνου και άλλα (Ιωσηφίδης, 2003). Στην έρευνά μας δεν χρησιμοποιήθηκαν κίνητρα συμμετοχής, υλικά αγαθά, ούτε υπήρξε κάποιο είδος εξαγοράς των περιπτώσεων για να συμμετάσχουν στην έρευνα. Στη έρευνά μας, η οποία ήταν προσωπικού ενδιαφέροντος, επικεντρωθήκαμε στην ανάδειξη του φαινομένου της ομαδοποίησης από τον προηγούμενο αιώνα έως και τώρα.
- Πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας. Σε πολλές περιπτώσεις ο ερευνητής θα πρέπει να εγγυηθεί πλήρη πρόσβαση των συμμετεχόντων στην ερευνητική διαδικασία στα αποτελέσματα της έρευνας. Η διαδικασία αυτή εξυπηρετεί πολλούς σκοπούς, μπορεί να είναι μέρος μιας συμφωνίας μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων, μπορεί να είναι μέρος μιας στρατηγικής

επιβεβαίωσης των ευρημάτων από τον ερευνητή ή μπορεί να είναι στρατηγική μιας ευρείας δημοσιοποίησης των αποτελεσμάτων για επιστημονικούς λόγους (Ιωσηφίδης, 2003).

- Χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Η χρήση των ερευνητικών ευρημάτων είναι ένα ζήτημα που αφορά τις έρευνες όλων των ειδών. Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα είναι συχνές οι περιπτώσεις κακής χρήσης των ευρημάτων, η οποία είτε αφορά τη χρήση για σκοπούς πέραν των επιστημονικών, είτε σκοπούς για τους οποίους οι συμμετέχοντες δεν έχουν ενημερωθεί από πριν, καθώς και για σκοπούς που πιθανόν να βλάψουν τους συμμετέχοντες στη έρευνα (Ιωσηφίδης, 2003). Στη συγκεκριμένη έρευνα δεν παραποιήθηκαν αποτελέσματα ούτε υποκρύφθηκαν στοιχεία που συλλέχθηκαν. Κατά τη διάρκεια της έρευνας και συγκεκριμένα των συνεντεύξεων, η διατύπωση των ερωτήσεων έγινε με δομημένο τρόπο, ανοιχτού τύπου ερωτήσεις και ευελιξία, ώστε οι απαντήσεις να περιλαμβάνουν τη ολοκληρωμένη προσωπική άποψη των ερωτώμενων χωρίς ασάφειες και αερολογίες.

Θεωρούμε ότι κατά τη συγκεκριμένη έρευνα τηρήθηκαν όλοι οι κανόνες της δεοντολογίας καθώς επικεντρωθήκαμε ιδιαίτερα στο σκοπό αυτό τόσο κατά τις συνεντεύξεις με τους εφήβους όσο και με τους ειδικούς - επιστήμονες

7.8 Ανάλυση αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας

Η διεξαγωγή της παρούσας έρευνας επικεντρώθηκε στη μελέτη πέντε περιπτώσεων εφήβων ενταγμένων σε ομάδες και στις θέσεις τριών ειδικών (κοινωνιολόγων και ψυχολόγων). Η κάθε περίπτωση πληρούσε τα κριτήρια για την ένταξή της στην ερευνητική διαδικασία. Αν και ο αριθμός των περιπτώσεων ήταν μικρής κλίμακας, θεωρήθηκε από τους ερευνητές ότι είναι δυνατό, μέσα από τις συνεντεύξεις να σκιαγραφηθεί το φαινόμενο της ένταξης των εφήβων σε ομάδες.

Σύμφωνα με την μέθοδο της φαινομενολογικής ανάλυσης των στοιχείων της συνέντευξης, αναλύσαμε τα στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη των συνεντεύξεων. Τα συμπεράσματα χωρίστηκαν σε δύο ενότητες. Η πρώτη αφορά όσα προκύπτουν από τις συνεντεύξεις των εφήβων που είναι ενταγμένοι σε ομάδες και η δεύτερη αφορά τα συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις των ειδικών.

7.9 Αποτελέσματα της έρευνας σε εφήβους

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, διαπιστώνεται πως το φαινόμενο της ομαδοποίησης των εφήβων είναι διαχρονικό, σήμερα όμως εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο από ότι στο παρελθόν, αφού εστιάζεται στην εμφάνιση περισσότερο και παίρνει διαστάσεις μόδας και όχι τόσο ιδεολογίας. Πολλοί είναι οι έφηβοι που δηλώνουν ότι είναι ενταγμένοι σε κάποια ομάδα επειδή τους ελκύει περισσότερο το ντύσιμο και σε κάποιες περιπτώσεις δεν γνωρίζουν καν την φιλοσοφία της συγκεκριμένης ομάδας. Επίσης δεν υπάρχει κάποιος ξεκάθαρος στόχος της ομάδας και πολλές φορές τα μέλη της αρνούνται ότι είναι ενταγμένα σε αυτή ακριβώς γιατί η ομάδα σημαίνει κοινό στόχο και σκοπό τον οποίο δεν μπορούν να εντοπίσουν οι έφηβοι.

Οι επιρροές που δέχονται οι έφηβοι από τη ραγδαία ανάπτυξη των ΜΜΕ και από το κοινωνικό τους περιβάλλον, είναι από τους πρωταρχικούς παράγοντες, που τους οδηγούν στην ένταξή τους σε ομάδες, οι οποίες τους παρέχουν την κάλυψη των αναγκών τους και ενίσχυση του συναισθήματος του ανήκειν. Βέβαια οι ερωτώμενοι δεν φαίνεται να εντοπίζουν τους λόγους που τους οδηγούν στην ομαδοποίηση. Και αυτό στηρίζει την πιο πάνω άποψη ότι οι έφηβοι δεν έχουν κάποια ιδεολογία και δεν κατανοούν ότι η τάση τους να ξεχωρίζουν ενδυματολογικά είναι κατασκευασμένη από τα ΜΜΕ και τη βιομηχανία της μόδας. Οι περισσότεροι ενταγμένοι σε ομάδες έφηβοι, δεν συναναστρέφονται άτομα εκτός ομάδας, θεωρώντας πως στα πλαίσια της ομάδας τους μπορούν να επικοινωνούν καλύτερα και αισθάνονται πως δέχονται μεγαλύτερη κατανόηση. Παράλληλα διαφαίνεται η άποψη τους ότι υπερέχουν έναντι των «μη ενταγμένων» - «συμβατικών» νέων και ότι είναι ανταγωνιστικοί έναντι των άλλων ομάδων

Οι γονείς στην πλειοψηφία τους ευνοούν αυτή τη στάση των νέων. Σε πολλές περιπτώσεις η αντίδρασή τους περιορίζεται στη δυσανασχέτηση ως προς την εμφάνιση των εφήβων, στηρίζουν όμως τη στάση αυτή των παιδιών τους, χρηματοδοτώντας τα ανεξέλεγκτα. Από τις απαντήσεις τους μπορούμε να κατανοήσουμε ότι οι νέοι ανήκουν στην αστική ή μεγαλοαστική κυρίως τάξη, καθώς η ένταξη στην ομάδα προϋποθέτει οικονομική ευχέρεια για την εξασφάλιση της αμφίεσης και την παραμονή σε ακριβά μέρη –«στέκια». Βέβαια είναι σύνηθες και διαχρονικό φαινόμενο σε ομάδες που προσπαθούν να διαφοροποιηθούν από το σύνολο να εντάσσονται νέοι ευκατάστατοι. Η στάση των γονιών απέναντι στα παιδιά δημιουργεί πάρα πολλά ερωτηματικά σε ότι αφορά την μεταξύ τους επικοινωνία.

Οι ίδιοι οι έφηβοι, όντας ενταγμένοι σε ομάδες, αισθάνονται διαφορετικοί από το κοινωνικό σύνολο και αυτό συνήθως τους ικανοποιεί, ακόμα και αν οι αντιδράσεις που δέχονται δεν είναι πάντα θετικές. Ίσως αυτό το γεγονός να δίνει ένα δείγμα του σκοπού των νέων που εντάσσονται στις ομάδες. Τελικά η εξεζητημένη εξωτερική εμφάνιση να είναι απλά τρόπος αντίδρασης στο κατεστημένο και στη συντήρηση της κοινωνίας.

Σε γενικές γραμμές βέβαια από τις συνεντεύξεις με τους νέους δεν διαπιστώσαμε να διαθέτουν παλμό ούτε οι αντιδράσεις τους να είναι έντονες. Αν θελήσουμε να συγκρίνουμε τους νέους (ενταγμένους στις μοντέρνες ομάδες) με τους νέους που πρωταγωνίστησαν στους δέκτες της τηλεόρασης τον περασμένο χειμώνα ελάχιστες ομοιότητες θα βρούμε μεταξύ τους.

7.10 Αποτελέσματα της έρευνας σε ειδικούς

Μέσω των συνεντεύξεων που μας παραχώρησαν ειδικοί, διαπιστώσαμε πως όλοι συμφωνούν στο γεγονός ότι ο καταναλωτισμός αποτελεί χαρακτηριστικό της σημερινής κοινωνίας, το οποίο συμβάλλει με έμμεσο τρόπο στην τάση των εφήβων να εντάσσονται σε ομάδες ομηλικών. Υποστηρίζουν πως ο καταναλωτισμός σήμερα έχει καταστεί σε τρόπο κοινωνικής συμμετοχής. Δημιουργούνται στο άτομο πλασματικές ανάγκες, τις οποίες προσπαθεί συνεχώς να καλύψει, ανεξάρτητα από το αν είναι σε θέση. Οι έφηβοι αποπροσανατολίζονται από την πληθώρα υλικών αγαθών, και δυσκολεύονται στον καθορισμό στόχων και στην προσπάθεια υλοποίησής τους. Παράλληλα η υπερκόλυψη υλικών αναγκών τους δημιουργεί έλλειψη στόχων

Στις ερωτήσεις που αφορούν την παθητική στάση που κρατούν οι σημερινοί ενταγμένοι στις ομάδες της μελέτης μας έφηβοι, οι ειδικοί αναφέρουν πως στην πλειοψηφία τους οι έφηβοι είναι ιδιαίτερα αντιδραστικοί, γεγονός που εκφράζεται με το ακραίο ντύσιμο και τη συμπεριφορά τους, και διεκδικούν τα συμφέροντά τους. Στις περιπτώσεις που αυτό δεν συμβαίνει, την ευθύνη έχουν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ατόμων και άλλα κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Υποστηρίζουν επίσης, πως η παθητικότητα της εκάστοτε ομάδας, στηρίζεται στην κεντρική ιδεολογία της ίδιας της ομάδας, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις σχετίζεται με ατομισμό και όχι με παραγωγή αιτημάτων κοινωνικής δράσης.

Βέβαια υποστηρίζεται και η αντίληψη ότι οι νέοι είναι πιο παθητικοί εξαιτίας του φόβου που επιβάλλουν οι κατασταλτικοί νόμοι της κοινωνίας

Οι ειδικοί παρατηρούν ότι οι σημερινές ομάδες παρουσιάζουν εγωκεντρικά χαρακτηριστικά. Αρκετοί αναφέρονται στα γεγονότα του

Δεκεμβρίου με τον θάνατο του Αλέξη Γρηγορόπουλου, όταν όλοι βγήκαν στους δρόμους να διαδηλώσουν και έχασαν την ουσία της κινητοποίησής τους. Κατέληξαν να διαδηλώνουν για προσωπικά τους αιτήματα περισσότερο, παρά για το γεγονός που τους οδήγησε σε αυτή τη δράση.

Επίσης τα πολλαπλά κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η νεολαία – ανεργία , έλλειψη παιδείας, εκπαίδευση στείρα, βία και επιθετικότητα, καταπίεση – κάνει τους νέους να μην αντιδρούν συλλογικά αλλά να κινητοποιούνται προς το ατομικό όφελος.

Σχετικά με τις αυτοκαταστροφικές τάσεις που παρουσιάζουν μέλη της ομάδας emo, οι ειδικοί συμφωνούν ότι κίνημα emo στην Ελλάδα δεν υπάρχει. Τα άτομα που ανήκουν στην ομάδα αυτή στην Ελλάδα, ακολουθούν τη συγκεκριμένη μόδα και ότι αυτή συνεπάγεται. Η ιδέα της αυτοκαταστροφής, αφορά τον αρνητισμό, τον μηδενισμό και την τάση του ατόμου να τιμωρεί τον εαυτό του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρόκειται για την επιρροή που δέχονται τα άτομα από τα άλλα μέλη της ίδιας της ομάδας. Στους εφήβους παρατηρείται συχνά έλλειψη ορίων και πειθαρχίας , όποτε και γοητεύονται από ακραίες συμπεριφορές. Ο βαθμός που επηρεάζεται το κάθε άτομο είναι αποτέλεσμα ψυχολογικών και κοινωνικών χαρακτηρισμών. Η πλήρης αποδοχή της φιλοσοφίας της ομάδας συχνά καθρεφτίζει νέους με χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτορρύθμιση, έλλειψη προτύπων , χαμηλό μορφωτικό επίπεδο , χαμηλό οικονομικό υπόβαθρο και καταπίεση.

Το μέλος της εκάστοτε ομάδας ακολουθεί μια διαδικασία προκειμένου να ενταχθεί πλήρως σε αυτήν. Όταν τα καταφέρει, είναι εύκολο να υποκύψει σε συμπεριφορές στις οποίες το ίδιο προσωπικά μπορεί να είναι αντίθετο. Σύμφωνα με τους ειδικούς στα πλαίσια της ομάδας, ο έφηβος αισθάνεται ασφάλεια και ανάγκη για επιβεβαίωση, που τον ωθεί σε μια στάση, την οποία δεν θα είχε ως ανεξάρτητο άτομο. Ο έφηβος εγκλωβίζεται στην ομάδα και ο μόνος τρόπος να απεγκλωβιστεί,

είναι να έχει έντονη αυτοπεποίθηση και αυτορρύθμιση, ένα καλό μορφωτικό επίπεδο, ή να επηρεαστεί από άτομα εκτός ομάδας.

Ένα άλλο σημείο που βρήκε σύμφωνους όλους τους ερωτώμενους, είναι ο ταξικός χαρακτήρας της ομαδοποίησης. Αυτό το στοιχείο στηρίζεται στις επιλογές των μελών, δηλαδή από το ντύσιμο και τους χώρους διασκέδασής τους και στη δυνατότητα του κάθε ενός να συμμετέχει σε αυτές. Οι περισσότεροι πιστεύουν ότι σε αυτές τις ομάδες χωρίς να αποκλείονται οι οικονομικά ασθενείς νέοι, κυριαρχούν οι πιο εύποροι γιατί μέσα από την ομάδα ξεπερνούν την ανία που τους προκαλούν ο κορεσμός υλικών αγαθών και η έλλειψη στόχων. Οι οικονομικά ασθενείς νέοι συχνά έχουν δευτερεύοντα ρόλο στην ομάδα.

Επίσης παρατηρείται ένας μετασχηματισμός της αντίληψης της νεολαίας για την ομαδοποίηση. Οι επόμενες ομάδες αναμένεται να είναι ακόμα πιο ακραίες, καθώς με τον τρόπο αυτό δηλώνουν την ύπαρξή τους. Κάποιοι αποδίδουν το γεγονός αυτό στο ότι το καθεστώς νόμου και τάξης που επικρατεί και θέτει στο στόχαστρο τους αδύναμους αναμένεται να οδηγήσει τους νέους σε ακόμα πιο ακραίες μορφές αντιδράσεις. Παράλληλα η σύγχρονη κοινωνία εύκολα αποδέχεται κάθε τι άσχημο και κακόγουστο μίας και έχει αποβάλλει την ποιότητα από τη ζωή της.

Οι ειδικοί θεωρούν την οικογένεια πρωταρχικό παράγοντα που οδηγεί τα παιδιά στην ομαδοποίηση, αφού αποτελεί πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης. Η έλλειψη επικοινωνίας, οι ανύπαρκτες σχέσεις και η έλλειψη χρόνου που οι γονείς αφιερώνουν στα παιδιά τους, δημιουργεί τεράστιο χάσμα και άγνοια των γονέων για τους προβληματισμούς των εφήβων και για την ένταξή τους σε ομάδες.

Στην προσπάθειά τους να καλύψουν τις προσωπικές αλλά και τις οικογενειακές υλικές ανάγκες έχουν παραιτηθεί από τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, αφήνοντας χώρο στα ΜΜΕ να παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών.

Επομένως η ευθύνη που έχουν τα ΜΜΕ είναι τεράστια . Τα καταναλωτικά πρότυπα, η άσκηση βίας , η επιβράβευση των «δυνατών» και η αυτοκαταστροφή που προβάλλουν τα ΜΜΕ ασκούν ανεξέλεγκτη επίδραση στους εφήβους με αποτέλεσμα οι ειδικοί να προτείνουν να κλείσουν όλοι τα κανάλια των τηλεοράσεων τους.

Τέλος κοινή παραδοχή των ειδικών είναι ότι οι σύγχρονες ομάδες είναι προϊόν της παγκοσμιοποίησης η οποία στην ουσία επέφερε κυρίως ελευθερία στη διακίνηση εμπορευμάτων και επομένως μία άκρατη αύξηση του καταναλωτισμού.

7.11 Συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα

Μελετώντας τις συνεντεύξεις των ειδικών αλλά και των εφήβων, καταλήξαμε σε κάποια συμπεράσματα αναφορικά με τις αιτίες που οδηγούν τους νέους στην ομαδοποίηση. Αρχικά αναφέρουμε την στροφή της κοινωνίας προς τον καταναλωτισμό. Η ανάγκη των εφήβων να αποκτούν συνεχώς περισσότερα σε υλικό επίπεδο, τους αποπροσανατολίζει. Οι σημερινοί έφηβοι δείχνουν να ασχολούνται περισσότερο από ποτέ με την εμφάνιση και το ντύσιμό τους, το οποίο για να συμβαδίζει με την μόδα της εποχής, πρέπει να είναι και ιδιαίτερα ακριβό.

Σε αυτό αναμφισβήτητα συμβάλλει και ο ρόλος των ΜΜΕ. Η προβολή καταναλωτικών προτύπων, καθώς και προτύπων βίας, οδηγούν τους εφήβους στην μίμηση αυτών, όχι μόνο σε επίπεδο εμφάνισης αλλά και συμπεριφοράς.

Ένας ακόμα παράγοντας που συμβάλλει στην ένταξη των νέων σε τέτοιας μορφής ομάδες, είναι η παγκοσμιοποίηση, η οποία έφερε ελεύθερη διακίνηση αγαθών, ιδεών και αντιλήψεων. Η κοινωνία συχνά δεν έχει την ωριμότητα να επεξεργασθεί τις ιδέες αυτές και τις δέχεται άκριτα.

Η μοναξιά είναι στοιχείο που χαρακτηρίζει την σημερινή κοινωνία, και σίγουρα επηρεάζει και τη στάση των εφήβων. Περισσότερο όμως τους επηρεάζει η αποξένωση και η ελλιπής επικοινωνία στα πλαίσια της σύγχρονης οικογένειας. Οι γονείς κρατούν αποστασιοποιημένη στάση από τα παιδιά τους, και οι σχέσεις τους με αυτά μειώνονται και ποσοτικά, αφιερώνοντας σε αυτά όλο και λιγότερο χρόνο, αλλά και ποιοτικά.

Επίσης, η στεία εκπαίδευση που υπάρχει σήμερα, δεν παρέχει στους νέους αρκετά ερεθίσματα και διαφορετικές ενασχολήσεις με αποτέλεσμα οι νέοι να αναζητούν αλλού διεξόδους.

Συγκρίνοντας τις παλαιότερες και τις σύγχρονες ομαδοποιήσεις, συμπεραίνουμε πως η αντίδραση και η επαναστατικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό της εφηβείας, η μορφή όμως που αυτή παρουσιάζεται, εξαρτάται από την κοινωνική κατάσταση που επικρατεί σε κάθε περίπτωση. Η απόσυρση, ο μηδενισμός και ο αρνητισμός που παρατηρούμε στους ενταγμένους εφήβους σήμερα, εκφράζεται στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας και ως αποτέλεσμα των κοινωνικών προτύπων.

7.12 Προτάσεις

Έπειτα από την σχετική βιβλιογραφική μελέτη μας καθώς και την έρευνα που πραγματοποιήσαμε για τον εντοπισμό των αιτιών που οδηγούν τους νέους στην ομαδοποίηση και στα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε, κρίνουμε απαραίτητο να παραθέσουμε κάποιες προτάσεις , προκειμένου να συμβάλλουμε στη καλύτερη και εποικοδομητικότερη κοινωνική ένταξη των νέων και την εξασφάλιση της ενεργής συμμετοχής τους στα κοινωνικά δρώμενα. Οι προτάσεις στις οποίες καταλήξαμε είναι οι εξής:

- Ø Να δοθεί έμφαση στη συνοχή μεταξύ των μελών των οικογενειών. Οι γονείς θα πρέπει να αφιερώνουν περισσότερο και ποιοτικότερο χρόνο στα παιδιά τους, να υπάρχει καλύτερη επικοινωνία, και να συζητούν με τους εφήβους τους προβληματισμούς τους, συμβουλεύοντας τους.
- Ø Θα ήταν καλό να υπάρχει συμβουλευτική από ειδικούς στους γονείς, ώστε να μπορέσουν να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τα παιδιά τους, και να βρουν έναν σωστό τρόπο προσέγγισης των παιδιών. Προς αυτό το σημείο έχουν γίνει κάποια βήματα με τη λειτουργία σχολών γονέων από το Δήμο ή το ΙΔΕΚΕ. Ωστόσο πρέπει να γίνει προσπάθεια από τους φορείς για την προσέγγιση και ενημέρωση των γονιών.
- Ø Ιδιαίτερα βοηθητικό θα ήταν να υπάρχουν και στα σχολεία ειδικοί (Κοινωνικοί Λειτουργοί, Ψυχολόγοι) ώστε να παρέχουν στα παιδιά την κατάλληλη υποστήριξη, στην τόσο δύσκολη φάση της εφηβείας, και να τα οδηγούν σε ποιο υγιείς τρόπους ομαδοποίησης, όπως στον αθλητισμό, καλλιτεχνικές δραστηριότητες και άλλα.

- Ø Το σχολείο θα μπορούσε να ενισχύσει την παραπάνω προσπάθεια παρέχοντας στους εφήβους περισσότερα ερεθίσματα.
Παράλληλα πρέπει να αναμορφωθεί το πρόγραμμα σπουδών και να βοηθά τους μαθητές να αναπτύξουν κριτική ικανότητα και ευρύτητα γνώσεων
- Ø Τα ΜΜΕ να σταματήσουν να προβάλλουν τόσο έντονα το πρότυπο του καταναλωτισμού, και αυτό να αντικατασταθεί με άλλα περισσότερο εποικοδομητικά πρότυπα.
- Ø Επίσης πολύ βοηθητικό να γίνεται λιγότερη χρήση των ΜΜΕ από όλους μας με στόχο να περιορισθεί η «εξουσία» που ασκούν στους νέους .
- Ø Η κοινωνία να αντιμετωπίζει τους εφήβους με περισσότερη κατανόηση και λιγότερο επικριτική διάθεση.

Θεωρούμε ότι σαν μελλοντικοί επαγγελματίες ότι η αντιμετώπιση των έντονων κοινωνικών προβλημάτων μπορεί να είναι πιο ουσιαστική αν δοθεί βαρύτητα στην εργασία μας με τους εφήβους στα πλαίσια της πρόληψης και της ενθάρρυνσης τους για ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία και διεκδίκηση ποιότητας στη ζωή τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΕΙΔΙΚΟΥΣ

1^η Συνέντευξη

- 1. Από την ενασχόλησή μας με τη βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι οι χίπις του '60 αντιδρούσαν με την απελευθέρωση σε μία καταπιεστική κοινωνία. Ποια πιστεύετε πως είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας σήμερα στα οποία αντιδρά η νεολαία.**

Σήμερα υπάρχει καθεστώς νόμου και τάξης, το οποίο αποτελεί το πρόταγμα του παγκοσμιοποιημένου μοντέλου διάδρασης. Ως εκ τούτου σε μία κοινωνία στην οποία άνθρωποι κ.α. μετακινούνται, το κρατικό μοντέλο του νόμου και της τάξης, αποτελεί το κατασταλτικό καταφύγιο του κράτους. Δηλαδή, ζούμε σε μία εποχή, που παρά τις επίσημες διακηρύξεις των αδύναμων, των μειονοτήτων των άπορων και ομάδων, οι αδύναμοι είναι στο στόχαστρο. Ρομά, πρόσφυγες, χαμηλά αμοιβόμενοι εργάτες και υπάλληλοι αντιμετωπίζουν το κατασταλτικό πρόσωπο της εξουσίας. Η ελεύθερη έκφραση, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τα ανθρώπινα δικαιώματα, περιορίζονται με εύσχημο τρόπο στο όνομα της ασφάλειας. Η νεολαία τουλάχιστον γι'αυτούς τους λόγους έχει κάθε ηθικό δικαίωμα να διεκδικεί το απόλυτο.

- 2. Πιστεύετε ότι η στροφή της κοινωνίας προς τον καταναλωτισμό δημιούργησε αυτού του είδους τις ομάδες;**

Ο καταναλωτισμός στις μέρες μας από μία τεχνητή ανάγκη που ήταν σε παλιότερες εποχές έχει καταστεί τρόπος κοινωνικής συμμετοχής. Αν δεν καταναλώσεις θεωρείσαι από το σύστημα και από όσους συμμετέχουν σε αυτό, ότι δεν ανήκεις στην κοινωνία.

Επομένως πολλές από τις περιθωριακές ή άλλες ομάδες καθίστανται θύματα της ίδιας καταναλωτικής κοινωνίας.

- 3. Παρακολουθώντας τη δράση των σύγχρονων ομάδων μέσα από εκπομπές και τις συνεντεύξεις μας, διαπιστώνουμε ότι η δράση τους στοχεύει στον εαυτό τους ξέχωρα από το κοινωνικό σύνολο. Πιστεύετε ότι οι σύγχρονες ομάδες μπορούν με τη δράση τους να προσφέρουν κάτι στην κοινωνία;**

Οι trendy είναι συνυφασμένοι με το καταναλωτικό πρότυπο, ενώ οι emo αρνούνται ατομικά αυτό, καθιστάμενοι αρνητές της κυρίαρχης λογικής με αρνητικό τρόπο που οδηγεί σε απαισιοδοξία και όχι με θετικό τρόπο που οδηγεί στην διατύπωση αιτημάτων και κοινωνικών αλλαγών. Τούτο αφορά μία ατομική επιλογή αποχής και όχι μια διεκδικητική θέση. Αρνητισμός και μηδενισμός δεν υπάρχει μόνο σήμερα. Και οι πανκ είχαν το σύνθημα «no future» (δεν υπάρχει μέλλον). Έχει προϋπάρξει και στη σύγχρονη νεολαιίστικη ιστορία με το κίνημα των πανκ.

- 4. Κάποια μέλη της ομάδας emo για παράδειγμα, διαπιστώσαμε πως φτάνουν σε πράξεις αυτοκαταστροφής. Που το αποδίδετε αυτό;**

Στον αρνητισμό, στο μηδενισμό, αλλά και στην αλληλεπίδραση της ομάδας με την ιδέα της αυτοκαταστροφής. Την ιδέα αυτή την κάνει κεντρικό αίτημα. Επηρεάζει ο ένας τον άλλο.

- 5. Πιστεύετε ότι η ομάδα επιβάλλει στο μέλος συμπεριφορές στις οποίες το μέλος είναι αντίθετο; Δηλαδή θεωρείτε το άτομο εγκλωβισμένο στην ομάδα;**

Η διαδικασία συμμετοχής σε μία ομάδα εντάσσεται σε ένα πλαίσιο κοινωνικοποίησης. Άρα υπάρχει μία κλίμακα συμμετοχής σε μία ομάδα που ξεκινά από την περιφέρεια της και φτάνει στον κεντρικό πυρήνα της. Το άτομο εκτός ομάδας βρίσκει ελκυστικά χαρακτηριστικά σε αυτήν (ντύσιμο, μουσική, τρόπος ζωής), έτσι δημιουργείται η κλίμακα : επαφή με την ομάδα, χαλαρή συμμετοχή, στενότερη συμμετοχή, αποδοχή της ιδεολογίας της, τελικώς λειτουργία του ατόμου ως πλήρες μέλος της. Πρέπει να περάσει τα στάδια το άτομο μέχρι να ενταχθεί. Γίνεται υποκείμενο της ομάδας. Μέσα από τις ομάδες το άτομο πετυχαίνει να ανήκει κάπου. Βρίσκει αναγνώριση, κατανόηση, κοινωνική αποδοχή, συναισθηματική ασφάλεια. Συμμορφώνεται. Η δύναμη της ομάδας επιβάλλεται στο άτομο. Για να αποκοπεί το άτομο χρειάζεται νέο πρότυπο. Στην οικογένεια μπορεί να υπάρχει ανεπάρκεια συναισθηματικών σχέσεων οπότε το άτομο αναζητά αναγνώριση αλλού.

- 6. Στις σύγχρονες ομάδες, σε αντίθεση με το παρελθόν, η όποια αντίδραση εκφράζεται με παθητική στάση. Τι έχετε να πείτε γι' αυτό.**

Η παθητικότητα σχετίζεται με την κεντρική ιδεολογία, η οποία σχετίζεται με ατομισμό και όχι με παραγωγή αιτημάτων κοινωνικής δράσης. Είναι θύματα της εποχής τους. Ο απόλυτος ατομισμός είναι η κυρίαρχη ιδεολογία η οποία μπορεί να εκφράζεται με τον καταναλωτισμό και όχι με κάτι άλλο.

- 7. Διαπιστώσαμε πως για να ανήκει κάποιος στις ομάδες αυτές απαιτείται κάποιο οικονομικό υπόβαθρο. Πιστεύετε ότι η ομαδοποίηση έχει ταξικό χαρακτήρα;**

Οποσδήποτε έχει. Η κοινωνικοποίηση των συγκεκριμένων ομάδων έχει ταξικό χαρακτήρα (οι επιλογές, το ντύσιμο, η διασκέδαση). Αφού αυτά ανταποκρίνονται στις δυνατότητες συμμετοχής, στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών τα οποία κάνουν ετικέτα τους.

8. Ποιος ο ρόλος της οικογένειας στις σύγχρονες ομαδοποιήσεις;

Η ομαδοποίηση των εφηβικών αυτών ομάδων σχετίζεται με την απουσία του παραδοσιακού ρόλου της οικογένειας, που ήθελε το παιδί να λαμβάνει τις κυρίαρχες αξίες και ιδέες μέσα από τη συμμετοχή του στην οικογένεια. Ο λιγότερος χρόνος των γονιών για τα παιδιά, οι επαγγελματικές υποχρεώσεις, τα οικογενειακά προβλήματα εμποδίζουν την κοινωνικοποίηση του εφήβου από την οικογένεια και επιτρέπουν την κοινωνικοποίηση του μέσα από άλλες ομάδες και δίκτυα. Για παράδειγμα υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων που περιφανεύονται για τους φίλους τους στο facebook και με δυσκολία βρίσκουν έναν για να πιούν καφέ.

9. Πλέον παρατηρούνται αλλαγές από δεκαετία σε δεκαετία και εμφανίζονται ομάδες με ημερομηνία λήξης. Πιστεύετε πως η επόμενη ομάδα θα είναι περισσότερο ακραία;

Ήδη συμπτώματα μετασχηματισμού της αντίληψης της νεολαίας για τον τρόπο της ομαδοποίησης της, έχουν εκφραστεί και με κοινωνικό τρόπο όπως για παράδειγμα με την εξέλιξη του Δεκεμβρίου λόγω του θανάτου του Γρηγορόπουλου, αλλά και πανευρωπαϊκά παρατηρείται η τάση να υπάρχουν αιτήματα ομάδων νέων που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα, αν και συχνά εκφράζονται άνανδρα λόγω της πρόταξης της βίας έναντι του κοινωνικού αιτήματος.

2η Συνέντευξη

1. Από την ενασχόλησή μας με την βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι οι χίπις του '60 αντιδρούσαν με την απελευθέρωση σε μια καταπιεστική κοινωνία. Ποια πιστεύετε είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας σήμερα στα οποία αντιδρά η νεολαία.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της σημερινής κοινωνίας είναι η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή η προσπάθεια κάτω από μια θεωρητική ομπρέλα να ενταχθούν όλες οι υπηρεσίες, οι σχέσεις, η επικοινωνία, οι δραστηριότητες των ανθρώπων. Εκτός από αυτό και ο καταναλωτισμός με την έννοια του χωρίς να έχω ανάγκη κάτι προσπαθώ να το αποκτήσω. Ζητάμε πράγματα που δεν μπορούμε να αποκτήσουμε και πιστεύουμε πως μας είναι αναγκαία.

Ο καταναλωτισμός συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση, γιατί δίνει τη δυνατότητα της συνεχούς αλλαγής στόχου των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών, της μετακίνησης ανθρώπων και άλλα, χωρίς σύνορα.

2. Πιστεύετε πως η στροφή της κοινωνίας στον καταναλωτισμό δημιούργησε τις σύγχρονες ομάδες;

Ναι, είναι λογικό. Όταν συνεχώς καλείσαι να κυνηγάς κάτι που πιστεύεις ότι χρειάζεσαι, γρήγορα διαπιστώνεις ότι δεν τα καταφέρνεις γιατί δεν έχεις τις γνώσεις, τις δεξιότητες, την εργασία άρα και τα χρήματα για να αποκτήσεις αυτά που σου πωλούνται ως επιθυμητά. Η έλλειψη εργασίας ή η αδυναμία ικανοποίησης αναγκών που προκύπτει από την έλλειψη εργασίας θα οδηγήσει πολλούς σε εκδήλωση μορφών επιθετικότητας ή παραβατικότητας. Πίσω από τον καταναλωτισμό και την παγκοσμιοποίηση, βρίσκεται η ανεργία. Είτε

οι νέοι, είτε αυτοί που είναι στο περιθώριο, είναι αυτοί που θα αντιδράσουν απέναντι σε πράγματα ή σε γεγονότα που δικαιολογούν τέτοιου είδους αντίδραση.

3. Παρακολουθώντας τη δράση των σύγχρονων ομάδων μέσα από εκπομπές και από τις συνεντεύξεις μας, διαπιστώσαμε πως η δράση τους στοχεύει στον εαυτό τους ξέχωρα από το κοινωνικό σύνολο. Πιστεύετε ότι οι σύγχρονες ομάδες μπορούν με τη δράση τους να προσφέρουν κάτι στην κοινωνία.

Παρατηρούμε ακόμα και σε ομάδες ατομικές δράσεις. Ο καθένας στοχεύει σε κάτι που θεωρεί πως του ανήκει. Θα βρεθούν άνθρωποι που διεκδικούν ατομικά πράγματα με βάση κάποιο τυχαίο γεγονός. Με αυτόν τον τρόπο θέλουν να εκφράσουν τη βία που δέχονται. Για παράδειγμα, μετά το συμβάν στην Αθήνα με τον θάνατο του Αλέξη Γρηγορόπουλου, όλοι βγήκαν στους δρόμους, χωρίς όμως όλοι να διαδηλώνουν για τον ίδιο λόγο. Είναι η ανεργία, η οικονομική κατάσταση, το εκπαιδευτικό σύστημα και πολλοί άλλοι λόγοι που τους οδηγούν εκεί.

4. Κάποια μέλη της ομάδας εμο για παράδειγμα διαπιστώσαμε πως φτάνουν σε πράξεις αυτοκαταστροφής. Που το αποδίδετε αυτό;

Δεν υπάρχει κίνημα εμο στην Ελλάδα. Πρόκειται για μερικά καλοαναθρεμένα των βόρειων προαστίων, που δεν έχουν τι να κάνουν, και ντύνονται έτσι για να προβάλλουν τον εαυτό τους. Σύμφωνα με τη θεωρία του Adler, με την αυτοκαταστροφή τα άτομα τιμωρούν τον εαυτό τους για κάτι που δεν έχουν, ή που δεν μπορούν να έχουν.

5. Πιστεύετε πως η ομάδα επιβάλλει στο μέλος συμπεριφορές, στις οποίες το μέλος είναι αντίθετο; (Είναι εγκλωβισμένο το άτομο στην ομάδα;)

Είναι πολύ δύσκολο να βγεις από τη δυναμική μιας ομάδας. Συνήθως τα παιδιά με χαμηλές κοινωνικές και ατομικές δεξιότητες, εγκλωβίζονται στην ομάδα και συναγωνίζονται για το ποιος θα γίνει το τσιράκι του αρχηγού, για να ανέβουν στην εσωτερική άδηλη ιεραρχία της ομάδας. Χρειάζεται είτε η βοήθεια κάποιου ατόμου εκτός ομάδας, είτε προσόντα που θα καλλιεργηθούν στην πορεία για να μπορέσει το άτομο να φύγει από την ομάδα. Δηλαδή αν κάποιο άτομο είναι μορφωμένο, μπορεί πιο εύκολα να απεγκλωβιστεί. Χρειάζεται υψηλή αυτοεκτίμηση και αυτορύθμιση. Κάποιοι προσπαθούν να βρουν διέξοδο μέσα από την ομάδα.

6. Στις σύγχρονες ομάδες σε αντίθεση με το παρελθόν, η όποια αντίδραση εκφράζεται με παθητική στάση. Τι έχετε να πείτε γι' αυτό.

Εξαρτάται από το μορφωτικό επίπεδο που έχει ο καθένας για να δει ότι μπορεί να αντιδράσει όταν νιώθει ότι εγκλωβίζεται στα πλαίσια της ομάδας. Η παθητική στάση εκφράζεται από τα άτομα που έχουν τέτοια κοινωνικά χαρακτηριστικά (ντροπή, χαμηλή μόρφωση...) και ψυχολογικά χαρακτηριστικά, που δεν τους επιτρέπει να σταθούν αντίθετα στο ρεύμα που η ομάδα τους πηγαίνει τα πράγματα.

7. Διαπιστώσαμε πως για να ανήκει κάποιος στις ομάδες αυτές απαιτείται κάποιο οικονομικό υπόβαθρο. Πιστεύετε πως η ομαδοποίηση έχει ταξικό χαρακτήρα.

Στις περισσότερες ομάδες βρίσκουμε άτομα ίδιου οικονομικού και πολιτισμικού επιπέδου. Ναι, πιστεύω πως υπάρχει ταξική ομαδοποίηση.

8. Ποιος ο ρόλος της οικογένειας στις σύγχρονες ομαδοποιήσεις;

Πολλές φορές τα παιδιά συμμετέχουν σε ομάδες εν αγνοία της οικογένειας. Δεν υπάρχει επικοινωνία και δεν υπάρχουν σχέσεις στην οικογένεια, με αποτέλεσμα να μαθαίνει την ένταξη του παιδιού σε κάποια ομάδα τελευταία.

9. Πλέον παρατηρούνται αλλαγές από δεκαετία σε δεκαετία και εμφανίζονται ομάδες με ημερομηνία λήξης. Πιστεύετε πως η επόμενη ομάδα θα είναι ακόμα πιο ακραία;

Ναι γιατί με τον τρόπο αυτό δηλώνει ότι υπάρχει. Επειδή σαν κοινωνία έχουμε συνηθίσει στην ασχήμια, δεν θα μας ταρακουνήσει τίποτα αν δεν είναι εξωφρενικό.

3^η Συνέντευξη

1. Διαπιστώσαμε ότι η ομαδοποίηση είναι σύγχρονο φαινόμενο.

Γνωρίζετε τις σύγχρονες ομάδες και τη φιλοσοφία τους;

Γνωρίζω ότι υπάρχει ομαδοποίηση στους εφήβους. Η φιλοσοφία της κάθε ομάδας εξαρτάται από τις ανάγκες των ομάδων, τον σκοπό και τη λειτουργία τους.

2. Κάποια μέλη της ομάδας εμο διαπιστώσαμε πως φτάνουν σε πράξεις αυτοκαταστροφής. Που το αποδίδετε αυτό.

Δεν πιστεύω πως η στάση της ζωής τους είναι αυτοκαταστροφική. Είναι μια μορφή επαναστατικότητας ενάντια στο κοινωνικό κατεστημένο.

3. Η κατάθλιψη που προβάλλεται τόσο έντονα από μέλη ομάδων (εμο) είναι πραγματική ή μόδα;

Θεωρώ πως η νεολαία σήμερα είναι περισσότερο από ποτέ αγωνιστική και έχει σημαντική κριτική ικανότητα. Διαφωνώ για την κατάθλιψη γιατί αυτή προβάλλεται από τα ΜΜΕ.

4. Η αντίδραση και η ομαδοποίηση είναι χαρακτηριστικά της εφηβείας. Η επαναστατικότητα αυτής της μορφής αυτοκαταστροφικότητας, κατάθλιψης, παθητικότητας δικαιολογείται από την εφηβεία;

Διαφωνώ ότι οι σύγχρονοι έφηβοι είναι καταθλιπτικοί. Απλά η εφηβεία έχει τάσεις να αλλάζει τα πράγματα και σπάει τα μούτρα της στο κατεστημένο. Το κατεστημένο μετά ως νικητής, λέει ότι είναι καταθλιπτική και αυτοκαταστροφική.

5. Ποια θεωρείται ότι είναι η ευθύνη των ΜΜΕ στην υιοθέτηση ακραίων προτύπων από τους νέους;

Τεράστια η ευθύνη. Θα πρέπει να κλείσουν όλοι τα κανάλια, το ραδιόφωνο...όλα. Περισσότερο την τηλεόραση όμως.

6. Ποιος ο ρόλος της οικογένειας στις σύγχρονες ομαδοποιήσεις;

Ο πιο βασικός και πρωταρχικός για να μάθει κάποιος να ομαδοποιείται.

4^η Συνέντευξη

- 1. Από την ενασχόλησή μας με τη βιβλιογραφία διαπιστώσαμε πως οι χίπις του '60 αντιδρούν με την απελευθέρωση σε μια καταπιεστική κοινωνία. Ποια πιστεύετε πως είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στα οποία αντιδρά η σημερινή νεολαία;**

Στον απελευθερωτισμό της κοινωνίας (δεν υπάρχουν όρια σε τίποτα, ότι θέλουν τα παιδιά το έχουν). Αλλά επειδή έχουν μάθει να αντιδρούν ,αντιδρούν, θέλουν πάντα το κάτι παραπάνω.

- 2. Πιστεύετε πως η στροφή της κοινωνίας στον καταναλωτισμό δημιουργεί αυτού του είδους τις ομάδες;**

Ναι, δημιουργείται μια καταναλωτική μανία και συνεχής εξάρτιση από τα αγαθά.

- 3. Παρακολουθώντας τη δράση των σύγχρονων ομάδων, διαπιστώσαμε πως η δράση τους στοχεύει στον εαυτό τους ξέχωρα από το κοινωνικό σύνολο. Πιστεύετε πως οι ομάδες αυτές μπορούν να προσφέρουν κάτι στην κοινωνία;**

Πιστεύω πως μπορούν να προσφέρουν νέες ιδέες και καινοτόμες λύσεις. Αν ασχοληθεί κάποιος σοβαρά μαζί τους θα δει πως έχουν πράγματα να αποδώσουν.

- 4. Κάποια από τα μέλη της ομάδας εμο διαπιστώσαμε πως φτάνουν σε πράξεις αυτοκαταστροφής. Πού το αποδίδεται αυτό;**

Στο ότι δεν έχουν όρια, δεν είναι πειθαρχημένα άτομα. Τους λείπει η αγάπη και πιστεύω πως δεν έχουν καλή σχέση με την οικογένειά τους.

5. Στις σύγχρονες ομάδες σε αντίθεση με το παρελθόν η όποια αντίδραση εκφράζεται με παθητικό τρόπο. Πού το αποδίδεται αυτό;

Δεν πιστεύω πως εκφράζονται παθητικά γιατί ακόμη και το ντύσιμό τους και οι τάσεις αυτοκαταστροφής που έχουν είναι μια μορφή ενέργειας και συνεχούς αντίδρασης.

6. Διαπιστώσαμε πως για να ανήκει κάποιος στις ομάδες αυτές , απαιτείται κάποιο οικονομικό υπόβαθρο. Πιστεύετε ότι η ομαδοποίηση έχει ταξικό χαρακτήρα;

Πιστεύω πως ναι, αλλά αυτό δεν νομίζω πως είναι απόλυτο. Περνάμε μέσα σε μια κοινωνία που τα παιδιά νομίζουν ότι μπορούν να τα έχουν όλα και αμφισβητούν τις ταξικές διαφορές.

7. Ποιος ο ρόλος της οικογένειας στις σύγχρονες ομαδοποιήσεις;

Μέγιστος, αν δεν μπορούν να βρουν τα πρότυπα μέσα στο σπίτι τους, θα τα ψάξουν αλλού.

8. Ποια θεωρείτε ότι είναι η ευθύνη των Μ.Μ.Ε. στην υιοθέτηση ακραίων προτύπων;

Είναι μεγάλη η ευθύνη γιατί προβάλλει αυτά τα πρότυπα. Η τηλεόραση προβάλλει την πραγματική εικόνα της κοινωνίας αλλά επειδή αυτή δεν είναι σωστή, δημιουργεί αρνητικά πρότυπα.

5^η Συνέντευξη

- 1. Από την ενασχόλησή μας με τη βιβλιογραφία διαπιστώσαμε πως οι χίπις του '60 αντιδρούν με την απελευθέρωση σε μια καταπιεστική κοινωνία. Ποια πιστεύετε πως είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στα οποία αντιδρά η σημερινή νεολαία;**

Κάποτε είχα ρωτήσει ένα παιδί επο στο γυμνάσιο, γιατί έγινε επο και μου είπε, πως δεν τους αρέσει να τους βάζουν μέσα σε «καλούπια». Πιστεύω πως θέλουν να κάνουν ότι θεωρούν αυτοί καλό. "Μακάρι να ήξεραν και αυτοί τι θέλουν...". Νιώθουν καταπίεση σε όλα και αντιδρούν σε όλα, χωρίς να ξέρουν και αυτοί γιατί! Τα θέλουν όλα εύκολα, εύκολη εργασία, εύκολο χρήμα!

- 2. Πιστεύετε πως η στροφή της κοινωνίας στον καταναλωτισμό δημιουργεί αυτού του είδους τις ομάδες;**

Ναι, τα έχουν όλα και δεν ξέρουν τι ακριβώς ψάχνουν. Πιθανώς αν είχαν περισσότερες υλικές ανάγκες, να στρεφόντουσαν στη υλοποίηση εκείνων και όχι σε αυτόν τον τρόπο αντίδρασης.

- 3. Παρακολουθώντας τη δράση των σύγχρονων ομάδων, διαπιστώσαμε πως η δράση τους στοχεύει στον εαυτό τους ξέχωρα από το κοινωνικό σύνολο. Πιστεύετε πως οι ομάδες αυτές μπορούν να προσφέρουν κάτι στην κοινωνία;**

Πιστεύω πως δεν μπορούν να προσφέρουν τίποτα παρά μόνο να κλίνονται στον εαυτό τους.

- 4. Κάποια από τα μέλη της ομάδας εμο διαπιστώσαμε πως φτάνουν σε πράξεις αυτοκαταστροφής. Πού το αποδίδεται αυτό;**

Πιστεύω πως δεν έχουν τη δύναμη να αντιδράσουν ουσιαστικά και αντιδρούν μ' αυτόν τον τρόπο.

- 5. Στις σύγχρονες ομάδες σε αντίθεση με το παρελθόν η όποια αντίδραση εκφράζεται με παθητικό τρόπο. Πού το αποδίδεται αυτό;**

Ίσως να φοβούνται την αντίδραση της Πολιτείας. Ίσως και να είναι «κακομαθημένοι» και να μη θέλουν ή να μην μπορούν να αντιδράσουν πιο δυναμικά.

- 6. Διαπιστώσαμε πως για να ανήκει κάποιος στις ομάδες αυτές , απαιτείται κάποιο οικονομικό υπόβαθρο. Πιστεύετε ότι η ομαδοποίηση έχει ταξικό χαρακτήρα;**

Ναι σίγουρα έχει. Στα «πλουσιόπαιδα» παρέχονται τα πάντα οπότε δεν χρειάζεται να αγωνιστούνε για τα απαραίτητα της ζωής και προσπαθούν να εκτονωθούν με αυτόν τον τρόπο.

- 7. Ποιος ο ρόλος της οικογένειας στις σύγχρονες ομαδοποιήσεις;**

Πιστεύω πως η οικογένεια μένει αμέτοχη στα πάντα. Είναι αποξενωμένο το παιδί από την οικογένεια. Όταν ένα παιδί έχει αγάπη και στοργή, δεν έχει την ανάγκη να αντιδράσει με την ομαδοποίηση η δεν έχει την ανάγκη να ανήκει κάπου.

8. Ποια θεωρείτε ότι είναι η ευθύνη των Μ.Μ.Ε. στην υιοθέτηση ακραίων προτύπων;

Η επιρροή σαφώς και είναι πολύ μεγάλη. Παρασύρονται τα παιδιά και μιμούνται από αυτά που βλέπουν. Έχουν τα χειρότερα πρότυπα που μπορεί να έχει ο άνθρωπος από τα Μ.Μ.Ε.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟΥΣ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΕΦΗΒΟΥΣ
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Α : ΜΕ ΕΦΗΒΟ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ
ΕΜΟ

- 1. Θεωρείς πως ανήκεις σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα, ή απλώς ακολουθείς τη μόδα στην εμφάνιση σου;**

Είμαι emo αλλά περισσότερο το στυλ ακολουθώ... Δεν είμαι όλα αυτά που λένε by sexoual, καταθλιπτικός...ούτε χαρακώνομαι και τέτοια. Απλά μου αρέσει αυτό το ντύσιμο και η μουσική.

- 2. Γνωρίζεις τη φιλοσοφία της ομάδας σου, και αν ναι την αποδέχεσαι;**

Ξέρω αρκετά για τους emo. Υπάρχουν πολλά χρόνια και γενικά είναι πολύ down άτομα. Κι εγώ είμαι αλλά δεν κάνω όλα όσα κάνουν οι emo. Σου είπα περισσότερο μου αρέσει το στυλ.

- 3. Από τι επηρεάστηκες στο να ακολουθείς αυτό το στυλ;**

Είχα δει παιδιά που είναι έτσι και μου άρεσε. Κάποιοι φίλοι μου από το σχολείο άρχισαν να ντύνονται με αυτό το στυλ και να ακούν τη μουσική που ακούν οι emo και έτσι ξεκίνησα κι εγώ.

- 4. Τι κερδίζεις από τη συμμετοχή σου στην ομάδα;**

Απλά μου αρέσει. Περνάω καλά.

- 5. Έχεις φίλους εκτός ομάδας;**

Όχι. Είναι όλοι σαν κι εμένα.

- 6. Οι γονείς σου συμφωνούν με το στυλ σου;**

Εντάξει δεν τους αρέσει αλλά δεν μου λένε τίποτα. Στη αρχή μου έλεγαν να μην είμαι τόσο ακραίος και τέτοια...αλλά δεν έδωσα σημασία, οπότε δεν ασχολούνται πια. Ξέρουν πως ότι και να λένε εγώ θα κάνω αυτό που μου αρέσει.

- 7. Με την ενασχόλησή μου με τις ομάδες, έμαθα ότι το ντύσιμό σας είναι σχετικά ακριβό. Πως εξασφαλίζεις τα χρήματα αυτά;**
Από τους γονείς μου. Που αλλού; Τους λέω όποτε θέλω να πάρω κάτι και μου δίνουν.
- 8. Πως βλέπεις να αντιδρούν οι άλλοι στην εμφάνισή σου;**
Στην αρχή ήταν πιο περίεργα. Με κοιτούσαν έντονα και τέτοια... Άμα πετύχαινα κάγκουρες λέγανε τα δικά τους... με βρίζανε.
- 9. Η αντίδραση του κόσμου ποια είναι απέναντι στην ομάδα σου;**
Τώρα μας έχουν συνηθίσει λίγο. Και πάλι μας κοιτάνε έντονα. Παρατηρούν το στυλ, το ντύσιμό μας... τέτοια. Γενικά νομίζω μας θεωρούν πολύ διαφορετικούς. Κάποιοι είναι πολύ αρνητικοί χωρίς καν να μας ξέρουν. Αυτό δεν είναι σωστό.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Β: ΜΕ ΕΦΗΒΟ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΕΜΟ

- 1. Θεωρείς πως ανήκεις σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα ή απλώς ακολουθείς την μόδα στην εμφάνισή σου;**

Ανήκω στους emo. Τώρα για πολλούς αυτό είναι μόδα αλλά εγώ δεν το βλέπω έτσι.

- 2. Γνωρίζεις τη φιλοσοφία της ομάδας σου, και αν ναι την αποδέχεσαι;**

Ναι. Ξέρω ότι υπάρχουν από το 80 στο εξωτερικό. Εδώ έγιναν εμφανίστηκαν τα τελευταία τρία – τέσσερα χρόνια. Το όνομα τους βγαίνει από το emotional που σημαίνει συναισθηματικός, και γενικά είμαστε πολύ ευαίσθητα άτομα. Ακούμε συγκεκριμένη μουσική, είμαστε πιο ελεύθεροι σε ότι αφορά το σεξ και άλλα. Γενικά είναι πολλά... Φυσικά και τα δέχομαι.

- 3. Από τι επηρεάστηκες στο να ακολουθείς αυτό το στυλ;**

Ε είχα δει κάποια παιδιά και μου άρεσε πολύ. Κατάλαβα ότι μου ταιριάζει από την αρχή.

- 4. Τι κερδίζεις από τη συμμετοχή σου στην ομάδα;**

Απλά νιώθω ότι με εκφράζει...Είναι πολλά. Κάνουμε πράγματα και γενικά τη βρίσκουμε. Είναι πολλοί αυτοί που μας κράζουν αλλά δεν μας νοιάζει. Εμείς μια χαρά είμαστε.

- 5. Έχεις φίλους εκτός ομάδας;**

Όχι. Είναι όλοι emo. Εντάξει ξέρω και άλλα παιδιά αλλά δεν είναι φίλοι μου. Δεν έχω πρόβλημα δηλαδή αλλά...με τους emo τα πάω

καλύτερα. Αφού μας αρέσουν τα ίδια και γενικά με καταλαβαίνουν. Συμφωνούμε.

6. Οι γονείς σου συμφωνούν με το στυλ σου;

Καθόλου... Όλη την ώρα μαλώνουμε γι' αυτό. Μου λένε να μην ντύνομαι έτσι, να μην ξύνω τόσο τα μαλλιά μου, ότι δεν είναι ωραία και τέτοια. Δεν με νοιάζει όμως. Αφού εμένα μου αρέσουν. Ας λένε ότι θέλουν. Θα συνηθίσουν, που θα πάει;

7. Με την ενασχόλησή μου με τις ομάδες, έμαθα ότι το ντύσιμό σας είναι σχετικά ακριβό. Πως εξασφαλίζεις τα χρήματα αυτά;

Εντάξει δεν είναι και τόσο ακριβά. Οι γονείς μου δίνουν. Τη μια ο μπαμπάς την άλλη η μαμά. Αν δεν μου δώσουν παίρνω μόνη μου. Δεν το καταλαβαίνουν...

8. Πως βλέπεις να αντιδρούν οι άλλοι στην εμφάνισή σου;

Εντάξει με κοιτάνε λίγο περίεργα. Αυτό. Κάποιοι με έχουν ρωτήσει γιατί βάφομαι έτσι, γιατί φουντώνω τόσο τα μαλλιά μου και τέτοια. Ότι είμαι μια χαρά και γιατί το κάνω αυτό, ξέρεις...

9. Η αντίδραση του κόσμου ποια είναι απέναντι στην ομάδα σου;

Ξέρω 'γω... Δεν τους αρέσει και πολύ νομίζω. Δεν καταλαβαίνω γιατί. Αφού δεν ενοχλούμε κανέναν, γιατί ασχολούνται...

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Γ: ΜΕ ΕΦΗΒΟ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΕΜΟ

- 1. Θεωρείς πως ανήκεις σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα ή απλώς ακολουθείς την μόδα στην εμφάνισή σου;**

Ε βασικά μόδα είναι περισσότερο...Ξέρεις το όλο στυλ με το μαλλί, το βάψιμο και τέτοια.

- 2. Γνωρίζεις τη φιλοσοφία της ομάδας σου, και αν ναι την αποδέχεσαι;**

Κάτι ξέρω. Δεν το ψάχνω και πολύ. Ξέρεις ότι οι emo χαρακώνονται, πάνε σε κηδείες και κλαίνε και τέτοια. Απλά εγώ δεν ασχολούμαι με αυτά...

- 3. Από τι επηρεάστηκες στο να ακολουθείς αυτό το στυλ;**

Είχα δει κάτι παιδιά στο Hi- 5 και μου άρεσαν. Άρεσαν πολύ και στις κοπέλες. Γράφανε όλες «τι ωραίος, τι Θεός αυτός...» και τέτοια και είπα να γίνω και εγώ.

- 4. Τι κερδίζεις από τη συμμετοχή σου στην ομάδα;**

Ε είναι πιο εύκολα. Στις κοπέλες αρέσει πολύ αυτό το στυλ και γενικά...είναι καλή φάση.

- 5. Έχεις φίλους εκτός ομάδας;**

Ναι, εντάξει. Δεν είναι όλοι emo.

- 6. Οι γονείς σου συμφωνούν με το στυλ σου;**

Δεν ασχολούνται και πολύ. Δεν νομίζω ότι τους αρέσει αλλά δεν μου λένε και τίποτα.

7. Με την ενασχόλησή μου με τις ομάδες, έμαθα ότι το ντύσιμό σας είναι σχετικά ακριβό. Πως εξασφαλίζεις τα χρήματα αυτά;

Ε μου δίνουν οι δικοί μου. δεν έχουν πρόβλημα με αυτό. Όποτε τους ζητήσω μου δίνουν.

8. Πως βλέπεις να αντιδρούν οι άλλοι στην εμφάνισή σου;

Σε κάποιους αρέσει και σε κάποιους όχι. Μερικοί κοροϊδεύουν και λένε «πως είσαι έτσι» και τέτοια...σε άλλους αρέσει. Πολλά παιδιά μου είπαν ότι μου πάει πολύ αυτό το στυλ.

9. Η αντίδραση του κόσμου ποια είναι απέναντι στην ομάδα σου;

Νομίζω ότι οι πιο πολλοί δεν συμπαθούν τους εμο. Λένε πολλά...κάποιοι μας βρίζουν. Ε ξέρεις είναι που τους φαίνεται περίεργο το όλο look.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Δ: ΜΕ ΕΦΗΒΟ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ TRENDY

- 1. Θεωρείς πως ανήκεις σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα ή απλώς ακολουθείς την μόδα στην εμφάνισή σου;**

Όχι δεν νομίζω ότι ανήκω σε ομάδα...Κοίτα κάποιοι μας λένε trendy αλλά τι να πω. Εμένα μου αρέσει να ντύνομαι σύμφωνα με την μόδα, αυτό είναι όλο. Αν αυτό σημαίνει ότι είμαι στην ομάδα των trendy τότε ναι είμαι.

- 2. Γνωρίζεις τη φιλοσοφία της ομάδας σου, και αν ναι την αποδέχεσαι;**

Μπα.. δεν γνωρίζω κάποια φιλοσοφία. Δεν νομίζω ότι υπάρχει συγκεκριμένη φιλοσοφία στους trendy.

- 3. Από τι επηρεάστηκες στο να ακολουθείς αυτό το στυλ;**

Ε ξέρεις λίγο από την τηλεόραση, από τα περιοδικά, από αυτά που βλέπω γύρω μου γενικότερα.

- 4. Τι κερδίζεις από τη συμμετοχή σου στην ομάδα;**

Μμμ...δεν ξέρω αν κερδίζω κάτι...Απλά με τα υπόλοιπα παιδιά είμαστε μαζί και...να είναι και το θέμα με τους emo...που δεν τα πάμε καλά. Είναι σαν κάτι να μας ενώνει...δεν ξέρω...

- 5. Έχεις φίλους εκτός ομάδας;**

Εντάξει ναι...απλά οι περισσότεροι είναι στο ίδιο στυλάκι με εμένα.

6. Οι γονείς σου συμφωνούν με το στυλ σου;

Ναι δεν έχουν πρόβλημα. Μην νομίζεις κι αυτοί κάπως έτσι είναι.
Απλά στο πιο κυριλέ.

7. Με την ενασχόλησή μου με τις ομάδες, έμαθα ότι το ντύσιμό σας είναι σχετικά ακριβό. Πως εξασφαλίζεις τα χρήματα αυτά;

Εντάξει είναι λίγο ακριβό αλλά δεν υπάρχει πρόβλημα. Οι γονείς μου μου δίνουν τα χρήματα. Αφού και αυτοί θέλουν να ντύνομαι ακριβά. Δεν έχουν κανένα πρόβλημα με αυτό.

8. Πως βλέπεις να αντιδρούν οι άλλοι στην εμφάνισή σου;

Μια χαρά. Γενικά δεν έχω πρόβλημα. Μόνο οι κάγκουρες μας κράζουν κάποιες φορές. Νομίζω ότι το κάνουν από κομπλεξισμό.

9. Η αντίδραση του κόσμου ποια είναι απέναντι στην ομάδα σου;

Σου είπα, δεν λένε τίποτα. Από ότι έχω ακούσει μας θεωρούν λίγο ψώνια επειδή μας αρέσουν τα ακριβά ρούχα, αξεσουάρ και τέτοια...αλλά σιγά...δεν μας λένε κάτι

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Ε: ΜΕ ΕΦΗΒΟ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ TRENDY

1. Θεωρείς πως ανήκεις σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα ή απλώς ακολουθείς την μόδα στην εμφάνισή σου;

Βασικά είμαι trendy. Σίγουρα ακολουθώ τη μόδα αφού αυτό σημαίνει να είσαι trendy αλλά ανήκω και στην ομάδα αυτή. Ξέρεις είμαστε κάποια άτομα που μας αρέσουν τα ίδια πράγματα και κάποια δεν μας αρέσουν...όπως οι κάγκουρες (γέλια)

2. Γνωρίζεις τη φιλοσοφία της ομάδας σου, και αν ναι την αποδέχεσαι;

Καλά δεν νομίζω πως υπάρχει ιδιαίτερη φιλοσοφία. Απλά το να ντυνόμαστε πάντα σύμφωνα με τη μόδα, και να προσέχουμε γενικότερα την εμφάνιση μας. Τι άλλο...Πάμε σε καλά μαγαζιά...γενικά μας αρέσει η καλή ζωή.

3. Από τι επηρεάστηκες στο να ακολουθείς αυτό το στυλ;

Δεν ξέρω. Απλά μου βγήκε. Ίσως είναι και από τα άτομα που κάνω παρέα.

4. Τι κερδίζεις από τη συμμετοχή σου στην ομάδα;

Μου αρέσει να είμαι έτσι. Μου αρέσει πολύ αυτό το στυλ. Αυτό είναι όλο.

5. Έχεις φίλους εκτός ομάδας;

Ναι. Οι κολλητοί μου βέβαια είναι σαν κι εμένα, αλλά στο σχολείο ξέρω άτομα που δεν είναι trendy. Δεν κάνουμε τόσο παρέα όμως. Δεν ταιριάζουμε πολύ.

6. Οι γονείς σου συμφωνούν με το στυλ σου;

Γενικά δεν μου λένε κάτι. Κάποια στιγμή με ρωτούσαν αν είμαι εμο επειδή κάνω τα μαλλιά μου έτσι...δεν λένε κάτι αλλά νομίζω θα ήθελαν να ντύνομαι καλύτερα. Να μην φοράω σταράκια κι έτσι...να είμαι λίγο πιο κυριλέ. Έτσι νομίζω.

**7. Με την ενασχόλησή μου με τις ομάδες, έμαθα ότι το ντύσιμ
οι σου είναι σχετικά ακριβό. Πως εξασφαλίζεις τα χρήματα αυτά;**

Μου τα δίνουν. Ξέρεις οι γονείς. Πάντα μου δίνουν κι αν το ξεχάσουν τους το θυμίζω. Τους λέω κάθε Σάββατο ότι πάω για ψώνια και μου δίνουν για να έχω.

8. Πως βλέπεις να αντιδρούν οι άλλοι στην εμφάνισή σου;

Μια χαρά! Δεν έχω κανένα πρόβλημα.

9. Η αντίδραση του κόσμου ποια είναι απέναντι στην ομάδα σου;

Κοίτα, κάποιοι νομίζουν ότι οι trendy είναι ψώνια, ότι μας ενδιαφέρει μόνο το ντύσιμο και η καλοπέραση αλλά δεν είναι έτσι. Εντάξει μας αρέσουν αυτά αλλά ποιόν ενοχλούμε; Γενικά δεν νομίζω πως οι trendy έχουν κάποιο πρόβλημα από τον κόσμο όπως οι εμο για παράδειγμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έλληνες συγγραφείς

1. Αηδονά Ν. – Γεωργιάδου Ι., Νεολαία και κοινωνία, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1992.
2. Αναστασιάδης Β. Κ., Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1993.
3. Αστρινάκης Α., Νεανικές υποκουλτούρες. Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η Βρετανική Θεώρηση και η Ελληνική εμπειρία, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1991.
4. Γεωργάς Δ., Κοινωνική ψυχολογία, τόμος β', εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
5. Γιαννουλέας Μ. Π., Ούτε θύμα ούτε θύτης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
6. Γκότοβος Α., Νεολαία και κοινωνική μεταβολή, αξίες, εμπειρίες και προοπτικές, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1996.
7. Δελληγιάννη – Κουϊμτζή Β. – Σακκά Δ., Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή. Μελέτες για τις ταυτότητες φύλου στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2007.
8. Δημητρόπουλος, Εισαγωγή στην μεθοδολογία της Επιστημονικής έρευνας, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994.
9. Καμαριανός Ι. Χ., Εξουσία ΜΜΕ κα εκπαίδευση, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005.
10. Κατσορίδου Παπαδοπούλου Χ., Κοινωνική εργασία με ομάδες, εκδόσεις Ελλην, Αθήνα, 2002.
11. Κεσανίδης Κ. Σ., Η κρίση των εφήβων στη σύγχρονη οικογένεια, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.
12. Κοκκινάκη Φ., Κοινωνική Ψυχολογία. Εισαγωγή στη μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα, 2006.

13. Κορωναίου Α., Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Β΄ έκδοση, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 1995.
14. Κορώσης Κ., Έφηβοι και οικογένεια, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1997.
15. Κουράκης Ν. Ε., Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα- Κομοτηνή, 1999.
16. Κουρκούτας Η. Ε., Η ψυχολογία του εφήβου, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
17. Κρασανάκης Ε. Γ. Θέματα ψυχολογίας του εφήβου, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Ηράκλειο, 1993.
18. Κυριακίδης Π. Α., Η οικογενειακή σχέση, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
19. Μανωλόπουλος, Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1987.
20. Μουσούρου Λ. Μ., Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005.
21. Μουσούρου Λ. Μ., Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005.
22. Μουσούρου Λ. Μ., Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005.
23. Ναυρίδης, Κ., Εξουσία, βία, πόνος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2002.
24. Νέστορος, Ι. Ν., Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία, 5^η έκδοση, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
25. Νόβα- Καλτσούνη Χ., Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005.
26. Παρασκευόπουλος Ι. Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.

27. Πανούσης Γ, Νέοι, βία και ρατσισμός – η εικόνα από τα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια – εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004.
28. Ρήγα Α. Β., Το κουτί της Πανδώρας. Η οικογένεια και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003.
29. Σαχίνη Κρδάση Α., Μεθοδολογία έρευνας, Βήτα Ιατρικές εκδόσεις, Αθήνα, 2004.
30. Σιάμος Ν., Νεολαία και ναρκωτικά, Αχαϊκές εκδόσεις, Αγρίνιο, 1992.
31. Τσαούση Δ. Γ., Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1999.
32. Τσιάντης Ι, Αναστασόπουλος Δ. κ.α., Εφηβεία. Ένα μεταβατικό στάδιο σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1998.
33. Τσιάντης Γ, & Μανωλόπουλος Σ., Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1987.
34. Χαραλαμπίδης Β. Ι., Η ανάπτυξη της προσωπικότητας, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1987.

Ξένοι συγγραφείς

1. Blanchet A. & Trognon A., Ψυχολογία ομάδων, 2^η έκδοση, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 1997.
2. Cohen L. και L. Manion, Μεθοδολογία της έρευνας, εκδόσεις Μετέχμιο, Αθήνα, 1997.
3. Conger J., Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά, εκδόσεις Αθ. Ψυχογιός, Αθήνα, 1981.
4. Dinkmeier D & Makcay κ.α., Βασικές αρχές παραδοχής ενθάρρυνσης, πειθαρχίας & σχέσεων γονέων – εφήβων, εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, 1994.
5. Dolto F & Dolto Tolits K., Έφηβοι. Προβλήματα και ανησυχίες, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 1993.
6. Handfield J. A., Παιδικότητα και εφηβεία, εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, 1979.
7. Herbert M., Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1997.
8. Herbert M., Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας, ε' έκδοση, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
9. Hewstone M. & Wolfgang S., Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2007.
10. Wetherell M., Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005.
11. Wolton D., Σκέψεις για την επικοινωνία, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2005.

Ξένα βιβλιογραφία

1. Addato C.P., Normaly and abnormality in adolescence. 1970
2. Deutch. H, The Psychology of Woman, Vol, Grune and Stratton, New York, 1944
3. Elkind, D., Egoctrism in Adolescence. Child Development, 1967
4. Lowenfeld, H, Lowenfeld, P., Our permissive society and the superego. Some current thoughts and Freud's cultural concepts , 1975, I.U.P., New York
5. Winnicott, D.W., Transitional objects and traditional phenomena. 1951, Hogarth press, London.
6. Blos, P., On Adolescence, A Psychoanalytic Interpretation, 1962, The free press, Nev York

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. <http://oynagki.pblogs.gr/2007/LL/trendy-emo- kai kagkoyres.html>
2. <http://el.wikipedia.org/wiki/emo>
3. <http://allotino.pblogs.gr/2008/09/333049.html>